

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**ÇOCUKLUK DÖNEMİ İHMAL VE İSTİSMAR
YAŞANTILARININ YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDEKİ
TANRI TASAVVURLARI İLE İLİŞKİSİNDE BİLİŞSEL
ÇARPITMALARIN ARACI ROLÜ**

SAİD SAMİ

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ADEM ŞAHİN**

KONYA-2024

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Said SAMİ		
	Numarası	18810201148		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D./Din Psikolojisi B.D.		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Yetişkinlik Dönemindeki Tanrı Tasavvurları ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Said SAMİ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Said SAMİ		
	Numarası	18810201148		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D./Din Psikolojisi B.D.		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Yetişkinlik Dönemindeki Tanrı Tasavvurları ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü		

Bu çalışmanın amacı, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların, aracı rolünü incelemektir. Ayrıca bu değişkenlerin demografik duruma göre farklılıkları da araştırılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin 7 farklı bölgesinde yer alan 7 üniversitedeki öğrenciler, idari, akademik ve yardımcı hizmet personellerinden oluşan 435'i kadın 236'sı erkek, 18-55 yaş aralığında yer alan toplamda 681 katılımcı örneklem olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan örneklemin demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği (ÇDİİ), Tanrı Tasavvuru Ölçeği (TTÖ) ve Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, ihmal ve istismar yaşantıları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvuru arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki gözlenmiştir. Son olarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, olumsuz Tanrı tasavvuru ile ilişkisinde bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk Dönemi, İhmal, İstismar, Bilişsel Çarpıtma, Tanrı Tasavvuru

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Said SAMİ		
	Student Number	18810201148		
	Department	Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D./Din Psikolojisi B.D.		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Title of the Thesis/Dissertation	The Mediating Role of Cognitive Distortions in the Relationship of Childhood Experiences of Neglect and Abuse with Conceptions of God in Adulthood		

The purpose of this study is to examine the mediating role of cognitive distortions in the relationship between childhood neglect and abuse experiences and conceptions of God. In addition, the differences of these variables according to demographic status were also investigated. Accordingly, a total of 681 participants in the age range of 18-55, 435 of whom were female and 236 of whom were male, consisting of students, administrative, academic and auxiliary service personnel in 7 universities located in 7 different regions of Turkey, were included in the study as a sample. The Personal Information Form, Childhood Neglect and Abuse Scale, God Conception Scale and Cognitive Distortion Scale were used to learn the personal and demographic information of the sample participating in the study. According to the results of the correlation analysis, it was determined that there was a significant negative relationship between neglect and abuse experiences and positive perceptions of God and a significant positive relationship between negative perceptions of God. In addition, there was a significant negative correlation between all sub-dimensions of cognitive distortions and positive God perceptions and a significant positive correlation between negative God perceptions. Finally, it was determined that cognitive distortions had a partial mediating role in the relationship between childhood neglect and abuse experiences and negative conceptions of God.

Keywords: Childhood, Neglect, Abuse, Cognitive Distortion, Conception of God

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	xiii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Amacı	3
C. Araştırmanın Önemi.....	5
D. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Ön Kabulleri.....	6
E. Konu ile İlgili Önceki Araştırmalar	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ İHMAL VE İSTİSMAR.....	11
1.1.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Türleri	12
1.1.1.1. Cinsel İstismar.....	13
1.1.1.2. Fiziksel İstismar	15
1.1.1.3. Duygusal İstismar	16
1.1.1.4. Fiziksel İhmal.....	18
1.1.1.5. Duygusal İhmal	18
1.1.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismara İlişkin Risk Faktörleri	19
1.1.2.1. Çocuğa İlişkin Risk Faktörleri	20
1.1.2.2. Kültürel ve Çevresel Ortama İlişkin Risk Faktörler	21
1.1.2.3. Aile Yapısına İlişkin Risk Faktörleri	22
1.1.3. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismara İlişkin Koruyucu Faktörler.....	24
1.1.3.1. Caydırıcı Yasal Düzenlemelerin Getirilmesi	25
1.1.3.2. Aile ve Toplumun Bilinçlendirilmesi	25

1.1.3.3. Şikayet Mercilerinin Oluşturulması	26
1.1.3.4. Aile Sisteminin Güçlendirilmesi	26
1.1.3.5. Sosyal Normların Değiştirilmesi.....	27
1.1.3.6. İhmal ve İstismar Sonrası Başa Çıkma Sürecine Dini İnancın Dahil Edilmesi	27
1.1.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Görülme Sıklığı.....	30
1.1.5. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Psikososyal Etkileri	32
1.2. TANRI TASAVVURU KAVRAMI	38
1.2.1. Tanrı Tasavvurunun Gelişimi ile İlgili Kuramlar	39
1.2.1.1. Psikanalitik Kuram.....	40
1.2.1.2. Nesne İlişkileri Kuramı	42
1.2.1.3. Bağlanma Kuramı	45
1.2.2. Bireyde Tanrı Tasavvurunun Oluşumunu Etkileyen Faktörler	49
1.2.2.1. Sosyo-Kültürel Farklılıklar	49
1.2.2.2. Anne ve Baba Tutumları	52
1.2.2.3. Gelişim Dönemleri	55
1.2.3. Tanrı Tasavvurlarının Psikososyal Yansımaları	58
1.3. BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM.....	62
1.3.1. Bilişsel Model	65
1.3.1.1. Temel İnançlar	65
1.3.1.2. Ara İnançlar.....	67
1.3.1.3. Otomatik Düşünceler	68
1.3.2. Bilişsel Çarpıtmalar.....	69
1.4. ÇOCUKLUK DÖNEMİ İHMAL VE İSTİSMAR, BİLİŞSEL ÇARPITMA VE TANRI TASAVVURU ARASINDAKİ İLİŞKİ	75

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi, Deseni ve Modeli	83
2.2. Araştırmanın Temel ve Alt Problemleri.....	84
2.3. Araştırmanın Hipotezleri	85
2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	86
2.5. Veri Toplama Araçları.....	87
2.5.1. Kişisel Bilgi Formu.....	87

2.5.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	88
2.5.3. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	89
2.5.4. Tanrı Tasavvuru Ölçeği	90
2.6. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi	90
2.7. Yapısal Eşitlik Modellemesi.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. BULGULAR.....	94
3.1.1. Katılımcılar ile İlgili Bulgular	94
3.1.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar ile İlgili Bulgular	98
3.1.2.1. Yaşa Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar	98
3.1.2.2. Cinsiyete Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar	98
3.1.2.3. Medeni Duruma Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar	99
3.1.2.4. Anne Baba Tutumuna Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar	99
3.1.2.5. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar..	100
3.1.2.6. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar .	100
3.1.2.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar .	101
3.1.2.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar.....	102
3.1.2.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar.....	103
3.1.3. Bilişsel Çarpıtmalar ile İlgili Bulgular	104
3.1.3.1. Yaşa Göre Bilişsel Çarpıtma.....	104
3.1.3.2. Cinsiyete Göre Bilişsel Çarpıtma.....	104
3.1.3.3. Medeni Duruma Göre Bilişsel Çarpıtma	105
3.1.3.4. Anne Baba Tutumuna Göre Bilişsel Çarpıtma	105
3.1.3.5. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma	106
3.1.3.6. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma.....	106
3.1.3.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Bilişsel Çarpıtma	107
3.1.3.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma.....	108
3.1.3.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma	109
3.1.4. Tanrı Tasavvurları ile İlgili Bulgular	110
3.1.4.1. Yaşa Göre Tanrı Tasavvuru	110
3.1.4.2. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru	110

3.1.4.3. Medeni Duruma Göre Tanrı Tasavvuru.....	111
3.1.4.4. Anne Baba Tutumuna Göre Tanrı Tasavvuru.....	111
3.1.4.5. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru	112
3.1.4.6. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru.....	113
3.1.4.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Tanrı Tasavvuru	114
3.1.4.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru.....	115
3.1.4.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru	116
3.1.5. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar, Bilişsel Çarpıtmalar ve Tanrı Tasavvuru Alt Boyutlar Düzeyinde Korelasyon Analizi.....	117
3.1.6. Ölçüm Modeli Bulguları.....	121
3.1.6.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi.....	121
3.1.6.2. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi	122
3.1.6.3. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi.....	123
3.1.7. Yapısal Model Bulguları	124
3.2. TARTIŞMA.....	129
3.2.1. İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi	129
3.2.2. Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi	129
3.2.3. Tanrı Tasavvurları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi	151
3.2.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları, Tanrı Tasavvuru ve Bilişsel Çarpıtma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi ...	163
3.2.4.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi.....	164
3.2.4.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi.....	168
3.2.4.3. Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi.....	171
3.2.4.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkide Bilişsel Çarpıtmaların Aracılık Rolü Analizine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi.....	175
SONUÇ	183
KAYNAKÇA.....	190
Ek-1 Kişisel Bilgi Formu	222
Ek-2 İhmal ve İstismar Ölçeği	224

Ek-3 Tanrı Tasavvuru Ölçeği	226
Ek-4 Bilişsel Çarpıtma Ölçeği.....	228
Ek-5 Etik Kurul İzni.....	230

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı	94
Tablo 3.2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	94
Tablo 3.3. Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı	94
Tablo 3.4. Katılımcıların Anne Baba Tutumuna Göre Dağılımı	95
Tablo 3.5. Katılımcı Ailelerinin Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı.....	95
Tablo 3.6. Katılımcıların Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Dağılımı	96
Tablo 3.7. Katılımcıların Öznel Dindarlık Algısına Göre Dağılımı.....	96
Tablo 3.8. Katılımcıların Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı	97
Tablo 3.9. Katılımcıların Profesyonel Psikolojik Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı	97
Tablo 3.10. Yaşa Göre İhmal ve İstismar Ölçeği Alt Boyutlarının Korelasyonu	98
Tablo 3.11. Cinsiyete Göre İhmal ve İstismar (Bağımsız Örneklem, t-Testi).....	98
Tablo 3.12. Medeni Duruma Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)	99
Tablo 3.13. Anne Baba Tutumuna Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD) ..	99
Tablo 3.14. Aile Dindarlık Düzeyine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD).....	100
Tablo 3.15. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD).....	100
Tablo 3.16. Öznel Dindarlık Algısına Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD).....	101
Tablo 3.17. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD).....	102
Tablo 3.18. Profesyonel Destek Alma Düzeylerine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD).....	103
Tablo 3.19. Yaşa Göre Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Alt Boyutları Korelasyonu.....	104
Tablo 3.20. Cinsiyete Göre Bilişsel Çarpıtma (Bağımsız Örneklem, T-Testi)	104
Tablo 3.21. Medeni Duruma Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)	105
Tablo 3.22. Anne Baba Tutumuna Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD) ..	105
Tablo 3.23. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD).....	106
Tablo 3.24. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD).....	106
Tablo 3.25. Öznel Dindarlık Algısına Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD).....	107

Tablo 3.26. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD).....	108
Tablo 3.27. Profesyonel Destek Alma Düzeylerine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD).....	109
Tablo 3.28. Yaşa Göre Tanrı Tasavvuru Ölçeği Alt Boyutu Korelasyonu	110
Tablo 3.29. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru (Bağımsız Örneklem, t-Testi).....	110
Tablo 3.30. Medeni Duruma Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	111
Tablo 3.31. Aile Tutumuna Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	111
Tablo 3.32. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	112
Tablo 3.33. Tanrı İnanç Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD) ..	113
Tablo 3.34. Öznel Dindarlık Algısına Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	114
Tablo 3.35. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	115
Tablo 3.36. Profesyonel Destek Alma Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD).....	116
Tablo 3.37. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi.....	117
Tablo 3.38. İhmal ve İstismar Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri	122
Tablo 3.39. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri	123
Tablo 3.40. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri	124
Tablo 3.41. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri.....	125
Tablo 3.42. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları	126
Tablo 3.43. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri.....	127
Tablo 3.44. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları	127

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Kişisel ve Demografik Değişkenler, Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar, Bilişsel Çarpıtmalar, Olumlu ve Olumsuz Tanrı Tasavvuru Arasındaki İlişkiye Dair Model	83
Şekil 3.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile Arasındaki İlişkide Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolüne İlişkin Model.....	120
Şekil 3.2. ÇDIİ Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	121
Şekil 3.3. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi	123
Şekil 3.4. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi	124
Şekil 3.5. Hipotezlerin Testi İçin Gerekli Olan Path Diyagramı.....	125
Şekil 3.6. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının, Tanrı Tasavvurları Üzerinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü	128

KISALTMALAR

Akt.	Aktaran
Bk.	Bakınız
BÇ	Bilişsel Çarpıtma
BDT	Bilişsel Davranışçı Terapi
çev.	Çeviren
ÇDİİ	Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar
N	Ortalama
OTT	Olumlu Tanrı Tasavvuru
OTTD	Olumsuz Tanrı Tasavvuru
p	Anlamlılık
Ss	Standart Sapma
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayıları
vd.	Ve Diğerleri
$\bar{x}$	Aritmetik Ortalama
t	t değeri (t testi için)
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu

ÖNSÖZ

Çocukluk dönemi ihmal ve istismarın, bir yetişkin tarafından çocuğa kasıtlı veya kasıtsız şekilde fiziksel, duygusal veya cinsel açıdan zarar veren eylemler olduğu bilinmektedir. Nitekim bu tür eylemler, çocuğun gelişimini, güvenliğini ve saygınlığını tehlikeye atabilir ve uzun vadeli olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Tanrı tasavvuru, bireyin psikolojik dünyasında Tanrı'ya dair oluşturduğu içsel modellemeleri ve öznel yargılarını ifade etmektedir. Bu tasavvur, sadece entelektüel bir çabadan öte, kişinin kendisi, ailesi ve çevresiyle kurduğu ilişkilerden ve yaşam deneyimlerinden gelen anıların da yansıması olduğu söylenebilir.

Bilişsel çarpıtmalar ise, bireyin gerçekliği olumsuz şemalar üzerinden yorumlamasıdır. Bu çarpıtmalar, çocukluk yaşantılarından etkilenebilir ve kişinin psikolojik yaşamı kadar dini inançlarını da etkileyebilir.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ülkemizde oldukça az olduğu söylenebilir. Nitekim literatüre bakıldığında, çocukluk dönemi ihmal ve istismar deneyimlerinin Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların rol oynayabileceği belirtilmiştir. İşte bu noktadan hareketle, mevcut çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, araştırma 2023 yılında Türkiye'nin yedi farklı bölgesinden, basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilen birer üniversitenin öğrencileri, akademisyenleri ve yardımcı hizmet personelleri örneklem alınarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, giriş, kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve tartışma ile sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, ön kabulleri, sınırlılıkları ve konu ile ilgili çalışmalar ele alınmıştır. İlk bölümde çocukluk dönemi ihmal ve istismarın tanımı, tarihsel arka planı, yaygınlığı, risk faktörleri, koruyucu faktörler, psikososyal etkileri ve Tanrı tasavvurunun gelişimi ile ilgili kuramlar incelenmiştir. Buna ek olarak, Tanrı tasavvurunu etkileyen faktörler, bilişsel çarpıtmalar ve çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişki ele alınmıştır. İkinci bölümde araştırmanın deseni, modeli, temel ve

alt problemleri, hipotezleri, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve yapısal eşitlik modeli hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulguları ve verilerin tartışılması sunulmuştur. Araştırmanın son kısmında ise varılan birtakım sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışma esnasında tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim, sabırla bütün sorularımı dinleyip sorunlarıma çözüm üreten, benimle birlikte bu tezin her aşamasında yer alan, çalışmamı titizlikle inceleyen danışman hocam Prof. Dr. Adem ŞAHİN'e teşekkür ediyorum. Çalışmalarım süresince yapıcı eleştiri, fikir ve değerli katkılarıyla beni yönlendiren tez izleme ve savunma jürisinde görüş ve önerilerinden yararlandığım saygı değer hocalarım Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR, Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU'na, Doç. Dr. Mebrure DOĞAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Burcu GÖREN'e şükranlarımı bir borç bilirim. Bunun yanı sıra çalışmanın gelişim sürecinde geri bildirimleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Asım YAPICI, Prof. Dr. Ali AYTEN, Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR, Doç. Dr. İdris KAYA, Dr. Öğr. Üyesi Hızır HACIKELEŞOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Enes VURAL, Arş. Gör. İbrahim Furkan GÜVEN, Arş. Gör. Ayşe GÖKMEN'e ve Arş. Gör. Hüseyin ÇİÇEK'e teşekkür ederim.

Son olarak çalışmanın bazı dönemlerinde kendisini ihmal etmek durumunda kalmama rağmen sabırla beni her zaman destekleyen eşime teşekkür ederim.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Tarih boyunca önemli bir sorun olan çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, günümüzde giderek artan bir önem kazanmış ve üzerinde daha fazla çalışılan bir konu haline gelmiştir.¹ Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı, çocuğa bakım sorumluluğu olan bireyler veya yetişkinler tarafından kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde gerçekleştirilen, toplumsal normlara veya uzman görüşlerine göre çocuğa zarar verici/uygunsuz kabul edilen olumsuz eylemlerin tümü olarak ifade edilebilir.² Tanımlara baktığımızda çocukluk dönemi ihmal ve istismarın kendi içerisinde bazı farklılıklar taşıdığı göze çarpmaktadır. Buna göre istismar terimi, doğrudan ve kasıtlı olarak çocuğa yönelik her türlü eylemi kapsarken; ihmal teriminin ise amaçlı olmayan ve çocuğun doğrudan hedef alınmadığı eylemlerin tümünü içerdiği söylenebilir.³ Konu ile ilgili çalışmalara baktığımızda ihmal ve istismarın, kendi içerisinde farklı türlerinin olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre cinsel istismar; 18 yaşından küçük bir bireyin cinsel doyum için kullanılması,⁴ fiziksel istismar; çocuğun yaralanmasına neden olan eylemleri⁵ ve duygusal istismar ise; çocuğun psikolojik hasara uğratılmasını ifade etmektedir.⁶ Bunun yanı sıra fiziksel ihmal; çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmamasını ifade ederken⁷ duygusal ihmal; çocuğun duygusal ihtiyaçlarının ihmal edilmesi şeklinde tanımlanabilir.⁸

¹ Halis Özerk - Gözde Ece Derebağçe, “Türkiye de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Temmuz 2021), 651-655.

² Yasemin Taner - Bahar Gökler, “Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri”, *Acta Medica* 35/2 (Şubat 2004), 82; Yaşar Tıraşçı - Süleyman Gören, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 70; C. Henry Kempe vd., “The Battered-Child Syndrome”, *Child Abuse & Neglect* 9/2 (Ocak 1985), 143.

³ Bülent Kara vd., “Çocuk İstismarı”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 47/2 (Haziran 2004), 144; Ebru Turhan vd., “Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 15/9 (2006), 154.

⁴ Committee on Child Abuse and Neglect, “Guidelines for the Evaluation of Sexual Abuse of Children”, *Pediatrics* 87/2 (Şubat 1991), 186; Tıraşçı - Gören, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, 72.

⁵ National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, ed. Anne C. vd. (Washington: National Academies Press, 2014), 1-6; Oğuz Polat, “Şiddet”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (Mart 2017), 20.

⁶ Polat, “Şiddet”, 20.

⁷ Marije Stoltenborgh vd., “The Neglect of Child Neglect: A Meta-Analytic Review of the Prevalence of Neglect”, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48/3 (Mart 2013), 346.

⁸ Sedat Topçu, *Cinsel İstismar: Çocukların ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Pedofili, Enest, Engellilerin Cinsel İstismarı, İnternet Yoluyla Cinsel İstismar* (Ankara: Phoenix, 2009), 83.

Dünya genelinde ve Türkiye'de ihmal ve istismarın sıklığı ve yaygınlığına dair birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneğin Stoltenborg ve diğerlerinin (2013) meta analiz desenli çalışmasına göre 1000 çocuktan 163'ü fiziksel ihmale, 183'ü duygusal ihmale maruz kalmaktadır.⁹ UNICEF'in (2017) araştırmasına göre, 30 ülkede 1 yaşındaki her 10 çocuktan yaklaşık 6'sı düzenli olarak şiddet içeren disiplin cezası almaktadır.¹⁰ İstanbul Barosu'nun raporuna göre Türkiye'deki mağdur çocuk sayısı her yıl artmaktadır. Buna göre 2018-2019 dönemindeki rakam 5.254'tür ve bu sayı her geçen yıl artış göstermektedir. Ayrıca 2014-2019 arasında istismar nedeniyle avukat görevlendirilen çocuk sayısında %100 artış kaydedilmiştir.¹¹

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, bireyin psikososyal yaşamını hem erken hem de uzun vadede etkileyebilir.¹² Bu deneyimler, çocuklarda uyku ve beslenme sorunları, fiziksel yaralanmalar, dikkat eksikliği, sosyal çekingenlik, duygusal patlamalar, altını ıslatma, akademik performans düşüşü gibi belirtilere yol açabilir.¹³ Yetişkinlik döneminde ise bu travmatik deneyimler, ciddi ruhsal sorunlara neden olabilir. Bunlar arasında bipolar bozukluk, duygu düzenleme zorlukları, travma sonrası stres bozukluğu, intihar eğilimi, depresyon ve madde bağımlılığı yer almaktadır.¹⁴ Ayrıca, fiziksel sağlık açısından da olumsuz etkileri olabilir. Organ işlevlerinde azalma, bozulmuş beslenme alışkanlıkları, büyüme geriliği, üreme organlarında hasar ve yüksek riskli cinsel davranışlar buna örnek verilebilir.¹⁵

⁹ Stoltenborgh vd., "The Neglect of Child Neglect", 352.

¹⁰ United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), "Unicef: Şiddet İle Disiplin, Cinsel İstismar ve Cinayetler Tüm Dünyada Milyonlarca Çocuğun Peşini Bırakmıyor" (Erişim 05 Haziran 2022).

¹¹ İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi (İBÇHM), *Mağdur ve Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin 2014-2019 Raporu* (İstanbul: İstanbul Barosu, 2020), 7-10.

¹² Z.Deniz Aktan (ed.), *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları-Tüm Renklerini Kaybetmiş Gökkuşağı Hikayeleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 10.

¹³ David Howe, *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention* (New York: Red Globe Press, 2005), 99; Taner - Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 83; Sandra J. Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research: A Review of the Past 10 Years. Part I: Physical and Emotional Abuse and Neglect", *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 38/10 (Ekim 1999), 1216.

¹⁴ Sibel Örsel vd., "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı ve Psikopatoloji ile İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12/2 (Nisan 2011), 133; Hilary A. Marusak vd., "Childhood Trauma Exposure Disrupts the Automatic Regulation of Emotional Processing", *Neuropsychopharmacology* 40/5 (Nisan 2015), 1251-1252; American Psychiatric Association (ed.), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-IV* (Washington DC, 1998), 692-686.

¹⁵ Martin H. Teicher vd., "The Effects of Childhood Maltreatment on Brain Structure, Function and Connectivity", *Nature Reviews Neuroscience* 17/10 (Ekim 2016), 655-658; Nils Opel vd., "Mediation

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, yetişkinlik döneminde sadece psikososyal yaşamı değil, aynı zamanda bireyin dini ibadetlere katılımını, dini inançtan destek alma düzeyini ve en önemlisi Tanrı'ya yönelik tutumunu etkileyebilmektedir. Alan yazına bakıldığında ihmal ve istismar yaşantılarının, bireyin dini yaşantısı üzerinde daha çok negatif yönde bir değişiklik meydana getirdiğini ortaya koymaktadır.¹⁶ Nitekim Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) teorisyenlerine göre birey, erken dönemde yaşadığı olumsuz deneyimlerin etkisiyle değersiz olduğu, dünya ve insanların kötü olduğuna yönelik temel inançlar geliştirebilmektedir.¹⁷ Buradan hareketle kişi, olumsuz düşünce kalıplarıyla yalnız kaldığını, cezalandırıldığını ve korunmadığını düşünebilir. Bu tür bilişsel hatalardan yola çıkarak kişi, Tanrı'ya karşı negatif bir algı geliştirebilir ve bu nedenle Tanrı'dan ve O'nun öğretilerinden uzaklaşma eğilimi gösterebilir.¹⁸ Özetle Janoff-Bulman'ın da belirttiği gibi çocuğun erken dönemde maruz kaldığı travmatik yaşantılar, güçlü dini şemalara sahip olmasına rağmen (Tanrı'nın koruyucu ve merhametli olduğuna dair inançlar gibi) bilişsel yapısında çeşitli çarpıtmalara, hasarlara ve çelişkilere neden olabilir.¹⁹

Sonuç olarak çalışmada, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan yetişkin bireylerin, Tanrı tasavvurlarının hangi yönde olduğu (olumlu-olumsuz) ve bu tasavvurların oluşumundaki bilişsel çarpıtmaların rolü ele alınmıştır.

B. Araştırmanın Amacı

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, sadece içerisinde bulunduğu dönemi değil aynı zamanda bireyin yetişkinlik dönemi üzerinde de pek çok yıkıcı

of the Influence of Childhood Maltreatment on Depression Relapse by Cortical Structure: A 2-Year Longitudinal Observational Study”, *The Lancet. Psychiatry* 6/4 (Nisan 2019), 322-323; Robert F. Anda vd., “Adverse Childhood Experiences and Smoking During Adolescence and Adulthood”, *JAMA* 282/17 (03 Kasım 1999), 1655.

¹⁶ Kathryn Rodriguez, *Predictors of Self-Esteem and Spiritual Well-Being Among Sexually Abused Women* (ABD: George Fox University, Ph.D., 1987), 87-110.

¹⁷ Diana E. H. Russell, *The Secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women*. (New York, NY, US: Basic Books, 1986), 122; Barbara R. McLaughlin, “Devastated Spirituality: The Impact of Clergy Sexual Abuse on the Survivor's Relationship with God and the Church”, *Sexual Addiction & Compulsivity* 1/2 (Nisan 1994), 145-158.

¹⁸ Daniel N. McIntosh, “Religion-as-Schema, with Implications for the Relation Between Religion and Coping”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (Ocak 1995), 1-16.

¹⁹ Ronnie Janoff-Bulman, “Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct”, *Social Cognition* 7/2 (Haziran 1989), 123-136.

etkiler meydana getirebilir.²⁰ Zira erken dönemde meydana gelen örseleyici yaşantılar, çocuğun psikolojisine ve yaşam kalitesine zarar verdiği gibi önemli sosyal ve ruhsal sorunlara da neden olmaktadır. Bu tarz kötü yaşantılara şahit olan çocuklarda fobiler, korkular, uyku bozuklukları, depresyon, bağlanma sorunları, endişe, saldırganlık ve düşük özsaygı gibi psikolojik sorunlar görülebilmektedir.²¹ Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, kişide meydana getirdiği olumsuz durumlardan birisi de şüphesiz bilişsel çarpıtmalar olduğu söylenebilir.²² Nitekim çocukluk dönemi içerisinde meydana gelen bu gibi olumsuz yaşantılar, bireylerin zamanla kendisi, diğer insanlar ve içerisinde yaşadıkları dünya hakkında olumsuz bilişsel tarzlar ya da şemalar geliştirmesine de sebep olabilmektedir. Bilişsel çarpıtmaların yanı sıra alan yazına bakıldığında²³ çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, yetişkinlik dönemi dini yaşantı üzerinde de bazı olumsuz etkiler meydana getireceği dile getirilmiştir. Zira bu çalışmalarda bireyde oluşan olumsuz içsel modellemelerin (şema/temel inanç) zamanla Tanrı'ya yansıtılarak birtakım negatif dini tutum ve davranışların meydana gelebileceği ifade edilmiştir.²⁴ İşte bu noktadan hareketle mevcut çalışmanın amacı, yapısal model açısından çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların, aracı rolünü incelemektir.

²⁰ Kimberly A Tyler, "Social and Emotional Outcomes of Childhood Sexual Abuse: A Review of Recent Research", *Aggression and Violent Behavior* 7/6 (Kasım 2002), 583-584.

²¹ John Briere - Marsha Runtz, "Post Sexual Abuse Trauma: Data and Implications for Clinical Practice", *Journal of Interpersonal Violence* 2/4 (Aralık 1987), 370.

²² S. E. Romans vd., "Factors That Mediate Between Child Sexual Abuse and Adult Psychological Outcome", *Psychological Medicine* 25/1 (Ocak 1995), 138-139.

²³ Alice Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image: Does Religiosity Make a Difference?", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/23 (Ocak 2020), 8-9; Syed M. Shah vd., "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirates and Relationship with Low Self-Esteem and Symptoms of Depression", *International Review of Psychiatry* 33/3 (Nisan 2021), 331-332; Jungmeen Kim - Dante Cicchetti, "Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms Among Maltreated and Nonmaltreated Children", *Child Development* 77/3 (2006), 628-633.

²⁴ Antoine Vergote - Alvaro Tamayo, *The Parental Figures and the Representation of God: A Psychological and Cross-Cultural Study, The Parental Figures and the Representation of God* (Britain: De Gruyter Mouton, 1981), 57-67.

C. Araştırmanın Önemi

Çocukluk dönemindeki ihmal ve istismar yaşantıları, bireyin ruh ve beden sağlığını ciddi şekilde etkileyen önemli bir konudur. Bu olgu bireysel, sosyal ve kültürel faktörlerle biçimlenmiş eğitim, sağlık, güvenlik, hukuk ve sosyal hizmet gibi birçok disiplini içeren karmaşık bir sorundur. Yapılan araştırmalarda, çocukluk ihmal ve istismarının sadece çocukluk döneminde değil aynı zamanda bireyin yetişkinlik döneminde de yansıması olan önemli bir sorun olduğu vurgulanmaktadır.²⁵ Bu nedenle bu konuda yapılacak çalışmalar, ihmal ve istismara maruz kalan bireylerle maruz kalmayanlar arasındaki farkları anlamak ve uygun müdahale tekniklerini belirlemek adına hayati öneme sahiptir.²⁶ Bu veriler, aynı zamanda aile ve toplumu bilinçlendirmede kullanılarak koruyucu tedbirlerin geliştirilmesine katkı sağlaması bakımından da önemli olabilir.

Yurt dışında konu ile ilgili araştırmalar, yüz yılı aşkın bir süredir ihmal ve istismarın psikososyal yaşamı üzerindeki etkilerine yoğunlaşırken²⁷; dini yaşam üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların geçmişi yaklaşık elli yıla dayanmaktadır.²⁸ Ülkemizde ise çocukluk dönemi ihmal ve istismar konusuna dair çalışmaların otuz yıllık bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir.²⁹ Ancak çocukluk dönemi ihmal ve istismar konusu, psikoloji alanında giderek artan bir öneme sahip olmasına rağmen bu yaşantıların, özelde Tanrı ile olan ilişkiler ve genelde ise dini hayatın diğer alanlarla ilişkilerini ele alan çalışmaların yok denilecek kadar az olduğu görülmektedir. Her ne kadar ilgili konuda yapılmış sınırlı sayıda bazı çalışmalarda konunun dini yaşam ile olan ilişkisi, kabaca ele alınmış olsa da bu alandaki araştırmaların oldukça kısıtlı

²⁵ Bessel Van Der Kolk, *Beden Kayıt Tutar-Traymanın İyileşmesinde Beyin, Zihin ve Beden*, çev. Nurdan Cihanşümül Maral (İstanbul: Nobel Yaşam, 2021), 70-93; Nicola Gartland vd., “Effects of Childhood Adversity and Cortisol Levels on Suicidal Ideation and Behaviour: Results from a General Population Study”, *Psychoneuroendocrinology* 138 (Nisan 2022), 4-5; Paul E. Mullen - Jillian Fleming, “Long-term Effects of Child Sexual Abuse”, *Issues in Child Prevention* 9 (2002), 1-17.

²⁶ Gülseren Çıtak Tunç - Sandy K. Wurtele, “Cinsel İstismarı Önlemede Aile Odaklı Eğitim Programları”, *Türkiye Klinikleri Psychiatric Nursing - Special Topics* 4/1 (2018), 28.

²⁷ A. Tardieu, “Étude Médico-Légale Sur Les Sévices Et Mauvais Traitements Exercés Sur Des Enfants” 13 (1860), 362.

²⁸ David Finkelhor vd., “Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes”, *Journal of Interpersonal Violence* 4/4 (Aralık 1989), 384-385.

²⁹ Elif Bakır - Sevgisun Kapucu, “Çocuk İhmali ve İstismarının Türkiye’de Yapılan Araştırmalara Yansıması: Bir Literatür İncelemesi”, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2017), 18.

olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle bu çalışma, Türkiye'de konuyu kapsamlı bir şekilde ele alarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişki ve bu ilişkiye dair bilişsel çarpıtmaların, aracı rolünü açığa çıkarması bakımından din psikolojisi literatürüne ve manevi danışmanlık alanına dini önemli bir katkı sunması beklenmektedir.

Batı'da ihmal ve istismar yaşantılarının, dini hayat üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda örneklem olarak daha çok agnostik, ateist, Yahudi ve Hristiyan inancına mensup katılımcıların seçildiği gözlemlenmiştir. Ancak Müslüman olan bireylerin, ihmal ve istismar yaşantıları ile dini yaşantıları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların çok sınırlı olduğu fark edilmiştir. Bu durum, her dini inancın kendine kendine özgü bir din ve Tanrı tasavvuruna sahip olduğu göz önüne alındığında³⁰ Müslüman örneklem ile yapılan bu çalışmanın, topluma genellemeler yapma ve alana katkı sunması bakımından önemli olduğu ifade edilebilir.

D. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Ön Kabulleri

Gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmanın sınırlılıkları arasında şunlar yer almaktadır:

1. Araştırma Türkiye'nin 7 farklı bölgesinde Marmara Bölgesi'nde Boğaziçi Üniversitesi, Ege Bölgesi'nde İzmir 9 Eylül Üniversitesi, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara Hacettepe Üniversitesi, Karadeniz Bölgesi'nde Ordu Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum Atatürk Üniversitesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep Üniversitesi, Akdeniz Bölgesi'nde Akdeniz Üniversitesi'ne mensup, 19-65 yaş aralığında olan öğrenci, idari, akademik ve yardımcı hizmet personellerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları belirtilen katılımcılarla sınırlıdır.

³⁰ Antoine Vergote - Veysel Uysal, *Din, İnanç ve İnançsızlık* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1999), 180-183.

2. Araştırma kapsamında elde edilen veriler: Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği, Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği'nin ölçebildiği bulgularıyla sınırlıdır.
3. Araştırma kesitsel bir çalışma olup sonuçları 24 Nisan 2023-27 Temmuz 2023 tarihleri arasında toplanan araştırma veriler ile sınırlıdır.

Araştırma sayıltıları arasında ise şunlar yer almaktadır:

1. Araştırma bünyesinde kullanılan ölçekler ölçülmek istenen nitelikleri ölçebilecek geçerlilik ve güvenirlik puanına sahiptir.
2. Araştırmada kullanılan Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği, Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği katılımcılar tarafından içtenlikle doldurulmuştur.
3. Araştırma örneklemini evreni temsil etmektedir.

E. Konu ile İlgili Önceki Araştırmalar

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru ile olan ilişkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolünü konu edinen ilgili literatür incelendiğinde, ülkemizde her ne kadar bu konuda yapılmış bir araştırmaya ulaşamasak da yurt dışında çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları (ÇDİİ) ile Tanrı tasavvuru ilişkisini ele alan pek çok çalışmada bilişsel çarpıtmaların rolüne dikkat çekilmiştir.³¹ Finkelhor ve arkadaşları (1989) tarafından 2626 katılımcı üzerinde yapılan araştırmada; çocukluğunda cinsel istismar öyküsü bildiren kişilerin diğer kişilere kıyasla kendisini dindar birisi olarak görme ve dini pratikleri yerine getirme konusunda daha az eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir.³² Yine bu konuda yapılan ilk çalışmalardan birisi olan Kane ve arkadaşlarının (1993) gerçekleştirdikleri

³¹ Utku Beyazıt, "Çocuk İstismarı Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal* 1/1 (Ocak 2015), 6-10; Hagar Ter Kuile - Thomas Ehring, "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma: Trauma, Religiosity, and Posttraumatic Stress Disorder", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 6 (2014), 353-360.

³² Finkelhor vd., "Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes", 384-385.

araştırmada da çocukluk döneminde bir baba figürü tarafından ensest ilişkiye maruz kalan yetişkin kadınların, çocuklukları boyunca kimse tarafından cinsel tacize uğramamış yetişkin kadınlara kıyasla Tanrı hakkında daha olumsuz bir görüşe sahip oldukları gözlenmiştir. Çocuklukta cinsel istismar yaşayan 33 kadın katılımcının, istismar öyküsü olmayan diğer 33 kadına kıyasla Tanrı'ya karşı daha fazla öfke ve Tanrı'nın onlardan uzak olduğu hissini ifade etmişlerdir. Cinsel istismara uğramış olan bu katılımcıların bazılarının, kiliselerini terk ettikleri ancak bazılarının ise inancını ve umudunu koruduğu gözlenmiştir.³³ Pritt tarafından (1998), Mormon tarikatına mensup cinsel istismar öyküsü olan 115 kadınla istismar öyküsü olmayan 70 kadın katılımcının din ve Tanrı tasavvurlarını karşılaştırdığı araştırmada ise, cinsel istismar öyküsü olan kadınların diğer katılımcılara kıyasla psikolojik ve öznel iyi oluş, yaşam memnuniyeti, öz saygı ve Tanrı'yı olumlu yönde tasavvur etme puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca faillerin birincil dereceden bir aile üyesinin olduğu istismar vakalarının büyük bir çoğunluğunun 9 yaşından önce meydana geldiği ve bunun katılımcılarda yoğun düzeyde stres, kaygı, çaresizlik ve anlamsızlık duyguları meydana getirdiği dile getirilmiştir. Buna göre katılımcıların kendilerine ve hayata karşı oluşan olumsuz şemaları, diğer yaşam olaylarına hatta Tanrı ile olan ilişkilerine aktarma eğilimi içerisinde oldukları ifade edilmiştir. Bundan dolayı istismar mağduru olan katılımcıların, Tanrı'yı cezalandırıcı, sevgisiz, soğuk ve istismar edilmeyen kişilere daha yakın bir yaratıcı olarak tasavvur ettikleri tespit edilmiştir.³⁴

Bierman (2005) tarafından 3032 katılımcı gerçekleştirilen araştırmada, istismar öyküsü olan katılımcıların diğer katılımcılara kıyasla kendilik algılarının bozulduğu ve çevrelerindeki insanlara karşı güvenlerinin azaldığı gözlenmiştir. Araştırmada ayrıca faillerin ebeveyn olduğu durumlarla olumsuz Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunurken, faillerin ebeveyn olmadığı travmatik yaşantılarla dini yaşam ve Tanrı tasavvuru arasında herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. Yazara göre böyle bir sonucun ortaya çıkmasının sebebi, ayı zamanda travmatik olayın

³³ Donna Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse: An Exploratory Study in an Underresearched Area", *Journal of Psychology and Theology* 21/3 (Eylül 1993), 232-233.

³⁴ Ann F. Pritt, "Spiritual Correlates of Reported Sexual Abuse Among Mormon Women", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 278-282.

faili olan babaya dair oluşan olumsuz içsel modellemenin, o zamana kadar bir güç ve otorite figürü olarak öğretilmiş olan Tanrı'ya aktarılmasından kaynaklanmaktadır.³⁵ Bu çalışmaya benzer şekilde Chou ve Johansen'in (2013) 520 kişi üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından sevgiden ve bakım konusunda yoksun bırakılmış olan kişilerin, yetişkinlik döneminde geldiklerinde Tanrı'ya karşı daha mesafeli ve dini ibadetleri çok az yerine getirme eğilimi içerisinde oldukları ifade edilmiştir.³⁶ Rudolfsson ve Tidefors tarafından (2014) 2'si çocukluğunda tecavüze uğramış ve 6'sı cinsel istismar mağduru olan 8 katılımcı ile gerçekleştirilen nitel bir araştırmada katılımcılar, kendilerini eskisine nazaran mensup oldukları dini cemaate bağlı hissetmedikleri, gerçekleşen olayın dini inançlarına karşı sorgulamaya sevk ettiği ve İncil'de yer alan vaazları dinlerken şüphe duyduklarını dile getirmişlerdir. Ancak bütün bunlara rağmen katılımcılar, her ne kadar inançlarına karşı bir şüphe ve sorgulama içerisine girseler de kiliseye mensup olan dini cemaatle travmatik olay hakkında dertleşme, sosyal açıdan yalnız kalmama ve kaybedilen güvenlik ihtiyacını telafi etme gibi gereksinimlerden dolayı dini ritüellere katılmaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir.³⁷

Waldron ve arkadaşları (2018) tarafından 718 kadın katılımcının katıldığı araştırmada, çocukluk istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tanrı'yı cezalandırıcı bir figür olarak görmek, kişilerarası problemlerle ilgili çeşitli alanların yanı sıra çocuklukta duygusal istismar ve düşük yetişkin benlik saygısı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir.³⁸ Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisiyle ilgili Müslüman örneklemin kullanıldığı çalışma sayısı çok az olmasına rağmen son dönemde ülkemizde bu konuda makale boyutunda sadece tek bir

³⁵ Alex Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality: Rejecting God the Father Because of Abusive Fathers?", *Journal for the Scientific Study of Religion* 44/3 (2005), 351-357.

³⁶ Grace Chou Hui-Tzu - Scott Johansen, "Impact of Childhood Attachment with Parents on the Change of Relationship with God Following Life Events", *Archive for the Psychology of Religion* 35/2 (Ocak 2013), 157-164.

³⁷ Lisa Rudolfsson - Inga Tidefors, "I Have Cried to Him a Thousand Times, but It Makes No Difference: Sexual Abuse, Faith, and Images of God", *Mental Health, Religion & Culture* 17/9 (Ekim 2014), 914-917.

³⁸ Jonathan C. Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences", *Child Abuse & Neglect* 80 (Haziran 2018), 282.

araştırmanın yapıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim Kırac'ın (2021) çocukluk ihmal ve istismar yaşantılarının, Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde öz şefkatin aracı rolünü araştırdığı çalışma buna örnek verilebilir. Buna göre 18-40 yaş aralığında toplam 800 katılımcının yer aldığı araştırmada, ihmal ve istismar yaşantılarının alt boyutlarından yüksek puan alan kişilerin, diğer kişilere kıyasla Tanrı'yı sevgisiz, mesafeli ve korkutucu olarak tasavvur ettikleri tespit edilmiştir.³⁹

Özetleyecek olursak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda, dini hayatın farklı boyutlarını kapsayan çalışmaların sayıca az olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu çalışmaların çoğunluğunda bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarını aracı rol olarak ele alan bir çalışmanın bulunmadığı da belirlenmiştir. Buna ek olarak araştırmalarda Müslüman bireylerin örneklem içinde sınırlı bir şekilde yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yürütülen çalışmanın, literatüre önemli katkılar sunması beklenmektedir. Nitekim mevcut çalışma, ilişkilerin yanı sıra bilişsel çarpıtmaların, ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisindeki rolünü açıklığa kavuşturmasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca çalışmada ihmal ve istismar yaşantılarının, Tanrı tasavvuruyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda ailenin dindarlık seviyesi, öznel dindarlık algısı, Tanrı'ya inanç ve dini inançtan destek alma düzeyi gibi farklı değişkenleri ele alması, dini hayat üzerindeki etkileri bütüncül bir şekilde ele almada önemli bir katkı sağlaması araştırmayı önemli kılan diğer bir etkidir.

³⁹ Ferdi Kırac, "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims", *Archive for the Psychology of Religion* 43/3 (Kasım 2021), 308-310.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ İHMAL VE İSTİSMAR

Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı,⁴⁰ çocuğa bakmakla yükümlü olan kimseler veya yetişkinler vasıtasıyla toplumsal kurallar ve uzmanlar tarafından fiziksel, cinsel, duygusal veya ruhsal açıdan çocuğa zarar verici veya uygunsuz olarak kabul edilen, kasıtlı veya kasıtsız şekilde gerçekleştirilmiş eylemlerin bütünü şeklinde tanımlanabilir.⁴¹ Dünya sağlık örgütünün yapmış olduğu tanıma göre ise çocukluk ihmal ve istismarı; bir sorumluluk, güven ve güç ilişkisi bağlamında çocuğun saygınlığına, psikolojik veya fiziksel gelişimine, sağlığına zarar verebilecek her türlü fiziksel ve duygusal kötü muameleyi, cinsel istismarı, ihmali, ticari ve diğer sömürüleri ifade etmektedir.⁴²

Psikoloji alan yazına bakıldığında çocukların küçük yaşta yaşamış olduğu ihmal ve istismar davranışları ifade edilirken, çocukluk dönemi travmatik yaşantı kavramının yanı sıra çocukluk dönemi kötü muamele yaşantısı, çocukluk dönemi örselenmesi ve hırpalanmış çocuk sendromu gibi farklı birçok kavramın kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁴³

Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı, tarih boyunca önemli bir problem olmasına rağmen son dönemlerde giderek artan bir önemde üzerinde çalışılan bir konu haline gelmiştir.⁴⁴ Çocukluk dönemi ihmal ve istismar ile ilgili yapılan ilk tanımlamanın tıp alanında Ambres Tardieu (1860) tarafından yapıldığını görmekteyiz. Tardieu kliniğe gelen çocuklardan bazılarının yaralanmalarından şüphelenmesi

⁴⁰ Taner - Gökler, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, 82; Tıraşçı - Gören, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, 70; Kempe vd., “The Battered-Child Syndrome”, 143.

⁴¹ Marcellina Mian - Tilman Fümmiss, *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, çev. Gökçe Ergin Rempfler (ABD: World Health Organization, 2006), 7; Judith Hermann, *Travma ve İyileşme Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre*, çev. Tamer Tosun (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2011), 93-97.

⁴² World Health Organization (WHO), “Adverse Childhood Experiences Survey Among University Students in Turkey” (Erişim 04 Nisan 2022).

⁴³ Oğuz Polat, *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı-1* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2007), 23-26.

⁴⁴ Özerk - Derebagçe, “Türkiye de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, 651-670.

üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda çocukların başkaları tarafından kötü muameleye (fiziksel ve cinsel istismar) maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁵ Tardieu'nun ardından Caffey (1946) kliniğe getirilen çocukların vücudunda sebebi bilinmeyen iskelet kırıkları ile ilgili çalışmalarını içeren makaleyi kaleme alması ile birlikte bu konu bilim dünyasına giderek önem kazanmaya başlamıştır.⁴⁶ Caffey'in ardından 1961 yılında kendisi de bir çocuk doktoru olan Kempe ilk defa "örselenmiş çocuk sendromu" kavramını tanımlamıştır. Bu tanıma göre örselenmiş (hırpalanmış) çocuk sendromu, kendisine bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olan fiziksel saldırı sonucu meydana gelen yaralanmaların bütünüdür.⁴⁷ Bu çalışma ile beraber çocukluk dönemi kötü muamele yaşantıları, bilim dünyasına giderek daha fazla ilgi konusu haline gelmeye başlamıştır. Çocukluk dönemi ihmal ve istismarı, insanlık tarihi ile yaşıt olmasına rağmen son dönemde yapılan akademik çalışmalarla birlikte Batı bilim dünyasında giderek önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Konu ile ilgili Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde ise 1990 yıllardan itibaren tıp, psikoloji, sosyoloji ve eğitim alanında bazı çalışmalar yapılmaya başlandığı görülmektedir.⁴⁸

1.1.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Türleri

İhmal ve istismar, kavramlarına bakıldığında kendi içerisinde bazı farklılıklar taşıdıkları söylenebilir. Nitekim istismar kavramı daha aktif bir boyuta sahipken, ihmal daha pasiftir.⁴⁹ Buna göre istismar durumu, kasıtlı bir şekilde ve doğrudan çocuğa yönelik her türlü eylemi ifade ederken, ihmalde ise bunun tam tersine amaçlı olmayan ve çocuğun doğrudan hedeflenmediği eylemlerin tamamını içermektedir.⁵⁰ Alan

⁴⁵ Tardieu, "Etude Médico-Légale Sur Les Sévices Et Mauvais Traitements Exercés Sur Des Enfants", 362.

⁴⁶ John Caffey, "Infantile Cortical Hyperostoses", *The Journal of Pediatrics* 29/5 (Kasım 1946), 558-559.

⁴⁷ Kempe vd., "The Battered-Child Syndrome", 143.

⁴⁸ Beyazıt, "Çocuk İstismarı Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", 1; Sibel Küçükoglu - Hatice Karakoç Başar, "Çocuk İhmali ve İstismarına Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezler Açısından Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2020), 14.

⁴⁹ Polat, *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı*-1, 41.

⁵⁰ Kara vd., "Çocuk İstismarı", 144; Turhan vd., "Birinci Basamakta Çocuk İstismarı", 154.

yazına bakıldığında istismarın kendi içerisinde cinsel, fiziksel ve duygusal olmak üzere üç alt boyuta ayrıldığı göze çarpmaktadır.

DSM-V'e göre ihmal, ebeveyn veya bakmakla yükümlü olan kişi tarafından, çocuğun yaşına uygun temel ihtiyaçlardan yoksun bırakan veya bununla sonuçlanma ihtimali bulunan eylemlerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır.⁵¹ İhmal durumunda çocuk içerisinde bulunduğu ortam gereği dolaylı olarak travmaya maruz kalmaktadır. Çocukların fiziksel, duygusal, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarının zamanında karşılanmaması veya buna özen gösterilmemesi ihmal için örnek verilebilir.⁵² Alan yazına bakıldığında her ne kadar ihmal kavramının duygusal ve fiziksel olmak üzere iki alt boyuttan oluştuğu görülse de diğer pek çok farklı sınıflamanın yapıldığı da göze çarpmaktadır. Örneğin Ulusal Araştırmalar Konseyi ihmali, sırası ile fiziksel (yeterli gıda, barınma ve bakım desteği sağlayamama), tıbbi (yeterli düzeyde tıbbi ve mentâl sağlık ihtiyaçlarının karşılanamaması), eğitim (gereken eğitim desteğinin sağlanamaması), duygusal (ihtiyaç duyulan sevgi ve şefkatten mahrum bırakmak) olmak üzere dört alt başlık altına ayırmaktadır.⁵³

1.1.1.1. Cinsel İstismar

Cinsel istismar, cinsel olarak gelişimini henüz tam olarak tamamlamamış 18 yaşından küçük bir çocuğun veya ergenin, kendisinden yaşça büyük birisi tarafından zorla veya ikna edilerek cinsel doyum amacıyla kullanılması veya çocuğun bu amaçla kullanılmasına izin verilmesi şeklinde tanımlanabilir.⁵⁴ Çocuklara yönelik cinsel istismar davranışı,⁵⁵ temaslı veya temassız şekilde gerçekleşebilmektedir.⁵⁶ Temaslı

⁵¹ American Psychiatric Association (ed.), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: Dsm-V* (Washington D.C: American Psychiatric Association, 2013), 718.

⁵² Howe, *Child Abuse and Neglect*, 111-124; Alan Carr, *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology A Contextual Approach* (New York: Taylor & Francis Group, 1999), 774; Polat, "Şiddet", 20.

⁵³ National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, 27.

⁵⁴ Committee on Child Abuse and Neglect, "Guidelines for the Evaluation of Sexual Abuse", 186; Polat, *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı-1*, 1-17; Tıraşçı - Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 72; D. P. Bernstein vd., "Initial Reliability and Validity of a New Retrospective Measure of Child Abuse and Neglect", *The American Journal of Psychiatry* 151/8 (Ağustos 1994), 1132-1136.

⁵⁵ Polat, "Şiddet", 29.

⁵⁶ David Finkelhor, "Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse", *The Future of Children* 4/2 (1994), 33.

cinsel istismar davranışları, fuhuşa zorlanması, ensest, tecavüz ve çocuğa cinsel amaçlı temas etmeyi içerirken,⁵⁷ temassız cinsel istismar davranışları ise çocuğa cinsel içerikli resimlerin olduğu kitap veya dergilerin okutulması, röntgencilik, teşhircilik ve çocuklarla cinsel içerikli telefon görüşmelerinin yapılması gibi bazı davranışları kapsamaktadır.⁵⁸ Özellikle içerisinde bulunduğumuz teknoloji döneminin bir sonucu olarak son dönemlerde çocukların, internet üzerinden temassız cinsel istismara maruz kalma olasılıklarının daha fazla arttığı söylenebilir.⁵⁹ Zira 2015 yılında cinsel istismar mağduru 662 kişi ile gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların %14'ü dijital araçların istismarın gerçekleştirilmesinde kullanıldığını dile getirmişlerdir. Dijital araçların kullanıldığını dile getiren katılımcıların %49,5'i olayı gerçekleştiren kişi tarafından cinsel görüntülerinin kaydedildiğini bu kişilerin %44'ü ise bunun bir tehdit olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir.⁶⁰

Yukarıda saymış olduğumuz benzer bir durumla karşı karşıya kalındığında çocuğun, şiddete uğramasına veya rızasının olup olmamasına bakılmaksızın cinsel istismar olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Bununla birlikte etkisi, her ne kadar yıllar sürse de bireyde meydana getirdiği utanç ve suçluluk duygusu nedeniyle bu yaşantılar, üzeri kapatılmaya çalışıldığından tespit edilmesi en zor olan istismar türü olduğu da söylenebilir.⁶² Zira yapılan bir araştırmada, dünyada yaşanan cinsel istismar türlerinden sadece %15'nin tespit edildiği ifade edilmektedir.⁶³

Cinsel istismar ile ilgili çalışmalara bakıldığında, istismarcı ve mağdur arasında geçen eylemin cinsel istismar olarak isimlendirilmesi için pek çok farklı kriterin ortaya konulmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Örneğin cinsel istismarın tanısı için Topçu dört farklı kriter ortaya koymuştur. Bunlar sırasıyla yaş, rıza, yasa ve yöntem ölçütüdür. Bir vakanın cinsel istismar olarak isimlendirilmesi için istismarcı ve mağdur arasında

⁵⁷ Topçu, *Cinsel İstismar*, 22-25; Tıraşçı - Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 72.

⁵⁸ Freddie Nickolds - Maud Ballez, *Ülke Değerlendirmesi: Türkiye'de Çocukların Cinsel Sömürüsünün Boyutu, Kapsamı ve İçeriği Hakkında Bir Rapor* (ECPAT International, 2020), 8.

⁵⁹ Topçu, *Cinsel İstismar*, 67.

⁶⁰ Gökçe N. Say vd., "Abuse Characteristics and Psychiatric Consequences Associated with Online Sexual Abuse", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 18/6 (2015), 334-336.

⁶¹ Oğuz Polat, *Çocuk ve Şiddet* (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 144-200.

⁶² Noemí Pereda vd., "The International Epidemiology of Child Sexual Abuse: A Continuation of Finkelhor", *Child Abuse & Neglect* 33/6 (Haziran 2009), 336; Polat, *Çocuk ve Şiddet*, 92-95.

⁶³ Sue Brooker vd., "The Prevalence of Child Abuse and Neglect: A Study of Young People", *International Journal of Market Research* 43/3 (Mayıs 2001), 255.

yaş farkı hakkında alan yazında her ne kadar bir fikir birliği olmasa da⁶⁴ çalışmalarda genel olarak bu konunun ilk uzmanlarından olan Finkelhor ve Hotaling'in de (1984) dile getirdiği 6 yaş farkı, ölçüt olarak kabul edilmektedir.⁶⁵ Rıza ölçütü genellikle bu gibi durumlarda çocuklar, kendilerine ne teklif edildiğini anlayamadıkları ve uygun güçle herhangi bir cinsel teması reddedecek durumda olmadıkları için buna rıza gösteremezler.⁶⁶ Yasa kriteri ise, yapılan fiilin o ülkede ve uluslararası hukukta da suç olarak kabul edilmesini ifade etmektedir. Yöntem ölçütü ise gerçekleşen fiilin bir cinsel istismar olup olmadığına karar vermek için kullanılan bir ölçüttür. Bu ölçüt ele alınırken failin bu olayı nasıl bir şekilde yapmaya çalıştığına bakılır. Şayet olay, korkutma, şantaj veya yalan atma ve güç kullanılarak cinsel saldırı gerçekleşmişse bu durumda bireyin yaşına ve rızasına bakılmaksızın gerçekleştirilen davranış cinsel istismar olarak kabul edilmektedir.⁶⁷

1.1.1.2. Fiziksel İstismar

İlk defa Kempe ve arkadaşları tarafından tanımlanan fiziksel istismar kavramı,⁶⁸ çoğunlukla anne, baba veya ona bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından, doğrudan çocuğun fiziksel olarak yaralanmasını amaçlayan küçük morarmalardan ciddi yaralanmalara kadar ölümle sonuçlanabilen her türlü eylem şeklinde tanımlanabilir.⁶⁹ Dünya sağlık örgütünün yapmış olduğu tanıma göre ise fiziksel istismar, çocuğa yönelik kasıtlı bir şekilde gerçekleştirilen gücün sonucunda çocuğun sağlık, gelişim, yaşam veya onuru bakımından zarar verici durumların ortaya çıkması ve çıkabilmesi olarak tanımlanmıştır.⁷⁰ Howe'e göre⁷¹; çoğu zaman itaat ettirme, cezalandırma ve öfke boşaltma amacı ile gerçekleşen bu davranışlar itme, acı biber

⁶⁴ Sandy K Wurtele vd., *Preventing Child Sexual Abuse: Sharing the Responsibility* (Lincoln; London: University of Nebraska Press, 1993), 12.

⁶⁵ David Finkelhor - Gerald T. Hotaling, "Sexual Abuse in the National Incidence Study of Child Abuse and Neglect: An Appraisal", *Child Abuse & Neglect* 8/1 (Ocak 1984), 24.

⁶⁶ Karen L. Kinneer, *Childhood Sexual Abuse: A Reference Handbook* (Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 1995), 3-5.

⁶⁷ Topçu, *Cinsel İstismar*, 22-27.

⁶⁸ Kempe vd., "The Battered-Child Syndrome", 143.

⁶⁹ National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, 1-6; Polat, "Şiddet", 20.

⁷⁰ Mian - Fürniss, *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, 10.

⁷¹ Howe, *Child Abuse and Neglect*, 69.

sürme, saç çekme, sarsma ve tokat atma şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.⁷² Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda diğer ihmal ve istismar türlerine kıyasla fiziksel istismar vakalarının, tespit edilmesinin daha kolay olduğu dile getirilmiştir.⁷³

Yapılan fiziksel saldırılar da kendi içerisinde aletli ve aletsiz saldırılar olmak üzere ikiye ayrılabilir.⁷⁴ Aletsiz saldırılarda herhangi bir cismin kullanılmadığı karanlık bir odaya çocuğun kapatılması, ağır bir yük taşımaya zorlanması, itme, sarsma ve vurma şeklinde karşımıza çıkarken, aletli saldırılarda ise bıçak, balta, kemer, sopa, sigara vasıtasıyla gerçekleştirilen saldırılar, sıcak su ile vücudun yakılması veya haşlanması şeklinde görülebilmektedir.⁷⁵ Çocuğa yönelik meydana gelen fiziksel saldırılar, ölümlerle sonuçlanmasa da çocuğun fiziksel bütünlüğüne zarar verebilir. Fiziksel istismar ve ihmalin sonucunda yanıklar, sıcak su sonucu deri tahriş, morarma, yumuşak doku hasarı, çürükler, iç organlarda meydana gelen hasarlar, zehirlenmeler ve gelişimde bazı gerilikler meydana gelebilir.⁷⁶ DSM-V'e göre bu gibi durumlar, kişinin niyetine bakılmaksızın fiziksel istismar olarak kabul edilirken,⁷⁷ çocuğa herhangi bir bedensel zarar verici olmayan bazı ufak davranışların istismar olarak kabul edilip edilmeyeceği kültüre göre değişiklik gösterebilmektedir.⁷⁸

1.1.1.3. Duygusal İstismar

Duygusal istismar kavramı, çocuğun kendisine bakmakla yükümlü olan kişi veya kişiler tarafından gelişimlerini olumsuz etkileyen tutum veya davranışlara maruz bırakılması ya da ihtiyacı olan ilgi, sevgi, şefkat ve bakımdan yoksun bırakılması

⁷² Fatma G. H. Çelik - Çiçek Hocaoglu, "Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme", *Sakarya Tıp Dergisi* 8/4 (Aralık 2018), 700; Tıraşçı - Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 71.

⁷³ Susan Hillis vd., "Global Prevalence of Past-Year Violence Against Children: A Systematic Review and Minimum Estimates", *Pediatrics* 137/3 (Mart 2016), 4-5.

⁷⁴ Esra Akyüz, *Çocukluk Çağı Travmaları ve Boşanma İlişkisi: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Kadın Danışma Merkezlerine Başvuran Bireyler Örneği* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 9.

⁷⁵ Emrah Kırımsay, *Çocukların Ev İçinde Yaşadıkları Şiddet Araştırması* (İstanbul: Genç Hayat Vakfı Yayınları, 2012), 17.

⁷⁶ Polat, *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı-1*, 47-48.

⁷⁷ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2013, 717.

⁷⁸ Topbaş Murat, "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 3/4 (2004), 77.

sonucu psikolojik hasara uğratılması şeklinde ifade edilebilir.⁷⁹ UNICEF'in hazırladığı raporda ise duygusal istismar, çocuğun ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi ve şefkatten mahrum bırakılması ve onur kırıcı söz veya davranışlara maruz bırakılması şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁰ Alan yazına bakıldığında duygusal istismarın pek çok farklı şekillerde karşımıza çıktığı gözlenmiştir.⁸¹ Çocuğa hakaret etme, yalnız bırakma, korkutma, reddetme, tehdit etme, değer vermeme, küçümseme, kardeşlerinden daha az sevmeye,⁸² aşırı otoriter olma, çocukla alaylı konuşma,⁸³ uygunsuz sorumluluklar yükleme, çocuğun yaşlıları veya arkadaşları ile olan iletişiminin kesilmesi, çocuğu uygun olmayan bazı davranışlara teşvik etme ve gözdağı ile disipline etmeye çalışma vb. davranışlar duygusal istismara örnek verilebilir.⁸⁴

Tanımı, fark edilmesi ve ispatında yaşanan güçlüklerden ötürü istismar türleri içerisinde tespit edilmesi en zor olanının duygusal istismar olmasına rağmen yaygın olduğu söylenebilir.⁸⁵ Nitekim örneklem sayısının 7.082.289 kişiden oluştuğu toplam 29 farklı çalışmanın meta-analitik yöntemle ele alındığı bir araştırma sonucunda her 1000 kişiden 363'nün, yaşamlarında mutlaka duygusal istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.⁸⁶ Alan yazına bakıldığında yaygınlığın yanı sıra psikolojik rahatsızlıklarla en çok ilişkilendirilen ihmal veya istismar türü olarak karşımıza duygusal istismar çıkmıştır.⁸⁷ Nitekim duygusal istismara maruz kalan çocuklarda

⁷⁹ Polat, "Şiddet", 20.

⁸⁰ UNICEF, "Unicef", 20-23.

⁸¹ T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu* (Ankara: TNS, 2010), 18; Carr, *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology*, 776.

⁸² Çelik - Hocaoglu, "Çocukluk Çağı Travmaları", 702; Turhan vd., "Birinci Basamakta Çocuk İstismarı", 156; Güler Nuran vd., "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 24 (2002), 129.

⁸³ Tıraşçı - Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 72.

⁸⁴ Tolga Dağlı - M.Akif İnancıcı, *Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım* (Ankara: Fersa Ofset Yayıncılık, 2011), 114; Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research", 1217.

⁸⁵ Danya Glaser, "Emotional Abuse and Neglect (Psychological Maltreatment): A Conceptual Framework", *Child Abuse & Neglect* 26/6 (Haziran 2002), 699.

⁸⁶ Stoltenborgh vd., "The Neglect of Child Neglect", 876-880.

⁸⁷ Elizabeth A. Courtney vd., "Childhood Emotional Abuse and Risk for Hopelessness and Depressive Symptoms During Adolescence", *Journal of Emotional Abuse* 8/3 (Ağustos 2008), 285-287.

meydana gelen ciddi özgüven kaybı, sevilmemişlik ve değersizlik duygusu, ilerleyen yıllarda psikososyal yaşamlarında ciddi hasarlar almalarına yol açabilmektedir.⁸⁸

1.1.1.4. Fiziksel İhmal

Fiziksel ihmal 18 yaşından küçük bir çocuğun⁸⁹ ona bakım veren kimseler tarafından yetersiz beslenme, temizlik, giyim ve bakım verme ihtiyaçlarından yoksun bırakılma durumu şeklinde ifade edilebilir.⁹⁰ Fiziksel ihmal davranışlarına baktığımızda ise çocuğun sağlıksız, hijyenik olmayan veya kaza riski taşıyan bir evde yaşaması, beslenme, giyim ve hijyen gibi kişisel bakımlarının aile tarafından yapılmaması, çocukların koruyucu sağlık hizmetlerinin karşılanmaması, doğumdan sonra çocuğun gerekli aşılarının yapılmaması, tedavi edici sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılması ve çocuğun yaşı küçük olması dolayısıyla denetimsiz bırakılması bu ihmal türü için örnek verilebilir.⁹¹

Finkelhor ve Korbin'e (1988) göre dünyanın birçok yerinde yoksulluğun yaygın olmasından dolayı bir davranışa ihmal etiketi yapıştırmadan önce dikkatli olunmalıdır. Şayet ebeveynler o ailede bulunan diğer çocuklara veya benzer sosyoekonomik düzeydeki ailelere kıyasla çocuklarına imkân sağlayamadığında ebeveyn ihmali dikkate alınmalıdır. Aksi halde çocuklarına yeterli gıda ve barınma ihtiyacı sağlayamayan yoksul ailelerin ihmal ile suçlanması aileleri daha fazla rencide edebilir.⁹²

1.1.1.5. Duygusal İhmal

Duygusal ihmal, çocuğun anne veya babası tarafından ihtiyaç duyduğu sevgi, yakınlık, ilgi ve şefkatin yeterli düzeyde sağlanamaması veya bunun ihmal

⁸⁸ Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research", 1218; Taner - Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 85-86.

⁸⁹ Stoltenborgh vd., "The Neglect of Child Neglect", 346.

⁹⁰ Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research", 1215; Lori Legano vd., "Child Abuse and Neglect", *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care* 39/2 (Şubat 2009), 17.

⁹¹ Dağlı - İnanıcı, *İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*, 101.

⁹² David Finkelhor - Jill Korbin, "Child Abuse as an International Issue", *Child Abuse & Neglect* 12/1 (Ocak 1988), 11.

edilmesidir.⁹³ Duygusal ihmal durumunda fiziksel şiddet barındırmamakla birlikte çocuğa yönelik sözlü olarak hakarete bulunma, başkaları ile kıyaslama, sağlıklı iletişim kurmama, sorduğu soruları yanıtlamama, uzun bir müddet tek başına bırakma, küçük düşürme, uygunsuz davranışlar karşısında duyarsız kalınması, korunmaması, önemsenmemesi ve aşağılama gibi daha pek çok durumları kapsamaktadır.⁹⁴ Duygusal ihmal tespit edilmesi en zor fakat en yaygın olan ihmal türlerinden bir tanesidir.⁹⁵ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Türkiye'deki çocuk istismarı konulu yayınladığı araştırma raporuna göre çocukların en çok ifade ettiği ihmal davranışı ebeveynleri tarafından kendilerine sevgi gösterilmemesidir.⁹⁶

İhmal ve istismar türlerinden çocuklar üzerinde en kalıcı etki bırakanı duygusal olarak çocuğun ihmal edilmesi olduğu söylenebilir.⁹⁷ Nitekim Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) kuramına göre; erken dönemde çocuğun ebeveynleri tarafından sevgi, ilgi ve şefkatten mahrum bırakılması, bireyin ilerleyen yaşamında daha fazla bilişsel çarpıtmaya sahip olmasına yol açarak psikolojik rahatsızlıklar karşısında daha savunmasız olmasına neden olmaktadır.⁹⁸

1.1.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismara İlişkin Risk Faktörleri

Çocukluk ihmal ve istismar yaşantıları ile ilgili yapılan ilk dönem çalışmalarda belirli bazı özelliklere sahip olan çocukların, travma yaşama ihtimallerinin daha yüksek olduğu dile getirilmiştir.⁹⁹ Ancak her ne kadar bazı etkenler, ihmal ve istismar için bir risk faktörü oluştursa da son dönemde yapılan araştırmalarda, herhangi bir sosyal statüye, kültürel ortama, eğitim seviyesine sahip çocukların da ihmal ve

⁹³ Topçu, *Cinsel İstismar*, 83.

⁹⁴ Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research", 1215; Çelik - Hocaoglu, "Çocukluk Çağı Travmaları", 703; Dağlı - İnanıcı, *İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*, 113.

⁹⁵ Taner - Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 85.

⁹⁶ SHÇEK, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*, 19.

⁹⁷ İlyas Özgentürk, "Child Abuse and Neglect", *Journal of Human Sciences* 11/2 (Temmuz 2014), 269; Taner - Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 85.

⁹⁸ İbrahim Yiğit - Gülsen Erden, "Çocukluk Çağı İstismar Yaşantıları İle Genel Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Aracı Rolü", *Türk Psikoloji Dergisi* 30/75 (2015), 51-53.

⁹⁹ Kinnear, *Childhood Sexual Abuse*, 12.

istismara maruz kalabileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla buradan hareketle “Bir çocuk belirli birtakım özelliklere sahip olursa mutlaka ihmal ve istismara maruz kalır” ifadesinin kesinlik arz ettiğini söylemek mümkün değildir. Fakat konu ile ilgili bilimsel araştırmalar incelendiğinde risk faktörlerinin, çocuk, kültür/sosyal çevre ve aile olmak üzere toplamda üç başlık altında toplandığı gözlenmiştir.

1.1.2.1. Çocuğa İlişkin Risk Faktörleri

İçerisinde bulunan gelişim dönemi ve cinsiyetin yanı sıra sosyal olarak yalnızlığa terk edilen, ilgi görme gereksinimi olan,¹⁰¹ cinsel istismar hakkında bilgi sahibi olmayan, yaşıtlarına göre fiziksel olarak gelişmiş olan, fiziksel, bilişsel veya gelişimsel bakımdan özürlü olan ve kötü muamele karşısında kendisini ifade etme veya savunmakta zorlanan bir çocuğun, yetişkin bir bireye göre travmatik deneyim yaşama olasılığı daha yüksek olabilir.¹⁰² Konu ile ilgili alan yazına bakıldığında teorik olarak ifade ettiklerimizi destekler nitelikte pek çok çalışmanın yapıldığı gözlenmiştir. Sullivan ve Knutson (2000) tarafından gerçekleştirilen kötü muamele yaşantısına sahip olan 4503 çocuğun katıldığı araştırma sonucuna göre; normal bireyler arasında istismara maruz kalma oranı %11 iken engelli olan bireyler arasında bu oran %31 olarak tespit edilmiştir. Buna göre engelli olan bireylerin olmayan bireylere göre 3.4 kat daha fazla kötü muamele yaşama ihtimali olduğu gözlenmiştir.¹⁰³ Benzer şekilde Dünya Sağlık Örgütü (2018) gerçekleştirmiş olduğu araştırma sonucuna baktığımızda 0-4 yaş aralığında çocukluk dönemi kötü muamele yaşantısının görülme sıklığı, 5-14

¹⁰⁰ İdris Kaya, *Ergenlerin Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantıları ile Davranış Problemleri ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasında İlişkinin İncelenmesinde Otomatik Düşünceler ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Aracı Rolü* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 40.

¹⁰¹ National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, 76; Yasemin Aydoğan - Gülümser G.Akduman, “Çocuk İhmal ve İstismarı”, *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal* (Ankara: Vize Yayıncılık, 2017), 252-253.

¹⁰² David Finkelhor, *Childhood Victimization: Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People* (USA: Oxford University Press, 2008), 47-51; Wurtele vd., *Preventing Child Sexual Abuse*, 12-17; Joy D. Osofsky - M. Dewana Thompson, “Adaptive and Maladaptive Parenting: Perspectives on Risk and Protective Factors”, *Handbook of Early Childhood Intervention* (New York, NY, US: Cambridge University Press, 2000), 19.

¹⁰³ Patricia M Sullivan - John F Knutson, “Maltreatment and Disabilities: A Population-Based Epidemiological Study”, *Child Abuse & Neglect* 24/10 (Ekim 2000), 1261.

yaş aralığına göre iki kat daha fazladır.¹⁰⁴ Son olarak Ulukuş'un (2019) gerçekleştirmiş olduğu araştırma sonucuna göre; kızlarda cinsel istismar ve duygusal ihmal oranının daha fazla olduğu gözlenirken erkeklerde duygusal istismar ve fiziksel ihmal oranının daha fazla olduğu gözlenmiştir.¹⁰⁵

İçerisinde yaşamış olduğumuz teknoloji döneminde çocukların denetimsiz ve uzun süreli internet kullanımı, ihmal ve istismarın meydana gelmesinde bir risk faktörü oluşturabilir.¹⁰⁶ Bu dönemde meydana gelen gelişmeler, pedofili ve çocuk pornografisi sağlayıcılarına yepyeni kapıların açılmasına sebep olabilir.¹⁰⁷ Seks suçlusu kişiler ile aradaki mesafeleri kaldıran bilinçsiz ve uzun süreli internet kullanımları, çocukların çevirim içi ortamda cinsel açıdan istismar edilmesine yol açabilir.¹⁰⁸ Koçtürk ve Yüksel'in (2018) yaptıkları araştırmada 3429 çocuktan 135'nin, istismarcı ile internet üzerinden tanıştığı gözlenmiştir. Ayrıca bu mağdurların %16'sının cinsel içerikli görüntülerinin fail tarafından kayıt altına alındığı, %6'sının müstehcen görüntülerinin internet ortamında dolaşıma sokulduğu ve %34'ünün de fail tarafından tehdit edildiği tespit edilmiştir.¹⁰⁹

1.1.2.2. Kültürel ve Çevresel Ortama İlişkin Risk Faktörler

İhmal ve istismar yaşantısına sahip olan çocukların, yaşadıkları kültürel/çevresel özelliklere bakıldığında ortak bazı özellikler taşıdığı söylenebilir. Bunlar sırası ile; alkol ve maddeye ulaşımın kolay olması, aileye ve kurumlara destek olacak hizmetlerin eksik olması, komşuların bazı dezavantajlı özelliklere sahip olması,

¹⁰⁴ World Health Organization. Regional Office for South-East Asia, *Strategic Guidance on Accelerating Actions for Adolescent Health in South-East Asia Region (2018–2022)* (New Delhi: World Health Organization. Regional Office for South-East Asia, 2018), 60.

¹⁰⁵ Ahsen Ulukuş vd., "Acil Kliniğe Başvuran İhmal ve/veya İstismar Tanısı Alan 0-18 Yaş Grubu Çocukların Özelliklerinin İncelenmesi", *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 8/1 (Nisan 2019), 19.

¹⁰⁶ Edward L. Rowan, *Understanding Child Sexual Abuse* (Jackson: University of Mississippi Press, 2006), 38.

¹⁰⁷ Cennet Kara Özçalık - Rahime Atakoğlu, "Çevrimiçi Çocuk Cinsel İstismarı: Yaygınlık, Mağdur ve Suçlu Özellikleri", *Journal of Psychiatric Nursing* 12/1 (2021), 77-78.

¹⁰⁸ Boro Merdović, "Prevention of Child Sexual Abuse: Parental and Social Involvement", *Kultura Polisa* 17/1 (Mayıs 2020), 73; Laurie S. Ramiro vd., "Online Child Sexual Exploitation and Abuse: A Community Diagnosis Using the Social Norms Theory", *Child Abuse & Neglect* 96 (Ekim 2019), 2.

¹⁰⁹ Nilufer Koçtürk - Fadime Yüksel, "A Modern Danger for Adolescents: From Online Flirtation to Sexual Abuse", *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences* 31/3 (Eylül 2018), 296-297.

çocuğun içerisinde yaşadığı toplum ve kültür tarafından değerinin az olması, sosyal statüler arasındaki uçurum farkı, göç ve savaş gibi toplumu derinden etkileyen travmalar, toplumsal cinsiyet ve sosyal eşitsizliklerin olması, dayanın bir ahlakileştirme ve disipline etme aracı olarak görülmesidir.¹¹⁰

Klebens ve arkadaşlarının (2018) ihmal ve istismarın ortaya çıkmasında toplumsal faktörlerin rolünü araştırdıkları araştırmada ise eğitim seviyesi, kadın okur yazar oranı, kişi başına düşen milli gelir ve çocuk bakım kalitesi düşük olan toplumlarda çocukların ihmal ve istismara maruz kalma olasılıklarının diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹¹¹ Ghorbani vd'nin (2021) Afganistan'da gerçekleştirdikleri araştırmada, bugün halen uygulanmaya devam eden “*bacha bazi*” (çocuk oyunu) adı verilen gelenek sonucu çocukların cinsel açıdan istismar edilme olasılığını arttırdığı dile getirilmiştir.¹¹² Dünya Sağlık Örgütü'nün (2022) açıklamış olduğu raporda işsizlik oranlarının yüksek olduğu, çocuk pornografisi, çocuk işçiliği ve çocuk istismar veya ihmaline dikkat çekici veya engelleyici yasaların olmadığı, sosyoekonomik yaşam şartlarının kötü olduğu, ebeveyn ve çocuk arasında düşük düzeyde bir ilişki olması gerektiğini ifade eden kültürel normların hakim olduğu ve duyguların cinsellik yolu ile ifade edilmesini uygun görüldüğü toplumlarda yetişen çocukların diğer yaşlılarına kıyasla daha fazla ihmal ve istismara maruz kaldıkları dile getirilmiştir.¹¹³

1.1.2.3. Aile Yapısına İlişkin Risk Faktörleri

İstismarın meydana geldiği aileler incelendiğinde, bazı özelliklerin daha fazla ön plana çıktığı gözlenmiştir. Ailenin daha düşük sosyoekonomik yapıya sahip olması, aşırı kalabalık olması, aile içi şiddetin yaygın veya meşru kabul edilmesi, tek ebeveynli

¹¹⁰ Kırımsoy, *Çocukların Ev İçinde Yaşadıkları Şiddet*, 18; Nuran vd., “Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar”, 133; Murat, “İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı”, 77; Finkelhor - Korbin, “Child Abuse as an International Issue”, 14.

¹¹¹ Joanne Klebens vd., “A Cross-National Exploration of Societal-Level Factors Associated with Child Physical Abuse and Neglect”, *Global Public Health* 13/10 (Ekim 2018), 1499.

¹¹² Nima Ghorbani vd., “Recollections of Childhood Sexual Abuse: Complexities of Religious Coping and Muslim Religious and Psychological Adjustment in Afghanistan”, *Journal of Religion and Health* 60/6 (Aralık 2021), 4211-4212.

¹¹³ World Health Organization (WHO), “Child Maltreatment” (Erişim 18 Mayıs 2022); Finkelhor, *Childhood Victimization: Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People*, 53-59.

veya üvey ebeveynin olduğu parçalanmış aile yapısına sahip olunması gibi özellikler buna örnek verilebilir.¹¹⁴ Nitekim saymış olduğumuz bütün bu durumlar, çocukların ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi, korunma, eğitim ve tıbbi bakımdan gerekli bütün ihtiyaçlarının karşılanması konusunda eksiklik yaşamasına yol açabilir.¹¹⁵ Alan yazına bakıldığında yukarıda saymış olduğumuz etmenlerin tamamının, ihmal ve istismar öyküsüne sahip olan bireylerde daha yaygın olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁶ Örneğin Finkelhor'a (1984) göre öz anne veya babasının yanında yaşamayan çocukların, diğer çocuklara kıyasla ihmal ve istismara uğrama olasılıklarının 3 kat daha fazla olduğu dile getirmiştir.¹¹⁷ Buna ek olarak Assari'nin (2020) çocukluk travma yaşantısı ve ailenin gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi ele aldığı 8-11 yaş arasında toplam 4696 çocuğun katıldığı araştırmasında, düşük gelir yapısına sahip aile ortamında yetişen çocukların, yüksek gelire sahip ailede yetişen yaşlılarına kıyasla travma yaşama düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁸ Bozdağ (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre ise; katılımcıların anne ve babalarının eğitim seviyesi ile toplam travma puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.¹¹⁹

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantısına sahip olan çocukların ebeveynlerine bakıldığında tıpkı aile yapısında olduğu gibi bazı ortak özellikler gösterdikleri söylenebilir.¹²⁰ Gerek yurt içi ve gerekse yurt dışında yapılan çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin çocukluk döneminde istismar ve ihmal öyküsüne sahip

¹¹⁴ Nickolds - Ballez, *Ülke Değerlendirmesi: Türkiye'de Çocukların Cinsel Sömürüsünün Boyutu, Kapsamı ve İçeriği Hakkında Bir Rapor*, 4; Saliha Altıparmak vd., "Annelerden Alınan Bilgilerle Çocuk İstismarı ve Etkileyen Etkenler", *Anatolian Journal of Psychiatry* 14/4 (2013), 357; Kinneer, *Childhood Sexual Abuse*, 42; Nuran vd., "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar", 133; Örsel vd., "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı", 134.

¹¹⁵ Rand D. Conger vd., "Economic Stress, Coercive Family Process, and Developmental Problems of Adolescents", *Child Development* 65/2 (1994), 551; Kırac, "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims", 303.

¹¹⁶ Miyase Yüksel - Elif G. Çifçi, "Yetişkin Hükümlülerin Çocukluk Çağı Travma Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 30 (Nisan 2017), 74-77.

¹¹⁷ David Finkelhor, *Child Sexual Abuse: New Theory and Research* (New York: Free Press, 1984), 235.

¹¹⁸ Shervin Assari, "Family Socioeconomic Status and Exposure to Childhood Trauma: Racial Differences", *Children* 7/6 (Haziran 2020), 6-7.

¹¹⁹ Fatma Bozdağ vd., "Childhood Trauma Experiences in Mersin University Faculty of Medicine Students", *Cumhuriyet Medical Journal* 43/4 (Aralık 2021), 371-372.

¹²⁰ Robert Geffner, *Handbook of Interpersonal Violence and Abuse Across the Lifespan. Volume 1* (Cham: Springer, 2022), 664; Mian - Fürniss, *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, 20-25.

olmaları, erken yaşta evlenmeleri, düşük eğitim düzeyi,¹²¹ yetersiz ebeveynlik becerileri, çocuklarla iletişimin kötü olması, depresyon veya anti sosyal kişilik bozukluğu gibi herhangi bir psikolojik rahatsızlığa sahip olmaları,¹²² alkol ve madde bağımlılığı ve ebeveynlerin şiddet eğilimli olmasının çocukların ihmal ve istismar yaşantısına sahip olma olasılığını arttırdığı dile getirilmiştir.¹²³

1.1.3. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismara İlişkin Koruyucu Faktörler

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar koruyucu faktörleri, bireyin hayatında olan mevcut risk faktörlerini dengeleyen ve psikopatolojik durumların ortaya çıkmasını engelleyen olumlu özellikler şeklinde tanımlanabilir.¹²⁴ Konu ile ilgili araştırmalara bakıldığında ihmal ve istismara ilişkin koruyucu faktörlerin üç başlık altında ele alındığı gözlenmiştir.¹²⁵ Bunlardan ilki olan birincil koruma başlığına baktığımızda, riskli grupların belirlenmesi ve takip edilmesi, anne ve babalara sağlıklı çocuk yetiştirme konusunda eğitimler verilmesi, sokakta yaşayan çocukların sosyal hayata kazandırılması gibi pek çok mücadele bu başlık altında ele alınabilir.¹²⁶ İkincil koruma ise travmatik yaşantıya maruz kalmış çocukların tanı, tedavi ve teşhisine yönelik faaliyetlerin tamamını ifade etmektedir.¹²⁷ Üçüncül koruma, istismar veya ihmalin gerçekleşmesi durumunda meydana gelen zararın daha aza indirilmesi amacı ile tekrarını önleyici, tedavi ve rehabilite edici çabaları kapsamaktadır.¹²⁸ Alan yazına bakıldığında konu ile ilgili uzmanların üç alt koruma başlığını da içeren pek çok farklı öneri sundukları göze çarpmaktadır. Bunlar sırası ile caydırıcı yasal düzenlemeler, toplum, aile ve çocuğun bilinçlendirilmesi, şikâyet mercinin kurulması, ailenin

¹²¹ Muhammed Ayaz vd., “Psychiatric Evaluation of Child and Adolescent Forensic Cases”, *Turkish Journal Clinical Psychiatry* 15/1 (2012), 33-40.

¹²² National Research Council, *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, 75.

¹²³ F. Şimşek Orhon vd., “Çocukluk İstismarına Disiplin Penceresinden Bakış”, *Adli Bilimler Dergisi* 3/1 (Ocak 2004), 48; Polat, *Çocuk ve Şiddet*, 145; Kara vd., “Çocuk İstismarı”, 146-147; Howe, *Child Abuse and Neglect*, 72-73.

¹²⁴ Aktan, *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları*, 69.

¹²⁵ Turhan vd., “Birinci Basamakta Çocuk İstismarı”, 156.

¹²⁶ Bill Gillham, *The Facts About Child Sexual Abuse* (London: Cassell, 1991), 23.

¹²⁷ Nadine McKillop, “Chapter 13 - Understanding the Nature and Dimensions of Child Sexual Abuse to Inform Its Prevention”, *Child Abuse and Neglect*, ed. India Bryce vd. (ABD: Academic Press, 2019), 243.

¹²⁸ Turhan vd., “Birinci Basamakta Çocuk İstismarı”, 156-157.

ekonomik olarak güçlenmesini sağlamak ve başa çıkma sürecine dini inancın dahil edilmesi şeklinde sıralanabilir.

1.1.3.1. Caydırıcı Yasal Düzenlemelerin Getirilmesi

Türkiye Çocuk İstismarı raporunda çocuklar, bu konuda koruyucu bazı yasal düzenlemelerin önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Çocuklar istismarda bulunan kişilerin cezalandırılması, polisin hızlı bir şekilde müdahale etmesi ve bu konuda verilen cezaların caydırıcı olması gerektiğini vurgulamışlardır.¹²⁹ Buna göre devletin yetkili kurum ve kuruluşları tarafından çocukluk ihmal ve istismar yaşantılarının önlenmesi konusunda etkili politikalar gerçekleştirebilir. Bu politikalar travmalar karşısında alınan önlemler, mağdur olan kimseler için rehabilitasyon ve tedavi, travmayı gerçekleştiren için ağır cezalar içermesi gerekmektedir.¹³⁰

1.1.3.2. Aile ve Toplumun Bilinçlendirilmesi

İhmal ve istismarı önleme amaçlı gerçekleştirilen bilinçlendirilme programlarına çocukların¹³¹ yanı sıra çocuklarla yakın ilişki içerisinde olan başta aile üyeleri olmak üzere sağlık, eğitim, sivil toplum kuruluşları¹³² ve medyanın da bu konuda bilinçlendirilmesi önemli olabilir.¹³³ Nitekim Aile Sosyal ve Politikalar bakanlığının hazırlamış olduğu raporda aile ve toplumun alacağı bu tür bilinçlendirme faaliyetlerinin önemli bir koruyucu faktör olacağı vurgulanmıştır.¹³⁴ Konu ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalarda da söylediklerimizi destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.¹³⁵ Nitekim Tunç ve arkadaşlarının (2018) 0-6 yaş aralığındaki okul öncesi çocuklara ihmal ve istismardan korunma içerikli eğitimin verildiği deneysel çalışmada, eğitim programının ardından 43 kişilik deney gurubunun cinsel içerikli

¹²⁹ SHÇEK, *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*, 27.

¹³⁰ Ayten Zara Page, “Çocuk Cinsel İstismarı: Cinsel İstismara Neden Olan Etkenler ve Cinsel İstismarın Çocuklar Üzerindeki Etkileri”, *Türk Psikoloji Yazıları* 7/13 (2004), 110.

¹³¹ Wurtele vd., *Preventing Child Sexual Abuse*, 21.

¹³² Ulukuş vd., “Acil Kliniğe Başvuran İhmal ve/veya İstismar Tanısı Alan 0-18 Yaş Grubu”, 16.

¹³³ Çıtak Tunç - Wurtele, “Cinsel İstismarı Önlemede Aile Odaklı Eğitim Programları”, 28.

¹³⁴ SHÇEK, *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*, 27.

¹³⁵ Tuğba Türk Kurtça, “Çocuk Cinsel İstismarını Önleme Programlarında Ebeveyn Eğitimi”, *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry* 14/2 (Haziran 2022), 248.

davranışları ayırt edebilme, bedenlerindeki mahrem yerler hakkında temel bilgileri öğrenme ve daha önce gerçekleşmiş istismar davranışını söyleyebilme beceri puanlarının, 40 kişilik kontrol gurubuna göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹³⁶ Bütün bu söylediklerimizin yanı sıra uzmanlar ayrıca bilinçsiz internet kullanımının da ihmal ve istismar için bir risk oluşturduğunu dolayısıyla ailelere ve çocuklara bu konuda yapılacak bilinçlendirme eğitimlerinin de önemine dikkat çekilmiştir.¹³⁷ Son olarak yapılan çalışmalar,¹³⁸ topluma ve ailelere yönelik ihmal ve istismar yaşantıları hakkında kitle iletişim araçları vasıtasıyla verilen bilgilendirmelerin, ailelerin çocuklarını istismar ve ihmalden koruma konusunda olumlu sonuçlar verdiği dile getirilmiştir.¹³⁹

1.1.3.3. Şikayet Mercilerinin Oluşturulması

Türkiye çocuk istismarı raporunda çocuklar, istismarın önlenmesi konusunda şikâyet mercilerinin olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çocukların kötü bir muameleye maruz kaldıklarının ilk öğrenildiği kurumların başında milli eğitim bakanlığı gelmektedir. Buna göre bütün kademlerdeki okullarda çocukların yaşadıkları olayları rahat bir şekilde dile getirebilecekleri psikolojik danışmanlık servislerinin olması önemlidir. Bu konuda sadece psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenleri değil aynı zamanda diğer öğretmenlerin de bilgilendirilmesi gerekmektedir.¹⁴⁰

1.1.3.4. Aile Sisteminin Güçlendirilmesi

Ailenin mali güvenliğinin güçlendirilmesi, ebeveynlerin çocukların temel ihtiyaçlarını (barınma, giyinme, beslenme ve eğitim) karşılama, uygun çocuk bakımını sağlama ve çocuk istismarı için bir risk faktörü olan ebeveyn stresini azaltma becerisini

¹³⁶ Gulseren Çıtak Tunç vd., “Preventing Child Sexual Abuse: Body Safety Training for Young Children in Turkey”, *Journal of Child Sexual Abuse* 27/4 (Mayıs 2018), 356-357.

¹³⁷ Page, “Çocuk Cinsel İstismarı”, 110.

¹³⁸ Kieran F. McCartan vd., “Ethics and Issues of Secondary Prevention Efforts in Child Sexual Abuse”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 62/9 (Temmuz 2018), 13.

¹³⁹ Antony D. Cox, “Preventing Child Abuse: A Review of Community-Based Projects Ii: Issues Arising from Reviews and Future Directions”, *Child Abuse Review* 7/1 (1998), 38-39.

¹⁴⁰ SHÇEK, *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*, 28.

geliştirerek ihmal ve istismar riskini azaltabilir.¹⁴¹ Uluslararası Şiddeti Engelleme ve Koruma Merkezi (2016) tarafından hazırlanan raporda; devletin yetkili birimleri ve sosyal yardım kuruluşları tarafından kendilerine çocukları için yardım ödemeleri yapılan, ucuz bir şekilde konut sahibi olmaları sağlanan, yaşanabilir ücretli işler temin edilen, eğitim, beslenme, giyecek ve tıbbi ihtiyaçları karşılanan ailelerdeki çocukların diğer yaşlılarına kıyasla daha az ihmal ve istismara uğradıkları tespit edilmiştir.¹⁴²

1.1.3.5. Sosyal Normların Değiştirilmesi

Şiddeti normal olarak karşılayan ve teşvik eden sosyal normların ortadan kaldırılması, ihmal ve istismarın gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu amaçla çocukların eğitiminde kullanılan fiziksel ceza içerikli disiplin uygulamalarından ziyade daha sağlıklı disiplin uygulamalarının benimsenmesi ve aile veya topluma çocuğun sahip olduğu yasal haklar konusunda eğitimlerin verilmesi ihmal ve istismarın azalmasına katkı sağlayabilir.¹⁴³

1.1.3.6. İhmal ve İstismar Sonrası Başa Çıkma Sürecine Dini İnancın Dahil Edilmesi

Dini inanç, travmatik olayları anlamlandırabilme,¹⁴⁴ geleceğe yönelik iyimserlik, güven veya umut duygularını aşılayabilme ve sağladığı sosyal destek¹⁴⁵ sayesinde travmatik yaşantıların yol açtığı yaraları iyileştirme sürecinde bir başa çıkma mekanizması olarak kullanılabilir.¹⁴⁶ Çocukluk dönemi ihmal ve istismar

¹⁴¹ Sandra M. Stith vd., “Risk Factors in Child Maltreatment: A Meta-Analytic Review of the Literature”, *Aggression and Violent Behavior* 14/1 (Ocak 2009), 14.

¹⁴² Beverly L. Fortson vd., *Preventing Child Abuse and Neglect: A Technical Package for Policy, Norm, and Programmatic Activities* (ABD: Centers for Disease Control and Prevention, 2016), 13.

¹⁴³ Figen Paşlı, “Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar”, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* 1/1 (Aralık 2020), 69.

¹⁴⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2013), 49; Ayşe Burcu Gören, “Afet Sonrası İkincil Travmatik Stres ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Örneği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 85-87.

¹⁴⁵ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 92-95.

¹⁴⁶ Courtney E. Ahrens vd., “Spirituality and Well-Being: The Relationship Between Religious Coping and Recovery from Sexual Assault”, *Journal of Interpersonal Violence* 25/7 (Temmuz 2010), 1242-1263; Mebrure Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 126.

yaşantıları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarda her ne kadar buna çok az şekilde dikkat çekilese de¹⁴⁷ yurt dışında yapılan pek çok çalışmada dini inancın, travma sonrası yaraları iyileştirmede etkili olması bakımından yapılacak olan rehabilitasyon çalışmalarına dahil edilmesi gereken koruyucu ve telafi edici bir unsur olduğu dile getirilmiştir.¹⁴⁸ Nitekim Davania (2007), çeşitli çocukluk istismarı biçimlerine maruz kalmış Afrikalı-Amerikalı kadınların iyileşme sürecinde dindarlık/maneviyatın terapötik önemini dile getirmiştir.¹⁴⁹ Bunun yanı sıra ihmal ve istismar yaşantı öyküsüne sahip olan katılımcıların örneklem olarak yer aldığı başka bir çalışmada, istismar yaşantılarına sahip olup yaşadığı olaydan sonra dini inançtan destek alan veya dindarlıklarında artış meydana gelen kişilerde, tam tersine dini inanç veya dindarlıkta azalma meydana gelen kişilere kıyasla travma sonrası büyüme gibi daha fazla olumlu ruh sağlığı belirtilerinin meydana geldiği gözlenmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca Ahrens ve ekibinin (2010) büyük bir çoğunluğu olumsuz dini başa çıkma yöntemine başvuran cinsel saldırı mağdurlarının yer aldığı çalışmasında da, olumlu dini başa çıkma yöntemleri ile gelişmiş psikolojik iyilik hali ile pozitif bir ilişki belirlenirken; depresif ruh sağlığı belirtileri ile de negatif bir ilişki tespit edilmiştir.¹⁵¹ Schaefer ve arkadaşlarının (2018) çocukluğunda travma öyküsü olan 161 üniversite öğrencisi üzerinde olumlu-olumsuz dini başa çıkma ile çocukluk dönemi travma semptomları ile ilişkisini ele aldıkları çalışma da bu açıdan örnek verilebilir. Buna göre çalışmada katılımcıların olumlu dini başa çıkma puanları arttıkça travma sonrası büyüme puanlarında artış meydana gelirken; tam tersine travma sonrası stres puanlarında ise azalma olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca olumlu dini başa çıkma, algılanan sosyal destek ve

¹⁴⁷ Berna Güloğlu vd., “Çocukluk Çağı Travmalarının Tinsellik ve Affetme Üzerindeki Rolü”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2016), 314.

¹⁴⁸ Ter Kuile - Ehring, “Predictors of Changes in Religiosity After Trauma”, 355-359; Terry Lynn Gall vd., “Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/1 (2007), 107-108; Mian - Furriss, *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, 30-33.

¹⁴⁹ M.A. Davania, “Multiple Case Study Examining the Lives of African American Women Substance Abusers”, *Dissertation Abstracts International* 68 (2007), 3392.

¹⁵⁰ Ter Kuile - Ehring, “Predictors of Changes in Religiosity After Trauma”, 360-361.

¹⁵¹ Ahrens vd., “Spirituality and Well-Being”, 1250-1263.

iyimserlik puanları arasında pozitif yönde korelasyon olduğu aynı zamanda bütün bunların tamamının travma sonrası büyümeye aracılık ettiği de dile getirilmiştir.¹⁵²

Dini içerikli bir manevi danışmanlığın her ne kadar çocukluk istismar yaşantılarının, yol açtığı yaraları iyileştirmede tek başına yeterli olacağını söylemek mümkün olmasa da mevcut rehabilitasyon süreçlerine (psikolojik ve psikiyatrik danışmanlık veya terapi desteği) katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.¹⁵³ Özellikle cinsel istismar özelinde düşünüldüğünde bilişsel terapinin merkezde olduğu manevi içerikli yaklaşımlar, bu süreçte bireye fayda sağlayabilir. Zira bu tür bilişsel içerikli teknikler, cinsel istismar mağduru olan kişinin sıklıkla yaşamış olduğu suçluluk, düşük öz saygı, yaşamı ve insanları tehlikeli görme konusunda sahip olduğu bilişsel çarpıtmalarının tedavi edilmesine katkı sağlayabilir.¹⁵⁴ Alan yazına baktığımızda her ne kadar ülkemizde bu konuda uygulamalarına şahit olmasak da yurt dışında ihmal ve istismar mağdurlarına yönelik koruyucu manevi içerikli bazı danışmanlık hizmetlerinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Örneğin Ganje-Fling vd.'nin (2000) cinsel istismar öyküsüne sahip psikoterapi alan 43 kişi ile yaptıkları araştırmada katılımcılar, rehabilitasyon sürecinde dini inancın zarar gören benlik saygısını yeniden inşa etmede, geleceğe dönük oluşan ümitsizliği tekrar tesis etmede ve özellikle yaşananları anlamlandırmada önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁵⁵ Bunun yanı sıra Swank ve Pargament tarafından (2007) cinsel istismar öyküsü olan iki yetişkin kadına yönelik uygulanan 8 haftalık manevi destek programı öncesi katılımcılar, Tanrı'yı kendisini yalnız bırakan, kızgın, sevgisiz ve cezalandırıcı olarak tanımlamışlardır. Süreç sonucunda ise katılımcılar almış oldukları danışmanlık sonucunda Tanrı'yı kendilerine daha yakın hissetmeye başladıkları, dini ritüellere katılımlarının arttığı ve en önemlisi kızılacak kişinin Tanrı olmadığını ifade

¹⁵² Lauren M. Schaefer vd., "A Concurrent Examination of Protective Factors Associated with Resilience and Posttraumatic Growth Following Childhood Victimization", *Child Abuse & Neglect* 85 (Kasım 2018), 19-20.

¹⁵³ Diane M. Langberg, *Counseling Survivors of Sexual Abuse* (ABD: Xulon Press, 2003), 182-233; Zuhail A. Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017), 470-472; Marilyn A. Ganje-Fling - Patricia McCarthy, "Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development: Counseling Implications", *Journal of Counseling & Development* 74/3 (1996), 253-258.

¹⁵⁴ Carole Klassen - Marjorie Gazan, "Cognitive Restructuring of Distorted Beliefs Associated with Childhood Sexual Abuse", *Journal of Social Work & Human Sexuality* 4/1-2 (Ocak 1986), 49-69.

¹⁵⁵ Ganje-Fling - McCarthy, "Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development", 253-260.

etmişlerdir. Araştırma sonucunda her iki katılımcının süreç öncesi yoğun olarak kullandıkları olumsuz dini başa çıkma puanlarında giderek azalma yaşanırken; olumlu dini başa çıkmanın alt boyutlarının tamamında artış meydana geldiği ve bu durumun, başa çıkma sürecinde olumlu yönde katkılarının olduğu dile getirilmiştir.¹⁵⁶

1.1.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Görülme Sıklığı

UNICEF tarafından (2017) 190 ülkede gerçekleştirilen araştırma raporunda 2-4 yaş aralığında yaklaşık 300 milyon çocuğun duygusal veya fiziksel istismara maruz kaldıkları dile getirilmiştir. Raporda ayrıca yaşları 15 ile 19 arasında olan 70 milyon kadar genç kızın cinsel istismara uğradığı ve her 10 kızdan 1'nin yaşamlarında en az bir kere cinsel eyleme zorlandıkları tespit edilmiştir.¹⁵⁷ Wanamaker ve arkadaşlarının (2022) ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerden yaklaşık 300 bin kişinin örneklem olarak yer aldığı ihmal ve istismarın yaygınlığını konu edinen 62 çalışmayı meta-analitik yöntemle ele aldıkları çalışmada ise erkeklerin %46.4'ü ve kadınların %59.9'unun, yaşamlarında mutlaka bir tür ihmal veya istismar öyküsüne sahip oldukları tespit edilmiştir.¹⁵⁸

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, sadece batı ülkelerinden değil diğer farklı ülkelerde de yaygın olarak karşılaşılan bir olgudur. Örneğin Kolombiya, Rusya, Hindistan ve İzlanda'da 459 çocuğun katıldığı uluslararası bir araştırma sonucuna göre; son bir yıl içerisinde katılımcıların %66'sının duygusal istismara, %55'inin fiziksel istismara, %51'nin fiziksel olarak şiddete uğradığı, %37'sini ihmale ve %18'nin cinsel istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.¹⁵⁹ Shah vd'nin (2021) Birleşik Arap Emirliklerinde 12-17 yaş aralığında 518 ergen üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada ise, katılımcıların %33.9'unun cinsel istismara,

¹⁵⁶ Nichole A. Murray-Swank - Kenneth I. Pargament, "God, Where Are You?: Evaluating a Spiritually-Integrated Intervention for Sexual Abuse", *Mental Health, Religion & Culture* 8/3 (Eylül 2005), 191-203.

¹⁵⁷ Claudia Cappa, *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence Against Children* (New York, USA: UNICEF, 2014), 165-166.

¹⁵⁸ Kayla A. Wanamaker vd., "Abuse, Neglect and Witnessing Violence During Childhood Within Justice-Involved Samples: A Meta-Analysis of the Prevalence and Nature of Gender Differences and Similarities", *Journal of Criminal Justice* 82 (Eylül 2022), 3-4.

¹⁵⁹ Adam J. Zolotor vd., "ISPCAN Child Abuse Screening Tool Children's Version: Instrument Development and Multi-National Pilot Testing", *Child Abuse & Neglect* 33/11 (Kasım 2009), 836.

%12.6'sının fiziksel istismara ve %12.1'inin ise ihmale maruz kaldıkları tespit edilmiştir.¹⁶⁰ Afganistan'da yapılan bir başka araştırma sonucuna göre ise, 200 çocuktan 122'sinin (%61) çocuklukta cinsel istismara maruz kaldıkları dile getirilmiştir.¹⁶¹

İhmal ve istismarın yaygınlığı ile ilgili araştırmalar ülkemizde de son 30 yıldan itibaren artan seviyede gerek sivil toplum kuruluşları ve gerekse devlet kurumları tarafından sistematik olarak gerçekleştirilmektedir. Cinsel istismara uğrama şüphesi bulunan çocukların ifade alma, muayene ve soruşturma işlemlerinin gerçekleştirilmesi faaliyetini yürüten çocuk izleme merkezi (ÇİM)'in 2018 yılında hazırlamış olduğu raporda ise, 2011-2016 yılları arasında başvuran çocuk sayısı 21.068 vaka olarak tespit edilmiştir. Bu olgulara bakıldığında %85'inin kız, %15'inin ise erkek çocuklardan oluştuğu gözlenmiştir.¹⁶² Bunun yanı sıra Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan rapora göre 2019 yılında güvenlik birimine gelen veya getirilen vaka sayısı 511.247 olmuştur. Bu vakalarda çocukların %46,1'i mağdur olarak, %32,9'u suç olarak tanımlanan bir fiili işlemesi, %15,1'nin bilgisine başvurma, %3,4'ü kayıp iddiası ile %2,5'nin de bu nedenlerin dışında başka bir nedenden dolayı güvenlik birimlerine getirildiği tespit edilmiştir. Suç mağduru olarak getirilen 206 bin 498 çocuğun %57,7'si yaralama, %15,2'si cinsel suçlar %11'i aile düzenine karşı işlenen suçlar %16,2'si diğer suçlardan işlem görmüştür.¹⁶³ İstanbul Barosunun mağdur ve suça sürüklenmiş çocuklarla ilgili hazırlamış olduğu raporun sonuçları gerek TÜİK ve gerekse ÇİM merkezinin elde ettiği verilerle örtüşmektedir. Türkiye'deki mağdur olan çocuk sayısının her yıl artış gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre 2014-2017 yılları arasında avukat görevlendirilen mağdur çocuk sayısı 5.590 iken, sadece 2018-2019 yılında bu rakam 5.254'tür. Buradan hareketle sadece bir yılda avukat görevlendirilen çocuk sayısının, son üç yılda görevlendirilen avukat sayısı ile neredeyse aynı olduğu söylenebilir. Raporda ayrıca 2014 ve 2019 yılları

¹⁶⁰ Shah vd., "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirate", 330-331.

¹⁶¹ Ghorbani vd., "Recollections of Childhood Sexual Abuse", 4210.

¹⁶² Oğuz Polat, *Türkiye'de Çocuk İstismarı Raporu-2* (ASUMA&İMDAT, 2018), 2.

¹⁶³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri-2015-2019* (21 Temmuz 2020).

arasında istismardan dolayı avukat görevlendirilen çocuk sayısında %100 artış meydana geldiği de ifade edilmiştir.¹⁶⁴

Gerek ülkemizde ve gerekse diğer tüm ülkelerde yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere ihmal ve istismar yaşantıları, tüm dünyada yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bununla birlikte vermiş olduğumuz rakamların gerçeği tam olarak temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Zira yaşanan istismar ve ihmal vakalarının büyük bir çoğunluğunun korku, utanç ve tehdit gibi nedenlerden ötürü gün yüzüne çıkartılmadığı düşünüldüğünde vaka sayısının, çok daha fazla olduğu söylenebilir.¹⁶⁵

1.1.5. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismarın Psikososyal Etkileri

Çocukluk döneminde meydana gelen ihmal ve istismar yaşantılarının, kişi üzerindeki etkilerine baktığımızda bunların kendi içerisinde erken/akut dönem ve ilerleyen yaşlarda ortaya çıkan etkiler olmak üzere ikiye ayrıldığı gözlenmiştir.¹⁶⁶ İhmal ve istismar yaşantılarının, akut/erken dönem etkileri arasında; uyku sorunları, iştahta azalma, kusma, genital rahatsızlıklar, vücutta fiziksel yaralanmalar, dikkat eksikliği, insanlarla ilişki kurmada çekingenlik, aşırı/hırçın davranışlar ve gece kabusları yer almaktadır.¹⁶⁷ Ayrıca bu süreçte çocukta altını ıslatma, akademik başarıda azalış, yalnız uyuyamama, dil ve konuşma becerilerinde aksaklıklar, tikler, kaygı ve korku gibi öfke patlamaları, kendisine, dünyaya ve çevresindeki insanlara karşı olumsuz şemaların gelişmesi de görülen travmatik stres tepkileri arasındadır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ İBÇHM, *Mağdur ve Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin 2014-2019 Raporu*, 7.

¹⁶⁵ Bruce D. Perry - Maia Szalatavitz, *Köpek Gibi Büyütülmüş Çocuk-Bir Çocuk Psikiyatristin Not Defterinden Sıra Dışı Öyküler*, çev. Belgin Selen Haktanır (İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2021), 23.

¹⁶⁶ Aktan, *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları*, 10.

¹⁶⁷ Mullen - Fleming, "Long-term Effects of Child Sexual Abuse", 7-8.

¹⁶⁸ Hatice Gülsen Erden - Gökçe Gürdil, "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri", *Türk Psikoloji Yazıları* 12/24 (2009), 4-5; Howe, *Child Abuse and Neglect*, 99; Taner - Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 83; Kaplan vd., "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research", 1216.

DSM-V¹⁶⁹ ve DSM-IV'de¹⁷⁰ de çocuklukta meydana gelen travmaların, yetişkinlikte meydana gelen travmalara kıyasla daha fazla yıkıcı etki meydana getirebileceği dile getirilmiştir.¹⁷¹ BDT kuramının önemli temsilcilerinden birisi olan Beck'e göre; ihmal ve istismar sonucu bireyde oluşan olumsuz temel inançlar ve artan bilişsel çarpıtmalar sonucu kişide stres, kaygı, korku, öfke, ümitsizlik ve çaresizlik gibi olumsuz duygular artmaktadır. Bu durum, zamanla bireyi psikolojik rahatsızlıklar karşısında daha savunmasız hale getirmektedir.¹⁷² Nitekim alan yazına bakıldığında erken dönem ihmal ve istismar yaşantıları ile sınırda kişilik bozukluğu, duygu düzenleme güçlüğü, travma sonrası stres bozukluğu, empati yoksunluğu, şizofreni, intihar eğilimi, panik bozukluk, depresyon, madde bağımlılığı, anti sosyal kişilik bozukluğu vb. daha pek çok ruhsal sorunla ilişkisi ortaya konmuştur.¹⁷³

İhmal ve istismar yaşantıları, bireyin sadece ruh sağlığını değil aynı zamanda fiziksel sağlığını da etkilemektedir.¹⁷⁴ Zira erken dönemde yaşanan travmalar, bireyde meydana getirdiği olumsuz duygular sonucu bağışıklık sistemine zarar vererek ilerleyen yaşlarda pek çok sağlık sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.¹⁷⁵ Erken

¹⁶⁹ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2013, 716-717.

¹⁷⁰ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 1998, 682-686.

¹⁷¹ Perry - Szalatavitz, *Köpek Gibi Büyütülmüş Çocuk*, 22; Peng Xie vd., "Prevalence of Childhood Trauma and Correlations Between Childhood Trauma, Suicidal Ideation, and Social Support in Patients with Depression, Bipolar Disorder, and Schizophrenia in Southern China", *Journal of Affective Disorders* 228 (Mart 2018), 43-45; B. E. Saunders vd., "Child Sexual Assault as a Risk Factor for Mental Disorders Among Women: A Community Survey", *Journal of Interpersonal Violence* 7/2 (Haziran 1992), 195; Vedat Şar vd., "Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği", *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi* 32/4 (2012), 1055.

¹⁷² A.T. Beck, "Thinking and Depression: II. Theory and Therapy", *Archives of General Psychiatry* 10/6 (Haziran 1964), 565-571.

¹⁷³ Neslihan Durmuşoğlu - S. Sunay Yıldırım Doğru, "Çocukluk Örseleyici Yaşantılarının Ergenlikteki Yakın İlişkilerde Bireye Etkisinin İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (Şubat 2006), 238; Örsel vd., "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı", 133; Rukiye Ay - Oğuzhan Kılınçel, "Depresyon Tanısı Alan Hastalarda Çocukluk Çağı Travması Varlığı ve Duygu Düzenleme Güçlüğü İle İlişkisi", *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 11/1 (Ocak 2021), 72; Marusak vd., "Childhood Trauma Exposure Disrupts the Automatic Regulation", 1251-1252; Gartland vd., "Effects of Childhood Adversity and Cortisol Levels on Suicidal Ideation and Behaviour", 4; Tammy C. Ayres, "Childhood Trauma, Problematic Drug Use and Coping", *Deviant Behavior* 42/5 (Mayıs 2021), 10-11.

¹⁷⁴ William E. Copeland vd., "Association of Childhood Trauma Exposure with Adult Psychiatric Disorders and Functional Outcomes", *JAMA Network Open* 1/7 (Kasım 2018), 8; Vedat Şar, "Travmatik Stres ve Bedensel Hastalıklar", *Türkiye Klinikleri Psikiyatri - Özel Konular* 11/2 (2018), 1-5.

¹⁷⁵ María F. Rabito-Alcón vd., "Mediating Factors Between Childhood Traumatic Experiences and Eating Disorders Development: A Systematic Review", *Children* 8/2 (Şubat 2021), 114; D. F.

dönem örseleyici yaşantılarının, meydana getirdiği sağlık sorunlarına baktığımızda bunlar arasında organlardan bazılarının işlevsiz hale gelmesi, yeme alışkanlıklarında bozukluklar, büyüme geriliği, üreme organlarında hasar, erken yaşta sigaraya başlama, beyinde duygusal ve bilişsel süreçlerinin gerçekleştirildiği bölgelerin hasar görmesi,¹⁷⁶ yüksek riskli cinsel davranışlar, HIV ve AIDS ile ilişkilendirilen rahatsızlıklar sıralanabilir.¹⁷⁷ Brown ve arkadaşlarının (2010) 17.337 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonucu elde ettikleri bulgular, söylediklerimizi destekler niteliktedir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, arttıkça kişilerin kansere yakalanma olasılığının da arttığı gözlenmiştir. Buna göre en az 6 tane çocukluk dönemi travmatik yaşantı öyküsüne sahip olan bireylerin diğer kişilere kıyasla kansere yakalanma oranlarının 3 kat arttığı tespit edilmiştir.¹⁷⁸

İhmal ve istismar yaşantıları, fiziksel ve ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin yanı sıra pek çok davranışsal sorunu da beraberinde getirmektedir. Şüphesiz bunların başında şiddet ve suç eğilimi geldiği söylenebilir.¹⁷⁹ Özellikle küçük yaşlardan itibaren şiddeti problemlerin çözümü ve cezalandırma aracı olarak gören bir aile ortamı içerisinde yetişen kişi, ilerleyen yaşlarda şiddete ve suç işlemeye meyilli bir birey haline gelebilir.¹⁸⁰ Mbagya ve arkadaşlarının (2013) Kenya, Fas ve Hollanda'da yapmış oldukları araştırma bulguları, bu konuyu destekleyici mahiyettedir. Zira elde

Williamson vd., "Body Weight and Obesity in Adults and Self-Reported Abuse in Childhood", *International Journal of Obesity* 26/8 (Ağustos 2002), 1079.

¹⁷⁶ Van Der Kolk, *Beden Kayıt Tutar*, 75; Teicher vd., "The Effects of Childhood Maltreatment on Brain", 655-658; Opel vd., "Mediation of the Influence of Childhood Maltreatment on Depression Relapse by Cortical Structure", 322-323; Anda vd., "Adverse Childhood Experiences and Smoking", 1655.

¹⁷⁷ Finkelhor, *Childhood Victimization: Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People*, 68-69.

¹⁷⁸ David W. Brown vd., "Adverse Childhood Experiences Are Associated with the Risk of Lung Cancer: A Prospective Cohort Study", *BMC Public Health* 10/1 (Ocak 2010), 7-9.

¹⁷⁹ Betül Kılınç, *Hükümlü ve Tutukluların Suç Türüne Göre; Çocukluk Çağı Travması, Kişilik İnancı ve Dürtüsellik Düzeylerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 51-70.

¹⁸⁰ İ. Özgentürk vd., "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi", *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 62-64; Yüksel - Çifçi, "Yetişkin Hükümlülerin Çocukluk Çağı Travma Düzeyi", 78; Michael G. Maxfield - Cathy Spatz Widom, "The Cycle of Violence: Revisited 6 Years Later", *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 150/4 (Nisan 1996), 392-393.

edilen sonuca göre fiziksel istismar ve ihmal yaşantıları arttıkça suç eğiliminde ciddi artışlar meydana geldiği gözlenmiştir.¹⁸¹

Bağlanma kuramının önemli temsilcilerinden birisi olan Bowlby'e göre bireyin erken dönem olumlu/olumsuz yaşantıları, bireyin kendisi ve insanlar hakkındaki içsel modellemelerinin oluşumunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Ona göre birey şayet ebeveynleri ve yakın çevresi ile ilgili olumlu yaşantılara sahipse olumlu içsel modellemeler, olumsuz hayat tecrübelerine sahipse olumsuz içsel modellemelere sahip olması beklenmektedir.¹⁸² Bağlanma kuramına göre bu içsel modellemelerin izleri, bireyin gelecek yaşantısındaki romantik ilişkilerinde, kişiliğin oluşmasında ve sosyal ilişkilerin inşasında kendisini mutlaka göstermektedir.¹⁸³ Nitekim çocukluk istismarı ile ilgili yapılan araştırmalar, kötü muamele yaşantılarına sahip olan bireylerin bozulan güven sorunları nedeniyle aileleri ve çevrelerindeki insanlarla ilişki kurmada zorluk yaşadıkları¹⁸⁴ ve daha çok güvensiz bağlanma stillerinden olan kaygılı, karasız ve kaçınmacı bağlanma türlerini benimsedikleri dile getirilmiştir.¹⁸⁵ Bu durum, bireyin ilerleyen dönemlerde kişiler arası ilişkilerine ve evlilik yaşantısına olumsuz şekilde yansıyabilir.¹⁸⁶ Bugüne kadar konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında ihmal ve istismar yaşantısına sahip olan kişilerin, diğer kişilere kıyasla daha düşük evlilik uyumu/doyumu ve daha yüksek evlilik çatışması yaşadıkları tespit edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸¹ Maxfield - Widom, "The Cycle of Violence", 392-393.

¹⁸² John Bowlby, *Attachment and Loss* (New York: Basic Books, 1999), 103-117.

¹⁸³ Robert T. Muller vd., "Relationship Between Attachment Style and Posttraumatic Stress Symptomatology Among Adults Who Report the Experience of Childhood Abuse", *Journal of Traumatic Stress* 13/2 (2000), 322.

¹⁸⁴ Duane F. Reinert - Carla E. Edwards, "Attachment Theory, Childhood Mistreatment, and Religiosity", *Psychology of Religion and Spirituality* 1 (2009), 25-34; Tıraşçı - Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", 71.

¹⁸⁵ Camilla K. M. Lo vd., "Insecure Adult Attachment and Child Maltreatment: A Meta-Analysis", *Trauma, Violence, & Abuse* 20/5 (Aralık 2019), 707; Kathleen Kendall-Tackett, "The Health Effects of Childhood Abuse: Four Pathways by Which Abuse Can Influence Health", *Child Abuse & Neglect* 26/6 (Haziran 2002), 719.

¹⁸⁶ David Dilillo, "Interpersonal Functioning Among Women Reporting a History of Childhood Sexual Abuse: Empirical Findings and Methodological Issues", *Clinical Psychology Review* 21/4 (Haziran 2001), 553-560.

¹⁸⁷ Clifford L. Broman vd., "Traumatic Events and Marital Well-Being", *Journal of Marriage and Family* 58/4 (1996), 908-916.

Din psikolojisi alan yazında çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, bireyin dini yaşantısı üzerinde de etkili olabileceği de dile getirilmiştir.¹⁸⁸ İlgili literatüre bakıldığında ihmal ve istismar yaşantılarının ardından her ne kadar dini yaşantıda olumlu yönde değişikliklerin olduğunu gösteren çalışmalar mevcut olsa da araştırmaların büyük bir çoğunluğunda dini yaşantıda negatif yönde bir değişiklik meydana geldiği gözlenmiştir.¹⁸⁹ Zira kişi bu süreçte yaşamış olduğu olumsuz deneyimlerin sonucunda seilmeye değer birisi olmadığı, insanların ve dünyanın kötü olduğuna yönelik temel inançlar geliştirebilir.¹⁹⁰ Kişi geliştirmiş olduğu olumsuz inançlardan hareketle yalnız bırakıldığı, cezalandırıldığı, korunmadığı ve bunca olanlara karşı kayıtsız kalındığını düşünerek Tanrıyı suçlamayı veya kendisine öğretilen dini yaşantıdan uzaklaşmayı tercih edebilmektedir.¹⁹¹ Nitekim bu konuda yapılan ilk çalışmalardan birisi olma özelliği de taşıyan Kane ve arkadaşlarının (1993) yapmış oldukları araştırmada ise ensest mağduru olan kadınların %27'sinin, ailelerinin dini öğretilerini tamamen terk ettikleri ve hayatta kalanların %33'ünün ise mensup oldukları kiliseden ayrılarak başka kiliseye üye oldukları gözlenmiştir.¹⁹² Walker ve arkadaşlarının (2009) çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ve dini yaşantı ilişkisini konu edinen toplamda 34 araştırmayı inceledikleri meta analitik çalışmada da benzer sonuçlara rastlanmıştır. Buna göre araştırmaların büyük bir çoğunluğunda (n=14) çocukluk dönemi istismar yaşantıları sonucunda dindarlık ya da maneviyatta düşüş yaşandığı tespit edilirken, bir kısmında ise (n=8) artış gözlenmiştir. Ayrıca bazı çalışmalarda (n=12) hem azalış ve hem de artış yaşandığı tespit edilmiştir.¹⁹³

Çocukluk dönemi kötü muamele yaşantıları, bireylerin dini yönelimleri ve dini yaşantıları üzerinde etkili olduğu kadar dini başa çıkma yönelimi üzerinde de etkili

¹⁸⁸ Murray-Swank - Pargament, "God, Where Are You?", 202; Reinert - Edwards, "Childhood Mistreatment, and Religiosity", 30-32.

¹⁸⁹ Rodriguez, *Self-Esteem and Spiritual Well-Being Among Sexually Abused Women*, 87-110.

¹⁹⁰ Russell, *The Secret Trauma*, 1986, 122; McLaughlin, "Devastated Spirituality", 145-158; Sally K. Brodski - Claudio S. Hutz, "The Repercussions of Emotional Abuse and Parenting Styles on Self-Esteem, Subjective Well-Being: A Retrospective Study with University Students in Brazil", *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 21/3 (Nisan 2012), 256-272.

¹⁹¹ Hızır Hacikeleşoğlu, "Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (Haziran 2023), 82-83.

¹⁹² Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 234-236.

¹⁹³ Donald F. Walker vd., "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse: A Review and Synthesis", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 1/2 (2009), 133-138.

olduğu söylenebilir. Alan yazına bakıldığında ihmal ve istismar yaşantısına sahip olan kişilerin, negatif yönde dini ve manevi yaşantılar sergileme olasılığının yüksek olduğu dile getirilmiştir.¹⁹⁴ Webb ve Whitmar'ın (2001) 167 Hristiyan öğrenci üzerinde çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantısı ile problem çözme ilişkisini ele aldıkları araştırmada, fiziksel ve duygusal istismara uğrayan kişilerin kendilerine ve yaşamı olumsuz şekilde değerlendirme puanları diğer kişilere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışmada ayrıca istismar öyküsüne sahip olan kişilerin, diğer kişilere kıyasla dini başa çıkmanın iş birlikçi biçimlerinden anlamlı düzeyde daha düşük puan aldıkları tespit edilmiştir.¹⁹⁵ Buna benzer şekilde Kosarkova ve arkadaşlarının (2020) çocukluk istismar yaşantıları ve dini başa çıkma yönelimi arasındaki ilişkiyi ele aldıkları araştırmada, ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutları ile olumsuz dini başa çıkma yönelimi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca olumsuz dini başa çıkma yönelimine sahip olan kişilerin, diğer katılımcılara kıyasla düzenli bir şekilde ibadet etme ve kiliseye gitme sıklıklarının daha düşük olduğu da gözlenmiştir.¹⁹⁶

Çocukluk dönemi kötü muamele yaşantıları, bilişsel yapıda meydana getirdiği hasarlar sonucunda bireyi olumsuz yönde dini başa çıkma yönelimlerine sevk etse de yapılan bazı araştırmalarda, ihmal ve istismardan kurtulan kişilerin dini inancı, bir güven ve sığınma kaynağı olarak görebildikleri de ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Nitekim Bryant ve Davis (2005) tarafından yürütülen bir nitel araştırma, çocukluk döneminde fiziksel istismara maruz kalan 70 kişiyle ilgili ilginç bulgular ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %55'i, travmatik deneyimlerle başa çıkmada daha çok olumlu yönde dini başa çıkma stratejilerini tercih ettikleri gözlenmiştir.¹⁹⁸ Benzer şekilde Boger ve Killackey'in (2006) çocukluk dönemi cinsel istismar mağduru 10

¹⁹⁴ Ketan Tailor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life: Challenges of Theory and Method", *Journal of Child Sexual Abuse* 23/8 (Kasım 2014), 867.

¹⁹⁵ Marcia Webb - Kara J. Otto Whitmer, "Abuse History, World Assumptions, and Religious Problem Solving", *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/3 (2001), 449-451.

¹⁹⁶ Alice Kosarkova vd., "Anxiety and Avoidance in Adults and Childhood Trauma Are Associated with Negative Religious Coping", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/14 (Ocak 2020), 5--6.

¹⁹⁷ Nazan Cankılıç, *Çocukluk Çağı Travmaları ile Depresyon İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Aracı Rolü* (İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36.

¹⁹⁸ Thema Bryant-Davis, "Coping Strategies of African American Adult Survivors of Childhood Violence", *Professional Psychology: Research and Practice* 36/4 (2005), 411.

katılımcı ile gerçekleştirdikleri nitel bir araştırmada çoğu katılımcının, stres verici bu durumla (ihmal ve istismar) mücadelede en çok olumlu yönde dini başa çıkma yönelimlerinden destek aldıkları dile getirilmiştir.¹⁹⁹

1.2. TANRI TASAVVURU KAVRAMI

Semavi ve beşerî dinlerin en önemli ögesi olan Tanrı kavramı, insanlık tarihi boyunca en önemli gerçekliklerden birisi olmuştur. Ancak geçmişten beri var olagelen Tanrı kavramı üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında Tanrı fikri, kavramı, tasavvuru ve imajı arasında farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır.²⁰⁰ Nitekim Ruchgy'e göre her ne kadar bazıları için kavram (consept), fikir (idea) ve tasavvur (image/representation) arasında bir farklılık söz konusu olmasa da ona göre Spilka'dan yaptığı bir alıntı üzerinden "Tanrı kavramı/fikri ile tasavvuru/imajı arasında hem kavramsal ve hem de duygusal açıdan aralarında farklılık mevcuttur."²⁰¹ Buna göre Tanrı kavramı/fikri, "Tanrı" kelimesinin entelektüel ve zihinsel sözlük anlamını ifade ederken,²⁰² Tanrı tasavvuru/imajı ise bireyin psikolojik dünyasında Tanrı'ya ait olan içsel modellemelerinden hareketle öznel yargılarının tamamını ifade etmektedir. Bu haliyle Tanrı imajı/tasavvuru, yalnızca bireyin zihindeki entelektüel bir çaba değil, aynı zamanda kişinin kendisi, ailesi ve çevresi ile kurmuş olduğu ilişki dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan ve yaşantılardan gelen anıların yaratıcıya yansıtılması halini temsil etmektedir.²⁰³ Bu tanımlara ek olarak bahsetmiş olduğumuz kavramlar arasında

¹⁹⁹ Christine B. Bogar - Diana Hulse-Killackey, "Resiliency Determinants and Resiliency Processes Among Female Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", *Journal of Counseling & Development* 84/3 (2006), 322.

²⁰⁰ Victor Counted, "Understanding God Images and God Concepts: Towards a Pastoral Hermeneutics of the God Attachment Experience: Original Research", *Verbum et Ecclesia* 36/1 (Ocak 2015), 1-7; Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 53; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 29-30.

²⁰¹ Wayne J. Ruchgy, *The Relationship of Mental Representations of God to Levels of Faith Development* (Ann Arbor, United States: The University of Detroit Mercy College, Ph.D., 2004), 21-24; Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 2-7.

²⁰² Richard Thomas Lawrence, *The God Image Inventory: The Development, Validation and Standardization of a Psychometric Instrument for Research, Pastoral and Clinical Use in Measuring the Image of God* (Ann Arbor, United States: The Catholic University of America, Ph.D., 1991), 5-13; Glendon L. Moriarty - Louis Hoffman, *God Image Handbook for Spiritual Counseling and Psychotherapy: Research, Theory, and Practice* (Routledge, 2014), 1-10.

²⁰³ Richard T. Lawrence, "Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales", *Journal of Psychology and Theology* 25/2 (Haziran 1997), 214.

farklılık olduğuna dikkat çeken ilk kişi olan Rizzuto'ya göre ise, Tanrı kavramı/fikri, teologların daha çok varlığı ile yokluğu hakkında entelektüel olarak üzerinde çalıştıkları zihinsel bir kavramdır. Ancak Tanrı tasavvuru/ımaı, bireyin ilk çocukluk yıllarından gelen duygusal yaşantısının biçimlendirdiği Tanrı'nın daha çok duygusal yönünü ifade etmektedir.²⁰⁴

Yukarıda da ifade edildiği üzere konu ile ilgili gerçekleştirilen pek çok araştırmada, Tanrı tasavvuru ve kavramı arasında tanımsal, işlevsel ve psikolojik birtakım farklılıkların olduğu dile getirilmiştir. Örneğin Hayta (2017), konu ile ilgili yapılmış gerek yurt dışı ve gerekse ülkemizdeki araştırmalar ile ilgili gözlemlerinden hareketle Tanrı kavramı/fikri ile tasavvuru/ımaı arasında pek çok farklılık olduğunu ileri sürmüştür. Bu farklılıkların tamamına baktığımızda Tanrı kavramı/fikri, salt bilgi düzeyinde, duygu içermeyen, zihinsel ve rasyonel tanım, sözel sembol veya simgeleri içerirken; Tanrı tasavvuru/ımaı, geçmiş psikolojik yaşantıların ürünü olan duygusal ve ilişkisel sembol, tanım ve temsilleri ifade ettiği söylenebilir.²⁰⁵ Bütün bunlarla birlikte her ne kadar Tanrı tasavvuru ve Tanrı fikri kavramları arasında anlam farklılıkları mevcut olsa da, bu iki kavram arasında aynı zamanda bir ilişkinin olduğunu da söylemek mümkündür.²⁰⁶ Nitekim Vergote'nin de ifadesi ile her dini inanç, çocukluktan itibaren o dinin mensubu olan bireye hazır bir Tanrı tasavvuru sunmaktadır.²⁰⁷ Dolayısıyla buradan hareketle sınırları ve tanımını net bir şekilde belirlenmiş bir Tanrı fikrinin/kavramının, bireyin Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir.²⁰⁸

1.2.1. Tanrı Tasavvurunun Gelişimi ile İlgili Kuramlar

Alan yazına bakıldığında ilk dönemlerden itibaren bireyde Tanrı tasavvurunun oluşumunu açıklamaya yönelik pek çok kuramın olduğu söylenebilir. Bu kuramların tamamına bakıldığında kendi içerisinde bilişsel ve ilişkisel olmak üzere iki tip farklı

²⁰⁴ Ana-Maria Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study* (Chicago London: The University of Chicago Press, 2000), 40-55.

²⁰⁵ Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 54.

²⁰⁶ Louis Hoffman, *Cultural Constructs of the God Image and God Concept: Implications for Culture, Psychology, and Religion*, 2005, 4-7.

²⁰⁷ Vergote - Tamayo, *The Parental Figures and the Representation of God*, 181.

²⁰⁸ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 31-32.

ayrımın olduğu göze çarpmaktadır.²⁰⁹ Tanrı tasavvurunun oluşumunu açıklamaya yönelik kuramlardan ilki, ilişkisel kuramlardır. Bu kuramlara göre; insanın doğuştan itibaren diğer insanlarla olan yaşantıları ve ilişkileri, Tanrı tasavvurunun oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Tanrı tasavvurunun oluşumunu ilişkisel kuramlar üzerinden açıklamaya çalışan yaklaşımlar arasında; Freud'un geliştirmiş olduğu Psikanaliz kuramı, Nesne İlişkileri kuramı, Bağlanma kuramı vb. yaklaşımlar yer almaktadır.²¹⁰ Tanrı tasavvurunun oluşumu ile ilgili kuramlardan ikinci ise Piaget'in Bilişsel Gelişim kuramı üzerine temellendirilmeye çalışılan bilişsel kuramlardır. Bu kuramlar, Tanrı tasavvurunun oluşumu ve gelişimi daha çok insanın artan bilişsel kapasitesi üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.²¹¹ Buna göre insanın zihinsel olarak kapasitesi doğuştan, sürekli gelişme eğilimi içerisinde olup, somuttan soyuta doğru giden bir yönelim göstermektedir.²¹² Buna bağlı olarak başta bir melek, insan veya bir peri masalı kahramanı olarak tasavvur edilen Tanrı, bilişsel kapasite geliştikçe soyut ve gözle görülemeyen bir yaratıcı şeklinde nitelendirilebilmektedir.²¹³

1.2.1.1. Psikanalitik Kuram

Tanrı tasavvurunun oluşumunu, ilişki temelli açıklayan ilk kuram,²¹⁴ Freud'un Psikanalitik kuramıdır. Freud'a göre insanın ilk dönemlerden itibaren ilişki içerisinde olduğu anne, baba ve bakıcıların, bireyin psikolojik dünyası üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ona göre ebeveynlerle küçük yaşta kurulan ilişkilerden elde edilen tecrübeler, insan zihninde Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkili olan bilinçaltında önemli bir yere sahiptir.²¹⁵ Hatta Freud, bireyin Tanrı'ya yönelik tasavvurun aslında kişinin kendi babasına ait olan algısının bir iz düşümüdür.²¹⁶ Kısacası ona göre aslında

²⁰⁹ Özer Çetin, "Rollo May 'de Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik Yansımaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (2019), 178.

²¹⁰ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 15.

²¹¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 34.

²¹² Jean Piaget - Hüsen Portakal, *Çocukta Zihinsel Gelişim* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004), 20-21.

²¹³ Amanda Morgan Thackeray, *Children's Relational Perceptions of God* (Ann Arbor, United States: The Florida State University College Of Human Sciences, Ph.D., 2000), 119-120.

²¹⁴ Hanneke Schaap Jonker vd., "Development and Validation of the Dutch Questionnaire God Image: Effects of Mental Health and Religious Culture", *Mental Health, Religion & Culture* 11/5 (Temmuz 2008), 502.

²¹⁵ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Hasan İlhan (Ankara: Alter Yayıncılık, 2012), 68-69.

²¹⁶ Ali Köse, *Freud ve Din* (İstanbul: İz yayıncılık, 2012), 83.

Tanrı, babanın yüceltilmiş halini temsil etmektedir.²¹⁷ Freud bu düşüncesini ilk olarak *Totem ve Tabu* isimli çalışmasında detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre tarihin bilemediğimiz ilk dönemlerinde bir erkek (baba) tarafından yönetilen bir kabilede çocuklar gücü, kadınları ve malı elinde tutan babalarını kıskanıp onu öldürmüşlerdir. Buna göre klandaki erkekler, aynı cinayetin başlarına gelmesinden korkup güçlü gördükleri bir hayvanı totem seçerek öldürülen babayı temsilen yerine koymuşlardır. Belirli bir zaman sonra bu totem, bir zamanlar korkulan, saygı duyulan ama aynı zamanda da sevilmeyen babayı temsil etmekten çıkıp Tanrı imgesi haline gelmiştir.²¹⁸ Freud, Tanrı hakkındaki görüşlerine *Musa ve Tek Tanrıcılık* isimli çalışmasında da dile getirmeye devam eder. Ona göre aslında Yahudiler, Musa'nın otoriter yönetiminin sonuncunda onu öldürmüş ve bu durum onlarda tıpkı ilkel kabiledaki babanın öldürülmesi gibi bir suçluluk/pişmanlık duygusu ortaya çıkarmıştır. Freud'a göre Yahudiler, yaşadıkları bu pişmanlık ve suçluluğun etkisi ile tekrar Tanrı'ya inanmaya yönelmişlerdir.²¹⁹ *Totem ve Tabu* ile *Musa ve Tek Tanrıcılık* isimli çalışmalarında din ve Tanrı inancının kökenini açıkladıktan sonra Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği* isimli eserinde bu sefer din ve Tanrı inancının neden sürdürüldüğüne değinmiştir. Ona göre aslında Tanrı inancı, zorlu yaşam ve tabiat olayları karşısında çaresizlik ve güçsüzlük yaşayan insanın, tıpkı çocukluktaki güçlü ve yardımcı olan baba imajı arayışından kaynaklanmaktadır. Yani kısacası din ve Tanrı fikrinin oluşumu, akli ve mantıki bir sorgulamanın ürünü değil tam aksine çocukluktaki ihtiyaç duyulan güçlü bir baba ihtiyacını karşılayan bir illüzyon (yanılsama) durumunu temsil etmektedir. Ona göre bu yanılsama, tıpkı çocuğun büyüdüğü babaya duyduğu ihtiyacın azalması gibi bilimin gelişmesi ile birlikte ortadan kalkacaktır.²²⁰

Freud'a göre her ne kadar Tanrı tasavvurunun oluşumu, geçmiş tarihlere ait bazı totemik hikayelere dayansa da aslında Tanrı tasavvurunun oluşumunda öznel çocukluk hatırları da önemli rol oynamaktadır. Kısacası ona göre Tanrı tasavvurunun oluşumunda ilk babanın kalıtsal tasavvuru ile mevcut ebeveyn tutumları ortak ve

²¹⁷ James W. Jones, "Psychodynamic Theories of the Evolution of the God Image", *Journal of Spirituality in Mental Health* 9/3-4 (Şubat 2007), 33-38.

²¹⁸ Sigmund Freud, *Totem and Taboo* (London: British Library, 1913), 58-70.

²¹⁹ Sigmund Freud, *Moses and Monotheism* (New York: Vintage Books, 1967), 317-330.

²²⁰ Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 42-47.

önemli rol oynamaktadır.²²¹ Ona göre Tanrı tasavvurunun oluşumunda öedipal dönem çok önemlidir. Zira gelecekteki hayatında insanlarla olan ilişkilerde ve davranışlar üzerinde etkili olacak olan duygusal tutumlar, bu dönemde artık oturmaya başlamaktadır. İnsanoğlu bu yerleşmiş duygusal kalıpları geliştirme fırsatına sahip olsa da bu duygulardan asla kurtulamaz. Duygusal kalıpların oturmasında etkili olan kişiler arasında ise; yakın ilişki içerisinde olduğu anne, baba ve kardeşler yer almaktadır. Freud'un saydığı bu kişilerin dışındaki kişiler, bireyde oluşan bu duygusal mirasa çok az katkı sunmuş olsalar da sempatik ve antipatik duygu mirasını devralırlar. Ona göre bireyde öedipal dönemde oluşan bu duygusal kalıplar, bireyin gelecek yaşantısında insanlarla olan ilişkilerini de etkilemektedir.²²² Rizzuto'ya göre Freud'un teorisinde yerleşen duygusal kalıplar içerisinde en son şekillenen tasavvur, Tanrı tasavvurudur. Ona göre öedipal dönem, artık yerleşmiş ebeveyn tasavvuru ile son bulur. Yerleşmiş ebeveyn tasavvuru ise geçmiş dönemlerden gelen totemik kökenlere ait babaya (Tanrı) ait hafıza ile birleşmiş olup mevcut olan Tanrı tasavvuru haline gelmiştir.²²³ Freud'a göre bireyde en son oluşmuş olan Tanrı tasavvuru, aslında çocuğun öedipal dönem sonrası baba algısını temsil etmektedir. Nitekim artık Tanrı, kişinin zihninde erken dönemde oturmuş olan babanın yüceltilmiş halinden başka bir şey değildir.²²⁴

1.2.1.2. Nesne İlişkileri Kuramı

Tanrı tasavvuru oluşumunu ilişkisel süreçler içerisinde açıklamaya çalışan diğer bir kuram ise Nesne İlişkileri kuramıdır.²²⁵ Nesne İlişkileri kuramı Klein, Winnicott, Kohut, Rizzuto gibi kimseler tarafından psikanalizin dürtü-güdümler kavramlarından daha çok çocukluk döneminde bireyin geliştirmiş olduğu ilişkilere

²²¹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 73; Lawrence, *The God Image Inventory*, 25-30.

²²² Sigmund Freud, "Some Reflections on Schoolboy Psychology", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (1914), 239-244.

²²³ Ana-Maria Rizzuto, "Freud, God, the Devil and the Theory of Object Representation", *International Review of Psycho-Analysis* 3 (1976), 172-176.

²²⁴ Freud, "Some Reflections on Schoolboy Psychology", 242-243.

²²⁵ Cihad Kısa, *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 274 s./108-153.

odaklanan bir ekoldür.²²⁶ Çocuğun bilinçaltında oluşturduğu bu içselleştirmeler (zihinsel tasavvur), ileride ilişki kuracağı insanlara karşı takınacağı tutumun, kişiliğin ve en önemlisi Tanrı tasavvurunun temelini oluşturmaktadır.²²⁷

Nesne İlişkileri ekolünün ilk dönem kurucularından birisi olarak da kabul edilen Klein, ilk altı aylık dönem içerisinde anne ve çocuk arasındaki bağın çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.²²⁸ Zira ona göre bir bireyin yetişkinliğini anlamanın yolu, onun çocukluk döneminde annesi ile kurmuş olduğu ilişkinin niteliğini anlamaktan geçmektedir. Anne ile kurulan bu ilişkinin türü, olumlu (güven verici) yönde olabileceği gibi olumsuz (güvensiz) şekilde de gerçekleşebilir. Buna göre çocuk şayet ilk nesne ile güvenli bir ilişki gerçekleştirebilirse bu durum çocuğun içsel yaşantısında olumlu şemaların gelişmesini sağlayabilir.²²⁹ Klein gibi Winnicott da ilk dönemlerde anne ve çocuk arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ona göre çocuğun annesi ile ilk günlerden itibaren geliştirmiş olduğu yakın ilişki, bireyin hem kişilik gelişiminde ve hem de ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde çok önemli bir role sahiptir.²³⁰ Ona göre bebekler, karşılaştıkları sıkıntı ve hayal kırıklıklarına bunun sayesinde katlanmayı öğrenirler. Ancak zamanla çocuğun süttten kesilmesi ile birlikte artık yavaş yavaş anneden ayrılmaya başlaması, bebekte kaygı ve stres durumunu ortaya çıkarır. Bu dönemi “geçiş alanı” olarak isimlendiren Winnicott’a göre, bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesinde en önemli nokta ise çocuğun anne dışında bir “geçiş nesnesi (*transitional object*)” ile ilişki kurarak telafi etmesine bağlıdır. Bu nesne bir oyuncak, bir yastık olabileceği gibi çocuğun uyumasına yardımcı olan annesinin kokusunu anımsatan bir obje de olabilir. Winnicott’a göre din ve Tanrı olgusu da geçiş alanı dönemi içerisinde bebek tarafından ilişki kurulan bir geçiş nesnesi görevi görebilir.²³¹

²²⁶ Duane P. Schultz - Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007), 638-639; Benjamin Beit-Hallahmi, “Object Relations Theory”, *Encyclopedia of Psychology and Religion*, ed. S. Marlan (New York: Springer, 2010), 633-634.

²²⁷ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 18; Beatriz Priel - Avi Besser, “Bridging the Gap Between Attachment and Object Relations Theories: A Study of the Transition to Motherhood”, *British Journal of Medical Psychology* 74/1 (2001), 86-87.

²²⁸ Akif Hayta, “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (Aralık 2010), 43-44.

²²⁹ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, çev. Orhan Koçak - Yavuz Erten (İstanbul: Metis yay, 2011), 19-35.

²³⁰ Otto F. Kernberg, *Object-Relations Theory and Clinical Psychoanalysis* (New York: J. Aronson, 1976), 57.

²³¹ D. W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 25-30.

Winnicott'un nesne ilişkileri hakkında görüş ve düşüncelerine bakıldığında her ne kadar din ve Tanrı inancına çok az değinmiş olsa da kendinden sonra bu konu hakkında araştırma yapan psikologlar için bir mihenk taşı görevi gördüğü söylenebilir.

Nesne İlişkileri kuramından hareketle Tanrı tasavvuru üzerine araştırma yapan en önemli kişilerden birisi de Anna Maria Rizzuto'dur.²³² Bulgularının büyük bir çoğunluğunu Winnicott'un "geçiş nesnesi" kavramı üzerinde temellendirmeye çalışan²³³ Rizzuto, gerçekleştirdiği bir araştırmasında kendisine şöyle bir soru sormaktadır: "Nasıl oluyor da gözle görülemeyen, elle tutulamayan veya hissedilemeyen kısacası duyuşsal alanın nesnesi olmayan Tanrı, bir çocuğun zihninde somut özelliklerle tasavvur edilebiliyor veya onunla ilişki kurulabiliyor". Rizzuto daha sonra sorduğu bu soruya dair cevabı, aynı zamanda kendisinin de mensubu olduğu Nesne İlişkileri kuramı üzerinden açıklamaktadır. Ona göre Tanrı, Winnicott'ın da ifadesi ile bir geçiş nesnedir. Geçiş nesneleri ise çocuğun yaşantısının ilk dönemlerinden itibaren anne ve yakın çevresindeki insanlarla kurmuş olduğu ilişki sonucu bireyde kendisi, insanlar ve hayat hakkında oluşan duygu ve düşüncelerin, geçiş nesnesine (Tanrı'ya) aktarılması yolu ile oluşmaktadır.²³⁴ Buradan hareketle aslında Tanrı tasavvurunun, bireyin çocukluktan itibaren geliştirmiş olduğu duyuşsal yapılar üzerine inşa edildiği söylenebilir.²³⁵ Kısacası ona göre çocuğun anne ile çocukluktan itibaren geliştirmiş olduğu ilişki biçimi, bireyin yetişkinlikteki Tanrı tasavvurunda temel teşkil etmektedir. Zira bu noktada çocuğun annesi ile kurmuş olduğu ilişki, çevresindeki insanlar, dünya ve Tanrı'nın güvenilir olup olmadığını belirlemektedir.²³⁶ Rizzuto'nun bu hipotezini desteklemek amacı ile pek çok araştırma yapılmıştır. Nitekim ebeveyn tutumları ve Tanrı tasavvuru ilişkisini konu edinen ilk çalışmalardan birisi olma özelliği de taşıyan Tamayo ve Vergote'nin (1981) yaptıkları çalışmada, anne ve baba algıları ile Tanrı tasavvurları arasında anlamlılık düzeyinde

²³² Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 83.

²³³ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 95.

²³⁴ Ana-Maria Rizzuto, "Religious Development: A Psychoanalytic Point of View", *New Directions for Child and Adolescent Development* 1991/52 (1991), 52; Annette Odwazny Peterson, *The Dynamic God Image: Psychoanalytic Object Relational, Developmental and Jungian Theories of God Image and Their Implications for Psychotherapy* (Ann Arbor, United States: California Institute, Ph.D., 2005), 21-27.

²³⁵ Ana M. Rizzuto, "Object Relations and the Formation of the Image of God", *British Journal of Medical Psychology* 47 (1974), 87.

²³⁶ Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 180-194.

ilişki tespit edilmiştir. Buna göre her ne kadar Tanrı tasavvurları, bireyin hem anne hem de baba algısının karışımı olsa da birisinin mutlaka ağırlık gösterdiği gözlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilere bakıldığında babanın evde bir otorite figürü olarak görülmesinin bir sonucu olarak Tanrı'nın bilgi sahibi, kanun koyucu ve güç sahibi bir yaratıcı olarak tasavvur edildiği gözlenmiştir. Ancak çalışmadan elde edilen sonuca göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, babadan çok anneye ait olumlu özelliklerle Tanrı'yı nitelendirdikleri tespit edilmiştir. Bu kişilerin Tanrı'yı daha çok sabırlı, şefkat sahibi ve zorlu yaşam olayları karşısında sığınılacak güvenli bir liman olarak tasavvur ettikleri dile getirilmiştir.²³⁷

1.2.1.3. Bağlanma Kuramı

Bağlanma (Attachment) kuramı, başta kendisi de bir Nesne İlişkileri ekolü mensubu olan Bowlby tarafından geliştirilmiştir.²³⁸ Bowlby, araştırmalarını ilerlettikçe Freud'un psikanalitik ve Klein'in Nesne İlişkileri ekolünden ayrılarak farklı bir insani gelişim yaklaşımı ortaya koymaya çalışmıştır.²³⁹ Bowlby'e göre bireyin çocukluk döneminde annesi ile kurmuş olduğu iletişim ve bağ, kişiliğin oluşumunda çok önemli bir role sahiptir. Zira ona göre hayata bir bakım ve korunma ihtiyacı ile gelen insanoğlu, aynı zamanda kendisi için önemli olan insanlarla bağlanma ve yakın olma dürtüsü ile dünyaya gelmektedir.²⁴⁰ Nitekim Harlow'un daha sonra maymunlar üzerinde de test edip doğrulayacağı üzere²⁴¹ her çocuk, annesine sadece açlık güdüsünü tatmin etmek için değil sevgi, merhamet ve ilgi ihtiyacını karşılanmak için bağlanmak ister.²⁴² Bowlby yetimhaneler, hastahaneler ve bakım evlerinde yaptığı araştırmalar sonucunda ebeveynler ile ilk dönemde kurulamamış

²³⁷ Vergote - Tamayo, *The Parental Figures and the Representation of God*, 65-70.

²³⁸ Selçuk Budak, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 105-107.

²³⁹ Lee A. Kirkpatrick, "A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior as a Function of Individual Differences in Adult Attachment Style", *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/2 (1997), 207-208.

²⁴⁰ Bowlby, *Attachment and Loss*, 8-20.

²⁴¹ Harry F. Harlow, "The Development of Affectional Patterns in Infant Monkeys", *Determinants of Infant Behaviour*, ed. B.M. Foss (Oxford, England: Wiley, 1961), 75-88.

²⁴² Lee A. Kirkpatrick, "Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion", *The International Journal for the Psychology of Religion* 22/3 (Haziran 2012), 231-241.

güvenli bir bağlanmanın, yetişkinlik döneminde olumsuz psikososyal yaşantıların temelini oluşturmaktadır.²⁴³

Bowlby'nin Bağlanma kuramındaki en önemli kavramlarından birisi de çocuklarda üç yaşına kadar oluşan “içsel çalışan modeller (*internal/inner working models*)” kavramıdır.²⁴⁴ Bowlby'e göre bireyin, kendisi ve çevresindeki insanlara dair bilişsel temsillerini ifade eden bu kavram, çocuğun ilk dönemlerde bakıcının tekrarlayan tepkileri ile meydana gelmektedir.²⁴⁵ İçsel çalışan modelleri kavramı, “kendilik modeli” ve “başkaları modeli” olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.²⁴⁶ Kendilik modeli, çocuğun bağlanma sürecinde ihtiyaçlarının karşılanıp karışlanmadığından hareketle kendi benliğine yönelik öznel yargılarını ifade ederken, başkaları modeli ise bakım sürecinde kendisine yönelik takınılan tutum ve tavırlardan hareketle çevresindeki insanların güvenilir olup olmadığına yönelik yargıları ifade etmektedir.²⁴⁷ Bağlanma kuramının önemli temsilcilerinden olan Hazan ve Shaver'e göre bireyin yakın çevresi ile etkileşimi sonucunda oluşan bu bilişsel temsiller, kişinin ilerleyen yaşamında kuracağı ilişkilerin de temelini oluşturmaktadır.²⁴⁸ Buna göre şayet kişi, geçmiş dönemde sağlıklı bir bağlanma süreci atlatmışsa bilişsel yapısında oluşan olumlu içsel modellerden hareketle kendisi, çevresindeki insanlar ve kendisine anlatılan yaratıcı ile ilgili olumlu yönde bir tavır takınabilir veya bunların tam tersine olumsuz içsel modellemelerden yola çıkarak bütün bu ifade ettiğimiz olgulara karşı negatif yönde tavır ve tutumlar sergileyebilir.²⁴⁹

Bowlby ile birlikte Bağlanma kuramının önemli temsilcilerinden birisi de Mary Ainsworth'tür. Ainsworth, Bowlby'nin Bağlanma kuramı ile ilgili görüşlerini pratik

²⁴³ Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 94.

²⁴⁴ Inge Bretherton, “The Roots and Growing Points of Attachment Theory”, *Attachment Across the Life Cycle* (Routledge, 1993), 10-30.

²⁴⁵ John Bowlby, *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development* (New York: Basic Books, 1988), 128-129.

²⁴⁶ Nancy L. Collins - Stephen J. Read, “Adult Attachment, Working Models, and Relationship Quality in Dating Couples”, *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (1990), 644-645.

²⁴⁷ John Bowlby, *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger* (New York: Basic Books, 1973), 321-322.

²⁴⁸ Kate Miriam Loewenthal, *The Psychology of Religion: A Short Introduction* (Oxford: Oneworld, 2010), 82.

²⁴⁹ Cindy Hazan - Philip Shaver, “Conceptualizing Romantic Love as an Attachment Process”, *Journal of Personality and Social Psychology* 52 (1987), 512-513; Cindy Hazan - Phillip R. Shaver, “Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships”, *Psychological Inquiry* 5/1 (Ocak 1994), 1-22.

alana taşıyarak alana önemli katkılar sunmuştur. Ainsworth Bowlby'nin Bağlanma kuramı ile ilgili görüşlerinden hareketle 106 çocuk üzerinde Yabancı Ortam ismini verdiği deney çalışmasında, çocukları gözlemledikten sonra üç tür farklı bağlanma stili olduğunu keşfetmiştir. Bunlar sırası ile güvenli (secure) bağlanma, kaçınmacı (avoidant) bağlanma ve son olarak kaygılı ve kararsız (anxious-ambivalent) bağlanma şeklindedir.²⁵⁰ Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki, bu şekilde tanımlanmasının ardından öncülüğünü Kirkpatrick'in yaptığı pek çok araştırmada bakım sağlayan kişi ile ilk dönemlerden kurulan bağın,²⁵¹ sadece yetişkinlik dönemi romantik ilişkilerde değil aynı zamanda Tanrı ile kurulan bağın niteliğinde ve dini yaşantının bazı yönlerinde de kendisini gösterdiği tespit edilmiştir.²⁵² Nitekim alan yazına bakıldığında ebeveynler ile gerçekleştirilmiş olan bağlanma stillerine göre Tanrı'yı tasavvur etme/bağlanma ve dini yaşantı konusunda farklılıkların meydana gelebileceği dile getirilmiştir. Örneğin ebeveyn ve bakıcı ile güvenli bağlanma gerçekleştiren kişilere baktığımızda bu kişiler, benlik saygıları yüksek, dünya ve hayat ile ilgili olumlu içsel modellemelere sahip olup, Tanrı'yı şefkat ve merhamet sahibi, güvenilir, koruyan ve yalnız bırakmayan şeklinde tasavvur etme eğilimi içerisinde olmaları beklenmektedir.²⁵³ Ebeveynleri ile kayıtsız ve kaçınmacı şeklinde bağlanma gerçekleştirmiş olan kişilere baktığımızda ise,²⁵⁴ bu kişilerin öz saygıları yüksek olmalarına rağmen yakın ilişkilerin gerekli olmadığını düşündüklerinden Tanrı ile ilişki kurma ihtiyacı duymazlar bu açıdan Tanrı'ya da çok güvenmeme eğilimi içerisinde olduklarıdır. Ayrıca dini ritüelleri gerçekleştirme düzeyinin az olduğu bu kişilere bakıldığında, yetişkinlik döneminde agnostik eğilimlere sahip olması olasılıkları da

²⁵⁰ Fatma Nur Eryılmaz - Süheyl Ünal, "İdeal Bağlanma Figürü Olarak Allah", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Aralık 2020), 74; Mary D. Salter Ainsworth vd., *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation* (New York: Psychology Press, 1978), 218-233.

²⁵¹ Lee A. Kirkpatrick - Phillip R. Shaver, "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/3 (1990), 315-317; Richard Beck - Angie McDonald, "Attachment to God: The Attachment to God Inventory, Tests of Working Model Correspondence, and an Exploration of Faith Group Differences", *Journal of Psychology and Theology* 32/2 (Haziran 2004), 99-101.

²⁵² Hazan - Shaver, "Attachment Process", 511-512.

²⁵³ Pehr Granqvist vd., "Examining Relations Among Attachment, Religiosity, and New Age Spirituality Using the Adult Attachment Interview", *Developmental Psychology* 43 (2007), 590-592; Asım Yapıcı, "Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Nisan 2016), 99-100.

²⁵⁴ Jonathan T. Hart vd., "Attachment and Faith Development", *Journal of Psychology and Theology* 38/2 (Haziran 2010), 123-127.

daha yüksektir.²⁵⁵ Son olarak ebeveyn/bakım veren kişi ile gerçekleştirilmiş olan bağlanmanın üçüncü türü olan korkulu bağlanma gerçekleştirmiş olan kişilere bakıldığında ise bu kişilerde daha çok kendilerini değersiz, yaşamı ve çevresindeki insanların güvenilmez olduğuna yönelik algılarının hâkim olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte çocuklukta meydana gelen bu tür olumsuz içsel modellemelerden hareketle bu kişilerin büyük bir çoğunluğunda, Tanrı tarafından yalnız bırakıldığı veya terkedilme ihtimalinin yüksek olduğu ve kendilerinin Tanrı tarafından seilmeye layık olmadığına yönelik tasavvurların ağırlık gösterdiği dile getirilmiştir.²⁵⁶

Kirkpatrick kendisinden önce Bowlby ve Ainsworth tarafından Bağlanma kuramı hakkında ortaya konulmuş fikirlerden hareketle Bağlanma kuramı ve Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi ele alan pek çok çalışma gerçekleştirmiştir. Ona göre sosyal çevremizde bizim için önemli olarak gördüğümüz kişilerle kurmuş olduğumuz ilişkiyi ifade eden Bağlanma kuramı, yetişkinlik döneminde kuracağımız romantik ilişkileri açıklamak için kullanıldığı gibi Tanrı ile kurulan ilişkiyi açıklamak için de kullanılabilir.²⁵⁷ Nitekim buradan hareketle Kirkpatrick, uygunluk/ilişkisel (*Correspondence*) ve telafi (*compensation*) ismi verilen iki adet hipotez geliştirmiştir. Uygunluk/ilişki (*Correspondence*) olarak da ifade edilen ilk hipoteze göre; çocuğun küçük yaşlardan itibaren ebeveynleri ve çevresindeki insanlarla kurmuş olduğu ilişki nasılsa Tanrı ile kuracağı bağın da aynı özellikler taşıması beklenmektedir.²⁵⁸ Bu hipoteze göre kendisi ve çevresindeki insanlar hakkında kişinin geliştirmiş olduğu içsel çalışma modelleri, Tanrı tasavvuru sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre kendi benliğini ve çevresindeki insanları güvenli olarak içselleştiren kişilerin, Tanrı'yı sevgi dolu, merhamet sahibi ve güvenilir olarak betimlemeleri, ebeveynleri ile kaçınmacı bağlanma gerçekleştiren kişilerin ise Tanrı'yı güvenilmez olarak görmeleri ve kaygılı ilişki geliştirmiş olan kişilerin de Tanrı'nın kendisini sevip sevmediğine yönelik kesin olmayan yargılara sahip olması beklenmektedir. İkinci

²⁵⁵ Lee A. Kirkpatrick - Philip R. Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", *Personality and Social Psychology Bulletin* 18/3 (Haziran 1992), 266-270.

²⁵⁶ Alicia Limke - Patrick B. Mayfield, "Attachment to God: Differentiating the Contributions of Fathers and Mothers Using the Experiences in Parental Relationships Scale", *Journal of Psychology and Theology* 39/2 (Haziran 2011), 122-123.

²⁵⁷ Kirkpatrick - Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 267.

²⁵⁸ Pehr Granqvist - Lee Kirkpatrick, "Attachment and Religious Representations and Behavior", *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, (Ocak 2008), 861-862.

hipotez olan telafi (*compensation*) hipotezine göre ise tıpkı ihmal ve istismar yaşantılarında olduğu gibi bireyin anne ve yakın çevresindeki kişilerle kurmuş olduğu bağ güvensiz olsa da birey bu ihtiyacı karşılamak amacı ile merhamet ve şefkat sahibi ve güvenilir bir liman olarak gördüğü yaratıcıya sığınarak bu eksikliği telafi etmeyi tercih edebilir.²⁵⁹ Nitekim ihmal ve istismar gibi bireyin benliğinin zedelendiği, sevgi veya şefkatten yoksun bırakıldığı ve kendisine karşı olumsuz içsel şemaların oluştuğu durumlar düşünüldüğünde²⁶⁰ kişi, yaşamış olduğu bu travmatik tecrübeleri iyileştirmek ve kendisinde eksik kalmış sevgi ve merhamet duygusunu telafi etmek amacı ile Tanrı'yı algılama konusunda olumlu yönde tasavvurlar da geliştirebilir.²⁶¹

1.2.2. Bireyde Tanrı Tasavvurunun Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Önem derecesi bakımından dini tasavvurların başında Tanrı tasavvuru gelmektedir. Nitekim Tanrı tasavvuru, dini tasavvurun merkezinde yer almasına paralel olarak insanın dini yaşantısının da merkezinde yer aldığı söylenebilir.²⁶² Tanrı'nın doğrudan tecrübe edilebilme fırsatı olmadığı ve görülemediği için insanlar, sahip oldukları gelişim dönemi, geçmiş anne ve baba tutumları, içerisinde doğup yetiştikleri kültür ve dini inanç yapılarının görüşlerine göre farklı Tanrı tasavvurlarına sahip olabilir.²⁶³

1.2.2.1. Sosyo-Kültürel Farklılıklar

Her çocuk, doğduğu kültürel ortam içerisinde Tanrı tasavvuru oluşumunu etkileyebilen ritüelleri, dini hikayeleri, öğretileri ve sembolleri barındıran kültürel bir miras içinde dünyaya gelir.²⁶⁴ Tanrı tasavvuru kavramının bireyi kuşatan ve şekillendiren kültürel ortam içerisinde etkilendiği düşünüldüğünde toplumun çocuğa

²⁵⁹ Kirkpatrick - Shaver, "Attachment Theory and Religion", 318-319.

²⁶⁰ Kinnear, *Childhood Sexual Abuse*, 18-30.

²⁶¹ Kirkpatrick, "A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior", 210.

²⁶² Çetin, "Rollo May 'de Tanrı Tasavvuru", 174.

²⁶³ David Wulff, *Psychology of Religion* (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1997), 368-372; Beyazıt Yaşar Seyhan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Haziran 2014), 67.

²⁶⁴ Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 8-20.

aktardığı bu kültürel mirasın, kişinin hem sosyal yaşamını ve hem de dini yönelimini dolayısıyla Tanrı tasavvurunu şekillendirebilir.²⁶⁵ Özellikle günümüzde pek çok farklı dini inanç ve düşünce yapısının mevcut olduğu düşünüldüğünde, bireylerin farklı Tanrı tasavvurlarına sahip olabileceği söylenebilir.²⁶⁶ Zira Rizzuto'nun da ifadesi ile çocuklar, Tanrı tasavvurunu tek başına oluşturmazlar. Buna göre çocukluktan itibaren Anne babanın yaptığı duaları izleyen, kiliselerde yapılan dini ritüellere katılan, ebeveynlerin kendi aralarında yaptıkları dini konuşmalara şahit olan bireyde belirli bir Tanrı tasavvuru şekillenmektedir.²⁶⁷ Nitekim bazı dini öğretilerden hareketle o toplumda, Tanrı'nın farklı birtakım özellikleri ön plana çıkarılırken bazı toplumlarda ise bu durumun tam tersi yaşanabilmektedir.²⁶⁸ Hristiyanlık inancına baktığımızda Teslis öğretisinin ön plana çıktığı ve Tanrı tasavvurlarının bu inanç etrafında şekillendiği ifade edilebilir.²⁶⁹ Bu durum zamanla Hristiyanlık inancında Hz. İsa'nın da tanrılaştırılmasını sağladığı söylenebilir.²⁷⁰ Bunun yanı sıra Tanrı'nın bir baba veya eril bir birey olan oğul yani Hz. İsa ile özdeşleştirilmesi, Hristiyan dini inananların zihinlerinde eril bir Tanrı tasavvurunun da hakim olmasında etkili olduğu ifade edilebilir.²⁷¹ Leuba (1917) tarafından farklı Hristiyan mezhebine mensup 7-14 yaş aralığındaki toplam 175 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, katılımcılara Tanrı kim? O nasıl bir varlık? O nerededir? soruları yöneltilmiştir. Elde edilen verilere göre; katılımcıların dörtte birinden azı, Tanrı'yı ruh veya kutsal ruh olarak tasavvur ettikleri, onda birinden azı ise onu "babamız" şeklinde tanımladıkları ve bazı katılımcıların ise Tanrı'yı "Yahudilerin oğlu", "Güçlü bir adamın oğlu", "Bizim için öldü", "Çarmıha gerildi" şeklinde tasavvur ettikleri gözlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre; çocukların Tanrı'yı tasavvur ederken kendilerine öğretilen

²⁶⁵ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 49.

²⁶⁶ Vergote - Uysal, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, 181; Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (Nisan 2007), 124.

²⁶⁷ Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 40-44.

²⁶⁸ Annette Mahoney - Nalini Tarakeshwar, "Religion's Role in Marriage and Parenting in Daily Life and During Family Crises", *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (New York: The Guilford Press, 2005), 180-182.

²⁶⁹ Şinasi Gündüz, "Hristiyanlık", *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Mihel ve Nihal Yayınları, 2019), 122; Jaques Waardenburg, "Teslis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/548.

²⁷⁰ Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 2002), 253-255.

²⁷¹ Emily H. Rhineberger, *God-Concept at the Intersection of Feminism and Christianity: A Study of Female Church Leaders' Perceptions of the Gender of God* (California: California State University, Thesis, 2006), 5-6.

Hristiyanlık dini öğretilerinden etkilenmelerinin bir sonucu olarak Hz. İsa ile Tanrı'yı özdeşleştirdikleri ve birbiri arasında ayırım yapmakta zorlandıkları tespit edilmiştir.²⁷²

Hristiyanlık inancının aksine İslam inancına bakıldığında bir ve tek olan Tanrı fikrinin, merkezi rol oynadığı görülmektedir.²⁷³ Buna göre dini kaynaklara bakıldığında yaratıcı olarak ifade edilen Allah, tek, eşi ve benzeri olmayan, her şeyi gören ve işiten, doğmamış ve doğurmamış, hiçbir ortağı olmayan, şefkat ve merhamet sahibi, kendisine evlat nispet edilmeyen bir yaratıcı olarak ifade edilmektedir.²⁷⁴ İslam inancına mensup olan çocuklarda Tanrı tasavvuru ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Tanrı'nın herhangi bir yaratıcının oğlu olmaması, Hz. İsa ile özdeşleştirilmemesi ve eril bir tanrı anlayışının yok denecek kadar az olması bakımından Hristiyan dini öğretilerle yetişmiş olan çocuklara kıyasla bazı farklılıkların olduğu söylenebilir. Nitekim alan yazında yapılan çalışmalar, söylediklerimizi destekler niteliktedir. Yavuz'un (1983) 7-12 yaşları arasında 588 çocuk üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, çocuklardaki dini duygu ve düşüncenin bazı değişkenler açısından araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada çocuklara “Allah nerededir?”, “Allah'ın nasıl bir şey olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklinde bazı sorular yöneltilmiştir. “Sence Allah nerededir?” şeklindeki soruya 7-9 yaş aralığındaki çocuklar “yücelerde”, “gökyüzünün en yüksek yerindedir”, “cennette”, “göktedir” şeklinde cevaplar verirken, 10-12 yaş aralığındaki çocuklar ise “Her zaman ve her yerdedir”, “Allah nerede istersen orada hazır ve nazırdır”, “Allah'ı nerede ararsan oradadır” yanıtlarını vermişlerdir. Bunun yanında “Allah denilince aklınıza ne geliyor” ve “Allah'ın nasıl bir şey olduğunu düşünüyorsunuz” şeklinde sorular karşısında çocuklar yaratıcıyı, şefkat ve merhamet sahibi, her şeyi bilen ve gören, gözle görülemeyen, her şeyin yaratıcısı olan bir varlık şeklinde nitelendirdikleri gözlenmiştir. Buna göre araştırmadan elde edilen sonuç şudur ki; İslam dini öğretileri ile büyümüş olan çocukların, Tanrı'yı tasavvur ederken Kur'an-ı Kerim ve Hadis

²⁷² James H. Leuba, “Children's Conceptions of God and Religious Education”, *Religious Education* 12/1 (Şubat 1917), 6-9.

²⁷³ Talip Ayar, “İslam”, *Dinler Tarihi*, ed. Baki Ayar (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 223-224.

²⁷⁴ Hayreddin Karaman vd. (ed.), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), el-Bakara 2/163; el-Bakara 2/256; el-İsra 17/111; es-Sebe 34/22; el-Meryem 19/65; el-En'am 6/14; el-Kehf 18/109.

kaynaklarında geçen soyut Tanrı tasavvuruna uygun bir şekilde tasavvur ettikleri tespit edilmiştir.²⁷⁵

Çocuğun Tanrı tasavvurunun oluşmasına sadece anne ve babadan öğrenilen dini öğretiler değil aynı zamanda çocukluktan itibaren içerisinde yetişmiş olduğu kültürel ortam ve ilk dönemlerden itibaren yakın ilişki içerisinde bulunduğu arkadaşları, öğretmenleri ve dini eğitim gördüğü Kur'an kursu hocaları da etkili olabilir.²⁷⁶ Çocuğun yakın ilişki içerisinde olduğu sevilen bir öğretmen veya yakın arkadaşın Tanrı'ya karşı takınmış olduğu tutumu, kişi tarafından erken yaşta rol model alınarak benimsenebilir.²⁷⁷

1.2.2.2. Anne ve Baba Tutumları

Psikolojik gelişim kuramlarının tamamına bakıldığında çocukluk dönemi ebeveyn tutumlarının, bireyin Tanrı tasavvurunun oluşumunda çok önemli bir rol oynadığı dile getirilmiştir.²⁷⁸ Nitekim Nesne İlişkileri kuramının önemli bir temsilcisi olan Rizzuto'ya göre bireyin çocukluktan itibaren ebeveynleri ile geliştirmiş olduğu ilişki, onun yetişkinlik yaşamındaki Tanrı tasavvurunu da etkilemektedir.²⁷⁹ Eğer anne, çocuklarının ihtiyaçlarını bilip özen gösterip bunları karşılıyor ve onlara karşı sevgi gösteriyorsa bu durum, çocukların zihinsel yapılarında Tanrı'nın güvenilir birisi olduğuna dair olumlu içsel şemaların gelişmesini sağlayabilir.²⁸⁰ Ancak anne bunların tam tersine çocukları duygusal ve fiziksel olarak ihmal edip kötü muamelede bulunuyorsa bu durumda kalan bir çocuk, Tanrı'yı tıpkı kendi annesi gibi kendisini sürekli yalnız bırakan, kızgın ve merhametten yoksun bir yaratıcı olarak tasavvur edebilir.²⁸¹ Rizzuto'nun bu düşüncelerine benzer şekilde Bowlby, küçük yaşta

²⁷⁵ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 160-188.

²⁷⁶ Kerim Yavuz, "Dini İncanın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 139.

²⁷⁷ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 37.

²⁷⁸ Ian T. Birky - Samuel Ball, "Parental Trait Influence on God as an Object Representation", *The Journal of Psychology* 122/2 (Mart 1988), 133-134.

²⁷⁹ Rizzuto, "Image of God", 87.

²⁸⁰ Rizzuto, "Religious Development", 52; Vergote - Tamayo, *The Parental Figures and the Representation of God*, 19-23.

²⁸¹ Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 180-194.

bağlanma gerçekleştirdiği ebeveynleri ve bakıcısının kendisine yönelik tutumlarından hareketle çocuğun zihinsel yapısında hem kendisine ve hem de çevresindeki insanlara ait zihinsel şemaların oluştuğu²⁸² ve bu şemaların gerek kişiliğin oluşumunda ve gerekse insanlarla olan ilişkilerin değerlendirilmesinde merkezi bir rol oynayacağını dile getirmiştir.²⁸³ Bowlby'den sonra gelen Kirkpatrick, çocuğun erken dönemde edinmiş olduğu yaşantılar sonucu oluşan bu zihinsel şemaların, bireyin ilerleyen yaşantısında romantik ilişkilerine yansıdığı gibi Tanrı ile olan ilişkisine de yansımalarının olabileceğini dile getirmiştir.²⁸⁴

Din psikolojisi alanında yapılan pek çok çalışmada²⁸⁵ bireylerin, ebeveyn tutumları ve Tanrı tasavvurları arasında ilişki olduğu dile getirilmiştir.²⁸⁶ Nitekim bu konuda yapılan ilk empirik çalışma özelliği de taşıyan Nelson'un çalışmasında, anne ve baba algılarının özellikle de anne imajının Tanrı tasavvuru üzerinde anlamlı düzeyde etkisi bulunmuştur.²⁸⁷ Örneğin Dickie ve arkadaşlarının (2006) yaşları 18-22 arasında değişen 132 genç yetişkin üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonucuna göre ebeveynlerini şefkat veya merhamet sahibi, koruyucu ve güçlü olarak gören yetişkinlerin, Tanrı'yı da aynı şekilde şefkat ve merhamet sahibi olarak tasavvur ettikleri görülürken; tam tersine acımasız, cezalandırıcı ve sevgiden yoksun gibi olumsuz ebeveyn içsel modellerine sahip olan kişilerin ise Tanrı'yı olumsuz şekilde tasavvur etme eğilimi içerisinde oldukları gözlenmiştir.²⁸⁸ Bu konuda ülkemizde yapılan araştırmalara bakıldığında ise yukarıda bahsettiklerimizle benzer sonuçların tespit edildiği gözlenmiştir. Nitekim gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir çoğunluğunda sevgi, şefkat ve ilgi içerikli ebeveyn tutumları ile korku, ceza ve ilgisiz Tanrı tasavvuru ve dindarlık arasında negatif, sevgi ve merhamet sahibi ve koruyup-

²⁸² Bowlby, *A Secure Base*, 200-215.

²⁸³ Bowlby, *Attachment and Loss*, 103-117.

²⁸⁴ Granqvist - Kirkpatrick, "Attachment and Religious Representations", 861-862.

²⁸⁵ Hui-Tzu Grace Chou vd., "Childhood Attachment to Parents and Frequency of Prayer During the College Years", *Mental Health, Religion & Culture* 16/8 (Ekim 2013), 865-869.

²⁸⁶ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 287-288.

²⁸⁷ Marven O. Nelson - Edward Morris Jones, "An Application of the Q-Technique to the Study of Religious Concepts", *Psychological Reports* 3/3 (Haziran 1957), 296-297.

²⁸⁸ Jane R. Dickie vd., "Mother, Father, and Self: Sources of Young Adults' God Concepts", *Journal for the Scientific Study of Religion* 45/1 (2006), 66-69.

kollayan Tanrı tasavvuru ve dindarlık ile pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.²⁸⁹

Din psikolojisi alan yazında bağlanma ve ebeveyn imajlarının yanı sıra çocukluk dönemi ebeveynlerin dini ritüellere katılım düzeyleri, çocukların sordukları sorulara ebeveynlerin verdikleri cevaplar,²⁹⁰ dini öğelere karşı sergiledikleri tutumlar ve çocuğa verdikleri din eğitimi içeriğinin de olumlu veya olumsuz bir Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkili olduğu dile getirilmiştir.²⁹¹ Nitekim sevgi şefkat ve merhamet temelli bir Tanrı eğitimi alan çocukta olumlu bir Tanrı tasavvurunun oluşması beklenirken, tam tersine ceza, korku ve tehdit içerikli bir din eğitimi alan çocuk ise zamanla Tanrı'ya karşı olumsuz duyguların hakim olması beklenmektedir.²⁹² McDonald ve arkadaşlarının (2004) ebeveyn dini yaşantısı ile çocukların Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada da buna benzer bulgular elde edilmiştir. Buna göre düzenli olarak kiliseye gidilen, dini ritüellere katılımın yüksek olduğu ve dini yayınların çok okunduğu aile ortamında yetişen çocukların, diğer yaşlılarına kıyasla kendilerini Tanrı'ya karşı daha yakın hissettikleri gözlenmiştir.²⁹³

²⁸⁹ Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 348 y./290-303; Veysel Uysal, “Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Nisan 2016), 34-37; Hızır Hacıkeleşoğlu, *Algılanan Ebeveyn Tutumu, Kişilik Özellikleri ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 214-230; Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 235-243; Halil Apaydın, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (Nisan 2001), 334-337.

²⁹⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 257-259; Pehr Granqvist, “Mental Health and Religion from an Attachment Viewpoint: Overview with Implications for Future Research”, *Mental Health, Religion & Culture* 17/8 (Eylül 2014), 780-781.

²⁹¹ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşünce*, 276-280; Ayşe Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 92-96.

²⁹² Frederick G. Lopez, “Contemporary Attachment Theory: An Introduction with Implications for Counseling Psychology”, *The Counseling Psychologist* 23/3 (Temmuz 1995), 532-533; Saffet Kartopu, “Dini Kavramlarla İlgili Algıların Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/7 (Ocak 2013), 637-638.

²⁹³ Angie McDonald vd., “Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence Vs. Compensation Hypotheses”, *Journal of Psychology & Christianity* 24/1 (2005), 26-27.

1.2.2.3. Gelişim Dönemleri

İnsanoğlu, tıpkı diğer canlılarda olduğu gibi doğar, büyür ve ölür. Dünyaya gelen insan, zaman içerisinde fiziksel, psikolojik ve bilişsel pek çok değişim ve dönüşüm yaşayabilir.²⁹⁴ İnsanın, niteliksel olarak değişimini ifade eden gelişim süreci, bütün insanlarda belirli dönemlerde ortak özellikler göstermesinden dolayı psikologlar, insan hayatını bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi çeşitli dönemlere ayırmayı tercih etmişlerdir.²⁹⁵ Belirtilen dönemler arasında psikolojik ve duygusal farklılıklar olabildiği gibi bireyin Tanrı'ya yönelik takındığı tutum ve dini yaşantıda da bazı farklılıklar yaşanabilmektedir.²⁹⁶ Nitekim yaşın ilerlemesi ile birlikte bilişsel yapının niteliksel anlamda gelişmesi²⁹⁷ sonucu dini gelişimde ve onun merkezinde yer alan Tanrı'ya yüklenen anlamda da değişiklikler meydana gelebilir.²⁹⁸ Örneğin beş yaşında iken Allah'ı buğday ambarının üstünde oturan bir insan olarak tasavvur eden bir köylü çocuğu, 15 yaşına geldiğinde bir sırdaş, 25 yaşında ekinin bollaşması için sığındığı bir bereket figürü, 35 yaşında aile bireyleri için dua ettiği bir yaratıcı, 75 yaşında zor günlerinde sığındığı bir sığınak olarak tasavvur edebilir.²⁹⁹

Gerek ülkemizde ve gerekse yurt dışındaki alan yazına bakıldığında ilk dönemlerden itibaren gelişim dönemleri ve Tanrı tasavvuru ilişkisinin araştırılmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Büyük bir çoğunluğunun Piaget'in Bilişsel Gelişim kuramı üzerinde inşa edildiği çalışmalarda, çocukların sahip oldukları Tanrı tasavvurlarının bilişsel gelişim düzeylerine göre farklılık gösterdiği dile getirilmiştir.³⁰⁰ Bu çalışmaların ele aldığı gelişim düzeyleri ve Tanrı tasavvurlarının özelliklerine sırası ile değinecek olursak;

İlk Çocukluk Dönemi (3-6 Yaş): Piaget'in gelişim kuramına göre işlem öncesi döneme denk gelen bu yaştaki çocukların soyut düşünme becerileri tam olarak gelişmediğinden Tanrı'yı daha çok insanlara ait fiziksel özelliklerle yani

²⁹⁴ Feriha B. Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2017), 52.

²⁹⁵ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 332-340.

²⁹⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 166.

²⁹⁷ Rizzuto, "Image of God", 88.

²⁹⁸ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 35.

²⁹⁹ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset, 2015), 163.

³⁰⁰ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 57.

antropomorfik³⁰¹ şekilde tasavvur ettikleri söylenebilir.³⁰² Bundan dolayı Tanrı, onlar için güçlü veya uzun boylu bir insan, Süpermen, büyük bir dağ ve havadaki bir bulutu anımsatabilir. Bu dönemdeki çocuklar, Tanrı'nın dünyadaki olaylara mucizeler ve sihir aracılığı ile müdahale ettiğini düşünebilmektedir. İşlem öncesi dönemde ebeveyn imajları, Tanrı tasavvuru üzerinde etkilidir. Tanrı, anne veya babadan hareketle sadece iyi veya kötü Tanrı olarak nitelendirilebilir.³⁰³ Bu yaştaki çocukların Tanrı tasavvurlarında görülen en belirgin özelliklerden bir tanesi de ben merkeziliğin hâkim olmasıdır. Zira Allah evrenin bir yaratıcısı hâkimi olmaktan çok kendisini yaratan, ona bir anne veya baba veren kişi olarak tasavvur edilebilmektedir.³⁰⁴

Son Çocukluk Dönemi (7-12 Yaş): Piaget'in Bilişsel Gelişim kuramında somut işlemler dönemi olarak da isimlendirilen bu dönemdeki çocukların, Tanrı tasavvurlarının genel özelliği daha somutlaşmış olmasıdır.³⁰⁵ Ancak 7 yaşından itibaren Allah, melek, ahiret, cennet ve cehennem gibi dini kavramlar, yerini giderek soyut ve sembolik bir anlayışa bırakmaya başlar.³⁰⁶ Ayrıca çocuk için bu dönemde Tanrı, kendisini tanıyan, koruyan ve ne istediğini bilen bir varlıktır. Bu dönemde Tanrı hata yapıldığında cezalandıran ancak pişmanlık duyulduğunda affedici birisi olarak algılanabilir.³⁰⁷ Alan yazında yapılan çalışmalar, çocukluk dönemi Tanrı tasavvuru ilişkisi hakkında söylediklerimizi destekler niteliktedir. Zengin (2010) tarafından 1-4 ve 6. sınıfa giden Almanya'daki Müslüman ve Hristiyan olan çocuklardaki Tanrı tasavvurunu öğrenmek amacı ile gerçekleştirilen araştırmada, katılımcılara Allah kavramını nasıl tasavvur ettikleri ve ne derecede soyutlayabildiklerini öğrenmek amacı ile Adem ve Havva hikayesi anlatılmış ve bu kıssadan anladıklarını resim olarak çizmeleri istenmiştir. Araştırma verilerinden elde edilen sonuca göre; 7-11 yaş aralığındaki çocukların büyük bir çoğunluğunda Allah, insan olarak veya insana

³⁰¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 2010), 122; James Fowler, "İman Bilincinin Evreleri", çev. Ali Mehmedoğlu, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Ocak 2014), 85-104.

³⁰² Ernest Harms, "The Development of Religious Experience in Children", *American Journal of Sociology* 50/2 (1944), 116; Mustafa Öcal, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma" 13/2 (2004), 59-80.

³⁰³ Thackeray, *Children's Relational Perceptions of God*, 119-120.

³⁰⁴ Karaca, *Din Psikolojisi*, 169.

³⁰⁵ Harms, "The Development of Religious Experience in Children", 117.

³⁰⁶ Peker, *Din Psikolojisi*, 169.

³⁰⁷ Thackeray, *Children's Relational Perceptions of God*, 119-120.

benzer şekilde tasavvur edildiği gözlenmiştir. Son olarak yaşı ilerlemesiyle birlikte çocuklarda soyut düşünme yeteneğinin geliştiği buna bağlı olarak çocukların Allah'ı konuşma baloncuğu, şeffaf bir resim veya yazı sembolü ile betimledikleri ifade edilmiştir.³⁰⁸

Ergenlik Dönemi (13-20 Yaş): Ergenlik dönemini çocukluk döneminden ayıran en belirgin özelliklerden birisi soyut düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamış olmasıdır.³⁰⁹ Çocukluk döneminde Tanrı, bir insan veya bir masal kahramanı olarak tasavvur edilirken ergenlik dönemi ile birlikte artık elle tutulmaz, daha soyut ve görünmez şekilde tasavvur edilmektedir.³¹⁰ Çocukluk dönemindeki kolay inanırlığın aksine ergenlik döneminde bilişsel yeteneklerdeki kabiliyetlerin artmasına paralel olarak bireyin eleştiri ve sorgulama yeteneğinde artış meydana gelebilir.³¹¹ Bunun yanı sıra yapılan bir araştırmada artan gelişim kabiliyetlerin yanı sıra bu dönemde yaşanan travmaların da, gençlerin inançlarına yönelik daha fazla sorgulama içerisine girmesine yol açtığı dile getirilmiştir. Nitekim yaşanan travmatik olayların ardından oluşan olumsuz içsel modellemelerin sonucunda kişi için Tanrı, artık acı ve üzüntünün ana kaynağı olarak görülebilir³¹² ve buna bağlı olarak daha önce sorgulamadan kabul ettiği bazı fikirleri tekrar gözden geçirmesine yol açabilir.³¹³ Bu durum, ergenlik dönemi içerisinde bulunan bazı gençlerde dini inanç ve düşüncelerin tekrar gözden geçirilerek mantıklı zemine oturtularak daha güçlenmesini sağlayabileceği gibi tam tersine bazı kimselerde dini ilgisizlik ve Tanrı'yı reddetme durumuna yol açabilir.³¹⁴

³⁰⁸ Halise Kader Zengin, "Almanya'daki Müslüman Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi: Âdem ve Havva Kıssası - Yaratılışı, Cennetten Çıkarılışları - Bağlamında 1-4., 6. Sınıf Çocukları Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (Nisan 2010), 243.

³⁰⁹ Thackeray, *Children's Relational Perceptions of God*, 119-120.

³¹⁰ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 52.

³¹¹ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşünce*, 42-43.

³¹² Heller, *The Children's God* (Chicago: The University of Chicago Press, 1986), 60-65.

³¹³ Üzeyir Ok, "Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine" 35/2 (Aralık 2009), 150; Kenan Sevinç, *İnançsızlık Psikolojisi* (Üsküdar, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 222-224.

³¹⁴ Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 356-358; Gordon W. Alport, *Birey ve Dini* (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 52; Kalevi Tamminen, "Religious Experiences in Childhood and Adolescence: A Viewpoint of Religious Development Between the Ages of 7 and 20", *The International Journal for the Psychology of Religion* 4/2 (Nisan 1994), 81-83.

Yetişkin Dönemi (21-60 Yaş): Ergenlik dönemindeki duygusal ve bilişsel alanda meydana gelen hızlı değişim ve dönüşümün aksine yetişkinlikle birlikte kişide artık bir durulma evresine giriş yapılır. Bu dönemden itibaren kişinin, hayatının sonuna kadar ufak bazı değişikliklerle birlikte o zaman kadar edinmiş olduğu dini yaşantı ve Tanrı tasavvuru ile yaşamına devam etmesi beklenir.³¹⁵ Kısacası bu dönemde bireyin geçmiş dönem deneyimleri sonucu oluşan dindarlık ya da dini tutumlarda, istikrarlı bir anlayış hakim olmaya başlar.³¹⁶ Çocukluktan itibaren dini inanç hakkında öğrendikleri ve yakın çevresindeki insanlarla olan ilişkinin etkileri, kişiyi Tanrı'ya karşı olumlu veya olumsuz yönde bir tutum içerisine sokar.³¹⁷

1.2.3. Tanrı Tasavvurlarının Psikososyal Yansımaları

Sahip olunan Tanrı tasavvuru, kişinin dini inanç ve Tanrı ile ilişkisini etkilediği gibi, doğa, toplum, evren, kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkisini de belirleyebilir³¹⁸ veya buna yönelik kişiye bir bakış açısı kazandırabilir. Bireyin sahip olduğu bu bakış açısı, yaşamın pek çok alanında etkili olabilir.³¹⁹ Nitekim din psikolojisi alan yazına bakıldığında, Tanrı tasavvurları (olumlu-olumsuz) ile evlilik doyumu, yaşam memnuniyeti, depresyon, kaygı düzeyleri, psikolojik-öznel iyi oluş, öz saygı, mutluluk düzeyi, ruhsal ve fiziksel sağlık, stres verici olaylarla başa çıkma vb. pek çok farklı değişkenle ilişkisinin ele alındığı göze çarpmaktadır.

Zorlu yaşam olayları ile başa çıkma sürecinde dini bir takım öğelerin dahil edilmesi olarak da ifade edilen dini başa çıkma yöntemi, bireye katkı sağladığı gibi bazı durumlarda olumsuz yansımaları da olabilir.³²⁰ Nitekim kişi bazen başına gelen travmatik bir olayın ardından Tanrı'yı şefkat ve merhamet sahibi olarak görme,³²¹

³¹⁵ Ali Köse - Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 119-120.

³¹⁶ Karaca, *Din Psikolojisi*, 170-177.

³¹⁷ Peker, *Din Psikolojisi*, 175.

³¹⁸ Christopher Bader - Paul Froese, "Images of God: The Effect of Personal Theologies on Moral Attitudes, Political Affiliation, and Religious Behavior", *Sociology Faculty Articles and Research* 1 (Ocak 2005), 11-19.

³¹⁹ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 41.

³²⁰ Ali Ayten, *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2020), 15-16.

³²¹ Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (Aralık 2006), 44.

onunla güvene dayanan bir ilişki geliştirme ve dini ritüellerde artış gösterme eğiliminde bulunarak olayları pozitif yönde anlamlandırabilir.³²² Bu durum, literatürde olumlu dini başa çıkma olarak isimlendirilirken bazen de kişi bu durumun tam tersi olan olumsuz dini başa çıkma stratejisini benimseyebilir. Bu durumda ise birey, travmatik olayın ardından Tanrı'nın kendisini sevmediğini, şefkat ve merhamet sahibi olmadığını ve kendisi zorlu yaşam olayları karşısında yalnız bıraktığını düşünebilir, dolayısıyla olumsuz dini başa çıkma yöntemini tercih edebilir.³²³ Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında dini başa çıkma yöntemlerinin (olumlu-olumsuz) tercihinde bireylerin sahip olduğu Tanrı tasavvurunun³²⁴ önemli bir rol oynadığı dile getirilmiştir.³²⁵ Bayraktutar (2019) tarafından imam hatip lisesi öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmada, Tanrı'yı koruyup/gözetken, dost, şefkat ve merhamet sahibi şeklinde tasavvur eden katılımcıların stres verici bir durumla karşılaştıklarında daha çok olumlu dini başa çıkma öğeleri kullandıkları tespit edilirken; Tanrı'yı olumsuz tasavvur eden kişilerin ise olumsuz dini başa çıkmanın alt boyutları olan kişiler arası hoşnutsuzluk ve şerre yorma yöntemlerini daha çok kullandıkları tespit edilmiştir.³²⁶

Bireyin Tanrı'ya dair öznel yargılarını ifade eden Tanrı tasavvuru, zorlu yaşam olayları karşısında dini başa çıkma yöntemlerini etkilediği gibi bireyin fiziksel ve ruh sağlığı üzerinde de yansımaları olabilir.³²⁷ Tanrı'ya yönelik pozitif algıların hakim olduğu olumlu dini başa çıkma yöntemleri zorlu yaşam olaylarının ardından bireyde ortaya çıkan stres, kaygı ve korku gibi olumsuz duyguların azalmasına katkı

³²² Granqvist - Kirkpatrick, "Attachment and Religious Representations", 857-858.

³²³ K.I. Pargament vd., "The Religious Dimension of Coping: Advances in Theory, Research, and Practice", *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. R.F. Paloutzian - C.L. Park (New York: The Guilford Press, 2005), 480-485; Laura B. Cooper vd., "Differentiated Styles of Attachment to God and Varying Religious Coping Efforts", *Journal of Psychology and Theology* 37/2 (Haziran 2009), 139-141.

³²⁴ Timothy G. Belavich - Kenneth I. Pargament, "The Role of Attachment in Predicting Spiritual Coping with a Loved One in Surgery", *Journal of Adult Development* 9/1 (Ocak 2002), 17-18.

³²⁵ Christopher G. Ellison vd., "Prayer, Attachment to God, and Symptoms of Anxiety-Related Disorders Among U.S. Adults", *Sociology of Religion* 75/2 (Haziran 2014), 213-217; Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 88.

³²⁶ Merve Bayraktutar, *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örneğinde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 210-211.

³²⁷ Adem Şahin, "Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: McIntosh'un 'Bilişsel Bir Şema Olarak Din' Teorisi Örneği", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Aralık 2007), 46-47; Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 198-200.

sağlarken,³²⁸ tam tersine olumsuz dini başa çıkma yöntemleri, kaygı, stres ve öfke gibi olumsuz duyguların arttırmasının yanı sıra yaşam üzerinde anlam ve kontrol duygusunun kaybedilmesine yol açabilir.³²⁹ Pargament ve arkadaşlarının (2004) 268 hasta üzerinde gerçekleştirmiş oldukları araştırmanın sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Yapılan çalışmada olumlu dini başa çıkma tarzları (Sevgi ve şefkat sahibi bir Tanrı anlayışı, Tanrı ile güvenli bir bağlanma vb.) ile olumlu sağlık belirtileri ve hastalığın iyileşmesi ile pozitif yönde anlamlı ilişki bulunurken; tam tersine olumsuz dini başa çıkma yöntemleri ile (cezalandırıcı bir Tanrı tasavvuru, Tanrı'nın kendisini yalnız bıraktığı ve kendisine yardım etmediği düşüncesi vb.) olumsuz sağlık belirtileri arasında da negatif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir.³³⁰

Tanrı tasavvuru, bireyin sadece fiziksel sağlığı değil aynı zamanda ruh sağlığını da etkilemektedir.³³¹ Konu ile ilgili çalışmalara bakıldığında³³² kişinin sahip olduğu Tanrı tasavvurundaki olumsuzluk düzeyi arttıkça psikolojik iyi olma hali ve ruh sağlığında bozukluk meydana gelme olasılığının da artacağı dile getirilmiştir.³³³ Örneğin Jonker ve arkadaşlarının (2017) 136'sı herhangi bir psikiyatrik rahatsızlık öyküsü olan ve 161'i rahatsızlık öyküsü olmayan toplam 297 katılımcının dahil edildiği çalışmada, Tanrıyı zalim, öfke sahibi ve merhametsiz gibi olumsuz özelliklerle nitelendirenlerin tamamının, psikolojik bir rahatsızlık hastalık teşhisi konmuş klinik gruptaki kişilerden oluştuğu gözlenmiştir. Buna göre Tanrı'ya dair olumsuz yargılarda bulunan kişilerin kaygı ve stres puanları, diğer katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu ve ruhsal rahatsızlıklara daha yatkın oldukları ifade

³²⁸ Melissa M. Kelley - Keith T. Chan, "Assessing the Role of Attachment to God, Meaning, and Religious Coping as Mediators in the Grief Experience", *Death Studies* 36/3 (Mart 2012), 206-210; Hanneke Schaap-Jonker vd., "Image of God and Personality Pathology: An Exploratory Study Among Psychiatric Patients", *Mental Health, Religion & Culture* 5/1 (Ağustos 2010), 67-70.

³²⁹ Ayşe Murat - Muhammed Kızılgeçit, "Dini Başa Çıkma ve Psikopatoloji İlişkisi (Rize Örneği)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Haziran 2017), 130-135; Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 93.

³³⁰ Kenneth I. Pargament vd., "Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes Among Medically Ill Elderly Patients: A Two-Year Longitudinal Study", *Journal of Health Psychology* 9/6 (Kasım 2004), 719-720.

³³¹ Granqvist, "Mental Health and Religion from an Attachment Viewpoint", 783-787.

³³² Peterson, *The Dynamic God Image*, 34; Joseph G. Pickard - Holly Nelson-Becker, "Attachment and Spiritual Coping: Theory and Practice With Older Adults", *Journal of Spirituality in Mental Health* 13/2 (Nisan 2011), 141-142.

³³³ Seyhan, "Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma", 82-85; Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 42.

edilmiştir.³³⁴ Alanyazında ayrıca konumuzla da ilişkisi olması bakımında olumlu Tanrı tasavvurunun, bireye sağladığı umut, iyimserlik ve anlamlılık duygusunun³³⁵ birey için bir travma olan ihmal ve istismarın ardından büyüme/gelişme olasılığını da arttırdığı ifade edilmiştir.³³⁶ Nitekim Gall ve arkadaşlarının (2006) çocukluk dönemi travma öyküsüne sahip olan 101 yetişkin üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, şefkat sahibi ve kontrolü elinde tutan güçlü bir Tanrı tasavvuru ile travma sonrası büyüme semptomları olan daha az stres, sürekli uyarılma, kaygı veya kendini suçlama ile daha fazla geleceğe dönük umut, iyimserlik ve kontrol duygusu ile pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu gözlenmiştir.³³⁷

İnsanoğlu, dünyaya adım attığı ilk andan itibaren onu dünyadaki bütün canlılardan ayıran farklılığın gereği olarak hayatın anlamına dair bazı varoluşsal sorgulamalarda (Bu hayata neden geldim? Dünyada yaşadığım bunca acı verici olayın bir karşılığı var mı? Ölümden sonra beni bir yaşam bekliyor mu?) bulunabilir.³³⁸ Bu sorgulamalar esnasında insan, tatmin edici cevaplar bulabilmek amacı ile bazen felsefeye bazen sanata ve kimi zaman da bir dini inanca ve onun merkezinde yer alan güçlü bir yaratıcıya yönelebilir.³³⁹ Nitekim Tanrı'nın insanı yarattığına dair kabul, kişiyi bu hayatın bir anlamı veya amacı olduğuna ve Tanrı'nın insanları başıboş bırakmadığı fikrine inanmaya sevk ederek³⁴⁰ nihai anlama götürebilir.³⁴¹ Aynı zamanda kendisini koruyan, şefkat ve merhamet sahibi olan güvenilir ve yüce bir yaratıcıya dair inanç ve güven duygusu, insanın yaşamını daha anlamlı olmasına katkı sunabilir.³⁴² Ya da tam tersine cezalandırıcı, şefkat ve merhametten yoksun olduğu düşünülen Tanrı ile güvensiz bir bağlanma, bireyde stres ve kaygı gibi olumsuz

³³⁴ Hanneke Schaap-Jonker vd., "Types of God Representations and Mental Health: A Person-Oriented Approach", *The International Journal for the Psychology of Religion* 27/4 (Ekim 2017), 204-206.

³³⁵ Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk*, 86-93.

³³⁶ Cankılıç, *Çocukluk Çağı Travmaları ile Depresyon İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Aracı Rolü*, 37.

³³⁷ Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 110-111.

³³⁸ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us, 2016), 123-133.

³³⁹ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 90.

³⁴⁰ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 43; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 122.

³⁴¹ Viktor E. Frankl, *Psikoterapi ve Din; Bilinçdışındaki Tanrı*, çev. Zeynep Taşkın (İstanbul: Say, 2018), 97-111.

³⁴² Granqvist - Kirkpatrick, "Attachment and Religious Representations", 856-857.

duyguları arttırarak bireyde anlamsızlığa yol açabilir.³⁴³ Bütün bu söylediklerimizden hareketle bireyin Tanrı ile olan bağı ve ona yönelik tasavvurun, yaşamın anlamlı hale gelmesinde önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Culver (2021) tarafından yaşları 13-29 arasında değişen toplam 3209 katılımcı üzerinde yaşam doyumu ve yaşam amacının Tanrı'ya yönelik bakış açısı ve Tanrı ile yakınlık derecesine göre değişip değişmediğinin araştırıldığı çalışmada, Tanrı'yı güvenilir, yakın, koruyucu, şefkat ve merhamet sahibi bir varlık olarak tasavvur etme ile yaşamı daha anlamlı olarak görme arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir.³⁴⁴

1.3. BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM

Psikanalitik kuramın yanı sıra 1960'lı yıllarda psikoloji alanında egemen paradigma olan Davranışçı ekolün, özellikle depresyon gibi bazı rahatsızlıkların tedavisi konusunda yetersiz kalması ve klinik araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bazı bulgulara mantıklı açıklamalar sunamaması ile birlikte 1970'li yıllarda Bilişsel ekol ortaya çıkmıştır.³⁴⁵ Bugün her ne kadar Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) kuramı iki önemli bilim insanı ile anılsa da diğer psikoloji ekollerinde olduğu gibi kökenlerinin tarihsel olarak çok eskiye dayandığı söylenebilir. Konu ile ilgili araştırmalar, kuram ile benzer düşüncelerin bugün mevcut olan Taoizm, Konfüçyanizm ve Budizm gibi pek çok dini inancın öğretileri içerisinde yer almasının yanı sıra Yunan Stoa felsefecilerine kadar dayandığını dile getirmişlerdir. Nitekim Stoa felsefesinin önemli temsilcilerinden birisi olan Epiktetos'a göre insanlara zarar veren “şeyler” değil ona yüklenen anlamlardır sözü, bugün halen bilişsel psikolojinin üzerinde durduğu önemli görüşlerden birisidir.³⁴⁶ E.Tollman, G.Kelly, Rotter, A.Bandura ve M.Seligman gibi bilim insanları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde klinik alanda temelleri

³⁴³ Matt Bradshaw vd., “Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 20/2 (2010), 135; Kartopu, “Dini Kavramlarla İlgili Algıların Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi”, 897-898.

³⁴⁴ Julian Culver, “How Consistency in Closeness to God Predicts Psychological Resources and Life Satisfaction: Findings from the National Study of Youth and Religion”, *Journal of Social and Personal Relationships* 38/1 (2021), 110-114.

³⁴⁵ Hakan Türkçapar, *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama* (İstanbul: Epilson, 2021), 66.

³⁴⁶ Türkçapar, *Bilişsel Davranışçı Terapi*, 27-30.

atılan bilişsel psikoloji, birbirinden bağımsız şekilde çalışan iki klinisyen olan A.T. Beck ve Ellis sayesinde BDT kuramı meydana getirilmiştir.³⁴⁷

Bilişsel Davranışçı yaklaşımın ilk kurucularından birisi olan A.T. Beck 1950 yılı sonlarında depresyon hastaları üzerinde gerçekleştirdiği araştırmaların sonucunda hastaların tamamının, benzer şekilde olumsuz temel inançlar, otomatik ve işlevsiz düşüncelere sahip olduklarını tespit etmiştir.³⁴⁸ Buradan hareketle Beck'e göre psikolojik rahatsızlıkların temelinde aslında işlevsiz düşünceler (doğru olmayan veya yardımcı dokunmayan) yatmaktadır. Buna göre işlevsiz olan bu çarpıtılmış düşünceler, bireyde olumsuz duygu durumunun artmasına yol açarak bireyin daha fazla olumsuz yönde gerçekçi olmayan düşüncelere veya bilişsel çarpıtmalara sahip olmasına yönelik bir kısır döngünün oluşmasına yol açmaktadır.³⁴⁹ Dolayısıyla BDT kuramına göre³⁵⁰ insanlar, düşüncelerini daha gerçekçi ve mantıklı zeminde değerlendirmeyi başarabildikleri takdirde psikososyal yaşamlarında iyileşme gerçekleşecektir.³⁵¹

1955 yılına gelindiğinde BDT'nin diğer bir önemli temsilcisi olan Ellis ise, pek çok hastası üzerinde uyguladığı psikodinamik terapinin, danışanlarının büyük bir çoğunluğunun iyileşmesinde gereken katkıyı sunamadığını gözlemlemiştir. Ona göre gerek psikanaliz ve gerekse davranışçı ekolün, insanın düşüncelerini ve inançlarını dikkate almadığını düşünerek Akılcı Duygusal Terapi (ADT) ismini verdiği yeni bir terapi yaklaşımını geliştirmiştir.³⁵² Ellis'in ADT terapi yaklaşımına göre düşünce, duygu ve davranışlar birbirleri ile ilişki içerisinde. Zira ona göre düşünceler, duyguları ve duygular da davranışları meydana getirmektedir. Buradan hareketle Ellis

³⁴⁷ A. Emre Sargın - M. Hakan Türkçapar, "Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler: Tarihçe ve Gelişim", *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2012), 8-11; Edward C. Tolman, "Cognitive Maps in Rats and Men", *Psychological Review* 55 (1948), 189-208; Martin E. Seligman - Steven F. Maier, "Failure to Escape Traumatic Shock", *Journal of Experimental Psychology* 74/1 (1967), 1-9; Albert Bandura, *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory* (Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall, Inc, 1986), 159-186.

³⁴⁸ Aaron T. Beck - Brad A. Alford, *Depression: Causes and Treatment* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 22-27.

³⁴⁹ Oya Sorias, *Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi* (Ankara: Nobel, 2019), 14.

³⁵⁰ Augustus J. Rush vd., "Comparative Efficacy of Cognitive Therapy and Pharmacotherapy in the Treatment of Depressed Outpatients", *Cognitive Therapy and Research* 1/1 (Mart 1977), 25-35.

³⁵¹ D.J. Dozois - K.S. Dobson (ed.), *Historical and Philosophical Bases of the Cognitive-Behavioral Therapies: Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies* (New York: Guilford Press, 2010), 3-20.

³⁵² A. Ellis, *Reason and Emotion in Psychotherapy: A Comprehensive Method of Treating Human Disturbances* (New York: Institute for Rational Living, 1962), 8-25.

inançları (düşünceleri), akılcı olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmaktadır.³⁵³ Buna göre akılcı inançlar, insanların yaşamlarında istedikleri hedefe gitmesinde katkı sağlayan arzu, amaç ve istekleri ifade ederken; akılcı olmayan inançlar ise, insanları hedeflerinden alı koyan, mantıktan uzak ve kendisine, insanlara ve hayata karşı olan olumsuz beklenti ve yargıların tamamını ifade etmektedir. Ona göre akılcı olmayan düşünceler, bireyleri olumsuz duygulara ve bu durum da bireyi işlevsiz düşüncelere ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır.³⁵⁴ Buradan hareketle BDT ekolüne mensup ruh sağlığı uzmanlarının temel amacının, danışanların kendilerine, diğer insanlara ve yaşama dair olan temel inançları ve bilişsel çarpıtmaları üzerinde odaklanarak altta yatan işlevsiz inançların değiştirilmesinde kişiye rehberlik etmek olduğu söylenebilir.³⁵⁵ Zira psikoterapi alanında giderek daha yaygın bir şekilde kullanılan BDT,³⁵⁶ ilk başlarda sadece depresyon rahatsızlığının tedavisi ile ilgilenirken zaman ilerledikçe panik bozukluk, sosyal fobi, yaygın anksiyete bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluğunun yanı sıra daha pek çok rahatsızlığa yönelik kuramsal çalışmalar ve tedavi metotları geliştirmiştir.³⁵⁷ Bütün bunların yanı sıra Bilişsel davranışçı ekolün temellerini oluşturan gerek Bilişel Terapi (BT) ve gerekse Akılcı Duygusal Terapi (ADT) yaklaşımları, her ne kadar olumsuz düşünceleri tanıma ve değiştirmeyi amaçlamaları ve şimdiye odaklanmaları bakımından ortak özelliklere sahip olsalar da³⁵⁸ tedavi ve yaklaşım bakımından aralarında birtakım farklılıkların da olduğu söylenebilir.³⁵⁹

³⁵³ Albert Ellis, "The Revised Abc's of Rational-Emotive Therapy (RET)", *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy* 9/3 (Eylül 1991), 144-153.

³⁵⁴ Albert Ellis - Windy Dryden, *The Practice of Rational Emotive Behavior Therapy* (New York, N.Y: Springer Pub. Co, 1997), 1-27.

³⁵⁵ Judith S. Beck, *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temelleri ve Ötesi*, ed. Muzaffer Şahin, çev. İtir Tarı Cömert (Ankara: Nobel, 2019), 2-3; Debra A. Hope vd., "Automatic Thoughts and Cognitive Restructuring in Cognitive Behavioral Group Therapy for Social Anxiety Disorder", *Cognitive Therapy and Research* 34/1 (Şubat 2010), 2-7.

³⁵⁶ Soriaş, *Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi*, 1-2.

³⁵⁷ Jacques P. Barber - Larry R. Muenz, "The Role of Avoidance and Obsessiveness in Matching Patients to Cognitive and Interpersonal Psychotherapy: Empirical Findings from the Treatment for Depression Collaborative Research Program", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 64 (1996), 951-958; March J vd., "Fluoxetine, Cognitive-Behavioral Therapy, and Their Combination for Adolescents with Depression: Treatment for Adolescents with Depression Study (Tads) Randomized Controlled Trial.", *JAMA* 292/7 (Ağustos 2004), 807-815.

³⁵⁸ Dozois - Dobson, *Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies*, 1-10.

³⁵⁹ Kaya, *İstismar Yaşantıları ile Davranış Problemleri ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasında İlişki*, 76-77.

1.3.1. Bilişsel Model

1.3.1.1. Temel İnançlar

Şema veya çekirdek inanç olarak isimlendirilen temel inançlar, bireyin erken dönem sosyal çevresi ile ilgili sahip olduğu yaşantılar sonucu kendisi, insanlar ve hayata dair oluşan temel yargılarını ifade etmektedir.³⁶⁰ Bilişsel kurama göre şemalar, bireyin gündelik yaşam içerisinde karşılaşmış olduğu herhangi bir olay, olgu veya yaşantının yargılanması sürecinde kilit rol oynayan bilişsel bir örüntüdür.³⁶¹ Bilişsel terapiye göre insanlarda olumlu yönde temel inançlar olabileceği gibi olumsuz yönde temel inançlar da olabilir. Temel inançlardan ilki olan bireyin kendi benliğine yönelik yargılarını ifade eden olumsuz benlik şemasına baktığımızda, çaresizlik, sevilmezlik ve değersizlik olmak üzere üç alt kategoriye ayrıldığı göze çarpmaktadır.³⁶² Buna göre *Çaresizlik* teması “yetersizim”, “güçsüzüm” ve “kusurluyum” şeklinde yargılara sahipken, *Sevimsizlik* teması altında “sevilmeye layık değilim”, “yalnızlığa mahkumum” ve “istenmeyenim” yargıları yer almaktadır. Son tema olan *Değersizlik* başlığı altında ise “işe yaramam”, “ahlaksızım” ve “yaşamaya layık değilim” yargıları karşımıza çıkmaktadır.³⁶³ Son olarak temel inançlar içerisinde yer alan dış dünya (hayatı) ve insanlar hakkındaki negatif yargıları ifade eden diğer iki şemaya bakıldığında, insanlar çoğunlukla “aşağılayıcı, incitici, güvenilirmez, zarar verici” şekilde kabul edilirken, dış dünya ise “tehlikeli, adaletsiz, kontrol edilemez, düşmanca” bir yer olarak tasavvur edildiği göze çarpmaktadır.³⁶⁴

BDT kuramına göre gelecek yaşantımızda olayların ve olguların değerlendirilmesinde bizler için birer harita görevi gören olumsuz temel inançların oluşumunda çocukluk ihmal ve istismar yaşantılarının yanı sıra ilk bakım veren kişi

³⁶⁰ Rhena Branch - Rob Willson, *Cognitive Behavioural Therapy Workbook for Dummies* (Chichester: John Wiley & Sons, 2012), 247-249; Jeffrey E. Young vd., *Schema Therapy: A Practitioner's Guide* (New York: Guilford Press, 2003), 7-10.

³⁶¹ Aaron T. Beck vd., *Cognitive Therapy of Depression* (New York: Guilford Press, 1979), 12-15.

³⁶² Judith S. Beck, *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond* (New York: Guilford Press, 2011), 228-230.

³⁶³ Aaron T. Beck, “Cognitive Aspects of Personality Disorders and Their Relation to Syndromal Disorders: A Psychoevolutionary Approach”, *Personality and Psychopathology* (Arlington, VA, US: American Psychiatric Association, 1999), 411-419; Fulya K. Tezel vd., “Relationships Between Childhood Traumatic Experiences, Early Maladaptive Schemas and Interpersonal Styles”, *Nöro Psikiyatri Arşivi* 52/3 (Eylül 2015), 226-232.

³⁶⁴ Judith S. Beck, *Cognitive Therapy for Challenging Problems: What to Do When the Basics Don't Work* (New York: Guilford Press, 2005), 25.

(anne vb.) ile kurulmuş olan bağın niteliği de önemlidir.³⁶⁵ Nitekim alan yazına bakıldığında her türlü sevgi, şefkat, ilgi ve bakım ihtiyacının ihmal edildiği kısacası istismar ve ihmalin yaygın olduğu ve güvensiz bir bağlanmanın gerçekleştiği bir ortamda yetişen çocukların, diğer yaşlılarına kıyasla kedilerini değersiz, insanları güvenilmez ve dünyayı tehlikeli bir yer olarak görme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁶ Harding ve arkadaşlarının (2012) ihmal ve istismar yaşantılarının, temel inançlar üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmanın bulguları söylediklerimizi destekler niteliktedir. Buna göre 127'si travma öyküsüne sahip olan ve 50'si travma öyküsüne sahip olmayan toplamda 177 kadın katılımcının yer aldığı araştırmada ihmal ve istismar öyküsüne sahip olan kadınların olumsuz temel inançlardan aldıkları puanlar, istismar öyküsüne sahip olmayanlara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁷

Beck'e göre olumsuz pekiştireçler sonucu bireyin zihinsel yapısında oluşan olumsuz temel inançlar, bireyin olay karşısında karamsarlık, ümitsizlik, stres ve korku gibi olumsuz duygularının da artmasına yol açarak bireyin psikolojik rahatsızlıklara karşı daha yatkın olmasına neden olmaktadır.³⁶⁸ Nitekim BDT'ye göre depresyon hastalık öyküsü olan bireyler, olmayan kişilere kıyasla daha fazla olumsuz temel inançlara sahiptirler. Zira bu inançlar, başta aktif olmasalar bile zamanla aktif konuma gelerek bireyin otomatik düşünceleri ve bilişsel çarpıtmalarını arttırarak³⁶⁹ kişinin içerisinde bulunduğu zorlu süreçleri katlanılması daha da zor bir hale dönüştürebilirler.³⁷⁰ Nitekim alan yazında konu ile ilgili yapılan pek çok çalışmada

³⁶⁵ Fikriye Alkım Ari, "Bilişsel Şemalar ve Bağlanma", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/4 (Aralık 2021), 1828; Kinnear, *Childhood Sexual Abuse*, 18-25; Jeffrey E. Young vd., *Şema Terapi: Terapistin Rehberi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2009), 29-30; John N. Briere - Diana M. Elliott, "Immediate and Long-Term Impacts of Child Sexual Abuse", *The Future of Children* 4/2 (1994), 53.

³⁶⁶ Nagme Gör vd., "Geçmişin Mirası ve Geleceğin Haritası: Erken Dönem Uyumsuz Şemalar", *Nesne Psikoloji Dergisi* 5/10 (Eylül 2017), 197-218; Lawrence P. Riso - American Psychological Association, *Cognitive Schemas and Core Beliefs in Psychological Problems: A Scientist-Practitioner Guide* (Washington, DC: American Psychological Association, 2007), 45-50.

³⁶⁷ Hilary G. Harding vd., "Identification of Child Sexual Abuse Survivor Subgroups Based on Early Maladaptive Schemas: Implications for Understanding Differences in Posttraumatic Stress Disorder Symptom Severity", *Cognitive Therapy and Research* 36/5 (Ekim 2012), 566-572.

³⁶⁸ John H. Riskind - Lauren B. Alloy, "Cognitive Vulnerability to Psychological Disorders: Overview of Theory, Design, And Methods", *Journal of Social and Clinical Psychology* 25/7 (Eylül 2006), 705-708.

³⁶⁹ Aaron T. Beck, "Cognitive Therapy: A 30-Year Retrospective", *American Psychologist* 46 (1991), 368-375.

³⁷⁰ Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 35.

olumsuz yönde temel inançlarla (uyumsuz şema) evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu gözlenirken kaygı, umutsuzluk, depresif belirtiler,³⁷¹ kişilik bozuklukları³⁷² ve bilişsel çarpıtmalar³⁷³ arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

1.3.1.2. Ara İnançlar

Temel inançlar ve otomatik düşünceler arasında yer alan koşullu kurallar veya varsayımlar olarak da ifade edilen ara inançlar, sosyal çevre vasıtasıyla öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan yargılardır.³⁷⁴ Temel inançların izlerini taşıyan ara inançlar, koşullu varsayımları ve kuralları içermektedir. Bu varsayımlar ve kurallar, genellikle dünyanın tatmin edici veya daha güvenli bir yer olması için ihtiyaç duyulan inançları ifade etmektedir.³⁷⁵ Koşullu varsayımlara baktığımızda çoğu zaman “Eğer/se-sa O zaman” şeklinde cümleler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun daha da anlaşılması için bir örnek verecek olursak; örneğin histirionik kişilik bozukluğu olan bireyler, istedikleri ilgiyi gördükleri takdirde dünya onlar için güvenilir ve eğlenceli bir yer olarak kabul edilmektedir.³⁷⁶ Ara inançlar sayesinde bireyin, kendisine yönelik “kötüyüm”, “değersizim” şeklindeki olumsuz şemalarla yaşaması daha da mümkün hale gelebilir. Bütün bu söylediklerimizden hareketle ara inançlar aslında bireyin, temel inançlar ve otomatik düşüncelerin oluşturduğu negatif duygulardan kaçmak/uzak durmak amacı ile zihninde oluşturduğu bir tampon olarak ifade

³⁷¹ Elif Yağmur Gürsoy, *Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Yalnızlık, Umutsuzluk Ve Depresif Belirtiler İle İlişisinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 70-93; Elif Tuncer, *Ergenlerin Erken Dönem Uyumsuz Şemaları İle İyi Oluşlarının İlişisinin İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 66-70; İzel Üzerek - Deniz Şarlak, “Evli Bireylerde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumu İle İlişkisi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 33/4 (Ekim 2022), 1072-1080.

³⁷² Hannah Kunst vd., “Early Maladaptive Schemas and Their Relation to Personality Disorders: A Correlational Examination in a Clinical Population”, *Clinical Psychology & Psychotherapy* 27/6 (2020), 837-846.

³⁷³ Amanda Wuth vd., “Experiences of Developmental Unpredictability and Harshness Predict Adult Cognition: An Examination of Maladaptive Schemas, Positive Schemas, and Cognitive Distortions”, *Current Psychology* 41/10 (Ekim 2022), 7155-7165.

³⁷⁴ Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 198-200.

³⁷⁵ Paul R. Rasmussen, *Personality-Guided Cognitive-Behavioral Therapy* (Washington, DC: American Psychological Association, 2005), 25-27.

³⁷⁶ Jesse H. Wright vd., *Learning Cognitive-Behavior Therapy: An Illustrated Guide* (Arlington, VA: American Psychiatric Association Publishing, 2017), 12-13.

edilebilir.³⁷⁷ Nitekim kendisine ve insanlara dair olumsuz temel inançlara sahip olan bir kişinin “Eğer insanlara karşı her zaman nazik ve düşünceli olursam insanlar benim kötü bir kişi olduğumu bilemeyebilir” şeklindeki yargısı, bu duruma örnek verilebilir. Ancak her ne kadar bu tür temel inançlar, ilk duyduğumuzda bizim için yanlış gelse de kültür ve aile ortamında benimsenmiş olan değer yargıları barındırdığı için çoğu zaman bir yanlış düşünce olarak kabul edilmeyebilir.³⁷⁸

1.3.1.3. Otomatik Düşünceler

Otomatik düşünceler, bireyin iradesi dışında belirli bir hedef ve düşünme eforu olmaksızın tıpkı bir fotoğraf makinesinin flaş patlaması gibi ani bir şekilde ortaya çıkan düşünce akışları şeklinde tanımlanabilir.³⁷⁹ Otomatik düşünceler, kişisel olmaktan çok her insanda görülebilen olağan düşüncelerdir. Bu düşünceler, genellikle bir başkası için mantıklı olmasa da kişi için rasyonel olup çoğu zaman kısa ve net cümlelerle ifade edilmektedir.³⁸⁰ Bununla birlikte otomatik düşünceler, aslında bireylerin “Hiç kimse beni sevmiyor” şeklindeki temel inançlarından ziyade kişinin, temel inançlarının bir olay karşısında zihinde meydana getirdiği saniyelik yargılar olduğu söylenebilir. Arkadaş ortamında sözü kesilen veya fikri dikkate alınmayan bir kişinin o anda “Ciddiye alınmıyorum” şeklinde bir yargıda bulunması otomatik düşünceye örnek verilebilir.³⁸¹

Beck’e göre otomatik düşünceler, zihinsel işleyişte ani bir şekilde meydana geldiği için kişi, farkına varmasa da çoğu zaman bu düşüncelerin, yol açtığı duygu durumunun farkındadır.³⁸² Bunun yanı sıra bu duygu durumları, genellikle negatif bir bakış açısının ürünü olduğu için bireyin psikolojik ve fizyolojik sağlığını bozacak

³⁷⁷ Anıl Gündüz - İbrahim Gündoğmuş, “Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ile Otomatik Düşünceler, Ara İnançlar, Uyumsuz Şemalar, Anksiyete ve Depresif Belirti Şiddeti ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki” 22/4 (2019), 425.

³⁷⁸ Sorias, *Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi*, 15-16.

³⁷⁹ Aaron T. Beck - David J. A. Dozois, “Cognitive Therapy: Current Status and Future Directions”, *Annual Review of Medicine* 62 (2011), 399-400.

³⁸⁰ Beck, “Thinking and Depression”, Haziran 1964, 138-139.

³⁸¹ Sorias, *Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi*, 16.

³⁸² Aaron T. Beck vd., “Hopelessness and Suicidal Behavior: An Overview”, *JAMA* 234/11 (Aralık 1975), 1146-1149.

niteliğe sahiptir.³⁸³ Nitekim konu ile ilgili yapılan araştırmalarda otomatik düşünce puanları arttıkça bireylerin kaygı, öfke ve depresyon puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.³⁸⁴ Otomatik düşüncelerin diğer bir özelliği ise, objektif kanıtlara dayanmasına rağmen çarpıtılmış düşünceler olup bozulmuş bir şekilde ortaya çıkmasıdır.³⁸⁵ Örneğin kişinin Allah’a dua etmesi ve bu duanın gerçekleşmemiş olması gerçek bir düşüncedir. Ancak Tanrı, beni sevmediği için veya ben değersiz birisi olduğum için duam kabul edilmedi fikri otomatik bir düşüncedir.

1.3.2. Bilişsel Çarpıtmalar

İlk olarak A.T. Beck tarafından ortaya konan “Bilişsel Çarpıtma” kavramı, bireyin gündelik hayat içerisinde karşılaştığı yeni bir olguyu, kendisi, çevresi ve yaşıntıyı zihninde var olan olumsuz temel inançlarından hareketle anlamlandırması olarak ifade edilebilir.³⁸⁶ Bunun yanı sıra bilişsel çarpıtmalar, tıpkı suya yansıyan parlak bir ışığın kırılarak bozulması gibi bireyin, nesnel bir olguyu olması gereken mevcut durumdan bağımsız bir şekilde mantıklı olmayan bir zeminde açıklaması olarak da tanımlanabilir.³⁸⁷ Özetle aslında bilişsel hatalar, gerçekliğin yalnızca olumsuz şemalara uyan tarafının dikkate alındığı ve olumlunun yok sayıldığı özgün bir yanlı düşünme sürecini içerdiği söylenebilir.³⁸⁸ Örneğin “değersiz biriyim” şeklinde temel inancı olan bir kişi, sınavdan yüksek bir not aldığı anda başarıyı

³⁸³ Brian M. Iacoviello vd., “The Course of Depression in Individuals at High and Low Cognitive Risk for Depression: A Prospective Study”, *Journal of Affective Disorders* 93/1 (Temmuz 2006), 61-69; Wright vd., *Learning Cognitive-Behavior Therapy*, 7.

³⁸⁴ Lauren B. Alloy vd., “Prospective Incidence of First Onsets and Recurrences of Depression in Individuals at High and Low Cognitive Risk for Depression”, *Journal of Abnormal Psychology* 115 (2006), 146-147; Esther Calvete - Jennifer K. Connor-Smith, “Automatic Thoughts and Psychological Symptoms: A Cross-Cultural Comparison of American and Spanish Students”, *Cognitive Therapy and Research* 29/2 (Nisan 2005), 210-215; Odin Hjemdal vd., “Automatic Thoughts and Meta-Cognition as Predictors of Depressive or Anxious Symptoms: A Prospective Study of Two Trajectories”, *Scandinavian Journal of Psychology* 54/2 (2013), 62-64.

³⁸⁵ Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 138-140.

³⁸⁶ A T. Beck, “Thinking and Depression: I. Idiosyncratic Content and Cognitive Distortions”, *Archives of General Psychiatry* 9/4 (Ekim 1963), 335-336.

³⁸⁷ Aaron T. Beck vd., *Cognitive Therapy of Personality Disorders* (New York: Guilford Press, 2004), 170-177.

³⁸⁸ Beck vd., *Cognitive Therapy of Depression*, 240-251; David A. Clark - Aaron T. Beck, *Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice* (New York: Guilford Press, 2011), 47.

kabullenmek yerine “sınav kolay olduğu için geçtim yoksa ben bunu başaracak kapasitede birisi değilim” şeklinde çarpıtmada bulunabilir.³⁸⁹

BDT kuramına göre gerçeklikten uzak ve aşırı derecede genellemeci olan bu tür bilişsel çarpıtmalar, çoğunlukla bir olay hakkında negatif yargılar barındırdığından bireyde başta duygu durum bozuklukları olmak üzere pek çok depresif rahatsızlığa yol açabilmektedir.³⁹⁰ Alan yazına bakıldığında bilişsel çarpıtmaların, başta sosyal fobi, OKB, anksiyete bozukluğu ve TSSB belirtileri olmak üzere daha pek çok psikososyal sorunla ilişkisi olduğu dile getirilmiştir.³⁹¹ Nitekim Bulut (2020) ve arkadaşlarının bilişsel çarpıtmalar ile anksiyete ve depresyon eğilimi ilişkisini konu edinen 14 çalışmayı meta analitik yöntemle ele aldıkları çalışmada, bilişsel çarpıtma düzeyleri ile anksiyete, olumsuz benlik algısı, umutsuzluk, düşük yaşam doyumu, agresiflik, kaygı, intihar girişimi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki gözlenmiştir.³⁹²

Bilişsel çarpıtmaların, bireyin sadece psikososyal yaşantısı üzerinde değil aynı zamanda dini yaşantısı üzerinde de etkili olduğu söylenebilir. Zira din psikolojisi alan yazında da dile getirildiği üzere dini hayat ve psikososyal yaşam her zaman karşılıklı bir ilişki içerisinde. Kısacası dini inanç bireyin algıları, duyguları ve psikolojik yaşamı üzerinde etkili olduğu gibi³⁹³ bireyin kişilik yapısı, sahip olduğu şema ve bilişsel çarpıtmalar da dini olguların yorumlanmasında etkili olabilir.³⁹⁴ Nitekim konu ile ilgili yapılan bir araştırmada bilişsel çarpıtma düzeyi ile dışsal dini yönelim arasında pozitif, içsel dini yönelimle de negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir değişle içsel dini yönelimin, bilişsel çarpıtmaların kullanımını azalttığı da söylenebilir.³⁹⁵ Dini yönelimin yanı sıra bilişsel çarpıtmalar, bireyin Tanrı

³⁸⁹ Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 218-220.

³⁹⁰ Beck - Alford, *Depression*, 199-200; A. Sibel Türküm, “Akılcı Olmayan İnanç Ölçeğinin Geliştirilmesi”, *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 2/19 (Mart 2003), 41.

³⁹¹ Meva Demir - Feridun Kaya, “Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (Şubat 2018), 179-10; Craig W. Strohmeyer vd., “Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness”, *Psychiatry Research* 238 (Nisan 2016), 153-158.

³⁹² Melisa Bulut vd., “Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişki: Sistematik Derleme”, *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 9/3 (Aralık 2020), 217-223.

³⁹³ Peker, *Din Psikolojisi*, 32-34; Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 6-7.

³⁹⁴ Hacıkeleşoğlu, “Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru”, 80.

³⁹⁵ Leili Amirsardari vd., “The Relationship Between Religious Orientation, and Gender With a Cognitive Distortion”, *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences* 8/3 (2014), 87-88.

tasavvuru üzerinde de etkili olabilir. Tanrı tasavvuru bölümünde de ifade edildiği üzere kişi, geçmiş dönemin de etkisi ile insanlar, dünya ve kendisi ile ilgili tutum ve düşünceleri Tanrı'ya yansıtabilmekte veya kendisi için öznel bir Tanrı tasavvuru oluşturabilmektedir.³⁹⁶ Athıoğlu'nun (2022) bilişsel çarpıtmalar ve Tanrı tasavvuru ilişkisini araştırdığı çalışma teorik olarak söylediklerimizi destekler niteliktedir. Nitekim araştırma sonucuna göre Allah algısı ile bilişsel çarpıtmaların alt boyutları olan benlik saygısı, kendini suçlama, umutsuzluk, yaşamı tehlikeli olarak görme arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.³⁹⁷

BDT kuramının önde gelen temsilcilerine göre³⁹⁸ tıpkı temel inançlarda olduğu gibi bilişsel çarpıtmaların oluşumunda da çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının önemi çok büyüktür.³⁹⁹ İhmal ve istismar bölümünde de ifade edildiği üzere, kişiliğin ve bilişsel yapının temellerinin atıldığı⁴⁰⁰ ilk dönemlerde meydana gelen örseleyici yaşantılar,⁴⁰¹ bireyin sadece içerisinde bulunduğu gelişim dönemini değil aynı zamanda gelecek yaşantısını da etkilemektedir. Örneğin Briere göre⁴⁰²; kendisine bakmakla yükümlü olan kişilerden gereken ilgi veya sevgiden mahrum kalan ve sürekli kötü muameleye maruz bırakılan bir çocuğun, diğer yaşlılarına kıyasla kendilik, insanlar ve dünya hakkında daha fazla olumsuz şemaya ve bilişsel çarpıtmaya sahip olması beklenmektedir.⁴⁰³

İlgili literatür incelendiğinde bilişsel çarpıtmaların türleri ile ilgili pek çok farklı sınıflamanın yapıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim ilk olarak Beck ve arkadaşlarının depresyon teşhisi konmuş yaklaşık 50 katılımcı üzerinde

³⁹⁶ Özlem Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 6-10; Kirkpatrick - Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 318-319.

³⁹⁷ Gülsüm Nur Athıoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 73-75.

³⁹⁸ Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 201-210.

³⁹⁹ Romans vd., "Factors That Mediate Between Child Sexual Abuse and Adult Psychological Outcome", 138-139.

⁴⁰⁰ G.R. Brown - B. Anderson, "Psychiatric Morbidity in Adult Inpatients with Childhood Histories of Sexual and Physical Abuse", *American Journal of Psychiatry* 148/1 (Ocak 1991), 58.

⁴⁰¹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), 138.

⁴⁰² John Briere, "A Self-Trauma Model for Treating Adult Survivors of Severe Child Abuse", *The APSAC handbook on child maltreatment* (Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 1996), 140-157.

⁴⁰³ SHÇEK, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*, 23; Erden - Gürdil, "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri", 8-9.

gerçekleştirdikleri araştırmada, depresif belirtileri daha yoğun olan kişilerin olmayan kişilere kıyasla belirgin bir şekilde yedi adet bilişsel çarpıtma türüne sahip oldukları tespit edilmiştir.⁴⁰⁴ Daha sonra Burns (1980) buna üç tane daha ekleyerek toplam on adet bilişsel çarpıtmanın olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁰⁵ Günümüzde ise BDT alanında yapılan araştırmalarla birlikte bilişsel çarpıtma türlerini keşfetmeye yönelik çalışmaların ve sınıflamaların daha fazla arttığı gözlenmiştir.⁴⁰⁶ Bilişsel çarpıtma ile ilgili yapılan çalışmalara göz atıldığında yaygın bir şekilde başvurulanan bilişsel çarpıtma türleri arasında şunlar yer almaktadır:

Zihin Okuma (Mind reading): Elde yeterli nesnel bir kanıt olmadığı halde kişinin, karşısındaki bireyin zihninde geçen düşünceleri bildiğini varsaymasıdır. Karşımızda konuşan birisinin esnemesinin ardından kişinin, “Ben onu sıktığım için uykusu geldi” veya “Tanrı beni sevmiyor çünkü ben günahkâram” şeklinde düşünmesi bu duruma örnek verilebilir.

Aşırı Genelleme (Overgeneralizing): Bireyin sınırlı sayıda bir durumdan var olan diğer durumları da kapsayan genel geçer negatif bir çıkarımda bulunmasıdır. Travmatik bir yaşam öyküsüne sahip olan bir kişinin, “İnsanların tamamı güvenilmezdir” veya “Tanrı bütün dualarımı reddediyor çünkü ben günahkâram” ifadesi bu durum için örnek verilebilir.

Etiketleme (Labelling): Mevcut delillerin kendisinde daha az strese yol açabileceğini düşünmeden kendisi ve diğer insanlara yönelik etiket yapıştırması ve durumları bu etiketler üzerinden değerlendirmesidir. Örneğin zor bir sınavın ardından düşük not alan bir kişinin “Beceriksiz biriyim” demesi.

Keyfi Çıkarsama (Arbitrary inference): Tam tersi kanıtlar olmasına rağmen kişinin, mevcut durumun zıddı bir çıkarımda bulunmasıdır. Yolda bize selam verip son zamanlarda nasılsın? şeklinde sorulduğunda kişinin “Bana acıdığı için durumumu sordu” demesi veya “Bugün ibadetlerimi yapmama rağmen Tanrı’ya yaraşır bir kul

⁴⁰⁴ Beck vd., *Cognitive Therapy of Depression*, 200-210.

⁴⁰⁵ David D. Burns, *Feeling Good: The New Mood Therapy* (Penguin, 1990), 31-43.

⁴⁰⁶ Michael Roberts, *Inventory of Cognitive Distortions: Validation of a Measure of Cognitive Distortions Using a Community Sample* (Philadelphia: Philadelphia College of Osteopathic Medicine Department of Psychology, Ph.D., 2015), 15-16.

değilim çünkü her gün yapmıyorum” şeklinde yorumda bulunması, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Olumluyu Küçültme veya Yok Sayma (Discounting positives): Kişinin kendisinde veya bir başkasında bulunan olumlu özelliği yok sayması durumudur. Örneğin sınavdan başarılı olan bir kişinin “Aslında sınav çok kolaydı kim olsa başarılı olurdu zaten” demesi.

Geleceği Okuma (Fortune telling): Geleceğe ait olan beklentiler konusunda temelsiz bir şekilde çıkarımda bulunmaktır. Herşeyin yolunda gittiği bir dönemde kişinin “Kesin işten kovulacağım” ve “Mutlaka başıma kötü bir şey gelecek” demesi buna örnek verilebilir.

Olumsuz seçicilik (Negative filtering): Kişinin hayatında olumlu olan hemen her şeyi görmezden gelerek sadece olumsuz öğelere odaklanmasıdır. “Hayatımdaki bütün insanlar güvenilmez” ve “Hayatımdaki her şey berbat” ifadeleri buna örnek verilebilir.

Ya hep ya hiç (Dichotomous Thinking): Çift kutuplu, iki uçlu veya siyah beyaz düşünme olarak da ifade edilen bu hata türünde kişi için, yaşamda istediği şeyler ya tam/eksiksiz bir şekilde olmalı ya da hiç olmamalıdır. “Bugün dua ederken biraz yanlış telaffuz ettim Tanrı kesin bana kızmıştır” ve “Tanrı acı bir tecrübeyi yaşamama izin veriyorsa demek ki beni hiç sevmiyor” ifadeleri buna örnek verilebilir.

Felaketleştirme/Korkunçlaştırma (Catastrophizing): Bireyin mevcut nesnel verileri görmezden gelerek sadece olumsuz bir ihtimalden hareketle içerisinde bulunduğu durumun yüzde yüz olumsuz bir şekilde sonlanacağını düşünmesidir. “Başım ağrıyor bu durum asla düzelmeyecek” ve “Bu işi başaramazsam kesin işten atılacağım” ifadeleri bu duruma örnek verilebilir.

Dayatma “Meli-Malı” (Shoulds): Bu bilişsel hata türünü gerçekleştiren kişilerin dünya ve insani ilişkiler konusunda kesin ve katı kuralları vardır. Bu kişiler için şayet kafalarındaki dogma fikir gerçekleşmediği takdirde o durum olumsuz bir şekilde abartılır. “İnsanlar asla kötü davranmamalıdır” ifadesi buna örnek verilebilir.

Kişiselleştirme (Personalizing): Bireyin başkaları tarafından kendisine yönelik gerçekleştirilen olumsuz davranışları, akla daha yatkın açıklamaları dikkate

almaksızın yaşantılardan ötürü kendisini suçlamasıdır. İhmal ve istismara uğrayan bir kişinin bu durumda kendini suçlaması buna örnek verilebilir.⁴⁰⁷

Bu saydıklarımıza ek olarak Freeman (1992), 3 adet daha bilişsel çarpıtma geliştirmiştir. Bunlar sırası ile Karşılaştırma, öz saygının dışlanması ve mükemmeliyetçilik şeklindedir.⁴⁰⁸ Jhon Briere (2000) tarafından ise bilişsel çarpıtmalar, 5 başlık altında ele alınmıştır⁴⁰⁹:

Benlik Algısına Yönelik Hatalar (Negative Self Perception): Bu kategori, bireyin kendisine yönelik olumsuz öznel değerlendirmelerini barındırmaktadır. Bu düşünce hatalarına sahip olan kişilerde daha çok “beceriksizim”, “kendimden nefret ediyorum”, “aptalım” ve “çirkinin tekiyim” gibi olumsuz değer yargılarına rastlanmaktadır.

Kendini Suçlamaya Yönelik Hatalar (Self Blame): Bu kategori, tıpkı yukarıda da açıklamış olduğumuz kişiselleştirme örneğinde olduğu gibi yapılan bir olayın sonucunda bireyin kendisini sorumlu tutması durumunu ifade etmektedir. “Bütün bu olanların sebebi benim”, “Ben bu dünyaya gelmeseydim bunlar yaşanmayacaktı” ifadeleri buna örnek verilebilir.

Çaresizlik (Helplessness): Kişinin yaşadığı veya yaşayacağı olaylara müdahale etme veya düzeltme konusunda elinden gelen hiçbir şeyin olmadığını düşünmesidir. “Yaşam üzerinde hiçbir kontrolüm yok” ve “Elimden hiçbir şey gelmez” söylemleri bu durum için örnek verilebilir.

⁴⁰⁷ Beck - Alford, *Depression*, 200-204; Beck, “Thinking and Depression”, Haziran 1964, 40-41; Beck, *Cognitive Behavior Therapy*, 181-182; Rasmussen, *Cognitive-Behavioral Therapy*, 118; Türkçapar, *Bilişsel Davranışçı Terapi*, 115-120; Branch - Willson, *Cognitive Behavioural Therapy*, 22-32; Frank W. Bond - Windy Dryden (ed.), *Handbook of Brief Cognitive Behaviour Therapy* (Chichester ; New York, NY: Wiley, 2002), 52-53; Burns, *Feeling Good*, 31-43; Arthur Freeman vd. (ed.), *Comprehensive Handbook of Cognitive Therapy* (Boston, MA: Springer US : Imprint : Springer, 1989), 23-24; Roger Covin vd., “Measuring Cognitive Errors: Initial Development of the Cognitive Distortions Scale (cds)”, *International Journal of Cognitive Therapy* 4 (2011), 297-322.

⁴⁰⁸ Dr. Arthur Freeman - Rose DeWolf, *The 10 Dumbest Mistakes Smart People Make and How to Avoid Them* (New York: HarperCollins, 1994), 110-134.

⁴⁰⁹ John Briere, *Cognitive Distortion Scales: Professional Manual* (USA: Psychological Assessment Resources, 2000).

Umutsuzluk (Hopelessness): Geleceği okuma bilişsel çarpıtma örneğinde de olduğu gibi bu bilişsel hata türünde birey geleceğe yönelik karamsar bir bakış açısına sahiptir.

Yaşamı Tehlikeli Görme (Seeing Life as Dangerous): Bu bilişsel hata türünde ise birey, çoğu zaman diğer insanlar veya dünyanın güvenilmez bir yer olduğuna ve buradan kendilerine yönelik bir tehlikenin olabileceğine yönelik varsayımlarda bulunmaktadır.⁴¹⁰

Bilişsel çarpıtmalarla ilgili yukarıda yapılan sınıflamalar, birbirinden farklı veya bağımsız gibi dursa da aslında hiçbirisini birbirinden tam olarak ayırmak mümkün değildir. Zira bu çarpıtmalara bakıldığında büyük bir çoğunluğunun, kendi içerisinde benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla buradan hareketle bilişsel hatalarla ilgili yapılan sınıflamaların, bütün çarpıtmaları tamamı ile kapsadığını söylemek mümkün değildir.

1.4. ÇOCUKLUK DÖNEMİ İHMAL VE İSTİSMAR, BİLİŞSEL ÇARPITMA VE TANRI TASAVVURU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, bireyin yetişkinlik dönemi davranışsal, bilişsel, duygusal, fiziksel ve psikososyal yaşamını etkilemekle birlikte bireyin Tanrı tasavvurlarını da önemli oranda etkilemektedir.⁴¹¹ Nitekim Nesne İlişkileri⁴¹² ve Bağlanma kuramı alanındaki araştırmaların⁴¹³ yanı sıra Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) alanında yapılan çalışmalar, çocukluk ihmal ve istismar yaşantılarının, dini yaşantı ve Tanrı tasavvuru üzerinde de yansımaları olabileceğini dile getirmiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Meral Ağır, *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 137-142.

⁴¹¹ Kinnear, *Childhood Sexual Abuse*, 39.

⁴¹² Rizzuto, *The Birth of the Living God*, 180-194.

⁴¹³ Granqvist - Kirkpatrick, "Attachment and Religious Representations", 861-862; Wade Rowatt - Lee A. Kirkpatrick, "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/4 (2002), 645-651.

⁴¹⁴ Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image", 2-3; Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 110-111.

BDT'ye göre insanlar çoğu zaman,⁴¹⁵ stres verici durumla mücadele etmek amacı ile şema uyumu veya şema değişimi/asimilasyonu adı verilen iki farklı bilişsel değerlendirme süreci benimsemektedir.⁴¹⁶ Buna göre ilk değerlendirme yöntemi olan şema uyumu durumunda kişi, yaşamış olduğu örseleyici çocukluk yaşantısının ardından kendisinde meydana gelen bu yeni olumsuz şema var olmasına rağmen yaşamış olduğu bu yeni durumu eski şemaya uygun bir şekilde değerlendirmeyi tercih etmektedir. Şema değişimi veya asimilasyonu olarak da ifade edilen ikinci değerlendirme sürecinde ise birey, zihninde önceden var olan şemayı yeni şeması ile çeliştiği için değiştirme yoluna gider.⁴¹⁷

Bahsetmiş olduğumuz durumun tam olarak anlaşılması için bir örnek verecek olursak, bir kişinin zihinsel yapısında Tanrı'nın koruyup, kollayan, şefkat ve merhamet sahibi olduğuna yönelik bir zihinsel şeması olduğunu varsayalım. Bu şemanın üstüne kişinin ağır bir çocukluk travması yaşadığını ve bunun ardından kendisine, çevresindeki insanlara ve hayata karşı olumsuz yeni bilgiler öğrendiğini düşünelim. Bu yeni tecrübe (şema), eski şemalarla çelişmesinden ötürü kişi, kendisinde meydana gelen stresi aşmak için bu olayı iki farklı şekilde değerlendirebilir. Bunlardan ilki olan şema uyumu durumunda, birey daha önceki şemasını değiştirmeden yaşamış olduğu bu zorlu yaşam olayını sahip olduğu şemaya uygun bir şekilde değerlendirmeyi tercih edebilir. Örneğin bu durumdaki kişi, yaşamış olduğu travmatik durumun bir imtihan olduğunu, Tanrı'nın elbet kendisine yardım edeceğini ve bu olayların gerçekleşmesinde aslında Tanrı'nın bir sorumluluğu olmadığını düşünerek şemaları uyumlaştırmaya, yani inancı bir telafi mekanizması olarak kullanmayı tercih edebilir. İkinci senaryoda yani asimilasyon veya değişim durumunda, bireyler eski bilişsel yapılarını değiştirmeyi tercih edebilirler. Örneğin kişi, yaşadığı ihmal ve istismar deneyimlerinin ardından dünyayı ve insanları olumsuz bir şekilde algılayabilir ve kendisinin de değersiz olduğuna yönelik bilişsel çarpıtmalar geliştirebilir. Bu düşünceler, zamanla kişinin Tanrı'ya dair inançlarında da değişikliklere yol açabilir. Nitekim birey, artık Tanrı'nın da sevgi, merhamet ve koruyuculuk gibi özelliklere

⁴¹⁵ Briere - Elliott, "Immediate and Long-Term Impacts", 57.

⁴¹⁶ Patricia A. Resick - Monica K. Schnicke, "Cognitive Processing Therapy for Sexual Assault Victims", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 60/5 (1992), 748-750.

⁴¹⁷ Kirkpatrick - Shaver, "Attachment Theory and Religion", 318-319.

sahip olmadığını düşünebilir ve bu nedenle yeni bir inanç sistemi benimseyebilir veya Tanrı'ya olan inancını tamamen terk edebilir.⁴¹⁸

İhmal ve istismar ile dini yaşantı ve Tanrı tasavvuru ilişkisinin konu edildiği araştırmalara bakıldığında, çalışma sonuçlarının büyük bir çoğunluğunun Bağlanma kuramı bölümünde de ifade edilen Kirkpatrick'in ilişkisellik hipotezi⁴¹⁹ ve BDT teorisyenlerinin öne sürmüş olduğu şema asimilasyonu varsayımına uygun sonuçların tespit edildiği gözlenmiştir.⁴²⁰ Nitekim alan yazına bakıldığında bireylerin, yaşamış oldukları ihmal ve istismar yaşantısından sonra oluşan olumsuz içsel modellemeleri,⁴²¹ Tanrı'ya olumsuz bir şekilde yansıtma eğilimi içerisinde oldukları tespit edilmiştir.⁴²² Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ve Tanrı tasavvuru ilişkisini araştıran sekiz çalışmayı meta-analitik yöntemle ele alan Tailor ve arkadaşlarının (2010) elde ettiği bulgular, diğer çalışmaları destekler niteliktedir. Buna göre sekiz çalışmanın altısında dini yaşantıda gerileme ve olumsuz Tanrı tasavvurları tespit edilirken, geriye kalan iki çalışmada da birbiri ile çelişkili bulgulara rastlanmıştır.⁴²³ İstismar yaşantıları ve olumsuz Tanrı tasavvuru ilişkisinin tespit edildiği bu tür çalışmalarda⁴²⁴ travmatik yaşantıların ardından bireyin psikososyal yaşantısında, olumsuz benlik algısı, öz güven eksikliği, utanç, kötümserlik, kaygı, umutsuzluk gibi olumsuz duyguların yanı sıra insanlarla olan ilişkilerde ciddi güven ve bağlanma sorunları meydana geldiği ve bu durumun Tanrı tasavvuruna yansıtıldığı tespit edilmiştir.⁴²⁵ Nowacki-Butzen (2009) tarafından yaşları 30 ile 60 arasında değişen 39 kadın denek üzerinde çocukluk dönemi cinsel istismar yaşantısı ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkinin ele alındığı araştırmada

⁴¹⁸ Judith Lewis Herman, "Complex Ptsd: A Syndrome in Survivors of Prolonged and Repeated Trauma", *Journal of Traumatic Stress* 5/3 (1992), 382.

⁴¹⁹ Kirkpatrick, "Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion", 231-237.

⁴²⁰ Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults", 282.

⁴²¹ Vergote - Tamayo, *The Parental Figures and the Representation of God*, 57-67.

⁴²² Stacy Smith, "Exploring the Interaction of Trauma and Spirituality", *Traumatology* 10/4 (Aralık 2004), 231-243; Walker vd., "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse", 132; Reinert - Edwards, "Childhood Mistreatment, and Religiosity", 25-34.

⁴²³ Tailor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life", 872.

⁴²⁴ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-229; E.L. Ducharme, *Variations of God Concept as a Function of Depression and Incest*. (Michigan: University of Detroit, Ph.D., 1988), 49.

⁴²⁵ Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image", 8-9; Shah vd., "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirate", 331-332; Kim - Cicchetti, "Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms Among Maltreated and Nonmaltreated Children", 628-633.

da cinsel istismar öyküsüne sahip olan kadınların diğer kişilere kıyasla daha düşük benlik saygısı ve Tanrı ile daha kaygılı bağlanma gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Buna göre düşük benlik saygısına sahip ve Tanrı ile kaygılı bir şekilde bağlanan kişilerin, Tanrıyı daha uzak ve mesafeli olarak niteledikleri gözlenmiştir.⁴²⁶

Olumsuz Tanrı tasavvuru oluşumunda ihmal ve istismar yaşantılarının ardından oluşan olumsuz yönde benlik, insanlar ve yaşam algısının yanı sıra olayın şiddeti, yaşanma süresi, tekrar sayısı, travma sonrası alınan sosyal destek ve en önemlisi failin kim olduğu gibi faktörlerin büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir.⁴²⁷ Zira yapılan araştırmalarda failin anne, baba veya din adamları olduğu ihmal ve istismar yaşantılarının, bireyin dini yaşantısı ve Tanrı tasavvuru üzerinde daha yıkıcı etkiler meydana getireceği ifade edilmiştir.⁴²⁸ Özellikle bir insanın en çok güvendiği yerden kendi varlığına yönelik gerçekleşen böyle bir olumsuz girişim, bireyin zihinsel yapısında güven algısının tamamen parçalanması ile sonuçlanabilir.⁴²⁹ Bu durum, kişide kendisini yalnız bıraktığı ve bu acının yaşatılmasına müsaade ettiğini düşündüğü Tanrı'ya yönelik güven kaybıyla sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra Tanrı'nın eril özelliklerinin daha fazla ön plana çıkarıldığı herhangi bir dini inanca mensup mağdur bir kişi, failin baba veya erkek olduğu durumda babasına ait olan olumsuz içsel modellemeleri Tanrı ile ilişkilendirme yoluna gidebilir.⁴³⁰ Nitekim failin baba olduğu cinsel istismar mağduru kadın katılımcıların yer aldığı bir çalışmada, diğer katılımcılara kıyasla istismar öyküsü olan kişilerin kendilerini Tanrı'ya daha kızgın ve mesafeli olarak ifade ettikleri tespit edilmiştir.⁴³¹ Bu çalışmanın yanı sıra Rossetti tarafından (1993) çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, Katolik kilisesi, din adamları ve Tanrı'ya karşı olan güven üzerindeki etkisi hakkında yapılan araştırmanın da önemli olduğu söylenebilir. Buna göre çalışmada din adamları

⁴²⁶ Stephanie K. Nowacki-Butzen, *God Image, Self-Concept, and Attachment to God in Female Survivors of Sexual Trauma* (Ann Arbor, United States: Regent University, Psy.D., 2009), 58.

⁴²⁷ Walker vd., "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse", 132-137.

⁴²⁸ Russell, *The Secret Trauma*, 1986, 157; Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality", 351-357; Thomas P. Doyle, "The Spiritual Trauma Experienced by Victims of Sexual Abuse by Catholic Clergy", *Pastoral Psychology* 58/3 (Haziran 2009), 240-242.

⁴²⁹ Julie Juola Exline vd., "When God Disappoints: Difficulty Forgiving God and Its Role in Negative Emotion", *Journal of Health Psychology* 4/3 (Mayıs 1999), 365-379.

⁴³⁰ Diana M. Elliott, "The Impact of Christian Faith on the Prevalence and Sequelae of Sexual Abuse", *Journal of Interpersonal Violence* 9/1 (Mart 1994), 95-108.

⁴³¹ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 235.

tarafından istismara uğrayan kişilerin diğer kişilere kıyasla din adamlarına ve Tanrı'ya karşı daha az güven beslerken daha fazla olumsuz algılara sahip oldukları gözlenmiştir.⁴³²

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları sonucunda bireyde oluşan negatif içsel modellemeler,⁴³³ bireyi olumsuz bir Tanrı tasavvuruna sevk etmesinin yanı sıra bazı durumlarda inanç değişikliklerine hatta Tanrı fikrinin reddedilmesine yol açabilir.⁴³⁴ Her ne kadar konu ile ilgili yapılan çalışmalarda bu değişikliklerin çok az denilebilecek bir orana sahip olduğu dile getirilse de⁴³⁵ bazı araştırmalarda ihmal ve istismar yaşantılarının ardından ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğu yaşayan kişilerin, din ve Tanrı inancını değiştirmeye meyilli oldukları tespit edilmiştir.⁴³⁶ Ezra ve arkadaşlarının (2010) cinsel istismar öyküsüne sahip olan ve olmayan katılımcılar üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmadan elde edilen sonuca göre; cinsel istismar öyküsünün, dini yaşantı üzerinde yıkıcı ve olumsuz bazı sonuçlara yol açtığı tespit edilmiştir. Buna göre istismar öyküsü olan katılımcıların yarısının dini algılarını daha seküler yönde değiştirdiği, daha düşük düzeyde dindar bir yaşamı benimsedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların dini yaşamlarında daha seküler bir yaşam benimsemelerinin temel sebebi olarak ise travma sonucunda oluşan olumsuz dünya, hayat algısı ve insanlar tarafından yaftalanmanın etkili olduğu dile getirilmiştir.⁴³⁷

İhmal ve istismar yaşantıları ile bireyin Tanrı tasavvuru ilişkisi her zaman olumsuz yönde sonuçlanmayabilir. Çocukluk dönemi istismar yaşantılarının, bireyin psikososyal yaşantısı üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan araştırmalarda⁴³⁸ ihmal ve istismar yaşantısının ardından, bireyde daha çok travma sonrası stres bozukluğunun

⁴³² Stephen J. Rossetti, "The Impact of Child Sexual Abuse on Attitudes Toward God and the Catholic Church", *Child Abuse & Neglect* 19/12 (Aralık 1995), 1476-1477.

⁴³³ Sevinç, *İnançsızlık Psikolojisi*, 223.

⁴³⁴ Paul Kennedy - Charles E. Drebing, "Abuse and Religious Experience: A Study of Religiously Committed Evangelical Adults", *Mental Health, Religion & Culture* 5/3 (Ağustos 2010), 226.

⁴³⁵ Darius Leo vd., "The Effect of Trauma on Religious Beliefs: A Structured Literature Review and Meta-Analysis", *Trauma, Violence, & Abuse* 22/1 (01 Ocak 2021), 165-175.

⁴³⁶ Sherry A. Falsetti vd., "Changes in Religious Beliefs Following Trauma", *Journal of Traumatic Stress* 16/4 (2003), 394-397.

⁴³⁷ Menachem Ben-Ezra vd., "Losing My Religion: A Preliminary Study of Changes in Belief Pattern After Sexual Assault", *Traumatology* 16/2 (Haziran 2010), 10-11.

⁴³⁸ J. G. F. M. Hovens vd., "Impact of Childhood Life Events and Trauma on the Course of Depressive and Anxiety Disorders", *Acta Psychiatrica Scandinavica* 126/3 (2012), 202-203.

meydana geldiği dile getirilmiştir.⁴³⁹ Kişide kendisine ve hayata karşı olumlu varsayımlarının yerle bir olduğu, korku, stres, çaresizlik, güvensizlik, anlamsızlık ve ümitsizlik gibi negatif duyguların yoğunlukta olduğu⁴⁴⁰ bu gibi insanı aşan olağanüstü zorlu süreçlerde birey, kaybolan kontrol duygusunu kazanma, yıkılmış anlam dünyasını tekrar inşa etme ve zarar gören öz saygısını koruma dürtülerinden hareketle yaşadığı olaya dair yükleme (açıklama) yapabilmektedir.⁴⁴¹ Kişi, bu süreçte başına gelen acı tecrübeleri bir sebebe veya temele oturtmaya çalışırken pek çok farklı unsurdan yararlanabilir. Nitekim konu ile ilgili yapılan araştırmalarda⁴⁴² hayatı ve güvenliği tehdit eden travmatik yaşam olaylarını açıklamak için insanların en çok kullandıkları unsurların başında dini inanç ve onun merkezinde yer alan Tanrı fikrinin geldiği ifade edilmiştir.⁴⁴³ Bireyin gerçekleştireceği bu dini yüklemeler yukarıda bahsedildiği üzere olumsuz olabileceği gibi olumlu yönde de gerçekleşebilir. Zira dini inançlar,⁴⁴⁴ hayatta açıklaması güç olaylar karşısında bireye sunduğu nedensel açıklamalar, geleceğe yönelik verdiği umut ve iyimserlik duygusu, acının paylaşılmasında sağladığı sosyal destek ve sağlanan kontrol hissi bakımından bireyin olumlu yönde dini yüklemeler yapmasına katkı sağlayabilir.⁴⁴⁵ Örneğin birey, yaşamış olduğu örseleyici davranışın ardından Tanrı'nın aslında bu olayın gerçekleşmesinde bir dahlinin olmadığı,⁴⁴⁶ yaşanan üzücü olayların bir imtihan olduğu, kendisine yaşatılan acıların ahirette bir karşılığı olduğu ve faillerin adalet sahibi olan yaratıcının

⁴³⁹ Briere - Elliott, "Immediate and Long-Term Impacts", 57.

⁴⁴⁰ Schaefer vd., "A Concurrent Examination of Protective Factors Associated with Resilience and Posttraumatic Growth Following Childhood Victimization", 18-19.

⁴⁴¹ Bernard Spilka vd., "A General Attribution Theory for the Psychology of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/1 (1985), 5-7.

⁴⁴² Ali Köse - Talip Küçükcan, *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: Emre Yayınları, 2006), 170-171.

⁴⁴³ Kenneth I. Pargament vd., "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE", *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000), 520-521; Bogar - Hulse-Killacky, "Resiliency Determinants and Resiliency Processes Among Female Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 322.

⁴⁴⁴ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 53-60.

⁴⁴⁵ İbrahim Gürses, "Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 372-373.

⁴⁴⁶ Tiffany M. Jones vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences", *Child Abuse & Neglect* 80 (Haziran 2018), 32-40; Cynthia Doxey vd., "The Influence of Religion on Victims of Childhood Sexual Abuse", *The International Journal for the Psychology of Religion* 7/3 (Temmuz 1997), 182-185.

huzurunda hesap vereceği şeklinde olumlu yüklemelerde bulunabilir.⁴⁴⁷ Kısacası yukarıda anlattıklarımızın aksine yaşanan ihmal ve istismarın ardından⁴⁴⁸ Tanrı, artık yaşanan olayın bir sebebi ya da ona göz yuman sorumlu bir kişi olmaktan çıkıp bireyin yıkılan anlam dünyasını inşa etmek için sığındığı güvenli bir liman veya işbirliği yaptığı şefkat ve merhamet sahibi bir dost konumuna geçebilir.⁴⁴⁹

Konu ile ilgili alan yazına bakıldığında teorik olarak söylediklerimizi destekleyici pek çok araştırmanın gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Örneğin Dervic'in (2006) çocuklukta ihmal ve istismara uğramış toplam 2000 kişilik bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında olumlu dini başa çıkma mekanizmalarını kullanabilen kişilerin diğerlerine kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük intihar meyilli oldukları tespit edilmiştir.⁴⁵⁰ Benzer şekilde Upenieks'in (2021) çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemi dini yaşantı üzerindeki etkisini öğrenmek amacı ile 1618 katılımcı üzerinde gerçekleştirdiği boylamsal çalışmada, katılımcıların %31'i travmatik olayın ardından yaşamlarında dini inancın etkisinin arttığını ifade ederken, %19'u düşüş olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca çalışmada dini uygulamalara katılım konusunda katılımcıların %26'sında düşüş ve %22'sinde ise artış yaşandığı gözlenmiştir. Buna göre her ne kadar istismar ve ihmal yaşantılarına sahip olan katılımcıların bir kısmında, stres, kaygı ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanları yüksek çıksa da katılımcıların bazılarının yaşamış oldukları stres verici durumun üstesinden gelebilmek amacı ile sahip oldukları dini inanç ile olumlu bir Tanrı tasavvurundan destek aldıkları ve olayları bunun üzerinden temellendirdikleri görülmüştür.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Ndiya Nkongho, *Religious Coping Among Sexually Abused Adolescent Girls: A Phenomenological Investigation* (Ann Arbor, United States: Georgia State University, Ph.D., 2006), 32-37; Behlül Tokur, *Stres ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 118-126.

⁴⁴⁸ Kathleen Brewer-Smyth - Harold G. Koenig, "Could Spirituality and Religion Promote Stress Resilience in Survivors of Childhood Trauma?", *Issues in Mental Health Nursing* 35/4 (Nisan 2014), 251-252.

⁴⁴⁹ Kirkpatrick, "A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior", 210-212; Frances K. Grossman vd., "A Gale Force Wind: Meaning Making by Male Survivors of Childhood Sexual Abuse", *American Journal of Orthopsychiatry* 76/4 (2006), 434-443.

⁴⁵⁰ Kanita Dervic vd., "Protective Factors Against Suicidal Behavior in Depressed Adults Reporting Childhood Abuse", *The Journal of Nervous and Mental Disease* 194/12 (Aralık 2006), 971-974.

⁴⁵¹ Laura Upenieks, "Resilience in the Aftermath of Childhood Abuse? Changes in Religiosity and Adulthood Psychological Distress", *Journal of Religion and Health* 60/4 (Ağustos 2021), 2687-2692.

Dini inancın, yaşanan travmatik yaşantıları anlamlandırmasının yanı sıra bireye sunmuş olduğu sosyal destek, bireyin olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olmasında etkili olabilir. Nitekim yaşadığı ihmal ve istismar yaşantısının ardından aynı dine mensup olduğu kişiler tarafından kınanmayan ve stres verici süreç içerisinde yalnız bırakılmayan kişiler, sahip oldukları dini inancın yaratıcısına daha fazla bağlılık gerçekleştirebilir.⁴⁵² Bryant-Davis vd. (2011) tarafından cinsel istismar mağduru olan 413 kadın katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada, alınan sosyal destek ile dini başa çıkma arasında pozitif düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca kendisi ile aynı dine mensup olan kişilerden sosyal destek alan kişiler almayan kişilere kıyasla TSSB puanları daha düşük olduğu gözlenmiştir. Buna göre algılanan sosyal destek düzeyi arttıkça katılımcıların koruyup, kollayan ve merhamet sahibi olan Tanrı tasavvurunun merkezi rol oynadığı olumlu dini başa çıkma eğilimlerinin de arttığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁵³

Bireye sağlamış olduğu sosyal desteğin yanı sıra dini inanç, ihmal ve istismar sonucu zarar görmüş benliğin onarılmasında ve güçlendirilmesinde de önemli bir işlev görebilir.⁴⁵⁴ Walentin'in (1993) cinsel istismar mağduru olan 22 kadın ile gerçekleştirdiği çalışma da bu açıdan örnek verilebilir. Buna göre cinsel istismar mağduru olan kadınlar, istismar olayının yol açtığı stres verici olay karşısında kendilerini suçlu hissetmeyecek şekilde deneyimi anlamlandırmada ve etkileşim içerisinde olacakları bir sosyal çevrenin sağlanmasında dini inancın önemli bir rol oynadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan birisinin "*Kim olduğumu çok ruhani ve derin düzeyde artık biliyorum. Hiçbir şeyin beni yok edemeyeceğini de biliyorum*" ifadesinde görüldüğü üzere dini inanç, katılımcılar tarafından bu örseleyici yaşantı karşısında benlik saygısının korunmasında ve yaşama bir anlam/amaç sunması bakımından önemli bir görev üstlendiği de vurgulanmıştır.⁴⁵⁵

⁴⁵² Erin O'Neill vd., "Prevention of Child Abuse and Neglect Through Church and Social Service Collaboration", *Social Work & Christianity* 37 (Ocak 2010), 390-396.

⁴⁵³ Bryant-Davis, "Coping Strategies of African American Adult Survivors of Childhood Violence", 409-412.

⁴⁵⁴ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 270-275.

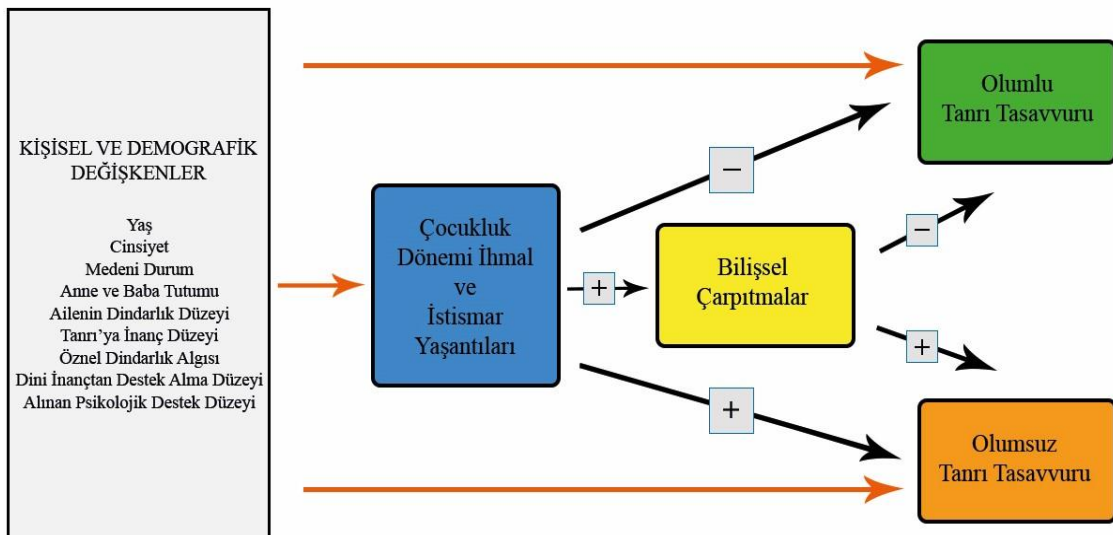
⁴⁵⁵ Lanae Valentine - Leslie L. Feinauer, "Resilience Factors Associated with Female Survivors of Childhood Sexual Abuse", *The American Journal of Family Therapy* 21/3 (Haziran 1993), 219-221.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi, Deseni ve Modeli

Araştırma modeli, mevcut araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin ekonomik ve uygun olarak toplanması ve çözümlenmesi amacı ile gereken koşulların düzenlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Buradan hareketle araştırmada ilişkisel tarama modelini benimseyen kesitsel nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu modelde iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığı ve seviyesini öğrenme amaçlanmaktadır.⁴⁵⁶ Dolayısıyla bu araştırmada bağımsız değişken olarak belirlenen çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, bağımlı değişken olarak belirlenen Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde aracı değişken olarak kabul edilen bilişsel çarpıtmaların herhangi bir aracı rolünün olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada ayrıca çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, bilişsel çarpıtmalar ve Tanrı tasavvurlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da gözlemlenmeye çalışılmaktadır. Tüm bu ifade ettiklerimiz aşağıdaki model bünyesinde ele alınacaktır:

Şekil 2.1. Kişisel ve Demografik Değişkenler, Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar, Bilişsel Çarpıtmalar, Olumlu ve Olumsuz Tanrı Tasavvuru Arasındaki İlişkiye Dair Model

⁴⁵⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 81-83.

2.2. Araştırmanın Temel ve Alt Problemleri

Bu araştırmanın temel problemini çocuklukta meydana gelen ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemindeki bireylerin Tanrı tasavvurlarında bilişsel çarpıtmaların herhangi bir aracı rolü var mıdır? Sorusu oluşturmaktadır.

Araştırmada şu soruların cevabı aranmaktadır:

1. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile Tanrı tasavvurları arasında bir ilişki var mıdır?

2. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile bilişsel çarpıtma puanları arasında bir ilişki var mıdır?

3. Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile Tanrı tasavvurları arasında bir ilişki var mıdır?

4. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmalar, yordayıcı bir etkiye sahip midir?

Araştırmada temel problemlerin yanında şu alt problemlerin de cevabı aranmaktadır:

1. Demografik değişkenlere bağlı olarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri, bilişsel çarpıtmalar ve Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılık görülmekte midir?

2. Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile Tanrı tasavvurunun alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?

3. Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile bilişsel çarpıtmanın alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?

4. Bilişsel çarpıtmanın alt boyutları ile Tanrı tasavvurunun alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

H1. Katılımcıların yaşı ile ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri arasında negatif ilişki varken; cinsiyet, medeni durum, anne baba tutumları ve ailenin dindarlık düzeyine göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar düzeyleri farklılaşmaktadır.

H2. Katılımcıların Tanrı'ya yönelik inanç, dini ibadetlere katılım, dini başa çıkma düzeyleri ve alınan profesyonel psikolojik desteğe göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri farklılaşmaktadır.

H3. Katılımcıların yaşı ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında negatif ilişki varken; cinsiyet, medeni durum, anne baba tutumları ve ailenin dindarlık düzeyine göre bilişsel çarpıtma düzeyleri farklılaşmaktadır.

H4. Katılımcıların Tanrı'ya yönelik inanç, dini ibadetlere katılım, dini başa çıkma düzeyleri ve alınan profesyonel psikolojik desteğe göre bilişsel çarpıtma düzeyleri farklılaşmaktadır.

H5. Katılımcıların yaşı ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumsuz Tanrı tasavvurları arasında negatif ilişki varken; cinsiyet, medeni durum, anne baba tutumları ve ailenin dindarlık düzeyine göre Tanrı tasavvurları farklılaşmaktadır.

H6. Katılımcıların Tanrı'ya yönelik inanç, dini ibadetlere katılım, dini başa çıkma düzeyleri ve alınan profesyonel psikolojik desteğe göre Tanrı tasavvurları farklılaşmaktadır.

Modele İlişkin Hipotezler

H7. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

H8. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H9. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile bilişsel çarpıtma puanları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H10. Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

H₁₁. Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₁₂. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H₁₃. Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın ideal evreni Türkiye'deki 18-65 yaş arasındaki bütün yetişkinlerdir. Gerçekçi evren ise Türkiye'nin 7 farklı bölgesinde yer alan 7 üniversitede öğrenim gören öğrenciler, idari, akademik ve yardımcı hizmet personellerin tamamıdır. Gerçekçi örneklem için belirlenen 7 üniversite arasında: Marmara Bölgesi'nde Boğaziçi Üniversitesi, Ege Bölgesi'nde İzmir 9 Eylül Üniversitesi, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara Hacettepe Üniversitesi, Karadeniz Bölgesinde Ordu Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum Atatürk Üniversitesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep Üniversitesi, Akdeniz Bölgesi'nde Akdeniz Üniversitesi yer almaktadır. Tüm Türkiye'yi heterojen bir şekilde temsil edebilmesi⁴⁵⁷ ve araştırmaya katılan her bireyin eşit bir şekilde seçilmesine olanak tanıdığı için örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem yöntemi benimsenmiştir.⁴⁵⁸ Araştırmaya katılacak bireyleri belirlemek amacı ile kullanılan örneklem yöntemi kadar araştırmaya katılacak örneklem büyüklüğünün de en az bir o kadar önemli olduğu söylenebilir. Nitekim örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde gerçekleştirilen bir hata, araştırma sonuçlarının evrene genellenememesi gibi pek çok sorunu beraberinde getirebilir.⁴⁵⁹ Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalara

⁴⁵⁷ Recai Coşkun vd., *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012), 139-140.

⁴⁵⁸ S. Gürbüz - Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-Felsefe – Yöntem – Analiz* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 135.

⁴⁵⁹ Erdal Aksoy vd., "Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım ve Değişken", *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, ed. Özcan Güngör, ts., 137-167.

bakıldığında araştırmaya katılacak olan örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında araştırmanın yöntemi, deseni, değişken sayısı, evrenin büyüklüğü, kabul edilebilir hata düzeyi vb. etmenlerin etkili olduğu dile getirilmiştir.⁴⁶⁰ Bunun yanı sıra örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde uzmanlar tarafından hata payları dikkate alınarak belirlenmiş hazır tablolarda kullanılabilmektedir. Nitekim Altunışık vd. (2012)'nin hazırlamış oldukları araştırmada 100 milyonluk bir evren için (+/- 0.005'lik bir hata payı ile) belirlenmesi gereken evren büyüklüğü 384 kişidir.⁴⁶¹ Araştırmaya katılan toplam katılımcı sayısının 681 olduğu düşünüldüğünde örneklem büyüklüğünün, evreni temsil edebilecek seviyede olduğu söylenebilir.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanabilmesi amacı ile katılımcılara yöneltilen anket formu, kendi içerisinde 4 bölüme ayrılmaktadır. Bunlar sırası ile kişisel bilgi formu, Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği, Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği ve Tanrı Tasavvuru Ölçeğidir. Bu bölümde ölçeklerin geliştirilme süreçleri, ölçekleri geliştiren kişiler tarafından ortaya konan geçerlilik/güvenirlilik değerleri hakkında bilgi verilmiştir.

2.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından, örnekleme oluşturan kişilerin demografik verileri ve araştırmanın temel değişkeni ile ilişkili olduğu varsayılan diğer bazı değişkenler hakkında bilgilerin elde edilmesi için geliştirilmiş bir formdur. Bu amaçla formda yaş, cinsiyet, medeni durum, anne-baba tutumları ve ailenin dindarlık düzeylerinin yanı sıra bireyin Tanrı inancı hakkındaki tutumları, öznel dindarlık algıları, dini başa çıkma ve profesyonel psikolojik bir destek alma düzeyleri de değişkenler arasında yer almaktadır.

⁴⁶⁰ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 92-93.

⁴⁶¹ Coşkun vd., *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, 137-138.

2.5.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği ilk olarak Bernstein ve arkadaşları tarafından 1994 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin 70 maddelik ilk ve orijinal haline baktığımızda, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutlarını kapsayacak şekilde tasarlandığı gözlenmiştir.⁴⁶² Araştırmada kullanmış olduğumuz ölçek ise yine Bernstein ve arkadaşları tarafından (2003) 1994 yılında geliştirilmiş orijinal ve uzun ölçeğin kısaltılmış halidir. Bernstein ve arkadaşlarının 4 farklı örneklem (normal, klinik, ergen, yetişkin) üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda uyum değerlerinin ölçeğin kısa formunun yeterli uyuma sahip olduğunu göstermiştir. Ölçeğin kısa formuna bakıldığında ihmal ve istismarın her bir alt boyutunu tespit etmek amacı ile beşer madde ve ölçeğin inkâr/minimizasyonunu tespit etmek amacı ile üç madde olmak üzere toplamda 28 maddeden oluşmaktadır.⁴⁶³ Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Şar tarafından klinik olan ve olmayan toplam 131 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre ölçeğin güvenirliliğini test etmek amacı ile gerçekleştirilen Cronbach alpha (0.93) ve Test Tekrar Test sonuçlarına göre (korelasyon kat sayısı 0,90; $p < 0,001$) ölçeğin yeterli düzeyde güvenirlilik değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları, farklı gruplar için şu aralıklarda bulunmuştur: “*Duygusal İstismar*” için 0.84 ile 0,89 arasında, “*Fiziksel İstismar*” için 0.81 ile 0,86 arasında, “*Cinsel İstismar*” için 0.92 ile 0,95 arasında, “*Duygusal İhmal*” için 0.85 ile 0,91 arasında ve “*Fiziksel İhmal*” için 0.61 ile 0,78 arasında değişmektedir. İhmal ve istismarın bütün alt boyutlarını içeren 5 alt boyutlu olan likert tipi ölçekte yanıtlar 1-5 (Hiçbir zaman- Çok sık) arasındadır. Ölçekte “*Duygusal istismar*” için 3, 8, 14, 18 ve 25 numaralı maddeler; “*Fiziksel İstismar*” için 9, 11, 12, 15 ve 17 numaralı maddeler; “*Fiziksel İhmal*” için 1, 4, 6, 2 ve 26 numaralı maddeler; “*Duygusal İhmal*” için 5, 7, 13, 19 ve 28 numaralı maddeler ve “*Cinsel İstismar*” için 20, 21, 23, 24 ve 27 numaralı maddeler ile incelenmektedir.⁴⁶⁴

⁴⁶² Bernstein vd., “Measure of Child Abuse and Neglect”, 1132-1136.

⁴⁶³ David P Bernstein vd., “Development and Validation of a Brief Screening Version of the Childhood Trauma Questionnaire”, *Child Abuse & Neglect* 27/2 (Şubat 2003), 169-190.

⁴⁶⁴ Şar vd., “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenirliği”, 1054-1063.

2.5.3. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği

İlk olarak John Briere tarafında geliştirilen Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği⁴⁶⁵ Yavuzer ve Ağır tarafından (2018) Türkçe'ye uyarlanmıştır. Yapılan uyarlama çalışması sonucunda ölçeğin Türkçe ve İngilizce formu arasındaki ilişki kat sayısı .73 olarak tespit edilmiştir.⁴⁶⁶ Elde edilen bu sonuçlar ölçeklerin kendi arasında dil bakımında da örtüştüğü söylenebilir. 5 alt boyuttan oluşan ölçek fonksiyonel olmayan toplamda 40 adet ifade barındırmaktadır. Her bir boyutu ifade etmek için 8'er maddenin kullanıldığı ölçeğin alt boyutları arasında olumsuz “*Olumsuz Benlik Algısı*” 1, 2, 11, 16, 21, 26, 31, “*Umutsuzluk*” 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, “*Yaşamı Tehlikeli Görme*” 5, 10, 15, 20, 25, 30, “*Çaresizlik*” 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38, “*Kendini Suçlama*” 2, 7, 12, 17, 22, 27, 32 alt boyutları belirtilen maddelerle değerlendirilmektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenirlik düzeyinin ölçülmesi amacı ile gerçekleştirilen analizler sonucunda al boyutlar arasında “*Olumsuz Benlik*” alt boyutunda 0.83, “*Kendini suçlama*” alt boyutunda 0.72, “*Çaresizlik*” alt boyutunda 0.80, “*Umutsuzluk*” alt boyutunda 0.88, “*Yaşamı Tehlikeli Görme*” alt boyutunda 0.70, $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Jhonson tarafından daha sonra yapılan çalışmada (2004) ölçeğin toplam güvenirlik kat sayısı 0,96 olarak tespit edilmiştir.⁴⁶⁷ Elde edilen sonuçlar Türkiye'deki verilerle ölçeğin yurt dışında yapılmış olan orijinal formunun kuramsal bakımından örtüştüğünü göstermektedir. Bundan dolayı ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir. Likert tipi olan ölçekte maddeler 1-5 (Hiçbir zaman ve Çok sık) şeklinde puanlandırılmıştır. Buradan hareketle ölçekten alınabilecek en düşük puan 40 iken; en yüksek puan 200 şeklindedir. Herhangi bir kesme noktasının olmadığı ölçekte puanın yükselmesi bilişsel çarpıtma düzeyinin arttığını, puanın düşmesi ise bilişsel çarpıtma düzeyinin azaldığını ifade etmektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Briere, *Cognitive Distortion Scales: Professional Manual*.

⁴⁶⁶ Ağır, *Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki*, 135-150.

⁴⁶⁷ Kerri Dianne Johnson, *The Effects of Disappointment Activating Internal Working Models of Attachment Styles on Cognition* (Ann Arbor, United States: Pepperdine University, Psy.D., 2004), 40-43.

⁴⁶⁸ Meral Sert Ağır & Haluk Yavuzer, “Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi* 12/26 (Aralık 2018), 175-198.

2.5.4. Tanrı Tasavvuru Ölçeği

Güler tarafından (2007) 535 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda geliştirilmiştir. Ölçek maddelerine bakıldığında kendi içerisinde olumlu ve olumsuz Tanrı algısı şeklinde iki alt boyuta sahip olduğu gözlenmiştir. Bu boyutları belirlemede iki tür yönelim kullanıldığı gözlenmiştir. Bunlar “*Sevgi Yönelimli* ve *Korku Yönelimli*” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “*Korku Yönelimli Tanrı Tasavvuru*” altında “cezalandıran, affetmeyen, uzak, korkutucu” ifadelerle yer alırken; “*Sevgi Yönelimli Tanrı Tasavvuru*” alt boyutu içerisinde ise “affedici, şefkatli, çok seven, güvenilir” Tanrı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Toplamda 22 madde ve likert ölçek modelinde hazırlanmıştır. Ölçeğin yönergesinde puanlama yapılırken katılımcılardan 1 ve 5 arasındaki (Bana Hiç Uygun Değil-Bana Tamamen Uygun) ifadelerden birisinin seçilmesi istenmiştir. Ölçek maddeleri puanlanırken sevgi ifadeleri (1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22) düz puanlanırken, korku ifadeleri ise (2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21) ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 110 en düşük ise 22 puan şeklindedir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri ise .83 olarak tespit edilmiştir.⁴⁶⁹

2.6. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Verilerin toplanması araştırmanın konusu, amacı ve hipotezleri doğrultusunda hazırlanmış olan 100 soruluk anket formu aracılığı ile 29/04/2023-30/07/2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Klasik basılı anketlerin aksine ulaşılması zor geniş kitlelere daha hızlı ve masrafsız bir şekilde ulaşmayı kolaylaştırması,⁴⁷⁰ eksik bir şekilde cevaplama olasılığının azaltılabilmesi, sunmuş olduğu bazı tasarım avantajları ile veri kalitesinin arttırılmasına katkı sunması gibi avantajlarından ötürü araştırma verilerinin toplanması amacı ile çevirim içi anket türünün kullanılması tercih edilmiştir.⁴⁷¹ Anket formu, alanında uzman pek çok psikolog ve akademisyenden

⁴⁶⁹ Güler, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA)”, 123-133.

⁴⁷⁰ Aigul Mavletova, “Data Quality in Pc and Mobile Web Surveys”, *Social Science Computer Review* 31/6 (01 Aralık 2013), 726-729.

⁴⁷¹ Edward J. Alessi - James I. Martin, “Conducting an Internet-Based Survey: Benefits, Pitfalls, and Lessons Learned”, *Social Work Research* 34/2 (2010), 123-125; Thomas W. Miller, “Can We Trust the Data of Online Research?”, *Marketing Research* 13/2 (Summer 2001), 27-30.

gelen geri dönütler yolu ile oluşturulmuştur. Araştırma verilerinin toplanması amacı ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'na başvurulmuş 12.04.2023-317961 sayılı belge ile gereken izinler alındıktan sonra farklı sosyal medya araçları ve e-mail aracılığı ile veriler toplanmaya başlanmıştır. Anket formunu dolduracak katılımcılara araştırmanın amacı, önemi hakkında bilgi verilmiş, katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı ve diledikleri zaman çalışmaya katılmayabilecekleri ifade edilmiştir. Anketlerin doldurulması ise ortalama 20-25 dakika sürmüştür.

Uygulama sonrası araştırmaya toplamda 690 kişi katılmıştır. Araştırma verileri analiz edilmeden önce dikkatlice gözden geçirilmiş; sistematik bir şekilde aynı şıkkı tekrarlayıcı bir şekilde veya çelişkili olarak işaretlemiş olan katılımcıların verileri araştırma dışında bırakılmıştır. Bu incelemelerin sonucunda 681 kişilik bir veri seti ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan veri seti IBM SPSS ve AMOS paket programları vasıtasıyla analiz edilmiştir.

Araştırma verileri üzerinde bazı analizlerin yapılabilmesi için verilerin normal dağılıp dağılmadığı önemli bir şarttır. George ve Mallery (2020),⁴⁷² Kline'e (2011)⁴⁷³ göre bir değişkenin normallik varsayımını sağlaması için çarpıklık-basıklık değerlerinin ± 3 aralığında olması gerekmektedir. Bilişsel çarpıtma ölçeğinin olumsuz benlik, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme alt boyutları, çocukluk dönemi ihmal ve istismar ölçeğinin cinsel istismar, fiziksel istismar, duygusal istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal alt boyutları ile Tanrı tasavvuru ölçeğinin olumlu Tanrı tasavvuru ve olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutlarının çarpıklık basıklık değerlerinin ± 3 aralığında olması nedeniyle normallik varsayımını karşıladığı görülmüştür. Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alfa değerinin yorumlanması, bir ölçüm aracının iç tutarlılığını değerlendirmek için önemlidir. 0 ile 1 arasında değer alan Cronbach Alfa katsayısı 0,70 ve üzerinde değer aldığı ölçek için güvenilir yorumu yapılırken 0,50 ve altında olduğu durumlarda kabul edilemez uyum olarak

⁴⁷² Darren George - Paul Mallery, *Ibm Spss Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (New York London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020), 113-114.

⁴⁷³ Rex B. Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (New York: Guilford Press, 2011), 74-77.

yorumlanır. Yapılan analiz sonucunda tüm alt boyutların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada verilerinin normal bir şekilde dağıldığı ve ölçeklerin gerekli geçerlilik kat sayılarına sahip oldukları görüldükten sonra mevcut verilerin, demografik değişken gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı T-testi; ikiden fazla alt grupları olan bağımsız değişkenlerin gruplarının karşılaştırılması için ise Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey HSD testleri uygulanmıştır. Araştırmada ayrıca, değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amacı ile Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu kat sayısından ve değişkenler arası çoklu ilişkileri analiz için yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır.

2.7. Yapısal Eşitlik Modellemesi

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM), psikoloji ve din psikolojisi gibi pek çok farklı alanda, karmaşık ilişkileri modellemek ve hipotezleri test etmek için yaygın olarak kullanılan güçlü bir istatistiksel yöntemdir. Bu istatistiksel yöntemin temel amacı, gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki ilişkileri modellemektir. Gözlenen değişkenler, ölçülebilir veya sayısallaştırılabilen değişkenlerken; gizil değişkenler ise, doğrudan ölçülemeyen ancak gözlenen değişkenler aracılığıyla dolaylı olarak ölçülebilen değişkenleri ifade etmektedir.⁴⁷⁴ Byrne göre (2016) YEM'in, bir modelleme tekniği olarak en önemli özelliği, değişkenler arasındaki ilişkileri incelerken ve ölçüm hatasıyla ilişkili belirsizliği de göz önünde bulundurmasıdır.⁴⁷⁵ YEM genel olarak yapısal model ölçüm modeli olmak üzere iki aşamada uygulanır. Buna göre ilk aşama olan ölçüm modeli, gözlenen değişkenlerin altında yatan gizil değişkenleri doğrulayıcı faktör analizi gibi istatistiksel yöntemler kullanarak açıklayan model, ölçüm modelini ifade etmektedir. İkinci aşama olan yapısal model ise değişkenler arasındaki doğrudan (iki değişken arasında doğrudan bir ilişki) ya da dolaylı (bir dizi değişken üzerinden) ilişkileri tanımlamaktadır.⁴⁷⁶ Mevcut araştırmada

⁴⁷⁴ Kline, *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, 327-355.

⁴⁷⁵ Barbara M. Byrne, *Structural Equation Modeling with Amos: Basic Concepts, Applications, and Programming* (New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016), 311-339.

⁴⁷⁶ Rick H. Hoyle (ed.), *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications* (Thousand Oaks: Sage Publications, 1995), 37-45.

aynı anda birden fazla değişken arasındaki ilişkinin incelenmesine fırsat tanınması, gözlenen değişkenler arasındaki hataları dikkate alabilmesi ve araştırmacılara teorik modelin pratik verilerle uyum seviyesini göstermesi gibi çeşitli faydalarından dolayı YEM tercih edilmiştir. Buradan hareketle çalışmada da yapısal eşitlik modellemesi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada doğrulayıcı ölçüm modelinin test edilebilmesi için çocukluk dönemi ihmal ve istismar ölçeği, bilişsel çarpıtma ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeklerine doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçüm modelinin varsayımları karşıladığı görülmüş ve ikinci aşamaya geçilmiştir. İkinci aşamada ise çocukluk dönemi ihmal ve istismar ölçeği puanlarının bağımsız, olumlu Tanrı tasavvuru ve olumsuz Tanrı tasavvuru ölçeği puanlarının bağımlı, bilişsel çarpıtmanın ise aracı değişken olduğu yapısal model ile test edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. BULGULAR

3.1.1. Katılımcılar ile İlgili Bulgular

3.1.1.1. Örneklem Grubunun Yaşlara Göre Dağılımı

Tablo 3.1. Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	$\bar{x}$	Ss	Medyan	Minimum	Maksimum
	27,17	7,81	24	18	55

Örneklem grubunun yaş ortalaması 27,17, standart sapması 7,81 olarak belirlenmiştir. Çalışmaya dahil edilen katılımcıların minimum yaş değeri 18 iken maksimum yaş değeri 55'dir.

3.1.1.2. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 3.2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Erkek	246	36,1
Kadın	435	63,9
Toplam	681	100

Tablo 3.2'ye göre, katılımcıların %63,9'u kadın, %36,1'i ise erkeklerden oluşmaktadır.

3.1.1.3. Örneklem Grubunun Medeni Duruma Göre Dağılımı

Tablo 3.3. Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evli	149	21,9
Bekâr	487	71,5
Boşanmış	45	6,6
Toplam	681	100

Örneklem grubunun %71,5'i bekar, %21,9'u evli ve %6,6'sı boşanmış bireylerden oluşmaktadır.

3.1.1.4. Örneklem Grubunun Anne Baba Tutumuna Göre Dağılımı

Tablo 3.4. Katılımcıların Anne Baba Tutumuna Göre Dağılımı

Anne Baba Tutumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım	293	43
Aşırı derecede koruyucu yaklaşım	94	13,8
İlgisiz yaklaşım	91	13,4
Otoriter ve baskıcı yaklaşım	203	29,8
Toplam	681	100

Anne baba tutumları değerlendirildiğinde, katılımcıların %43'ü çocukluklarında ailelerinin tutumunu “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım” şeklinde tanımlarken, %29,8'i “otoriter ve baskıcı yaklaşımı” tercih etmiştir. %13,8'i “aşırı derecede koruyucu yaklaşımı” benimserken, %13,4'ü ise “ilgisiz yaklaşımı” tercih etmiştir.

3.1.1.5. Örneklem Grubu Ailelerinin Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 3.5. Katılımcı Ailelerinin Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Ailenin Dindarlık Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Düşük	61	8,9
Ortanın Altı	56	8,2
Orta	243	35,7
Ortanın Üstü	221	32,5
Yüksek	100	14,7
Toplam	681	100

Tablo 3.5'e göre, "orta" dindarlık düzeyine sahip aileler toplam katılımcıların %35,7'sini oluştururken, "ortanın üstü" dindarlık düzeyine sahip aileler %32,5'ini, "yüksek" dindarlık düzeyine sahip aileler %14,7'sini, "düşük" dindarlık düzeyine sahip aileler %8,9'unu ve "ortanın altı" dindarlık düzeyine sahip aileler %8,2'sini oluşturmaktadır.

3.1.1.6. Örneklem Grubunun Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 3.6. Katılımcıların Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Dağılımı

İnanç Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kesinlikle İnanmıyorum	35	5,1
İnanmıyorum	38	5,6
Şüphelerim var	79	11,6
İnanıyorum	84	12,3
Kesinlikle inanıyorum	445	65,3
Toplam	681	100

Örneklem grubunun Tanrı inancı dağılımlarına göre, en yüksek oran %65,3 ile "kesinlikle inanıyorum" cevabını veren katılımcılar oluştururken, %12,3'ü "inanıyorum", %11,6'sı "şüphelerim var", %5,6'sı "inanmıyorum" ve %5,1'i "kesinlikle inanmıyorum" cevabını verenlerdir.

3.1.1.7. Örneklem Grubunun Öznel Dindarlık Algısına Göre Dağılımı

Tablo 3.7. Katılımcıların Öznel Dindarlık Algısına Göre Dağılımı

Öznel Dindarlık Algısı	Sayı (N)	Yüzde (%)
Düşük	154	22,6
Ortanın Altı	42	6,2
Orta	247	36,3
Ortanın Üstü	186	27,3
Yüksek	52	7,6
Toplam	681	100

Katılımcıların dindarlık açısından değerlendirmelerine göre, en yüksek oran %36,3 ile "orta" olarak kendilerini tanımlarken, onu sırasıyla %27,3 ile "ortanın üstü", %22,6 ile "düşük", %7,6 ile "yüksek" ve %6,2 ile "ortanın altı" takip etmektedir.

3.1.1.8. Örneklem Grubunun Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 3.8. Katılımcıların Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı

Dini İnançtan Destek Alma Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Düşük	151	22,2
Ortanın Altı	25	3,7
Orta	97	14,2
Ortanın Üstü	183	26,9
Yüksek	225	33
Toplam	681	100

Katılımcıların travmatik yaşam olayları karşısında dini inançlarından aldıkları destek düzeyine göre, %33'ü "yüksek", %26,9'u "ortanın üstü", %22,2'si "düşük", %14,2'si "orta" ve %3,7'si "ortanın altı" seviyede destek aldığını belirtmiştir.

3.1.1.9. Örneklem Grubunun Profesyonel Psikolojik Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 3.9. Katılımcıların Profesyonel Psikolojik Destek Alma Düzeyine Göre Dağılımı

Psikolojik Destek Alma Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım	84	12,3
Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım	46	6,8
Sadece psikolojik destek aldım	116	17
İhtiyacım oldu ancak başvurmadım	170	25
İhtiyacım olmadığı için almadım	265	38,9
Toplam	681	100

Tablo 3.9'a göre, katılımcıların %38,9'u "ihtiyacı olmadığı için psikolojik destek veya psikiyatrik tedavi almadığını", %25'i "ihtiyacı olduğu halde başvurmadığını", %17'si "sadece psikolojik destek aldığını", %12,3'ü "hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldığını" ve %6,8'i ise "sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldığını" belirtmiştir.

3.1.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar ile İlgili Bulgular

3.1.2.1. Yaşa Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.10. Yaşa Göre İhmal ve İstismar Ölçeği Alt Boyutlarının Korelasyonları

	Yaş	Cinsel İstismar	Fiziksel İstismar	Duygusal İstismar	Duygusal İhmal	Fiziksel İhmal
Yaş	1	,092*	,097*	,090*	,137**	,184**
Cinsel İstismar		1	,523**	,563**	,558**	,538**
Fiziksel İstismar			1	,716**	,688**	,655**
Duygusal İstismar				1	,840**	,729**
Duygusal İhmal					1	,830**
Fiziksel İhmal						1

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Yapılan korelasyon analizi sonucunda yaş ile; “cinsel İstismar” ($r=0,092$, $p<0,05$), “fiziksel istismar” ($r=0,097$, $p<0,05$), “duygusal istismar” ($r=0,090$, $p<0,05$), “duygusal ihmal” ($r=0,137$, $p<0,01$) ve “fiziksel ihmal” arasında pozitif yönde anlamlı ve düşük düzeyde ($r=0,184$, $p<0,01$) bir ilişki gözlenmiştir.

3.1.2.2. Cinsiyete Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.11. Cinsiyete Göre İhmal ve İstismar (Bağımsız Örneklem, t-Testi)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
Cinsiyet					
Erkek	246	2,18	0,75		
Kadın	435	1,85	0,52	6,770	.005
Toplam	681	2,02	0,63		

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar ölçeği puan ortalamalarının, cinsiyete göre gösterdiği farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenebilmesi için uygulanan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre “erkek” katılımcıların ($\bar{x}=2,18$) puan ortalamaları, “kadın” katılımcılara ($\bar{x}=1,85$) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($t=6,770$, $p<0,1$) daha yüksektir.

3.1.2.3. Medeni Duruma Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.12. Medeni Duruma Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Medeni Durum						
1. Evli	149	1,79	0,47	61,054	.020	1-2,3 2-3
2. Bekâr	487	1,94	0,61			
3. Boşanmış	45	2,87	0,65			
Toplam	681	2,20	0,58			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, medeni duruma göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı farklılıklar ($F=61,054$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “evli” ($\bar{x}=1,79$) katılımcıların ihmal ve istismar puanları, “bekâr” ($\bar{x}=1,94$) ve “boşanmış” ($\bar{x}=2,87$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bunun yanı sıra diğer bir anlamlı farklılık da “bekâr” ($\bar{x}=1,94$) ve “boşanmış” ($\bar{x}=2,87$) katılımcılar arasında meydana gelmiştir.

3.1.2.4. Anne Baba Tutumuna Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.13. Anne Baba Tutumuna Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Anne Baba Tutumu						
1. Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım	293	1,56	0,21	203,252	.001	1-2,3 2-3,4
2. Aşırı derecede koruyucu yaklaşım	94	1,72	0,32			
3. İlgisiz yaklaşım	91	2,57	0,62			
4. Otoriter ve baskıcı yaklaşım	203	2,41	0,66			
Toplam	681	2,06	0,88			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, anne baba tutumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı farklılıklar ($F=203,252$, $p<0,001$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” ($\bar{x}=1,56$) tutumu tecrübe etmiş katılımcıların ihmal ve istismar puanları, “aşırı derecede koruyucu” ($\bar{x}=1,72$), “otoriter ve baskıcı” ($\bar{x}=2,41$) ve

1. Kesinlikle inanmıyorum	35	3,11	0,57			
2. İnanmıyorum	38	3,03	0,43			
3. Şüphelerim var	79	2,57	0,61	179,446	.008	1-3,4,5
4. İnanıyorum	84	1,83	0,49			2-3,4,5
5. Kesinlikle inanıyorum	445	1,71	0,63			3-4,5
Toplam	681	2,43	0,54			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, Tanrı'ya inanç düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı farklılıklar ($F=179,446$, $p<0,01$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; Tanrı inancını “kesinlikle inanmıyorum” ($\bar{x}=3,11$) olarak ifade edenlerin ihmal ve istismar puanları, şüphelerim var” ($\bar{x}=2,57$), “inanıyorum” ($\bar{x}=1,83$) ve “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}=1,71$) şeklinde ifade eden katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna ek olarak başka bir anlamlı farklılık ise “inanmıyorum” ($\bar{x}=3,03$) şeklinde ifade eden katılımcılar ile, “şüphelerim var”, “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” şeklinde belirten katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Ayrıca son olarak Tanrı'ya yönelik inanç durumunu “şüphelerim var” ($\bar{x}=2,57$) şeklinde ifade eden katılımcıların da istismar puanları, “inanıyorum” ($\bar{x}=1,83$) ve “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}=1,71$) olarak dile getiren katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde farklılaşma göstermiştir.

3.1.2.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.16. Öznel Dindarlık Algısına Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Öznel Dindarlık Düzeyi						
1. Düşük	154	2,77	0,63			
2. Ortanın Altı	42	1,96	0,52			
3. Orta	247	1,74	0,37	151,370	.043	1-2,3,4,5
4. Ortanın Üstü	186	1,70	0,41			
5. Yüksek	52	1,59	0,33			
Toplam	681	1,95	0,45			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, öznel dindarlık algılarına göre uygulanan tek yönlü ANOVA

sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=151,370$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; öznel dindarlık algısı “düşük” ($\bar{x}=2,77$) olan katılımcıların ihmal ve istismar puanları, “ortanın altı” ($\bar{x}= 1,96$) “orta” ($\bar{x}=1,74$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=1,70$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,59$) katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bunun yanı sıra öznel dindarlık algı düzeyini “orta” ($\bar{x}=1,74$) şeklinde ifade eden katılımcıların da “yüksek” ($\bar{x}=1,59$) olan katılımcılara kıyasla istismar yaşantı puanları anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

3.1.2.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.17. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Dini Başa Çıkma Düzeyi						
1. Düşük	151	2,77	0,64	149,232	.041	1-2,3,4,5 2-3,4,5
2. Ortanın Altı	25	2,16	0,55			
3. Orta	97	1,71	0,35			
4. Ortanın Üstü	183	1,72	0,34			
5. Yüksek	225	1,74	0,44			
Toplam	681	2,02	0,46			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, dini inançtan destek alma düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=149,232$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; dini inançtan destek alma düzeyleri “düşük” ($\bar{x}=2,77$) olan katılımcıların ihmal ve istismar yaşantı puanları, “ortanın altı” ($\bar{x}=2,16$), “orta” ($\bar{x}=1,71$), “ortanın üstü” ($\bar{x}= 1,72$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,74$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bunun yanı sıra dini inançtan destek alma düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=2,16$) katılımcıların, “orta” ($\bar{x}=1,71$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=1,72$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,74$) olan katılımcılara kıyasla ihmal ve istismar yaşantı skorlarının, daha yüksek çıktığı gözlenmiştir.

3.1.2.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar

Tablo 3.18. Profesyonel Destek Alma Düzeylerine Göre İhmal ve İstismar (ANOVA, Tukey HSD)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Psikolojik Destek Alma Düzeyi						
1. Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım	84	2,44	0,75	71,129	.006	1-3,4,5 2-3,4,5 4-5
2. Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım	46	2,49	0,72			
3. Sadece psikolojik destek aldım	116	1,83	0,59			
4. İhtiyacım oldu ancak başvurmadım	170	1,94	0,50			
5. İhtiyacım olmadığı için almadım	265	1,64	0,33			
Toplam	681	2,07	0,57			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, profesyonel psikolojik destek alma düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=71,129$, $p<0,01$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; Katılımcılardan “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=2,44$) şeklinde belirten katılımcıların ihmal ve istismar puanları, “sadece psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=1,83$), “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ($\bar{x}=1,94$) ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=1,64$) şeklinde belirten katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna ek olarak “sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım” ($\bar{x}=2,49$) şeklinde belirten katılımcıların da “sadece psikolojik destek aldım”, “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ($\bar{x}=1,94$) ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=1,64$) şeklinde belirten katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları gözlenmiştir. Yine bir başka anlamlı farklılık ise “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” şeklinde belirten katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=1,64$) şeklinde belirten katılımcıların en düşük ihmal ve istismar puanlarına sahip oldukları gözlenmiştir.

3.1.3. Bilişsel Çarpıtmalar ile İlgili Bulgular

3.1.3.1. Yaşa Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.19. Yaşa Göre Bilişsel Çarpıtma Korelasyonları

	Yaş	Olumsuz Benlik	Kendini Suçlama	Çaresizlik	Umutsuzluk	Yaşamı Tehlikeli Görme
Yaş	1	,027	-0,011	,082*	0,012	-0,002
Olumsuz B.		1	,869**	,795**	,765**	,836**
Kendini S.			1	,820**	,765**	,829**
Çaresizlik				1	,884**	,820**
Umutsuzluk					1	,820**
Yaşamı T. G.						1

*p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda yaş ile “çaresizlik” arasında pozitif yönlü anlamlı ve zayıf bir ilişki ($r=0,082$; $p<0,05$) vardır. “Olumsuz benlik”, “kendini suçlama”, “umutsuzluk” ve “yaşamı tehlikeli görme” alt boyutları ile yaş arasındaki korelasyon istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmiştir.

3.1.3.2. Cinsiyete Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.20. Cinsiyete Göre Bilişsel Çarpıtma (Bağımsız Örneklem, T-Testi)

Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
Cinsiyet					
Erkek	246	2,92	1,01		
Kadın	435	2,57	0,88	4,486	.038
Toplam	681	2,74	0,94		

Bilişsel çarpıtma ölçeği puan ortalamalarının, cinsiyete göre gösterdiği farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenebilmesi için uygulanan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre “erkek” katılımcıların ($\bar{x}=2,92$) puan ortalamaları, “kadın” katılımcılara ($\bar{x}=2,57$) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($t=4,486$, $p<0.5$) daha yüksektir.

3.1.3.3. Medeni Duruma Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.21. Medeni Duruma Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Medeni Durum						
1. Evli	149	2,30	0,71	54,089	.001	1-2,3 2-3
2. Bekâr	487	2,71	0,93			
3. Boşanmış	45	3,86	0,73			
Toplam	681	2,95	0,79			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, medeni duruma göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=54,089$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “evli” ($\bar{x}=2,30$) katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “bekâr” ($\bar{x}=2,71$) ve “boşanmış” ($\bar{x}=3,86$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bunun yanı sıra “boşanmış” ($\bar{x}=3,86$) katılımcıların da “bekâr” ($\bar{x}=2,71$) katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlenmiştir.

3.1.3.4. Anne Baba Tutumuna Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.22. Anne Baba Tutumuna Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Anne Baba Tutumu						
1. Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım	293	2,21	0,69	81,672	.001	1-2,3 2-3,4
2. Aşırı derecede koruyucu yaklaşım	94	2,51	0,80			
3. İlgisiz yaklaşım	91	3,39	0,94			
4. Otoriter ve baskıcı yaklaşım	203	3,18	0,92			
Toplam	681	2,82	0,83			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, anne baba tutumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=81,672$, $p<0,001$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” ($\bar{x}=2,21$) tutumu tecrübe etmiş katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “aşırı derecede koruyucu” ($\bar{x}=2,51$), “otoriter ve baskıcı” ($\bar{x}=3,39$) ve “ilgisiz” ($\bar{x}=3,18$) anne baba tutumuna sahip katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bunun yanı sıra “aşırı derecede koruyucu” ($\bar{x}=1,72$) anne baba tutumuna sahip

katılımcıların da anlamlı düzeyde, “otoriter ve baskıcı” ($\bar{x}=2,41$) ve “ilgisiz” ($\bar{x}=2,57$) anne baba tutumuna sahip katılımcılara kıyasla daha düşük ortalama puanlara sahiptir.

3.1.3.5. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.23. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Ailenin Dindarlık Düzeyi						
1. Düşük	61	3,77	0,75	53,212	.047	1-3,4,5 2-3,4,5 3-4,5
2. Ortanın Altı	56	3,58	0,89			
3. Orta	243	2,63	0,91			
4. Ortanın Üstü	221	2,41	0,78			
5. Yüksek	100	2,32	0,73			
Toplam	681	2,94	0,81			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, ailenin dindarlığına göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=53,212$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; aile dindarlık düzeyi “düşük” ($\bar{x}=3,77$) olan katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, aile dindarlık düzeyi “orta” ($\bar{x}=2,63$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,41$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,32$) olan diğer katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna ek olarak aile dindarlık düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=3,58$) olan katılımcıların, “orta” ($\bar{x}=2,63$) “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,41$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,32$) düzeyde dindar olan ailelere göre daha yüksektir. Diğer bir anlamlı farklılık da aile dindarlık düzeyi “orta” ($\bar{x}=2,63$) olan katılımcılar ile, “ortanın üstü” ve “yüksek” katılımcılar arasında meydana gelmiştir.

3.1.3.6. Tanrı’ya İnanç Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.24. Tanrı’ya İnanç Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Tanrı'ya Yönelik İnanç Düzeyi						
1. Kesinlikle İnanmıyorum	35	3,83	0,79	84,001	.007	1-4,5 2-4,5 3-4,5
2. İnanmıyorum	38	3,87	0,61			
3. Şüphelerim var	79	3,53	0,85			
4. İnanıyorum	84	2,68	0,89			
5. Kesinlikle inanıyorum	445	2,36	0,75			
Toplam	681	2,43	0,54			

Analiz sonuçları, katılımcıların çocukluk dönemi bilişsel çarpıtma puanlarının, Tanrı'ya inanç düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=84,001$, $p<0,01$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; Tanrı inancını “kesinlikle inanmıyorum” ($\bar{x}=3,83$) olarak ifade edenlerin bilişsel çarpıtma puanları, “inanıyorum” ($\bar{x}=2,68$) ve “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}=2,36$) şeklinde ifade eden katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna ek olarak başka bir anlamlı farklılık ise “inanmıyorum” ($\bar{x}=3,87$) şeklinde ifade eden katılımcılar ile, “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” şeklinde ifade eden katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Ayrıca son olarak Tanrı'ya yönelik inanç durumunu “şüphelerim var” ($\bar{x}=3,53$) şeklinde ifade eden katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “inanıyorum” ($\bar{x}=2,69$) ve “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}=2,36$) olarak ifade eden katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

3.1.3.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.25. Öznel Dindarlık Algısına Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Öznel Dindarlık Düzeyi						
1. Düşük	154	3,65	0,80	81,963	.017	1-2,3,4,5 2-3,4,5 3-5
2. Ortanın Altı	42	2,88	0,97			
3. Orta	247	2,47	0,77			
4. Ortanın Üstü	186	2,32	0,76			
5. Yüksek	52	2,02	0,66			
Toplam	681	2,66	0,79			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, öznel dindarlık algılarına göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=81,963$, $p<0,05$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; öznel dindarlık algısı “düşük” ($\bar{x}= 3,65$) olan katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “ortanın altı” ($\bar{x}=2,88$) “orta” ($\bar{x}=2,47$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,32$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,02$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Diğer bir anlamlı farklılık ise öznel dindarlık

düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=2,88$) olan katılımcılar ile “orta” ($\bar{x}=2,47$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,32$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,02$) olanlar arasında gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra öznel dindarlık algısı “orta” ($\bar{x}=2,47$) olan katılımcıların, “yüksek” ($\bar{x}=2,02$) olan katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma puanları, anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

3.1.3.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.26. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Dini Başa Çıkma Düzeyi						
1. Düşük	151	3,61	0,81	74,353	.001	1-3,4,5 2-4,5 3-5
2. Ortanın Altı	25	3,22	1,09			
3. Orta	97	2,63	0,86			
4. Ortanın Üstü	183	2,40	0,76			
5. Yüksek	225	2,30	0,74			
Toplam	681	2,83	0,85			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, dini inançtan destek alma düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=74,353$, $p<0,001$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; dini inançtan destek alma düzeyleri “düşük” ($\bar{x}=3,61$) olan katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “orta” ($\bar{x}=2,63$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,40$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,30$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ayrıca dini inançtan destek alma düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=3,22$) katılımcıların, “ortanın üstü” ($\bar{x}=2,40$) ve “yüksek” ($\bar{x}=2,30$) olan katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma puanları daha yüksek çıktığı gözlenmiştir. Son olarak dini inançtan destek alma düzeyleri “orta” ($\bar{x}=2,63$) olan katılımcıların, “yüksek” ($\bar{x}=2,30$) olan katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

3.1.3.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma

Tablo 3.27. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Bilişsel Çarpıtma (ANOVA, Tukey HSD)

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Psikolojik Destek Alma Düzeyi						
1. Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım	84	3,41	0,75	68,711	.006	1-3,4,5 2-3,4,5 3-5
2. Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım	46	3,39	0,72			
3. Sadece psikolojik destek aldım	116	2,68	0,59			
4. İhtiyacım oldu ancak başvurmadım	170	2,71	0,50			
5. İhtiyacım olmadığı için almadım	265	2,15	0,33			
Toplam	681	2,01	0,57			

Analiz sonuçları, katılımcıların bilişsel çarpıtma puanlarının, profesyonel psikolojik destek alma düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark ($F=68,711$, $p<0,01$) olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; Katılımcılardan “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=3,41$) şeklinde belirten katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları, “sadece psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=2,68$), “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ($\bar{x}=2,71$) ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=2,15$) şeklinde belirten katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bunun yanı sıra “sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım” ($\bar{x}=3,39$) şeklinde ifade eden kimselerin, “sadece psikolojik destek aldım”, “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” diyen katılımcılara göre anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlenmiştir. Son olarak yapılan analiz sonucunda “sadece psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=2,68$) şeklinde belirten katılımcıların, “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=2,15$) şeklinde belirten katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.1.4. Tanrı Tasavvurları ile İlgili Bulgular

3.1.4.1. Yaşa Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.28. Yaşa Göre Tanrı Tasavvuru Korelasyonu

	Yaş	Olumlu Tanrı	Olumsuz Tanrı
Yaş	1	-,103**	,078*
Olumlu Tanrı		1	-,811**
Olumsuz Tanrı			1

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Yapılan korelasyon analizi sonucunda yaş ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı yüksek ($r=-0,103$; $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönlü anlamlı ve düşük ($r=0,078$; $p<0,05$) bir ilişki görülmüştür.

3.1.4.2. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.29. Cinsiyete Göre Tanrı Tasavvuru (Bağımsız Örneklem, t-Testi)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
Olumlu Tanrı Tasavvuru					
Erkek	246	3,15	1,60	-10,018	0,001
Kadın	435	4,29	1,04		
Toplam	681	3,72	1,32		
Olumsuz Tanrı Tasavvuru					
Erkek	246	2,42	1,05	8,263	0,001
Kadın	435	1,80	0,74		
Toplam	681	2,11	0,90		

Olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutlarının ortalamalarının, cinsiyete göre gösterdiği farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenebilmesi için uygulanan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre olumlu Tanrı tasavvuru alt boyutunda “kadın” katılımcıların ($\bar{x}=4,29$) puanları, “erkek” katılımcılara ($\bar{x}=3,15$) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($t=-10,018$, $p<0.1$) daha yüksektir. Bunun yanı sıra olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutunda ise “erkek” ($\bar{x}=2,42$) katılımcıların, “kadın” katılımcılara ($\bar{x}=4,29$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek skorlara sahip olduğu gözlenmiştir ($t=-10,018$, $p<0.01$).

3.1.4.3. Medeni Duruma Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.30. Medeni Duruma Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Farklılık
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Evli	149	4,34	0,94	53,966	0,001	1-2,3 2-3
2. Bekâr	487	3,90	1,37			
3. Boşanmış	45	2,07	1,36			
Toplam	681	3,87	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Evli	149	1,65	0,58	58,634	0,001	1-2,3 2-3
2. Bekâr	487	2,03	0,90			
3. Boşanmış	45	3,20	0,95			
Toplam	681	2,29	0,81			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, medeni duruma göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “evli” ($\bar{x}=4,34$) katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “bekâr” ($\bar{x}=3,90$) ve “boşanmış” ($\bar{x}=2,07$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=53,966$, $p<0,001$) daha yüksektir. Buna benzer şekilde “boşanmış” ($\bar{x}=3,20$) katılımcıların olumsuz Tanrı tasavvuru skorları, “bekâr” ($\bar{x}=2,03$) ve “evli” ($\bar{x}=1,65$) olan katılımcılarından anlamlı düzeyde ($F=58,634$, $p<0,001$) daha yüksek çıkmıştır.

3.1.4.4. Anne Baba Tutumuna Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.31. Anne Baba Tutumuna Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1.Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım	293	4,50	0,79	72,087	0,001	1-3,4 2-3,4 3-4
2 Aşırı derecede koruyucu yaklaşım	94	4,37	0,86			
3. İlgisiz yaklaşım	91	2,93	1,60			
4. Otoriter ve baskıcı yaklaşım	203	3,18	1,58			
Toplam	681	3,88	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1.Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım	293	1,58	0,46	83,982	0,001	1-3,4 2-3,4
2 Aşırı derecede koruyucu yaklaşım	94	1,69	0,45			
3. İlgisiz yaklaşım	91	2,61	1,10			
4. Otoriter ve baskıcı yaklaşım	203	2,54	1,05			

Toplam	681	2,02	0,91
---------------	------------	-------------	-------------

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, anne baba tutumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” ($\bar{x}=4,50$) tutumu tecrübe etmiş katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “otoriter ve baskıcı” ($\bar{x}=3,18$) ve “ilgisiz” ($\bar{x}=2,93$) anne baba tutumuna sahip katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=72,087$, $p<0,001$) daha yüksektir. Bunun yanı sıra diğer bir anlamlı farklılık ise “ilgisiz” ($\bar{x}=2,93$) anne baba tutumuna sahip katılımcılar ile “otoriter ve baskıcı” tutuma sahip katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutunda ise “ilgisiz” ($\bar{x}=2,61$) anne baba tutumuna sahip katılımcıların ortalama puanları, “otoriter ve baskıcı” ($\bar{x}=2,54$) ve “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” ($\bar{x}=1,58$) anne baba tutumuna sahip katılımcılardan anlamlı olarak ($F=83,982$, $p<0,001$) daha yüksek skorlara sahip oldukları tespit edilmiştir.

3.1.4.5. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.32. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	61	2,04	1,30	85,952	0.35	1-3,4,5 2-3,4,5 3-4,5
2. Ortanın Altı	56	2,38	1,43			
3. Orta	243	3,94	1,29			
4. Ortanın Üstü	221	4,34	0,97			
5. Yüksek	100	4,64	0,65			
Toplam	681	3,87	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	61	3,33	0,91	87,299	0.26	1-2,3,4,5 3-4,5
2. Ortanın Altı	56	2,92	1,00			
3. Orta	243	1,94	0,82			
4. Ortanın Üstü	221	1,71	0,59			
5. Yüksek	100	1,59	0,50			
Toplam	681	2,02	0,91			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, aile dindarlık durumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA

sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; aile dindarlık düzeyi “düşük” ($\bar{x}=2,04$) olan katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “orta” ($\bar{x}=3,94$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=4,34$) ve “yüksek” ($\bar{x}=4,64$) olan diğer katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=85,952$, $p<0,05$) daha düşüktür. Bunun yanı sıra diğer bir anlamlı farklılık ise aile dindarlık düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=2,38$) olan katılımcılar ile “orta”, “ortanın üstü” ve “yüksek” olan katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutuna baktığımızda ise aile dindarlık düzeyi düşük ($\bar{x}=3,33$) olan katılımcıların, ailesinin dindarlık düzeyi “ortanın altı” ($\bar{x}=2,92$), “orta” ($\bar{x}=1,94$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=1,71$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,59$) olan katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde ($F=87,299$, $p<0,05$) daha yüksek çıktığı gözlenmiştir. Son olarak diğer bir anlamlı farklılık ise ailesinin dindarlık düzeyi “orta” ($\bar{x}=1,94$) olan katılımcılar ile “ortanın üstü” ve “yüksek” olduğu beyan eden katılımcılar arasında meydana gelmiştir.

3.1.4.6. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.33. Tanrı'ya İnanç Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Kesinlikle İnanmıyorum	35	1,16	0,25	885,532	0,001	1-3,4,5 2-3,4,5 3-4,5
2. İnanmıyorum	38	1,23	0,31			
3. Şüphelerim var	79	1,92	0,59			
4. İnanıyorum	84	3,95	0,82			
5. Kesinlikle inanıyorum	445	4,65	0,52			
Toplam	681	3,87	0,49			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Kesinlikle İnanmıyorum	35	3,62	0,83	317,326	0,001	1-3,4,5 2-3,4,5 3-4,5
2. İnanmıyorum	38	3,58	0,58			
3. Şüphelerim var	79	3,16	0,72			
4. İnanıyorum	84	1,80	0,62			
5. Kesinlikle inanıyorum	445	1,60	0,44			
Toplam	681	2,75	0,91			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, Tanrı'ya yönelik inanç durumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının

belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; Tanrı inancını “kesinlikle inanmıyorum” ($\bar{x}=1,16$) olarak ifade edenlerin olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “şüphelerim var” ($\bar{x}=1,92$ “inanıyorum” ($\bar{x}=3,95$) ve “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}= 4,65$) şeklinde ifade eden katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=885,532$, $p<0,001$) daha düşüktür. Buna ek olarak başka bir anlamlı farklılık ise “inanmıyorum” ($\bar{x}=1,23$) şeklinde ifade eden katılımcılar ile, “şüphelerim var”, “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” şeklinde ifade eden katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutunda ise benzer şekilde “kesinlikle inanıyorum” ($\bar{x}=1,60$) şeklinde belirten katılımcıların, “şüphelerim var” ($\bar{x}=3,16$ “inanmıyorum” ($\bar{x}=3,58$) ve “kesinlikle inanmıyorum” ($\bar{x}= 3,62$) şeklinde ifade eden katılımcılara kıyasla puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=317,326$, $p<0,001$) daha düşük çıkmıştır.

3.1.4.7. Öznel Dindarlık Algısına Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.34. Öznel Dindarlık Algısına Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	154	1,79	1,02	396,002	0,001	1-3,4,5 2-3,4,5 3-5
2. Ortanın Altı	42	3,54	1,22			
3. Orta	247	4,48	0,67			
4. Ortanın Üstü	186	4,60	0,54			
5. Yüksek	52	4,84	0,33			
Toplam	681	3,87	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	154	3,28	0,86	230,503	0,001	1-3,4,5 2-3,4,5
2. Ortanın Altı	42	2,12	0,69			
3. Orta	247	1,68	0,46			
4. Ortanın Üstü	186	1,56	0,49			
5. Yüksek	52	1,51	0,44			
Toplam	681	2,02	0,91			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, öznel dindarlık algısına göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; öznel dindarlık algısı “düşük” ($\bar{x}=1,79$) olan katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “orta” ($\bar{x}=4,48$),

“ortanın üstü” ($\bar{x}=4,60$) ve “yüksek” ($\bar{x}=4,84$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=396,002$, $p<0,001$) daha düşüktür. Diğer bir anlamlı farklılık ise öznel dindarlık algısı “orta” ($\bar{x}=4,48$) olan katılımcılar ile, “yüksek” olan katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutunda ise öznel dindarlık algısı “düşük” ($\bar{x}=3,28$) ve “ortanın altı” ($\bar{x}=2,12$) olan katılımcıların puanları, “orta” ($\bar{x}=1,68$), “ortanın üstü” ($\bar{x}=1,56$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,56$) olan katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde ($F=230,503$, $p<0,001$) daha yüksek çıkmıştır.

3.1.4.8. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.35. Dini İnançtan Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	151	1,76	1,01	431,122	0,004	1-2,3,4,5 3-5 4-5
2. Ortanın Altı	25	3,14	1,23			
3. Orta	97	4,24	0,77			
4. Ortanın Üstü	183	4,44	0,63			
5. Yüksek	225	4,76	0,46			
Toplam	681	3,87	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Düşük	151	3,25	0,89	210,721	0,006	1-2,3,4,5 3-4,5 4-5
2. Ortanın Altı	25	2,51	0,85			
3. Orta	97	1,76	0,55			
4. Ortanın Üstü	183	1,61	0,46			
5. Yüksek	225	1,59	0,46			
Toplam	681	2,02	0,91			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, dini inançtan destek alam durumuna göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; dini inançtan destek alma düzeyleri “düşük” ($\bar{x}=1,76$) olan katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “ortanın altı” ($\bar{x}=3,14$), “orta” ($\bar{x}=4,24$) “ortanın üstü” ($\bar{x}=4,44$) ve “yüksek” ($\bar{x}=4,76$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı ($F=431,122$, $p<0,01$) düzeyde daha düşüktür. Diğer bir anlamlı farklılık ise dini inançtan destek alma düzeyi “yüksek” ($\bar{x}=4,76$) olan katılımcılar ile “orta” ve “ortanın üstü” olan katılımcılar arasında meydana gelmiştir. Olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarına baktığımızda ise

“düşük” ($\bar{x}=3,25$) olan katılımcıların olumsuz Tanrı tasavvuru puanları, “ortanın altı” ($\bar{x}=2,51$), “orta” ($\bar{x}=1,76$) “ortanın üstü” ($\bar{x}=1,61$) ve “yüksek” ($\bar{x}=1,59$) olan katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=210,721$, $p<0,01$) daha yüksek çıkmıştır. Buna ek olarak başka bir anlamlı farklılık ise dini inanç başa çıkma düzeyi “orta” ($\bar{x}=1,76$) olan katılımcılar ile “ortanın üstü” ve “yüksek” olan katılımcılar arasında meydana gelmiştir.

3.1.4.9. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru

Tablo 3.36. Profesyonel Destek Alma Düzeyine Göre Tanrı Tasavvuru (ANOVA, Tukey HSD)

Tanrı Tasavvuru Ölçeği	N	$\bar{x}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark
Olumlu Tanrı Tasavvuru						
1. Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım	84	3,06	1,52	57,230	0,001	1-3,4,5 2-3,4,5 3-5 4-5
2. Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım	46	2,69	1,55			
3. Sadece psikolojik destek aldım	116	3,94	1,54			
4. İhtiyacım oldu ancak başvurmadım	170	4,11	1,12			
5. İhtiyacım olmadığı için almadım	265	4,49	0,84			
Toplam	681	3,87	1,38			
Olumsuz Tanrı Tasavvuru						
1. Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım	84	2,62	1,05	66,169	0,001	1-3,4,5 4-5
2. Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım	46	2,83	1,04			
3. Sadece psikolojik destek aldım	116	1,83	0,86			
4. İhtiyacım oldu ancak başvurmadım	170	1,90	0,74			
5. İhtiyacım olmadığı için almadım	265	1,59	0,48			
Toplam	681	2,02	0,91			

Analiz sonuçları, katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının, profesyonel psikolojik destek alma düzeyine göre uygulanan tek yönlü ANOVA sonuçlarından hareketle anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkın kaynağının belirlenebilmesi için uygulanan Tukey post hoc testine göre; katılımcılardan “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=3,06$) şeklinde belirten katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “sadece psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=3,94$), “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ($\bar{x}=4,11$) ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=4,49$) şeklinde belirten katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=57,230$, $p<0,001$) daha düşüktür. Olumsuz Tanrı tasavvuru

alt boyutunda ise benzer şekilde “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=2,62$) şeklinde belirten katılımcıların puanları, “sadece psikolojik destek aldım” ($\bar{x}=1,83$), “ihtiyacım oldu ancak başvurmadım” ($\bar{x}=1,90$) ve “ihtiyacım olmadığı için almadım” ($\bar{x}=1,59$) şeklinde belirten katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($F=66,169$, $p<0,001$) daha yüksek çıktığı gözlenmiştir.

3.1.5. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar, Bilişsel Çarpıtmalar ve Tanrı Tasavvuru Alt Boyutlar Düzeyinde Korelasyon Analizi

Tablo 3.37. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi

	OB	KS	Ç	U	YTG	Cİ	FİST	DİST	DİH	FİH	OTT	OTTD
OB	1											
KS	,869**	1										
Ç	,795**	,820**	1									
U	,765**	,765**	,884**	1								
YTG	,836**	,829**	,820**	,820**	1							
Cİ	,526**	,433**	,431**	,415**	,534**	1						
FİST	,580**	,500**	,479**	,467**	,588**	,523**	1					
DİST	,692**	,598**	,564**	,554**	,682**	,563**	,716**	1				
DİH	,648**	,560**	,551**	,542**	,635**	,558**	,688**	,840**	1			
FİH	,554**	,467**	,455**	,463**	,555**	,538**	,655**	,729**	,830**	1		
OTT	-,602**	-,478**	-,522**	-,569**	-,601**	-,578**	-,593**	-,606**	-,623**	-,600**	1	
OTTD	,714**	,621**	,652**	,654**	,728**	,641**	,654**	,691**	,661**	,618**	-,811**	1

* $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$ düzeyinde anlamlı. **OB**: Olumsuz Benlik, **KS**: Kendini Suçlama, **Ç**: Çaresizlik, **U**: Umutsuzluk, **YTG**: Yaşamı Tehlikeli Görme, **Cİ**: Cinsel İstismar, **FİST**: Fiziksel İstismar, **DİST**: Duygusal İstismar, **DİH**: Duygusal İhmal, **FİH**: Fiziksel İhmal, **OTT**: Olumlu Tanrı Tasavvuru, **OTTD**: Olumsuz Tanrı Tasavvuru

Olumsuz benlik ile kendini suçlama ($r=0,869$; $p<0,01$), çaresizlik ($r=0,795$; $p<0,01$), umutsuzluk ($r=0,765$; $p<0,01$) ve yaşamı tehlikeli görme ($r=0,836$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Cinsel istismar ($r=0,526$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,580$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,692$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,648$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,554$; $p<0,01$) ile olumsuz benlik arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile olumsuz benlik arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,602$; $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile olumsuz benlik arasında pozitif yönlü anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki vardır ($r=0,714$; $p<0,01$).

Kendini suçlama ile çaresizlik ($r=0,820$; $p<0,01$), umutsuzluk ($r=0,765$; $p<0,01$) ve yaşamı tehlikeli görme ($r=0,829$; $p<0,01$) pozitif yönlü anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Cinsel istismar ($r=0,433$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,500$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,598$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,560$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,467$; $p<0,01$) ile kendini suçlama arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile kendini suçlama arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,478$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile kendini suçlama arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,621$; $p<0,01$).

Çaresizlik ile umutsuzluk ($r=0,884$; $p<0,01$) ve yaşamı tehlikeli görme ($r=0,820$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve yüksek dereceli bir ilişki vardır. Cinsel istismar ($r=0,431$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,479$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,564$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,551$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,455$; $p<0,01$) ile çaresizlik arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile çaresizlik arasında negatif yönlü ve orta dereceli ($r=-0,522$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile çaresizlik arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,652$; $p<0,01$).

Umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme ($r=0,820$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve yüksek dereceli bir ilişki vardır. Cinsel istismar ($r=0,415$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,467$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,554$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,542$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,463$; $p<0,01$) ile umutsuzluk arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile umutsuzluk arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,569$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile umutsuzluk arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,654$; $p<0,01$).

Cinsel istismar ($r=0,534$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,588$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,682$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,635$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,555$; $p<0,01$) ile yaşamı tehlikeli görme arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile yaşamı tehlikeli görme arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,601$; $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile yaşamı tehlikeli görme arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,728$; $p<0,01$).

Cinsel istismar ile fiziksel istismar ($r=0,523$; $p<0,01$), duygusal istismar ($r=0,563$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,558$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,538$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile cinsel istismar arasında negatif yönlü ve orta dereceli ($r=-0,578$; $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile cinsel istismar arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,641$; $p<0,01$).

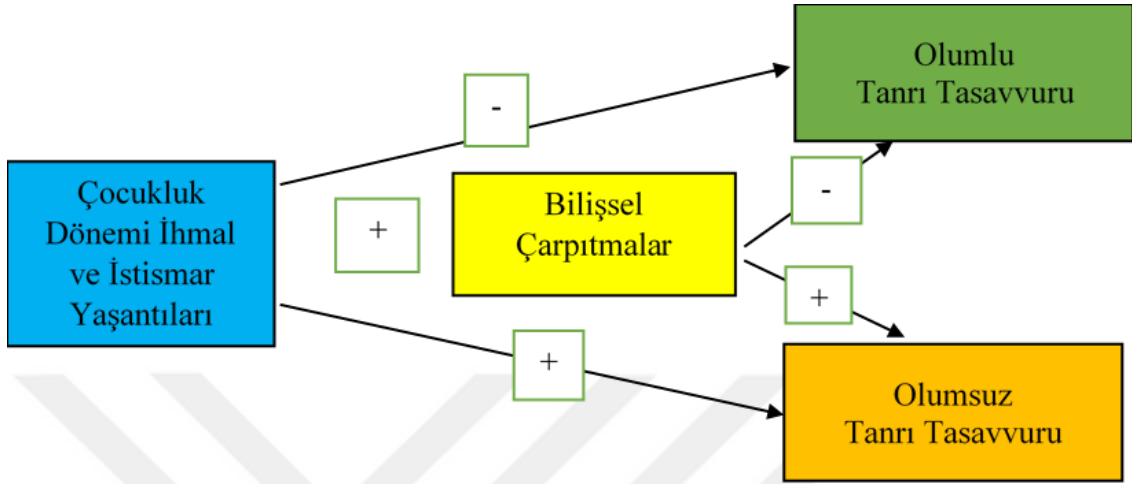
Fiziksel istismar ile duygusal istismar ($r=0,716$; $p<0,01$) arasında güçlü ve pozitif yönlü, duygusal ihmal ($r=0,558$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,538$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile fiziksel istismar arasında negatif yönlü ve orta dereceli ($r=-0,593$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile fiziksel istismar arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,654$; $p<0,01$).

Duygusal istismar ile duygusal ihmal ($r=0,840$; $p<0,01$) ve fiziksel ihmal ($r=0,729$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile duygusal istismar arasında negatif yönlü ve orta dereceli ($r=-0,606$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile duygusal istismar arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,691$; $p<0,01$).

Duygusal ihmal ile fiziksel ihmal ($r=0,830$; $p<0,01$) arasında orta dereceli ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Olumlu Tanrı tasavvuru ile duygusal ihmal arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,623$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile duygusal ihmal arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,661$; $p<0,01$).

Olumlu Tanrı tasavvuru ile fiziksel ihmal arasında negatif yönlü anlamlı ve orta dereceli ($r=-0,600$ $p<0,01$), olumsuz Tanrı tasavvuru ile fiziksel ihmal arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta dereceli bir ilişki vardır ($r=0,618$; $p<0,01$).

Olumlu Tanrı tasavvuru ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=-0,811$; $p<0,01$).

Şekil 3.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile Arasındaki İlişkide Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolüne İlişkin Model

Dolayısıyla **şekil 3.1.**'deki model göz önüne alındığında mevcut korelasyon sonuçlarından hareketle:

H7: Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

H8: Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H9: Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile bilişsel çarpıtma puanları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H10: Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif bir ilişki vardır.

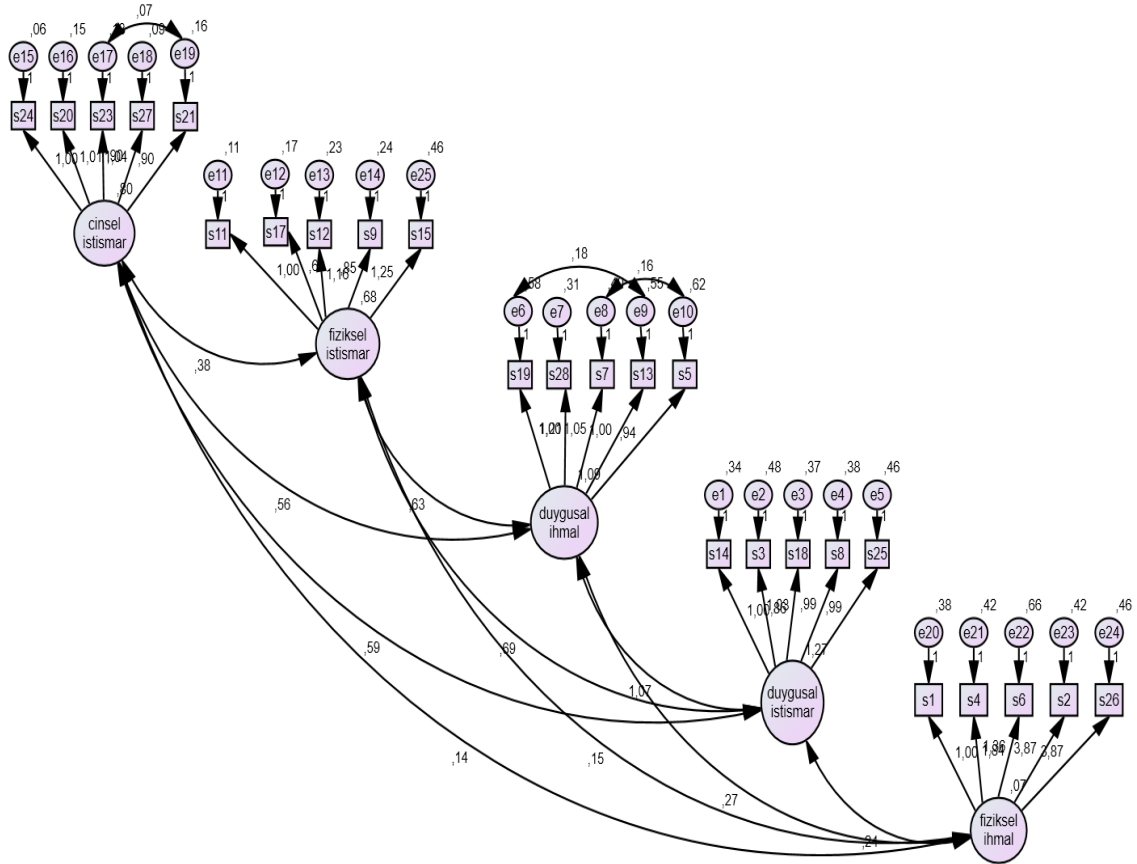
H11: Katılımcıların bilişsel çarpıtma puanları ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif bir ilişki vardır

Hipotezleri desteklenmiştir.

3.1.6. Ölçüm Modeli Bulguları

3.1.6.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar ölçeği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde cinsel istismar, fiziksel istismar, duygusal ihmal, duygusal istismar ve fiziksel ihmal olmak üzere toplam 5 alt boyutta 28 maddelik bir yapı incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde yapılan ilk işlem sonucunda **CMIN**=1386,678, **DF**=265, $p<0,001$, **CMIN/DF**=5,233, **RMSEA**=0,079, **CFI**=0,935, **GFI**=0,852, **AGFI**=0,818 olarak elde edilmiştir. Model uyum kriterlerinin istenilen sınırlar içinde olmadığı tespit edildiği için modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Buradan hareketle cinsel istismar alt boyutunun 23. ve 21. maddesi, duygusal ihmal alt boyutunun 8. ve 10. maddeleri ile 6. ve 9. maddeleri arasında kovaryans olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler arasında modifikasyon uygulanmış ve modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri tabloda verilmiştir.

Şekil 3.2. ÇDİİ Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

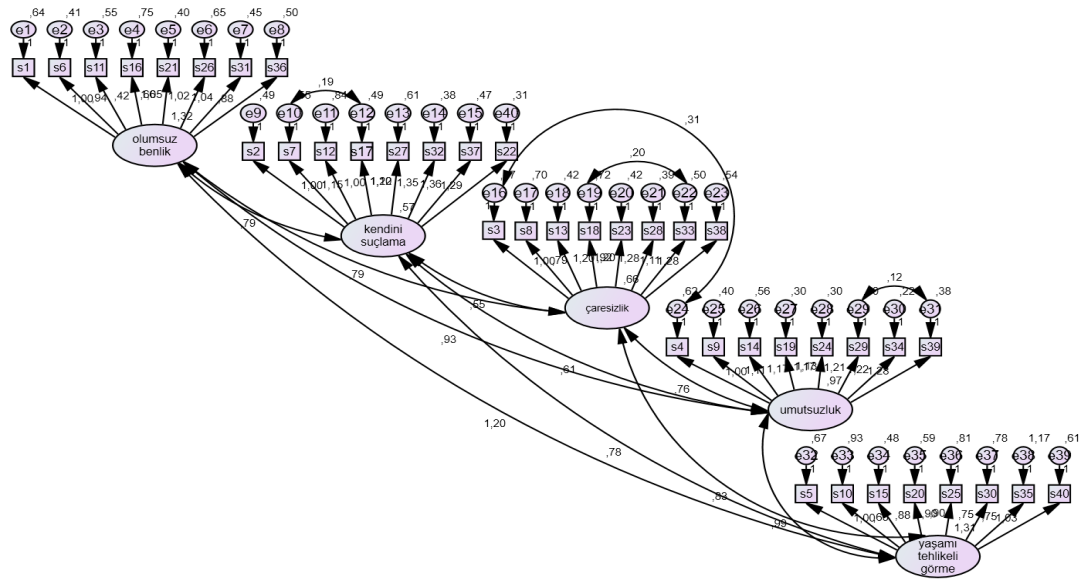
Tablo 3.38. İhmal ve İstismar Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri

İndeksler	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Gerçekleşen Uyum İyiliği Değerleri
χ^2/sd	<2	<5	4,297
CFI	>0,95	>0,90	0,950
GFI	>0,95	>0,85	0,881
AGFI	>0,95	>0,85	0,852
RMSEA	<0,05	<0,08	0,070

Modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri; **CMIN**=1125,785, **DF**=262, $p<0,001$, **CMIN/DF**=4,297, **RMSEA**=0,070, **CFI**=0,950 **GFI**=0,881, **AGFI**=0,852 olarak elde edilmiş ve bu değerlerin kabul edilebilir aralıkta yer aldığı görülmüştür.

3.1.6.2. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bilişsel çarpıtma ölçeği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde 5 alt boyut ve 40 maddelik bir yapı incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında yapılan ilk işlem sonucunda **CMIN**=3115,642, **DF**=230 $p<0,001$, **CMIN/DF**=4,268, **RMSEA**=0,069, **CFI**=0,908, **GFI**=0,792, **AGFI**=0,767 olarak elde edilmiştir. Model uyum kriterlerinin istenilen sınırlar içinde olmadığı tespit edildiği için modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Buradan hareketle 7.ve 17. maddeler, 3. ve 4. maddeler, 18.ve 33. maddeler ile 29. ve 39. maddeler arasında kovaryans olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler arasında modifikasyon uygulanmış ve modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri tabloda verilmiştir.

Şekil 3.3. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 3.39. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri

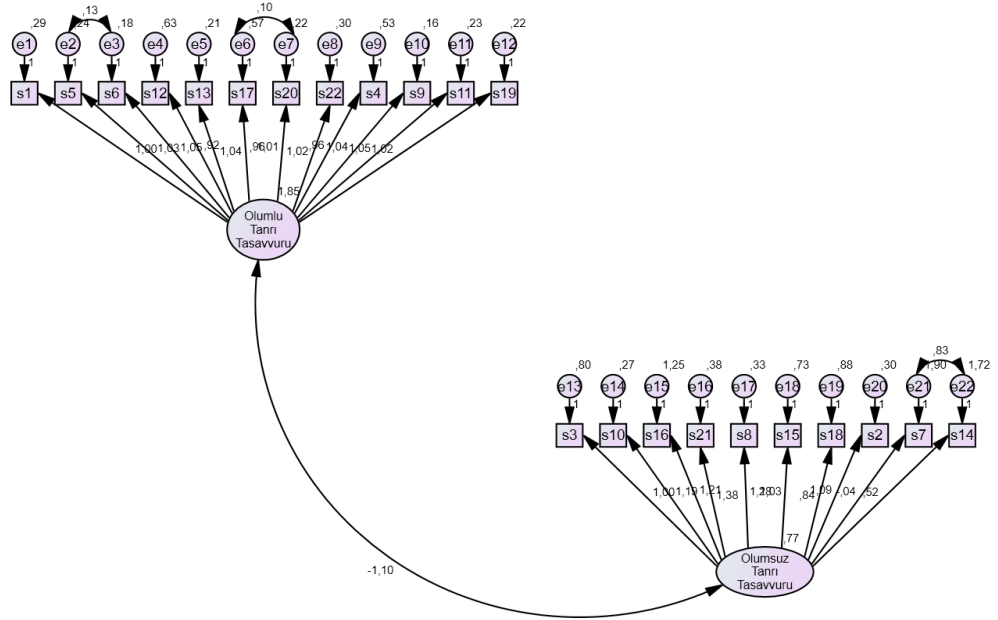
İndeksler	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Gerçekleşen Uyum İyiliği Değerleri
χ^2/sd	<2	<5	3,768
CFI	>0,95	>0,90	0,923
GFI	>0,95	>0,85	0,861
AGFI	>0,95	>0,85	0,892
RMSEA	<0,05	<0,08	0,064

Modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri **CMIN**=2735,801 **DF**=726, $p<0,001$, **CMIN/DF**=3,768, **RMSEA**=0,064, **CFI**=0,923 **GFI**=0,861, **AGFI**=0,892 olarak elde edilmiş ve bu değerlerin istenilen sınırlarda olduğu görülmüştür.

3.1.6.3. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tanrı tasavvuru ölçeğinin, doğrulayıcı faktör analizinde olumlu Tanrı tasavvuru ve olumsuz Tanrı tasavvuru olmak üzere toplam 2 alt boyutlu 22 maddelik bir yapı incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde **CMIN**=1490,026, **DF**=208, $p<0,001$, **CMIN/DF**=7,164, **RMSEA**=0,095, **CFI**=0,936, **GFI**=0,824, **AGFI**=0,786 olarak elde edilmiştir. Model uyum kriterlerinin, istenilen sınırlar içinde olmadığı tespit edildiği için modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Buradan hareketle 5. ve 6. maddeler, 17. ve 20. maddeler ile 7. ve 14. maddeler arasında kovaryans

olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler arasında modifikasyon uygulanmış ve modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri tabloda verilmiştir.

Şekil 3.4. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

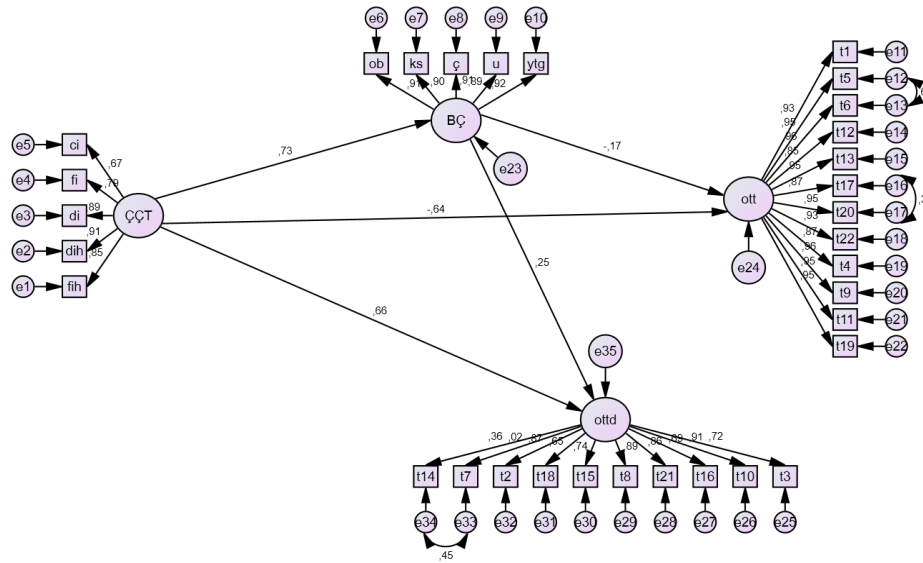
Tablo 3.40. Tanrı Tasavvuru Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Değerleri

İndeksler	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Gerçekleşen Uyum İyiliği Değerleri
χ^2/sd	<2	<5	4,893
CFI	>0,95	>0,90	0,960
GFI	>0,95	>0,85	0,879
AGFI	>0,95	>0,85	0,850
RMSEA	<0,05	<0,08	0,076

Modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri **CMIN**=1003,143, **DF**=205, $p<0,001$, **CMIN/DF**=4,893, **RMSEA**=0,076, **CFI**=0,960, **GFI**=0,879, **AGFI**=0,850 olarak elde edilmiş ve bu değerlerin istenilen sınırlarda olduğu görülmüştür.

3.1.7. Yapısal Model Bulguları

Araştırma modeli hipotezlerinin test edilebilmesi için yol analizi kullanılmıştır. Kurulan model regresyon katsayıları ve aracılık etki değerleri olmak üzere iki aşamada incelenmiştir.

Şekil 3.5. Hipotezlerin Testi İçin Gerekli Olan Path Diyagramı

Çocukluk dönemi bilişsel çarpıtma puanları (ÇDİİ) ile olumlu Tanrı tasavvuru (OTT) arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtma puanlarının aracı etkisinin belirlenebilmesi için uygulanan yol analizinde ilk aşamada Baron ve Kenny (1986)'nin 3 aşamalı regresyon modeli⁴⁷⁷ test edilmiştir.

Tablo 3.41. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri

Yordayıcı	Model1: Bilişsel Çarpıtma			Model2: Olumlu Tanrı Tasavvuru			Model3: Olumlu Tanrı Tasavvuru		
	β	SE	P	B	SE	p	β	SE	p
ÇDİİ	0,73	0,02	<0,001	-0,758	0,08	<0,001	-0,637	0,06	<0,001
Bilişsel Çarpıtma							-0,17	0,128	<0,001

Model 1’de Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları (ÇDİİ) puanları, bilişsel çarpıtma (BÇ) puanlarının üzerindeki etkisi test edilmiş aradaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta_0=0,73$; $p<0,001$). Model 2’de ÇDİİ puanlarının olumlu Tanrı tasavvuru (OTT) üzerindeki etkisi (toplam etki) görülmektedir. Buna göre ÇDİİ puanlarının OTT üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_0=-0,758$; $p<0,001$). ÇDİİ ve BÇ puanlarının OTT puanları üzerindeki birlikte etkisi Model 3’te gösterilmiştir. Buna göre BÇ puanlarının

⁴⁷⁷ Reuben M. Baron - David A. Kenny, “The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations”, *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1177.

OTT puanları üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı ($\beta_0=-0,17$; $p<0,001$) olduğu doğrulanmıştır. Buna ek olarak ÇDİİ puanlarının, OTT puanları üzerindeki etkisi de (doğrudan etki) negatif ve anlamlıdır ($\beta_0=-0,637$; $p<0,001$). Bu noktada H_7 hipotezi sağlanmış, ayrıca H_{12} hipotezinin sağlanması için ise gerekli olan 3'lü regresyon modelinin anlamlı olması şartı da sağlanmıştır.

Tablo 3.42. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları

Bilişsel Çarpıtmanın Modele Eklenmesiyle Oluşan Aracılık Etki Değerleri	B	Ss	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
ÇDİİ'nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Toplam Etkisi	-0,758	0,08	-0,821	-0,686
ÇDİİ'nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Doğrudan Etkisi	-0,637	0,06	-0,807	-0,490
ÇDİİ'nin Olumlu Tanrı Tasavvuru Üzerindeki Dolaylı Etkisi	-0,121	0,012	-0,217	-0,01
ÇDİİ -- > BÇ -- > OTT				

ÇDİİ puanları ile OTT puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracılık etkisinin sağlanabilmesi için güven aralıklarının sıfır içermemesi gerekmektedir. Buna göre toplam etkinin güven aralıkları -0,821, -0,686, doğrudan etkinin güven aralıkları -0,807, -0,490, dolaylı etkinin güven aralıkları ise -0,207, -0,01 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak güven aralıklarının, sıfır içermemesi ve 3 aşamalı regresyon analizi varsayımının da karşılanmış olması nedeniyle ÇDİİ puanları ile OTT puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($\gamma = -0,121$, $Ss = 0,012$, %95 CI [-0,217, -0,01]). Bu noktada H_{12} hipotezinin de sağlandığı görülmektedir. Çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanları (ÇDİİ) ile olumsuz Tanrı tasavvuru (OTTD) arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtma (BÇ) puanlarının, aracı etkisinin belirlenebilmesi için de uygulanan yol analizinde ilk aşamada Baron ve Kenny (1986)'nin⁴⁷⁸ 3 aşamalı regresyon modeli test edilmiştir.

⁴⁷⁸ Baron - Kenny, "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research", 1174-1175.

Tablo 3.43. Regresyon Katsayıları, Standart Hatalar ve Anlamlılık Testleri

Yordayıcı	Model1: Bilişsel Çarpıtma			Model2: Olumsuz Tanrı Tasavvuru			Model3: Olumsuz Tanrı Tasavvuru		
	B	SE	p	β	SE	p	β	SE	p
ÇDİİ	0,73	0,02	<0,001	0,842	0,02	<0,001	0,663	0,07	<0,001
Bilişsel Çarpıtma							0,25	0,080	<0,001

Model 1’de ÇDİİ puanlarının, bilişsel çarpıtma (BÇ) puanları üzerindeki etkisi test edilmiş aradaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür ($\beta_0=0,73$; $p<0,001$). Model 2’de ÇDİİ puanlarının, olumsuz Tanrı tasavvuru (OTTD) üzerindeki etkisi (toplam etki) görülmektedir. Buna göre ÇDİİ puanlarının, OTTD üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($\beta_0=0,842$; $p<0,001$). ÇDİİ ve BÇ puanlarının, OTTD puanları üzerindeki birlikte etkisi Model 3’te gösterilmiştir. Buna göre BÇ puanlarının, OTTD puanları üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($\beta_0=0,25$; $p<0,001$). Ayrıca ÇDİİ puanlarının, OTTD puanları üzerindeki etkisi de (doğrudan etki) pozitif ve anlamlıdır ($\beta_0=0,663$; $p<0,001$). Bu noktada H_8 hipotezi sağlanmış ve ayrıca H_{13} hipotezinin sağlanması için de gerekli olan 3’lü regresyon modelinin anlamlı olması şartı da sağlanmıştır.

Tablo 3.44. Aracılık Etki Değerleri ve Güven Aralıkları

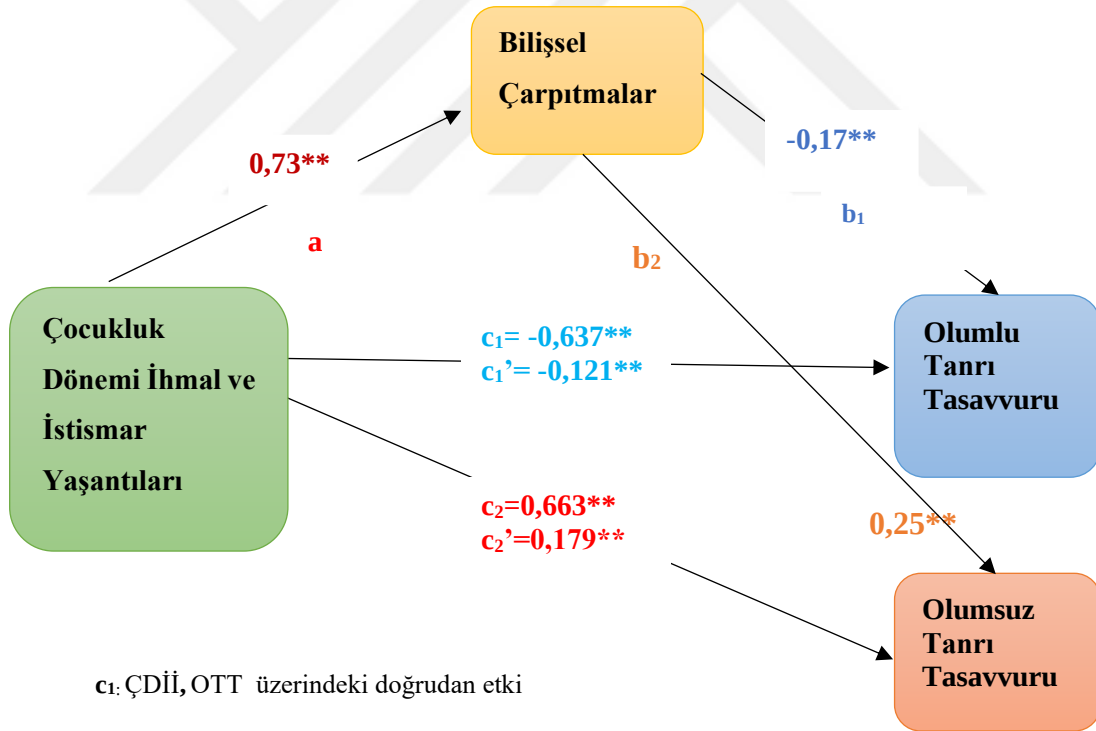
Bilişsel Çarpıtmanın Modele Eklenmesiyle Oluşan Aracılık Etki Değerleri				B	Ss	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
ÇDİİ’nin	Olumsuz	Tanrı	Tasavvuru	0,842	0,02	0,786	0,895
Üzerindeki							
Toplam Etkisi							
ÇDİİ’nin	Olumsuz	Tanrı	Tasavvuru	0,663	0,07	0,539	0,831
Üzerindeki							
Doğrudan Etkisi							
ÇDİİ’nin	Olumsuz	Tanrı	Tasavvuru	0,179	0,05	0,068	0,263
Üzerindeki							
Dolaylı Etkisi							
ÇDİİ -- > BÇ -- > OTT							

ÇDİİ puanları ile OTTD puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracılık etkisinin sağlanabilmesi için güven aralıklarının sıfır içermemesi gerekmektedir. Buna göre toplam etkinin güven aralıkları 0,786, 0,895, doğrudan etkinin güven aralıkları 0,539, 0,831 dolaylı etkinin güven aralıkları ise 0,068, 0,263 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak güven aralıklarının sıfır içermemesi ve 3 aşamalı regresyon analizi varsayımının da karşılanmış olması nedeniyle ÇDİİ puanları ile OTTD puanları arasındaki ilişkide BÇ puanlarının aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ($\gamma = 0,179$,

$S_s = 0,005$, %95 CI [0,068, 0,263]). Bu noktada H_{13} hipotezinin de desteklendiği görülmektedir. Bütün bu istatistiksel verilerden hareketle çocukluk çağı ihmal ve istismar yaşantılarının, yetişkin bireylerin Tanrı tasavvurları üzerinde bilişsel çarpıtmaların kısmı aracı rolü olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla aşağıda yer alan **Şekil 3.6**. Üzerinde de gösterildiği üzere araştırma bünyesinde oluşturulan aşağıdaki hipotezlerin doğrulandığını söylenebilir.

H₁₂: Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H₁₃: Katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ilişkide bilişsel çarpıtmaların aracı etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

- c_1 : ÇDİİ, OTT üzerindeki doğrudan etki
 c_1' : ÇDİİ, OTT üzerindeki dolaylı etki
 c_2 : ÇDİİ, OTTD üzerindeki doğrudan etki
 c_2' : ÇDİİ, OTTD üzerindeki dolaylı etki

Şekil 3.6. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının, Tanrı Tasavvurları Üzerinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü

3.2. TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın bulguları, amaç ve hipotezler doğrultusunda ve alan yazın ışığında tartışılmıştır. Buradan hareketle ilk olarak bağımsız değişkenler ile sırasıyla Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Tanrı Tasavvurlarına dair bulguların değerlendirilmesine yer verilmiştir. Daha sonra, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği bulguların değerlendirilmesine geçilmiştir. Son olarak, çocukluk dönemi ihmal ve istismar deneyimleri ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkide, bilişsel çarpıtmaların aracı rolünün analiz edildiği bulgular tartışılmıştır.

3.2.1. İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada yaş ile ihmal ve istismar yaşantılarının alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.10*). Dolayısıyla yaşın artmasıyla ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin azalacağı ile ilgili hipotez desteklenmemiştir (*Bk. H₁*).

Alan yazına bakıldığında pek çok çalışmanın mevcut araştırma bulguları ile benzer sonuçlar elde ettikleri göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi olan Bierman (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, yaş ile ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.⁴⁷⁹ Kennedy (2010) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde yaş arttıkça katılımcıların daha fazla ihmal ve istismar yaşantıları bildirdikleri dile getirilmiştir.⁴⁸⁰ Diğer taraftan ülkemizde hazırlanan bir raporda da, 15-17 yaş aralığında olan kişilerin 0-11 yaş aralığında olan kişilere kıyasla daha fazla ihmal ve istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.⁴⁸¹

Her ne kadar mevcut araştırmada artan yaş ile birlikte ihmal ve istismar yaşantılarının da arttığı tespit edilmiş olsa da alan yazında yaş ile ihmal ve istismar arasında negatif veya herhangi bir ilişki olmadığını tespit eden çalışmalar da

⁴⁷⁹ Bierman, “The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality”, 353-356.

⁴⁸⁰ Kennedy - Drebing, “Abuse and Religious Experience”, 225-237.

⁴⁸¹ Polat, *Türkiye’de Çocuk İstismarı Raporu-2*, 8.

mevcuttur.⁴⁸² Öte yandan Mraovich'in (1999) ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan toplamda 876 katılımcı üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada ise yaş arttıkça ihmal ve istismar yaşantı yaşama olasılığının azaldığı tespit edilirken, cinsel istismar yaşama olasılığının arttığı tespit edilmiştir.⁴⁸³

Araştırmada yaş arttıkça ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin artması farklı açılardan açıklanabilir. İlk olarak çocuklukta yaşanan ihmal ve istismar deneyimleri, bireyin zihninde uzun vadeli etkiler bırakabilir ve yetişkinlik döneminde düşünsel geri dönüşlere neden olabilir. Nitekim psikoloji alan yazında ruminasyon olarak da isimlendirilen bu olumsuz düşünce tekrarları, yetişkinlik döneminde yol açtığı pek çok sorunun yanı sıra çocuklukta yaşanmış olan ihmal ve istismar yaşantılarının zihinde sanki o anda tekrarlanıyormuşçasına sürekli canlı tutulmasına sebep olabilir.⁴⁸⁴ Bunun yanı sıra insanlar, çocukluk döneminde yaşadıkları travmatik deneyimleri genellikle içlerinde yıllarca saklayabilir. Ancak zamanla güvenli ve destekleyici ortamların artmasıyla birlikte ihmal ve istismara maruz kalan bireylerin, bu deneyimlerini paylaşma olasılığı artabilir. Diğer taraftan insanlar, geçmişte yaşadıkları deneyimleri doğru şekilde tanımlama ve anlama konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayabilirler.⁴⁸⁵ Ancak yaş ilerledikçe artan bilgi ve duygusal olgunluk sayesinde insanlar, yaşadıkları deneyimleri daha iyi idrak edip bunu hem kendilerine ve hemde insanlara daha rahat itiraf edebilirler. Son olarak, yaşlanma süreci, insanların yaşamında çeşitli değişikliklere neden olabilir. Bu değişiklikler, geçmişte yaşadıkları

⁴⁸² Finkelhor - Hotaling, "Sexual Abuse in the National Incidence Study of Child Abuse and Neglect", 23-32; Turhan vd., "Birinci Basamakta Çocuk İstismarı", 154; Dervic vd., "Protective Factors Against Suicidal Behavior in Depressed Adults Reporting Childhood Abuse", 971-974; John Briere vd., "Accumulated Childhood Trauma and Symptom Complexity", *Journal of Traumatic Stress* 21/2 (2008), 224.

⁴⁸³ Leeann R Mraovich - Josephine F Wilson, "Patterns of Child Abuse and Neglect Associated with Chronological Age of Children Living in a Midwestern County", *Child Abuse & Neglect* 23/9 (Eylül 1999), 899-903; Giovanni Mansueto vd., "Adverse Childhood Experiences and Repetitive Negative Thinking in Adulthood: A Systematic Review", *Clinical Psychology & Psychotherapy* 28/3 (2021), 557-565.

⁴⁸⁴ Michael Conway vd., "Childhood and Adult Sexual Abuse, Rumination on Sadness, and Dysphoria", *Child Abuse & Neglect* 28/4 (Nisan 2004), 397-405; David Finkelhor - Angela Browne, "The Traumatic Impact of Child Sexual Abuse: A Conceptualization", *American Journal of Orthopsychiatry* 55/4 (1985), 530-541.

⁴⁸⁵ Saunders vd., "Child Sexual Assault as a Risk Factor for Mental Disorders", 189-204.

ihmal ve istismar deneyimlerini hatırlamalarını, bu deneyimleri ilişkilendirmelerini ve etkilerini daha iyi anlamalarını sağlayabilir.

Çalışmada erkeklerin ihmal ve istismar yaşantı puanlarının, kadınlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.11). Analizler ihmal ve istismar puanlarının, cinsiyete bağlı olarak farklılık göstereceğine ilişkin hipotezin desteklendiğini göstermiştir (Bk. H_1).

Araştırmada elde edilen bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermektedir.⁴⁸⁶ Nitekim üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada erkek katılımcıların kadın katılımcılara kıyasla anlamlı derecede daha fazla çocukluk dönemi ihmal ve istismar öyküsüne sahip olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸⁷ Ayrıca Güloğlu vd. (2016) yaptıkları araştırmada da erkeklerin cinsel, fiziksel, duygusal istismar ile duygusal ve fiziksel ihmal alt boyutlarının tamamında kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir.⁴⁸⁸

Bu çalışmalardan farklı olarak alan yazına bakıldığında bazı çalışmalarda ihmal ve istismar yaşantılarının alt boyutlar bazında cinsiyetlere göre farklılaşmaların meydana gelebileceği dile getirilmiştir.⁴⁸⁹ Örneğin Ayaz ve ekibinin (2012) gerçekleştirdiği bir araştırmada cinsel istismar skorları kızlarda daha yüksek bulunurken; fiziksel istismar skorları erkeklerde daha yüksek bulunmuştur.⁴⁹⁰ Son olarak Ulukuş'un (2019) çalışmasına göre, kız çocuklarında cinsel istismar ve duygusal ihmal vakaları daha sık görülürken, erkek çocuklarda fiziksel ihmal ve duygusal istismar vakalarının daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.⁴⁹¹ Bunlara ilave

⁴⁸⁶ Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality", 352-355; Vedat Şar vd., "Axis I Dissociative Disorder Comorbidity in Borderline Personality Disorder and Reports of Childhood Trauma", *The Journal of Clinical Psychiatry* 67/10 (2006), 1583-1590; Esra Ergin, *Yetişkinlerde Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 31; Elif Güneri Yöyen, "Çocukluk Çağı Travması ve Benlik Saygısı" 3/1 (Aralık 2016), 270-273.

⁴⁸⁷ Cem Zeren vd., "Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı İstismarı Sıklığı", *Dicle Tıp Dergisi* 39/4 (Aralık 2012), 537-538.

⁴⁸⁸ Güloğlu vd., "Çocukluk Çağı Travmaları Tinsellik ve Affetme", 309-316.

⁴⁸⁹ J. C. Cappelleri vd., "The Epidemiology of Child Abuse: Findings from the Second National Incidence and Prevalence Study of Child Abuse and Neglect.", *American Journal of Public Health* 83/11 (Kasım 1993), 1622-1624.

⁴⁹⁰ Ayaz vd., "Psychiatric Evaluation of Child and Adolescent Forensic Cases", 33-40.

⁴⁹¹ Ulukuş vd., "Acil Kliniğe Başvuran İhmal ve/veya İstismar Tanısı Alan 0-18 Yaş Grubu", 15-20.

olarak bazı çalışmalarda ise kadınların cinsel istismar puanlarının, erkeklere kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁴⁹²

Mevcut araştırmada erkeklerin, kadınlardan daha fazla çocukluk dönemi ihmal ve istismar öyküsüne sahip olması farklı açılardan yorumlanabilir. İlk olarak kadınlar, erkeklere kıyasla toplumsal ve kültürel baskılardan hareketle korktukları için ihmal ve istismar yaşantılarını gizlemeyi tercih etmiş olabilirler. Nitekim ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda ihmal ve istismar yaşayan bireylerin daha çok amca, dede, büyük kardeş gibi birincil derece güvenilir kişiler tarafından ihmal ve istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.⁴⁹³ Failin yakın çevreden olduğu bu gibi durumlarda kadınlar ihmal ve istismar yaşantısını bildirmekten çekinebilir. Ayrıca toplumda “*ateş olmayan yerden duman çıkmaz*” gibi sözler, kadınları gelecek yaşamlarının daha da korkunç bir hal almasından korktukları için olumsuz deneyimleri saklamaya yönlendirmiş olabilir. Bunun yanı sıra erkeklerin fiziksel dayanıklılıkları nedeniyle daha ağır işlerde çalıştırıldığı ve bu sebeple aile gözetiminden daha erken ayrıldığı düşünülürse, erkeklerin ihmal ve istismara daha açık olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan bazı toplumlarda erkeklerin duygularını açıkça ifade etmeleri desteklenmeyebilir. Bu durum, erkek çocukların istismar deneyimlerini ifade etmekte güçlük çekmelerine ve bu nedenle yaşanan durumların fark edilmemesine yol açmış olabilir.

Araştırmada evli olan katılımcıların, boşanmış ve bekâr olan katılımcılara kıyasla ihmal ve istismar puanlarının daha az olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.12*). Yapılan analizler katılımcıların medeni durumuna bağlı olarak ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin farklılık göstereceği ile ilgili hipotezi desteklemiştir (*Bk. H₁*).

Araştırmada ulaşılan bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermektedir.⁴⁹⁴ Cinsel istismar yaşantılarına sahip olan katılımcıların (n=55) yer aldığı bir çalışmada, örneklemin büyük bir çoğunluğunun (n=36), boşandıkları hatta çocuklarının

⁴⁹² Pereda vd., “The International Epidemiology of Child Sexual Abuse”, 331-337; Merdović, “Prevention of Child Sexual Abuse”, 75-76; Murat, “İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı”, 79-80.

⁴⁹³ Güloğlu vd., “Çocukluk Çağı TravmalarıTinsellik ve Affetme”, 314; Ayaz vd., “Psychiatric Evaluation of Child and Adolescent Forensic Cases”, 33-37.

⁴⁹⁴ Elliott, “The Impact of Christian Faith on Sexual Abuse”, 102.

velayetlerini de kaybettikleri tespit edilmiştir.⁴⁹⁵ Benzer şekilde Ergin (2022) tarafından ülkemizde yapılan araştırmada da evli (n=44) ve bekâr (n=193) katılımcıların örneklem olarak yer aldığı çalışmada, bekâr olan katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının daha fazla olduğu gözlenmiştir.⁴⁹⁶ Bu çalışmalara ek olarak Matsukura (2023) ve arkadaşlarının Japonya’da gerçekleştirdikleri araştırma sonuçlarına göre çocuklukta ihmal ve istismara uğramış olan kişilerin, diğerlerine kıyasla daha fazla boşanma eğilimi sergiledikleri tespit edilmiştir.⁴⁹⁷ Bütün bunların yanı sıra her ne kadar sayıca çok az olsa da bazı çalışmalarda, ihmal ve istismar deneyimleri ile medeni durum arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiş; ancak bu deneyimlerin boşanma riskini artırdığına dair görüşler ileri sürülmüştür.⁴⁹⁸

İhmal ve istismar tecrübesi yaşayan bireylerin, daha yüksek oranda boşanma ve bekâr kalma eğilimi göstermeleri ile ilgili çeşitli yorumlar yapılabilir. İlk olarak çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar, güvenli bir bağlanmanın oluşmasını engelleyebilir⁴⁹⁹ ve bu durum, yetişkinlik döneminde romantik ilişkilerde güvensiz bağlanmaya yol açmış olabilir. Nitekim bu şekilde bir güvensiz bağlanma, ilişkilerde çatışma ve anlaşmazlıkları tetikleyerek boşanma ve bekâr kalma ihtimalini artırabilir.⁵⁰⁰ İkinci olarak birey, aşırı baskı ve şiddetin olduğu bir aile ortamında büyümüş olabilir. Bu tür bir aile ortamında yetişen kişi, kendi evliliğinin de benzer şekilde sonuçlanacağı ve çocuklarının da bundan olumsuz etkileneceği korkusuyla evlenmemeyi/boşanmayı tercih edebilir. Örneğin Yanık (2022) tarafından yapılan araştırmada ihmal ve istismar geçmişine sahip olan bir katılımcı söylediklerimizi destekler nitelikte söylemde bulunmuştur: “*Evlenmek istemiyorum. Sanki tüm*

⁴⁹⁵ Joanne M. Hall, “Positive Self-Transitions in Women Child Abuse Survivors”, *Issues in Mental Health Nursing* 24/6-7 (Ocak 2003), 650-655.

⁴⁹⁶ Ergin, *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*, 32.

⁴⁹⁷ Hanayo Matsukura vd., “Association Between Adverse Childhood Experiences and Marital Status Among Japanese Older Adults”, *Child Abuse & Neglect* 144 (Ekim 2023), 6-7.

⁴⁹⁸ S. A. Font - Jack Maguire K, “Pathways from Childhood Abuse and Other Adversities to Adult Health Risks: The Role of Adult Socioeconomic Conditions”, *Child Abuse & Neglect* 51 (01 Ocak 2016), 390-399; Sven-Olof Andersson vd., “Adverse Childhood Experiences Are Associated with Choice of Partner, Both Partners’ Relationship and Psychosocial Health as Reported One Year After Birth of a Common Child. a Cross-Sectional Study”, *Plos One* 16/1 (20 Ocak 2021), 1-19.

⁴⁹⁹ Bowlby, *Attachment and Loss*, 105-112.

⁵⁰⁰ Tıraşçı - Gören, “Çocuk İstismarı ve İhmali”, 70-74.

evliliklerin böyle olacağını düşünüyorum. Mutlu evliliklerin olduğu söylendiğinde içimde bir taraf inanmıyor".⁵⁰¹ Ek olarak ihmal ve istismar deneyimleri, bireyde psikolojik rahatsızlıklara ve davranış problemlerine yol açabilir. Örneğin ihmal ve istismar yaşantıları sonucu ortaya çıkan madde bağımlılığı veya suça eğilimli olma gibi durumlar,⁵⁰² zamanla kişinin aile ilişkilerine zarar verebilir ve bu da boşanma veya bekâr kalma eğilimini artırabilir. Son olarak geçmişte ihmal ve istismar yaşayan bir ebeveyn, sağlıklı ebeveynlik becerilerinden yoksun kalabilir.⁵⁰³ Bu durum, eşler arasında rahatsızlık yaratıp boşanmayı tetiklemiş olabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulguya göre "sevgi, güven, ilgi ve şefkatli" anne baba tutumuna sahip olan katılımcıların, "aşırı derecede koruyucu", "ilgisiz" ve "otoriter ve baskıcı" anne baba tutumlarına sahip katılımcılara kıyasla ihmal ve istismar puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.13*). Gerçekleştirilen analizlerden hareketle anne baba tutumlarına bağlı olarak ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin farklılaşacağına ilişkin hipotez desteklenmiştir (*Bk. H₁*).

Elde edilen bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermektedir.⁵⁰⁴ Nitekim Brodski (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda otoriter ve ilgisiz ebeveynlere sahip olan katılımcıların, hoşgörülü ebeveynlerin çocukları olan katılımcılara kıyasla çocukluk dönemi ihmal ve istismarın tüm alt boyutlarında anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldıkları tespit edilmiştir.⁵⁰⁵

Ebeveyn tutumları, çocuğun gelişiminde kritik bir rol oynar ve bu tutumlar, çocuğun hayatı boyunca karşılaşılabileceği ihmal ve istismar riskini etkileyebilir.

⁵⁰¹ Medaim Yanık, *Çocuk Yetiştirirken Travmatik Yanlılar, Geliştiren Doğrular* (Erdem Yayınları, 2022), 52-53.

⁵⁰² Broman vd., "Traumatic Events and Marital Well-Being", 908-916; Özgentürk vd., "Aile İçi Şiddet", 55-57.

⁵⁰³ Dilillo, "Interpersonal Functioning Among Women Reporting a History of Childhood Sexual Abuse", 560-570.

⁵⁰⁴ Daryl J. Higgins - Marita P. McCabe, "Maltreatment and Family Dysfunction in Childhood and the Subsequent Adjustment of Children and Adults", *Journal of Family Violence* 18/2 (Nisan 2003), 107-120; Avigail Moor - Louise Silvern, "Identifying Pathways Linking Child Abuse to Psychological Outcome", *Journal of Emotional Abuse* 6/4 (Aralık 2006), 91-114; Byron Egeland, "Taking Stock: Childhood Emotional Maltreatment and Developmental Psychopathology", *Child Abuse & Neglect* 33/1 (2009), 22-25; Sheree L. Toth vd., "Narrative Representations of Caregivers and Self in Maltreated Pre-Schoolers", *Attachment & Human Development* 2/3 (01 Aralık 2000), 271-305.

⁵⁰⁵ Brodski - Hutz, "The Repercussions of Emotional Abuse and Parenting Styles on Self-Esteem, Subjective Well-Being", 256-270.

Nitekim ebeveynlerin sağlıklı ve destekleyici bir ortam sağlamaları, çocukların duygusal güvenliği ve psikolojik sağlıkları açısından önemlidir. İyi kurulmuş bir ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuğun olası risklere karşı daha dirençli olmasına yardımcı olabilir.⁵⁰⁶ Dolayısıyla, sevgi ve şefkat içeren bir ebeveyn tutumu, çocuğa hoşgörü, tolerans ve koruyup kollama değerlerini ifade etmektedir. Bu sağlıklı ortam, çocuğu olası ihmal ve istismar deneyimlerine karşı korurken aynı zamanda dengeli bir psikolojik dünyaya adım atmasına da katkı sağladığı söylenebilir. Diğer taraftan, ilgisiz ve reddedici ebeveyn tutumları, çocukla ilgilenmeme, ihtiyaçlara duyarsızlık ve çocuğun duygusal ihtiyaçlarını ihmal eden bir aile ortamı yaratabilir. Bu tutumu benimseyen ebeveynler, çocuğu azarlar, olumsuz özellikleri vurgular ve temel ihtiyaçlarına gereken önemi vermeyebilir. Aşırı koruyucu ve baskıcı ebeveyn tutumu ise çocuğu aşırı bir kontrol altında tutar ve müdahalede bulunur, bu da genellikle çocuğun kaygı düzeyini artırabilir ve düşük öz saygıyla ilişkilendirilebilir. Saymış olduğumuz bu faktörlerin yaşlılarına kıyasla katılımcıların, ihmal ve istismar yaşantısına maruz kalma olasılıklarını daha fazla artırmış olabilir.

Araştırmada ailesinin dindarlık düzeyi “yüksek” olan katılımcıların ihmal ve istismar puanlarının, diğer katılımcılara kıyasla daha “düşük” olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.14). Yapılan analizler ebeveynlerin dindarlık düzeyine bağlı olarak ihmal ve istismar yaşantılarının, farklılık göstereceği hipotezini doğrulamıştır (Bk. H₂).

Elde ettiğimiz bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermiştir. Nitekim alan yazında ailenin dindarlık düzeyinin çocukların yaşadıkları ihmal ve istismar yaşantıları ile ilişkili olabileceği dile getirilmiştir.⁵⁰⁷ Örneğin Elliot (1993) tarafından gerçekleştirilen çalışmada dindar ailelerde yetişen bireylerin, dindarlık düzeyi düşük olan ailelerde yetişenlere göre daha az ihmal ve istismar yaşadıkları; muhafazakâr Hristiyan ebeveynleri olanların ise ateist veya dine daha az vurgu olan ailelerden gelenlere göre daha düşük ihmal ve istismar puanlarına sahip oldukları dile

⁵⁰⁶ Hacıkeleşoğlu, *Algılanan Ebeveyn Tutumu ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 223-227.

⁵⁰⁷ J. M. Seymour, *Child Sexual Victimization and Father's Religious Orientation* (USA: Rosemead School of Psychology, Biola University, Psy.D., 1988), 23-54; Martha A. Perry vd., “Parent Characteristics in Abusing and Nonabusing Families”, *Journal of Clinical Child Psychology* 12/3 (Aralık 1983), 329-333.

getirilmiştir.⁵⁰⁸ Benzer şekilde Webb ve Whitmer'in (2003) 167 katılımcının örneklem olarak yer aldığı araştırmasında da ailenin dindarlık düzeyi azaldıkça çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının yükseldiği tespit edilmiştir.⁵⁰⁹

Carothers ve arkadaşlarının (2005) 10 yıl boyunca 91 annenin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmada ise dindarlık seviyesi daha yüksek olan annelerin (kiliseye katılım ve dua etme vb.), dindarlık seviyesi daha düşük olan annelere göre daha yüksek eğitim başarısı, daha yüksek özsaygı, daha düşük depresyon puanları ve en önemlisi daha az ihmal ve istismar potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir.⁵¹⁰ Diğer taraftan bazı çalışmalarda ise ailenin dindarlık düzeyi ve dini yönelimleri ile ihmal ve istismar yaşantıları arasında anlamlı herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.⁵¹¹ Bununla birlikte mevcut çalışmanın aksine istismar yaşantısına sahip olan toplamda 10 katılımcının yer aldığı bir çalışmada istismar mağduru olan kişilerin aileleri aktif şekilde Katolik mezhebi öğretilerine bağlı oldukları gözlenmiştir.⁵¹²

Ailenin dindarlık düzeyi ile çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları arasındaki ilişkiye dair pek çok farklı yorum yapılabilir. İlk olarak alan yazına bakıldığında dindar olan bireylerin, diğer kişilere kıyasla alkol ve madde kullanmaya daha az eğilimli olduğu dile getirilmiştir.⁵¹³ Nitekim alkol ve madde bağımlılığı, aile içi iletişim kopukluklarına, kontrol kaybına, şiddet olaylarına ve maddi kaynakların tükenmesine yol açarak⁵¹⁴ kişinin ihmal ve istismar yaşama olasılığını artırmış olabilir. Diğer taraftan çeşitli araştırmalar, dindar ailelerde madde bağımlılığının yanı sıra depresyon, panik atak, intihar eğilimi gibi çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebilecek psikolojik sorunların dindar olmayan ailelere göre daha az görüldüğünü ortaya

⁵⁰⁸ Elliott, "The Impact of Christian Faith on Sexual Abuse", 100-105.

⁵⁰⁹ Marcia Webb - Kara J. Otto Whitmer, "Parental Religiosity, Abuse History and Maintenance of Beliefs Taught in the Family", *Mental Health, Religion & Culture* 6/3 (Kasım 2003), 229-239.

⁵¹⁰ Shannon S. Carothers vd., "Religiosity and the Socioemotional Adjustment of Adolescent Mothers and Their Children", *Journal of Family Psychology* 19/2 (2005), 263-272.

⁵¹¹ Finkelhor, *Child Sexual Abuse*, 223-256; Diana E. H. Russell, *The Secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women ; with a New Introduction by the Author* (New York, NY: Basic Books, 1999), 156-174.

⁵¹² Paul J. Isely vd., "In Their Own Voices: A Qualitative Study of Men Abused as Children by Catholic Clergy", *Journal of Child Sexual Abuse* 17/3-4 (Ekim 2008), 208-210.

⁵¹³ Ray M. Merrill vd., "Relationship Between Family Religiosity and Drug Use Behavior Among Youth", *Social Behavior and Personality: an international journal* 29/4 (Ocak 2001), 350-355.

⁵¹⁴ Orhon vd., "Çocukluk İstismarı", 47-49; Howe, *Child Abuse and Neglect*, 70-77; Yanık, *Çocuk Yetiştirirken Travmatik Yanlıklar, Geliştiren Doğrular*, 55.

koymuştur.⁵¹⁵ Bu gibi durumların, sağlıklı bir ebeveynlik için risk olduğu düşünüldüğüne böyle bir ortamda yetişen çocuğun sevgi, ilgi ve bakım gibi ihtiyaçlarının karşılanmaması riskinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bütün bunların yanı sıra dini inancın, insanların hayatlarına anlam ve amaç katan, stresi hafifleten ve ruh sağlığını destekleyen bir etken olduğu düşünüldüğünde⁵¹⁶ dindar ebeveynler, genellikle daha az stres altında ve daha mutlu olabilirler. Bu durum, çocuklarıyla daha pozitif ve sağlıklı ilişkiler kurmalarını kolaylaştırabilir. Ayrıca ihmal ve istismar gibi travmatik olayları yaşayan çocuklar, zor zamanlarda dini olarak güçlü gördükleri ebeveynlerinden manevi destek ve rehberlik alma imkanına da sahip olabilirler. Bu durum, ihmal ve istismarın travmatik etkilerini hafifletmeye yardımcı olabilir. Son olarak dini inançların, çocuklara zarar verme eylemlerini yasaklaması, büyüklere kendilerinden küçük olanlara karşı şefkat ve sorumlulukla yaklaşılmasını teşvik etmesi, ahlaki değerleri ön planda tutması ve ihmal veya istismar gibi olumsuz davranışların kınanması ve yasaklanması,⁵¹⁷ çocukların ihmal ve istismara maruz kalma riskini azaltabilir.

Yapılan araştırmada Tanrı'ya yönelik inanç düzeyi, öznel dindarlık algıları veya dini inançtan destek alma düzeyi düşük olan katılımcıların orta, ortanın üstü ve yüksek olan gruba kıyasla ihmal ve istismar puanlarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Bk. Tablo:3.15, 3.16, 3.17). Analiz sonuçları, ilgili hipotezin desteklendiğini göstermektedir (Bk. H₂).

Araştırma bulgularının hem yurt içi hem de yurt dışındaki diğer çalışmalarla örtüştüğü gözlenmektedir.⁵¹⁸ Önreğin Ter Kuile ve Ehring'in (2014) 18 yaş üstü 293 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen araştırmada da ihmal ve istismar yaşantılarına sahip

⁵¹⁵ David B. Larson - Susan S. Larson, "Spirituality's Potential Relevance to Physical and Emotional Health: A Brief Review of Quantitative Research", *Journal of Psychology and Theology* 31/1 (Mart 2003), 37-51.

⁵¹⁶ Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 172-175.

⁵¹⁷ el-İsra 17/31; en-Nisa 4/75.

⁵¹⁸ Finkelhor - Browne, "The Traumatic Impact of Child Sexual Abuse", 530-541; Finkelhor vd., "Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes", 379-388; Russell, *The Secret Trauma*, 1999, 122-130; Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-237; Stephen W. Krauss - Robert W. Flaherty, "The Effects of Tragedies and Contradictions on Religion as a Quest", *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/1 (2001), 113-122; Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality", 349-359.

olan katılımcıların, dini inanç veya faaliyetlerin yoğunluğunda azalma meydana geldiği tespit edilmiştir.⁵¹⁹ Benzer şekilde Cankılıç (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ihmal ve istismar puanı yükseldikçe katılımcıların Tanrı'ya inanma ve öznel dindarlık algılarının da azaldığı gözlenmiştir. Çalışmada ayrıca ihmal ve istismar yaşantıları yüksek olan katılımcıların dini inançtan destek alma eğilimlerinin de anlamlı şekilde azaldığı saptanmıştır. Buna göre ihmal ve istismar toplam puanı düşük olan katılımcıların, yüksek olan katılımcılara kıyasla daha fazla dua ettikleri tespit edilmiştir.⁵²⁰

Araştırmalarda ihmal ve istismar tecrübelerinin ardından bireylerin, dini inançlarına ve ibadetlere olan katılımlarının genellikle azaldığı görülse de literatürde istisnai çalışmaların olduğu göze çarpmaktadır. Sayıca çok az da olsa ilgili bazı çalışmalarda, ihmal ve istismar yaşamış bazı bireylerin, Tanrı'ya olan inançlarında beklenilenin aksine aşırı düzeyde bir bozulma yaşanmadığı, dini ibadetlere devam ettikleri ve dini inançlarından destek aldıkları tespit edilmiştir.⁵²¹ Nitekim Bogar ve Hulse- Kliccaky (2006) cinsel istismar öyküsüne sahip olan 10 kadın örnekleme dayanıklılık becerilerini incelemiştir. Katılımcılardan bazıları, yaşamın ilerleyen dönemlerinde Tanrı ile kurulan bağ ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen dini faaliyetlerin, istismarın yol açtığı yaraların iyileştirilmesinde önemli bir rol oynadığını dile getirmişlerdir. Örneğin katılımcılardan birisi, Tanrı'nın ahiret hayatında adaleti sağlayacağına dair olan inancın, kendisine zarar verenlere karşı duyduğu intikam duygusunu ortadan kaldırdığını belirtirken diğer bir katılımcı ise, Tanrı ile olan sevgi temelli ilişkinin suçluları affetmesinde yardımcı olduğunu ifade etmiştir.⁵²²

Alan yazına bakıldığında çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kişilerin düşük öznel dindarlık algısı, Tanrıya inanma ve Tanrı'nın yardımına başvurma düzeyinde azalmanın meydana gelmesinin, beklenen bir durum

⁵¹⁹ Ter Kuile - Ehring, "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma", 353-360.

⁵²⁰ Cankılıç, *Çocukluk Çağı Travmaları ile Depresyon İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Aracı Rolü*, 49-50.

⁵²¹ Melissa J Himelein - Jo Ann V McElrath, "Resilient Child Sexual Abuse Survivors: Cognitive Coping and Illusion", *Child Abuse & Neglect* 20/8 (Ağustos 1996), 747-750; Bryant-Davis, "Coping Strategies of African American Adult Survivors of Childhood Violence", 409-414; Walker vd., "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse", 130-140.

⁵²² Bogar - Hulse-Killackey, "Resiliency Determinants and Resiliency Processes Among Female Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 318-327.

olduğu dile getirilmiştir.⁵²³ Mevcut çalışmada da buna benzer bir sonucun ortaya çıkması şu şekilde açıklanabilir; yaşanan ihmal ve istismar yaşantılarının ardından kişiler, inandığı dini inancın mensupları tarafından bu süreçte gereken desteği görmediğini düşünerek dini inancın emrettiği ibadetleri yerine getirmemeyi tercih etmiş olabilir. Bunun yanı sıra cinsel istismar özelinde düşünüldüğünde bu şekilde bir yaşantıya maruz kalmış kişilerin, aynı dine mensup olduğu kişiler tarafından “iffetsiz” veya “ateş olmayan yerden duman çıkmaz” şeklinde damgalayıcı ifadelerle muhattap olması kişiyi, Tanrı’ya karşı yabancılaştırmış olabilir. Bazı durumlarda fail, dindar kimliği ile ön plana çıkmış kişiler olabilir. Bu durumda mağdur olan kişi, yaşadığı ihmal ve istismar yaşantılarını hatırlattığı için Tanrı’ya inanmamayı veya dini ritüelleri yerine getirmemeyi tercih edebilir. Bunun yanı sıra ihmal ve istismar yaşantıları, bazen de kişinin en sevdiği ve güvendiği aile üyeleri tarafından gerçekleştirilebilir. Bu durumda kişi, aile üyelerine duyduğu kızgınlık ve hayal kırıklığının bir sonucu olarak kendisine o zamana kadar aktarılmış olan dini öğretileri reddetme eğilimi sergileyebilir. Son olarak birey, yaşamındaki zorluklara karşı her şeye gücü yeten bir Tanrı’ya yönelip yardım talebinde bulunabilir. Ancak tüm bu içten dualarına rağmen yaşadığı ihmal ve istismar durumları devam ederse bu durum, kişide derin bir hayal kırıklığı meydana getirebilir.⁵²⁴ Bu hayal kırıklığı, kişinin ilk olarak Tanrı’ya olan inancını sorgulamasına ve daha sonra dini ritüellerdeki katılımını azaltmasına yol açmış olabilir.

Araştırmada “Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek alan” katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının, “ihtiyacı olmasına rağmen başvurmayan” ve “ihtiyacı olmadığı için destek almamış” olan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.18*). Araştırmadaki analiz sonuçları, ilgili hipotezin doğrulandığını göstermektedir (*Bk. H₂*).

⁵²³ Finkelhor vd., “Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes”, 379-389.

⁵²⁴ Julie J. Exline vd., “Negative Views of Parents and Struggles with God: An Exploration of Two Mediators”, *Journal of Psychology and Theology* 41/3 (Eylül 2013), 200-212.

İlgili literatür incelendiğinde araştırma bulgularının hem yurt içi hem de yurt dışındaki diğer çalışmalarla örtüştüğü gözlenmiştir.⁵²⁵ Örneğin din adamları tarafından istismar edilen erkek katılımcıların yer aldığı nitel bir araştırmada katılımcıların neredeyse tamamının (bir kişi hariç) profesyonel psikolojik destek aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada bu şekilde bir sonucun ortaya çıkması, bozulan şemalar üzerinden açıklanmıştır. Araştırmada ayrıca sağlıklı bir psikososyal yaşam için bozulan şemaların düzeltilmesi ve iyileştirmesi sürecinde profesyonel yardımın önemli bir rol oynadığı da vurgulanmıştır.⁵²⁶

Diğer taraftan ülkemizde de bulgularımızı destekleyici araştırmalar olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Genel Psikiyatri bölümüne başvuran 150 kadın hasta üzerinde yapılan bir çalışmada, katılımcıların tamamının çeşitli oranlarda ihmal ve istismar yaşadıkları belirlenmiştir.⁵²⁷ Son olarak Ergin (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, psikiyatrik bir tanısı olan ve düzenli ilaç tedavisi alan kişilerin çocukluk dönemi ihmal ve istismar puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.⁵²⁸

Çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar yaşantılarına sahip bireylerin daha fazla profesyonel psikolojik destek ihtiyacı hissetmelerinin pek çok farklı sebebi olabilir. İlk olarak bu tür deneyimler, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve intihar düşünceleri gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıklara sebep olabilir.⁵²⁹ Bu durum, bireylerin günlük yaşamlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Kişiler, bu tür deneyimlerle nasıl başa çıkacaklarını bilemeyebilir ve bu nedenle profesyonel yardıma ihtiyaç duyabilirler. Diğer bir sebep de ihmal ve istismar mağdurları, toplum tarafından suçlanabilmesi veya damgalanabilmesi olabilir. Özellikle cinsel istismar gibi durumlarda kişiler, yaşadıkları olayları herkesin bilmesini istemeyebilir ve bu nedenle aile ve sosyal çevrelerinden uzaklaşabilirler. Bu durum, yaşadıkları travmayı

⁵²⁵ Briere - Runtz, "Post Sexual Abuse Trauma", 367-370.

⁵²⁶ Isely vd., "In Their Own Voices", 210-215.

⁵²⁷ Medaim Yanık - Mine Özmen, "Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Hastalarda Çocukluk Çağı Kötüye Kullanım/İhmal Yaşantıları ile İntihar, Kendine Fiziksel Zarar Verme ve Dissosiyatif Belirtiler Arasındaki İlişki", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 3/3 (2002), 140.

⁵²⁸ Ergin, *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*, 32.

⁵²⁹ Örsel vd., "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı", 130-134.

yıllarca içlerinde tutmalarına ve zamanla onlar için ağır bir yük haline gelmesine sebep olabilir. Bu durum, sosyal destek yerine daha çok profesyonel psikolojik destek aramalarına neden olmuş olabilir. Üçüncü olarak bazı ülkelerde ihmal ve istismar mağdurlarına yönelik psikolojik destek hizmetleri ücretsiz veya düşük maliyetli olarak sunulabilir. Bu durum, bireylerin profesyonel yardım almalarını kolaylaştırabilir. Ülkemizde de ihmal ve istismar mağdurlarına yönelik pek çok kurum ve kuruluşun ücretsiz destek sunduğu düşünüldüğünde, bu durum profesyonel destek alma düzeyini artırmış olabilir. Son olarak dini inançlar, travmatik olayları anlamlandırma, geleceğe yönelik iyimserlik, güven veya umut duygularını aşılayabilme ve sağladığı sosyal destek sayesinde, travmatik yaşantıların yol açtığı yaraları iyileştirme sürecinde bir başa çıkma mekanizması olarak kullanılabilir.⁵³⁰ Ancak kişi, her zaman dini inançtan destek almayabilir. Zira ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kişilerin aynı zamanda daha fazla olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip olmaları ve dini inançtan destek alma düzeylerinin düşük olması, bu kişilerin dini inancı, bir başa çıkma/telafi mekanizması olarak kullanmalarını engellemiş olabilir. Nitekim mevcut araştırmada da buna benzer bulgular elde edilmiştir (*Bk. Tablo: 3.37, 3.15, 3.16, 3.17*). Bu durum, katılımcıların dini inançtan destek almak yerine daha fazla profesyonel psikolojik destek almaya sevk etmiş olabilir.

3.2.2. Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların yaş düzeyi ile bilişsel çarpıtmanın çaresizlik alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca yaş ile birlikte kendini suçlama ve yaşamı tehlikeli görme alt boyutlarında azalma gözlenirken; olumsuz benlik ve umutsuzluk alt boyutlarında ise puan artışı meydana gelmiştir. Ancak bu değişiklikler anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır (*Bk. Tablo:3.19*).

⁵³⁰ Terry Lynn Gall, "Spirituality and Coping with Life Stress Among Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", *Child Abuse & Neglect* 30/7 (Temmuz 2006), 829-837; Ahrens vd., "Spirituality and Well-Being", 1250-1263.

Yapılan analizle sonucunda, yaş arttıkça bilişsel çarpıtmaların azalacağına ilişkin hipotez desteklenmemiştir (Bk. H₃).

Alan yazın incelendiğinde, mevcut araştırma sonuçlarıyla benzer sonuçlar elde eden çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır.⁵³¹ Nitekim Bodur'un (2021) yetişkinlik dönemindeki 384 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda da yaşın artması ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Buna göre çalışmada 24-26 yaş grubunda olan katılımcıların, 18-20 yaş grubunda olan katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁵³² Diğer taraftan literatürde bilişsel çarpıtmalarla yaş arasında anlamlı ilişkinin olmadığını tespit eden araştırmalar da mevcuttur.⁵³³ Örneğin Ağır'ın (2007) 18-22 ve 23-30 yaş aralığındaki katılımcılarının örneklem olarak yer aldığı çalışmasında, yaş ile bilişsel çarpıtma arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.⁵³⁴ Çalışmalar, bilişsel çarpıtmaların yaşa göre değişebileceğini ancak bu konuda kesin bir sonuca varmak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

Yaşın artmasıyla birlikte bilişsel çarpıtmaların da artmasının birkaç sebebi olabilir. Öncelikle yaş arttıkça insanların yaşam tecrübelerinde artış meydana gelebilir. Özellikle yaşanmış olan olumsuz tecrübeler, bireyin dünyayı ve insanları güvenilmez olarak algılamalarına sebep olabilir. İkinci olarak elde edilen araştırma verilerinden de görülebileceği üzere, yaş ilerledikçe aynı zamanda ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin arttığı görülmüştür (Bk. Tablo:3.10). Bu durum, bireylerin geçmişte yaşadıkları ihmal ve istismar olaylarını tekrar tekrar düşünmelerine (ruminasyon) yol

⁵³¹ Amirsardari vd., "Relationship Between Religious Orientation, and Cognitive Distortion", 84-89; Shima E. Basha, "Rumination, Cognitive Distortion, and Its Relation to Anxiety and Depression Symptoms: Indian Journal of Health & Wellbeing", *Indian Journal of Health & Wellbeing* 6/11 (Kasım 2015), 1049-1061; Orçun Muhammet Şimşek vd., "The Impact of Interpersonal Cognitive Distortions on Satisfaction with Life and the Mediating Role of Loneliness", *Sustainability* 13/16 (Ocak 2021), 9293.

⁵³² Berk Bodur, *Algılanan Anne Baba Tutumu ve Bilişsel Çarpıtmalar ile İnternet Bağımlılığı Davranışı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: Okan Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 50.

⁵³³ Covin vd., "Measuring Cognitive Errors", 310-322; Atlioğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 66.

⁵³⁴ Ağır, *Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki*, 176-177.

açarak⁵³⁵ veya sahip oldukları temel inançları sarsarak bilişsel çarpıtmaların artmasında etkili olmuş olabilir. Üçüncü olarak artan yaş ile birlikte sağlık sorunları ve sosyal izolasyonun artması kişilerin depresyon, kaygı ve anksiyete gibi daha fazla psikolojik rahatsızlık yaşamışına kapı aralayabilir. Bu gibi süreçler, bireyin kendisini çaresiz ve işe yaramayan bir kişi olarak görmesine sebep olabilir.

Araştırmada erkeklerin, kadınlara kıyasla bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.20). Analizler bilişsel çarpıtma puanlarının, cinsiyete bağlı olarak farklılık göstereceğine ilişkin hipotezin desteklendiğini göstermiştir (Bk. H₃).

Elde edilen sonuçların, erkeklerin kadınlara göre daha fazla bilişsel çarpıtmaya sahip olduğunu gösteren önceki çalışmaların sonuçlarıyla örtüştüğü gözlenmiştir.⁵³⁶ Örneğin Ağır'ın (2007) yapmış olduğu çalışmada cinsiyet ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin, kendini suçlama ve umutsuzluk alt boyutlarında kızlardan daha yüksek puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵³⁷ Demir ve Buğa (2019) tarafından genç yetişkinlik döneminde 432 kişi üzerinde yapılan çalışmada ise erkeklerin, kadınlara kıyasla daha yüksek bilişsel çarpıtma düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵³⁸ Bunun yanı sıra Covin (2011),⁵³⁹ Duman (2018)⁵⁴⁰ ve Atlıoğlu'nun (2022)⁵⁴¹ yaptıkları çalışmalarda ise cinsiyet ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

⁵³⁵ Daniel L. Schacter vd., "False Memories and Aging", *Trends in Cognitive Sciences* 1/6 (Eylül 1997), 229-236.

⁵³⁶ Weare A. Zwemer - Jerry L. Deffenbacher, "Irrational Beliefs, Anger, and Anxiety", *Journal of Counseling Psychology* 31/3 (1984), 391-393; Sabahattin Çam - Songül Tümkaya, "Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 119-131.

⁵³⁷ Ağır, *Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki*, 173-174.

⁵³⁸ Safa Demir - Ahmet Buğa, "Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişki: Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/3 (Aralık 2019), 867.

⁵³⁹ Covin vd., "Measuring Cognitive Errors", 297-322.

⁵⁴⁰ Nesrin Duman, "A Research on Cognitive Distortion in Working Adults", *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8/3 (2018), 6.

⁵⁴¹ Atlıoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 66.

Mevcut çalışmanın aksine gerçekleştirilen bazı araştırmalarda ise kadınların, erkeklere kıyasla daha fazla bilişsel çarpıtmalara sahip oldukları gözlenmiştir.⁵⁴²

Erkeklerde bilişsel çarpıtma düzeylerinin kadınlara kıyasla daha yüksek çıkmasının birkaç sebebi olabilir. Bunlardan ilki araştırma bulgularında da görüldüğü üzere erkeklerde ihmal ve istismar puanları, kadınlara kıyasla daha fazla çıkmıştır (*Bk. Tablo:3.20*). Bu durum, bireyin erken yaşlarda yaşadığı travmatik olayların kendini suçlama eğilimini tetikleyebileceği veya geleceğe yönelik bir umutsuzluk duygusu oluşturabileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu durumu destekleyen ve Ergin (2022) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada erkeklerin, kadınlara göre hem ihmal ve istismar yaşantıları hem de bilişsel çarpıtma düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁵⁴³ Birey, geçmiş olayları veya gelecekteki olasılıkları kontrol edemeyeceğine dair bir algı oluşturabilir, bu da kendini suçlama eğilimini artırmış olabilir. İkinci neden ise toplumun cinsiyet rollerine yönelik algısıdır. Buna göre bazı toplumlar, erkeklerden hemen meslek sahibi olma, yuva kurma, ailelerini maddi açıdan güvence altına alma gibi durumları içeren beklentiler içerisinde bulunabilir. Bu durum, erkeklerin daha fazla stres ve kaygı hissetmesine ve dolayısıyla daha fazla bilişsel çarpıtmaya yol açmış olabilir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre evli olan kişilerin, bekâr ve boşanmış olan kişilere kıyasla bilişsel çarpıtma ölçeğinden aldıkları puanların daha düşük olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.21.*). Yapılan analizler katılımcıların medeni durumuna bağlı olarak bilişsel çarpıtma düzeylerinin farklılık göstereceği hipotezini desteklemiştir (*Bk. H₃*).

Araştırma sonuçlarının, konu ile ilgili çalışmalarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim Bilge ve Arslan'ın (2001) 244 yetişkin birey üzerinde yaptıkları araştırmada, boşanmış olan kişilerin, evli ve bekar olan kişilere kıyasla daha fazla

⁵⁴² Sibel Türküm, “Stresle Başa Çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2001), 10-15; Bodur, *Algılanan Anne Baba Tutumu ve Bilişsel Çarpıtmalar ile İnternet Bağımlılığı Davranışı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 48.

⁵⁴³ Ergin, *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*, 31-32.

bilişsel çarpıtma puanlarına sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵⁴⁴ Gezer ve Özkamalı (2023) tarafından 378 kişi ile gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda da, katılımcıların evlilik doyumları ile bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.⁵⁴⁵ Diğer taraftan Duman (2018),⁵⁴⁶ Gülin (2020)⁵⁴⁷ ve Ergin'in (2022)⁵⁴⁸ çalışmasında medeni durum ile bilişsel çarpıtmalar arasında herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Evli bireylerin, bekâr ve boşanmış kişilere kıyasla daha düşük bilişsel çarpıtma düzeyine sahip olmaları çeşitli açılardan yorumlanabilir. İlk olarak sağlıklı bir evlilik, bireylere zorlu yaşam olaylarına karşı destek sağlayabilir. Eşten veya yakın çevreden alınan destek, bireyin bu zorluklarla başa çıkma gücünü artırabilir. Bu durum, bireyin yalnız olmadığı hissini artırmasının yanı sıra özgüvenini de güçlendirmesine yardımcı olabilir. Diğer yandan bekâr ve boşanmış bireyler, bu destek ağlarından yoksun olabilirler. Bu da çeşitli bilişsel çarpıtma düzeylerini artırmış olabilir. İkinci olarak yüksek bilişsel çarpıtma düzeyine sahip bireyler, sosyal ilişkilerinde daha fazla çarpıtma yapma eğiliminde olabilirler.⁵⁴⁹ Bilişsel çarpıtmaların yoğun olduğu durumlarda bu durumun, ilişkileri olumsuz etkileyebileceği ve hatta evlenme olasılığını azaltabileceği veya boşanmaya yol açabileceği düşünülebilir. Örneğin kişi, eşinin bütün davranışlarını olumsuz yorumlayarak evlilik doyumunu düşürebilir veya düşük öz güven sahibi olan bir kişi, kendisini evlilik için uygun bir aday olarak görmeyebilir. Üçüncü olarak boşanma süreci, bireylerde bilişsel çarpıtmaların artmasına yol açmış olabilir. Nitekim boşanma, bireylerin kendine olan inançlarını ve geleceğe dair umutlarını sarsabilir. Bu durum, olumsuz bir bakış açısı geliştirmelerine ve değersiz hissetmelerine yol açabilir. Bunun yanı sıra boşanma süreci, belirsizlik nedeniyle geleceğe dair korkuları tetikleyebilir, bu da bilişsel çarpıtmaların artmasına

⁵⁴⁴ Filiz Bilge - Aytaç Arslan, "Yetişkinlerin Akılcı Olmayan Düşüncelerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 2/16 (Mart 2001), 27.

⁵⁴⁵ Fatma Gezer - Eyyüp Özkamalı, "Predictors of Marital Satisfaction in Married Teachers: Tendency to Cheat and Interpersonal Cognitive Distortions", *International Journal of Psychology and Educational Studies* 10/4 (Ekim 2023), 976-986.

⁵⁴⁶ Duman, "Cognitive Distortion in Working Adults", 5-6.

⁵⁴⁷ Yazıcı Çelebi Gülin vd., "Women's Attachment Styles and Cognitive Distortions in Relation to Various Personal Variables", *Istanbul University Journal of Women's Studies* 21 (2020), 11.

⁵⁴⁸ Ergin, *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*, 51-52.

⁵⁴⁹ Dilillo, "Interpersonal Functioning Among Women Reporting a History of Childhood Sexual Abuse", 553-562.

yol açabilir. Ayrıca boşanma, sosyal destek ağlarında değişikliklere neden olabilir ve sosyal izolasyonun artmasıyla birey bilişsel çarpıtmalara daha yatkın hale gelebilir.

Araştırmada anne baba tutumunu “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” olarak tanımlayan katılımcılarda “aşırı derecede koruyucu”, “ilgisiz” ve “otoriter ve baskıcı” olarak tanımlayan katılımcılara göre bilişsel çarpıtma düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük çıkmıştır (Bk. Tablo:3.22.). Analiz sonuçları, anne baba tutumlarına bağlı olarak bilişsel çarpıtma düzeylerinin farklılaşacağı hipotezini doğrulamıştır (Bk. H₃).

Araştırma bulgularının, literatürle de paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.⁵⁵⁰ McGinn (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, aşırı baskıcı ve ilgisiz ebeveyn tutumlarına sahip olan katılımcıların, demokratik ebeveyn tutumlarına sahip olanlara göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının alt boyutlarında daha yüksek puan aldığını ve ayrıca bu kişilerin daha fazla bilişsel çarpıtma eğiliminde olduğunu tespit edilmiştir.⁵⁵¹ Benzer şekilde Bodur'un (2021) araştırmasında ise demokratik anne baba tutumları ile bilişsel çarpıtmalar arasında negatif, koruyucu ve otoriter tutumlar ile ise pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵²

Mevcut çalışmada ortaya çıkan sonuç çeşitli açılardan ele alınabilir. Öncelikle sevgi ve şefkat dolu bir ebeveyn tutumu, çocuğun sağlam bir özsaygı ve özgüven geliştirmesine yardımcı olabilir.⁵⁵³ Bu durum, çocuğun kendine güvenmesini ve çevresini daha sağlıklı bir şekilde değerlendirmesini sağlayabilir. Öte yandan, otoriter veya baskıcı tutumlar, çocuğun öz saygısını olumsuz yönde etkileyebilir ve bilişsel çarpıtmaların oluşmasına zemin hazırlayabilir. İkinci olarak otoriter ve ilgisiz ebeveynlerin, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşama olasılığını arttırdığı söylenebilir. Nitekim araştırmada da görüldüğü üzere, otoriter ve ilgisiz ebeveyn

⁵⁵⁰ C. Duggan vd., “Quality of Parenting and Vulnerability to Depression: Results from a Family Study”, *Psychological Medicine* 28/1 (Ocak 1998), 185-191; Gülin vd., “Cognitive Distortions in Relation to Various Personal Variables”, 8-15; Athoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 68-69.

⁵⁵¹ Lata K. McGinn vd., “The Relationship Between Parenting Style, Cognitive Style, and Anxiety and Depression: Does Increased Early Adversity Influence Symptom Severity Through the Mediating Role of Cognitive Style?”, *Cognitive Therapy and Research* 29/2 (Nisan 2005), 234-235.

⁵⁵² Bodur, *Algılanan Anne Baba Tutumu ve Bilişsel Çarpıtmalar ile İnternet Bağımlılığı Davranışı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 69.

⁵⁵³ Richard S. Lazarus - Susan Folkman, *Stress, Appraisal, and Coping* (New York: Springer, 20), 260-283.

tutumlarına sahip olan kişiler, diğerlerine kıyasla daha fazla ihmal ve istismar yaşamıştır (Bk. Tablo:3.13). Buradan hareketle erken dönemde yaşanan örseleyici yaşantılar, çocukların dünyayı tehlikeli ve güvenilmez olarak algılamalarına yol açmış olabilir. Son olarak ilgisiz ve otoriter ebeveynlerin, çocuklarının yaşamları üzerinde aşırı kontrol sahibi olmaları veya onların yaşamlarını önemsememeleri, çocuğun kendi yaşamını yönlendirme becerilerini bozabilir. Bu durum, çocukların kendilerini ilerleyen yaşamda en ufak stres verici bir olay karşısında yoğun şekilde çaresiz ve ümitsiz hissetmelerine yol açabilir. Buraya kadar saymış olduğumuz tüm bu faktörler, katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeyleri üzerinde etkili olmuş olabilir.

Araştırmada, ailelerin dindarlık düzeyi düşük olan katılımcıların yüksek olan katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.23). Araştırmanın analiz sonuçları, ailenin dindarlık düzeyine göre bilişsel çarpıtma düzeylerinin farklılaşacağı hipotezini doğrulamıştır (Bk. H₃).

Bu bulgu, literatürde yapılan diğer çalışmaların sonuçlarıyla uyumluluk göstermektedir. Örneğin Şahin (2007) ve Smith & Kim (2003) tarafından yapılan çalışmalar ebeveynlerin dindarlık algılarının ve dini uygulamalarının, gençlerin kendi dindarlık algıları ve olumlu tutumları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Şahin (2007), ebeveynlerin dindarlık algısının arttıkça, gençlerin kendi dindarlık algılarının ve olumlu tutumlarının da arttığını tespit etmiştir.⁵⁵⁴ Smith & Kim (2003) ise dini vecibeleri yerine getiren ebeveynlerin, çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler kurduğunu ve bu çocukların diğer insanları daha güvenilir gördüğünü dile getirmişlerdir.⁵⁵⁵ Ancak bu çalışma sonucunun aksine Atlıoğlu (2022) tarafından yapılan araştırmada, her ne kadar anlamlı düzeyde bir ilişki tespit edilememiş olsa da anne ve baba dindarlığı arttıkça bilişsel çarpıtma puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.⁵⁵⁶ Alan yazında, mevcut araştırma verilerini destekleyen veya çürüten çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu durum, konu hakkında daha geniş bir

⁵⁵⁴ Adem Şahin, “Ergenlerde Dindarlık, Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (Mayıs 2007), 224-236.

⁵⁵⁵ Christian Smith - Phillip Kim, *Family Religious Involvement and the Quality of Family Relationships for Early Adolescents. a Research Report of the National Study of Youth and Religion* (NSYR, 2003), 17-24.

⁵⁵⁶ Atlıoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtma İlişkisi*, 68-69.

perspektif kazanmak ve daha sağlam sonuçlara ulaşabilmek yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Dini inançları yaşamının merkezine alan ve bunu hayatında gösteren kişiler, dini inançlarından daha fazla destek alabilir. Nitekim ebeveynlerinin bu yöntemi kullandığını gören kişiler, benzer bir durum sergileyebilir. Bu, daha pozitif düşüncelerini ve daha az yanıltıcı düşüncelere sahip olmalarını sağlamış olabilir. İkinci olarak araştırmada ebeveynlerin dindarlık düzeyi azaldıkça, katılımcıların ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinde de önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.14). Bu durum, katılımcıların daha fazla yanıltıcı düşünceye (bilişsel çarpıtma) sahip olmalarına neden olmuş olabilir.

Yapılan araştırmada Tanrı'ya dair inanç düzeyi, öznel dindarlık algıları veya dini inançtan destek alma düzeyi düşük olan katılımcıların yüksek olan gruba kıyasla bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.24,3.25,3.26). Analizler sonucunda, ilgili hipotezin desteklendiği görülmüştür (Bk. H₄).

Elde edilen bu sonucun gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki çalışmalarla örtüştüğü gözlenmiştir.⁵⁵⁷ Örneğin Roux (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada bilişsel çarpıtmaları olan kişilerin, Tanrı'ya olan inançlarının zayıfladığı ve Tanrı'ya karşı daha mesafeli hissettikleri gözlenmiştir. Bunun yanı sıra bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça, bu kişilerin dini inançlarından daha az destek aldıkları ve genel psikolojik iyi oluşlarının düşük olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵⁸ Son olarak Hacıkeleşoğlu'nun (2023) pozitif şemalarla, dini başa çıkma yönelimleri arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmada, katılımcıların umut, iyimserlik ve kişiler arası uyum gibi pozitif şemaları arttıkça Tanrı'ya karşı merkezinde daha çok güvenilir, koruyucu

⁵⁵⁷ Amirsardari vd., "Relationship Between Religious Orientation, and Cognitive Distortion", 85-87; Agorastos Agorastos vd., "Influence of Religious Aspects and Personal Beliefs on Psychological Behavior: Focus on Anxiety Disorders", *Psychology Research and Behavior Management* 7 (Mart 2014), 95-100; Ayten, *Din ve Sağlık*, 123-132.

⁵⁵⁸ Lee-Anne Roux, *Destructive Thinking within Religion: A Psycho-Pastoral Approach* (South Africa: Stellenbosch University, Thesis, 2013), 123-137.

ve merhamet sahibi bir yaratıcının rol aldığı olumlu dini başa çıkma stratejilerini benimsedikleri tespit edilmiştir.⁵⁵⁹

Mevcut araştırma sonuçları şu açılardan değerlendirilebilir. İlk olarak bilişsel çarpıtmalar, kişinin hem romantik hem de dini ilişkilerini olumsuz etkileyebilir.⁵⁶⁰ Buradan hareketle kişi, olumsuz düşünceleri ve bozulmuş şemalarından hareketle Tanrı ile olan ilişkisini olumsuz bir şekilde yorumlayabilir. Bu durum, “*Ben değersizim, dolayısıyla Tanrı beni sevmez*” veya “*Tanrı adaletsiz, beni cezalandırıyor*” gibi bilişsel çarpıtmalar, kişinin zamanla Tanrı’dan uzaklaşmasına neden olmuş olabilir. İkinci olarak bilişsel çarpıtmaların sosyal fobi, OKB ve anksiyete bozukluğu gibi çeşitli psikolojik sorunlarla bağlantılı olduğu dile getirilmiştir.⁵⁶¹ Buna göre kişi, zor bir dönemden geçerken mensup olduğu dinin mensuplarından yeterli desteği alamazsa, kendini değersiz hissetmeye başlayabilir. Bu durum, kişinin dini inançlarından uzaklaşmasına ve dini inanca hayatında daha az önem vermesine neden olmuş olabilir. Üçüncü olarak kişi, bilişsel çarpıtmaların neden olduğu stresli durumları yönetmek için dini ritüeller, dua gibi başa çıkma stratejilerine başvurabilir. Ancak yaşadıkları durumun olumsuzdan olumluya dönüşmemesi, kişinin zihninde, dini inancın ve Tanrı’nın kendisini terk ettiği veya dini inancının aslında bir faydası olmadığı yönünde bir algı oluşturmuş olabilir. Bu durum, katılımcıların dini ritüellere katılımını veya dini inançtan alacağı desteği olumsuz etkilemiş olabilir. Son olarak Tanrı’nın varlığına yönelik inançsızlık/şüphe ve düşük dindarlık, dini otorite figürlerine ve dolayısıyla öğretilere karşı bir tepkiyi yansıtabilir. Bu da, bireylerin başa çıkma sürecinde dini inanç yerine alternatif mekanizmalar arayışına yol açtığı gibi dini inancın, başa çıkma sürecinde olumsuz şekilde kullanımına yol açabilir.⁵⁶² Sonuç olarak, bireyler dini inançların travmatik olayları anlamlandırması, geleceğe yönelik sağladığı umut ve iyimserlik gibi sunduğu olumlu katkılardan mahrum kalabilir veya

⁵⁵⁹ Hacıkeleşoğlu, “Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru”, 80-90.

⁵⁶⁰ Kirkpatrick - Shaver, “An Attachment-Theoretical Approach”, 266-275; Limke - Mayfield, “Attachment to God”, 122-127.

⁵⁶¹ Strohmeier vd., “Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness”, 153-158.

⁵⁶² K.I. Pargament, “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme”, çev. A.Ulvi Mehmedoğlu, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (Haziran 2005), 279-313.

olumsuz olayları daha kötümser bir bakış açısıyla değerlendirebilirler. Bu durumlar, bireyleri bilişsel çarpıtmalara karşı daha savunmasız hale getirebilir.

Araştırmada “Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek alan” katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeylerinin, “sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek alan”, “ihtiyacı olmasına rağmen başvurmayan” ve “ihtiyacı olmadığı için destek almamış” olan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.27*). Yapılan analizler, ilgili hipotezin desteklendiğini göstermektedir (*Bk. H₄*).

Elde edilen bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermiştir.⁵⁶³ Örneğin depresyon hastaları üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların depresyon tanısı olmayan kişilere kıyasla daha fazla bilişsel çarpıtma ve cinsel istismar öyküsüne sahip oldukları gözlenmiştir.⁵⁶⁴ Huh (2014) ve arkadaşlarının yaşam boyu herhangi bir psikotik rahatsızlık için ayakta tedavi gören toplam 325 katılımcı üzerinde yaptıkları araştırmada, hastalık boyutu arttıkça ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Ayrıca bilişsel çarpıtmaların alt bileşenleri olan umutsuzluk ve geleceğe dönük kötümserliğin, istismar yaşantılarına sahip olan kişilerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶⁵

Araştırma sonuçları şu şekilde yorumlanabilir. Çocuklukta yaşanan ihmal ve istismar, bireyin temel güvenini sarsabilir, olumsuz bir benlik algısı geliştirmesine ve geleceğe dair umutsuzluk ve çaresizlik duygularını tetiklemesine yol açabilir.⁵⁶⁶ Bu bilişsel çarpıtmalar, yaşanan olumsuz deneyimleri anlamlandırma biçimini etkileyerek sürekli tehdit algısı, umutsuzluk, stres ve kaygı gibi duyguları güçlendirebilir.⁵⁶⁷ Dahası, bu çarpıtmalar, olumsuz olaylardan sağlıklı bir şekilde toparlanma sürecini

⁵⁶³ Strohmeier vd., “Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness”, 156-158; Demir - Kaya, “Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi”, 175-180; Türküm, “Stresle Başa Çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri Ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İli”, 1-15; Demir - Buğa, “Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişki”, 860-870.

⁵⁶⁴ Brandon E. Gibb vd., “History of Childhood Maltreatment, Negative Cognitive Styles, and Episodes of Depression in Adulthood”, *Cognitive Therapy and Research* 25/4 (01 Ağustos 2001), 425-446.

⁵⁶⁵ Hyu Jung Huh vd., “Childhood Trauma and Adult Interpersonal Relationship Problems in Patients with Depression and Anxiety Disorders”, *Annals of General Psychiatry* 13/1 (Eylül 2014), 1-13.

⁵⁶⁶ Young vd., *Şema Terapi*, 29-47.

⁵⁶⁷ Türkçapar, *Bilişsel Davranışçı Terapi*, 115-123.

engelleyebilir ve kişinin psikolojik sağlamlığını zayıflatabilir.⁵⁶⁸ Nitekim araştırmada da buna benzer bir durumun meydana geldiği söylenebilir. Zira yapılan analiz sonuçlarına göre profesyonel psikolojik destek alma düzeyi yüksek olan kişilerin, hiç destek almayanlara kıyasla ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri daha yüksek çıkmıştır (*Bk. Tablo:3.18, 3.37*). Bu durum katılımcılarda bilişsel çarpıtmaları arttırarak profesyonel psikolojik destek alma ihtiyacını arttırmış olabilir. Ek olarak konu ile ilgili yapılan çalışmalar, bilişsel çarpıtmaların ihmal ve istismar sonrasında bireyde ortaya çıkan madde bağımlılığı, anksiyete, depresyon veya intihar girişimi gibi sorunlarla baş etme gücünü ifade eden psikolojik sağlamlığa zarar vererek bireyi psikolojik rahatsızlıklar karşısında daha da savunmasız hale getirebileceğini göstermiştir.⁵⁶⁹ Bunun sonucunda kişi profesyonel psikolojik yardım ihtiyacına daha fazla ihtiyaç duymuş olabilir. Son olarak bilişsel çarpıtmalar, yoğun düzeyde olumsuz duygulardan dolayı kişiler arası ilişkilere zarar verebilir ve bunun sonucunda bireyler kendilerini diğer insanlara göre daha yalnız hissedebilir. Sosyal destekten mahrum kalan kişiler, gerekli ilgi ve yardımı alamayacaklarını düşünebilirler. Bu durum da onları profesyonel yardım aramaya yönlendirmiş olabilir.

3.2.3. Tanrı Tasavvurları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen verilere göre katılımcıların yaşı ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif; olumlu Tanrı tasavvurları ile de negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.28*). Dolayısıyla yaş arttıkça olumsuz Tanrı tasavvuru skorlarının azalacağı ve olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının ise artacağına ilişkin hipotez desteklenmemiştir (*Bk. H₅*).

⁵⁶⁸ Tuğba Türkkan - Hatice Odacı, “Lise Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma ve Yalnızlık Eğilimleri Arasındaki İlişki”, *Journal of Clinical Psychiatry* 22 (2018), 93-103.

⁵⁶⁹ Bulut vd., “Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete”, 217-223; Strohmeier vd., “Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness”, 153-155.

Bu bulgu, literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmektedir.⁵⁷⁰ Hacikeleşoğlu'nun (2020) yapmış olduğu çalışmada da yaş arttıkça katılımcıların, bazı olumsuz Tanrı tasavvuru alt boyutu puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.⁵⁷¹ Benzer şekilde Kalıç (2021) tarafından yapılan çalışmada da 18-25 yaş aralığındaki bireylerin, Tanrı'ya yönelik sevgi odaklı algısı oldukça yüksek bulunurken, 26-35 ve 46-55 yaş aralığındakilerde bu algının, orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷² Bu araştırmaların yanı sıra konu ile ilgili herhangi bir ilişkinin tespit edilmediği⁵⁷³ veya tam tersi şekilde yaş ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin tespit edildiği çalışmalar da mevcuttur.⁵⁷⁴

Araştırma bulgularının bu şekilde ortaya çıkması, farklı açılardan yorumlanabilir. Öncelikle alan yazında çocuklukta karşılaşılan ihmal ve istismarın, yetişkinlikteki travmalardan daha uzun süreli etkiler yarattığı ve bu etkilerin yaşla birlikte arttığı dile getirilmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca, erken yaşlarda yaşanan olumsuz deneyimlerin Tanrı tasavvuru üzerinde de daha fazla tahrip edici etkileri olabileceği ifade edilmiştir.⁵⁷⁶ Mevcut çalışmada da yaşın artmasıyla birlikte ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin de arttığı gözlemlenmiştir (*Bk. Tablo:3.10*). Bu durum, yaşın artmasıyla olumsuz Tanrı tasavvuru skorlarının da artmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim yaş ile ihmal ve istismar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin tespit edildiği benzer bazı çalışmalarda yetişkinlik ve yaşlılık döneminde olsa dahi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip katılımcıların, olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip oldukları tespit

⁵⁷⁰ Parvaneh Ebrahimi Dinvar, *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 60-61.

⁵⁷¹ Hacikeleşoğlu, *Algılanan Ebeveyn Tutumu ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 189-192.

⁵⁷² Murat Kalıç, *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 156-157.

⁵⁷³ Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, 129; Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru*, 70-73; Athloğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 56-57.

⁵⁷⁴ Nakşiye Yasemin Angın, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim Ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 88; Eyyup Aydın, *Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi (Diyabet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görevlileri Örneği)* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 63.

⁵⁷⁵ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2013, 717-729; Şar vd., "Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği", 1055-1057.

⁵⁷⁶ Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults", 280-283.

edilmiştir.⁵⁷⁷ İkinci olarak yaştın ilerlemesiyle birlikte geçmişteki hataları düzeltmeyeceğini anlayan kişi, ölümün kendisine yaklaştığını hissettiğinden artan kaygı ve korkuya bağlı olarak Tanrı'yı daha korkutucu ve cezalandırıcı olarak görebilir.⁵⁷⁸ Örneğin geçmişte adam öldürme veya hırsızlık gibi bir suç işleyen kişi, öte yaşamda mutlaka cezalandırılacağını düşünerek Tanrı'yı daha olumsuz sıfatlarla tasavvur edebilir. Son olarak yaştın ilerlemesi, bireylerde yakın ilişkilerin azalması ve sağlık sorunlarını meydana getirebilir. Bu durumlar, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıkları tetikleyebilir.⁵⁷⁹ Ayrıca yaşlanma sürecindeki zorluklar, düşük özsaygı, çaresizlik hissi ve umutsuzluk gibi bilişsel çarpıtmaları artırabilir. Bu tür durumlarla baş etmek için bazı yaşlı bireyler, Tanrı'ya daha çok yönelebilenken bazıları ise aşırı stres altında kalarak Tanrı'dan uzaklaşabilir. Nitekim çalışmada yaştın artması ile birlikte bilişsel çarpıtma skorlarının da arttığı göz önüne alındığında (*Bk. Tablo:3.19*), mevcut araştırmanın katılımcıları üzerinde de benzer etkiler meydana getirmiş olabilir.

Araştırma sonuçları, kadınların erkeklere göre daha yüksek olumlu Tanrı tasavvuru puanlarına sahip olduğunu, buna karşılık erkeklerin olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (*Bk. Tablo:3.29*). Analizler Tanrı tasavvuru puanlarının, cinsiyete bağlı olarak farklılık göstereceğine ilişkin hipotezin desteklendiğini göstermiştir (*Bk. H₅*).

Bu veriler hem yurt içinde hem de yurt dışında yapılan araştırmalarla uyumlu bulunmuştur.⁵⁸⁰ Hayta'nın (2019) araştırmasında kadınların, erkeklere göre Tanrı ile daha fazla güvenli bağ kurdukları belirtilmiştir. Kadınların, Tanrı'yı daha çok koruyan, kollayan, şefkat ve merhamet sahibi bir yaratıcı olarak algıladığı ifade edilmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-237; Taylor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life", 865-884.

⁵⁷⁸ Hayati Hökelekli, *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi yayınları, 2008), 7-11.

⁵⁷⁹ Victor Cicirelli, "God as the Ultimate Attachment Figure for Older Adults", *Attachment & Human Development* 6/4 (Ocak 2010), 371-377.

⁵⁸⁰ Hart M. Nelsen vd., "Gender Differences in Images of God", *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/4 (1985), 396-402; Liz Ray - William Kay, "Concepts of God: The Salience of Gender and Age", *Journal of Empirical Theology* 17/2 (Ocak 2004), 238-251; Tahsin Kula, *Ergenlerde Öfke Duygusu, Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme: Diyarbakır Örneği* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 130-147; Seyhan, "Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma", 65-97; Kalç, *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi*, 155.

⁵⁸¹ Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 195.

Benzer şekilde Oktay ve Lokmanoğlu'nun (2020) çalışmasında ise erkeklerin, korku ve cezalandırıcı Tanrı tasavvuru skorlarının, kadınlara göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸² Bu çalışmaların yanı sıra araştırma bulgularının aksine erkeklerin, daha olumlu Tanrı tasavvurlarına sahip olduğu⁵⁸³ veya cinsiyet ile Tanrı tasavvuru arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur.⁵⁸⁴

Kadınların erkeklere kıyasla daha fazla olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olmaları ile ilgili pek çok farklı açıklama yapılabilir. İlk olarak dindarlık düzeylerinin daha yüksek çıkması ile ilgili çalışmalara baktığımızda, kadınların daha fazla suçluluk ve pişmanlık duygusuna sahip olmaları, psikolojik yapı olarak daha itaatkâr olmaları, hayatta yaşanan stres verici durum karşısında Tanrı'yı daha fazla telafi mekanizması olarak kullanmaları dindarlığın yüksek çıkmasının nedenleri arasında sayılmıştır.⁵⁸⁵ Tanrı tasavvuru ile ilgili çalışmalara baktığımızda bahsi geçen maddelerin, aynı zamanda kadınların erkeklere kıyasla daha fazla olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olmalarının nedenleri arasında da zikredildiği göze çarpmaktadır.⁵⁸⁶ Tüm bunların yanı sıra dindarlıklarında duyguyu daha ön planda tutmaları da kadınların, merkezinde Tanrı'nın yer aldığı dinlerde olumlu Tanrı tasavvurlarına sahip olmalarında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim Yapıcı'nın da ifadesi ile kadınlar, zorlu yaşam olaylarının neden olduğu stres verici durumu aşmak için kendilerine duygusal olarak yakın hissettikleri aşkın, koruyucu, sevgi ve merhamet sahibi olarak gördükleri Tanrı'ya karşı kendilerini yakın hissedebilir. Buradan hareketle kişi, yakınlığı ifade eden olumlu Tanrı tasavvurları olan şefkat sahibi, güvenilir bir liman ve sevgi gösteren sıfatları daha çok tercih edebilir.⁵⁸⁷ Son olarak araştırma sonuçlarına göre erkeklerin hem ihmal ve istismar hem de bilişsel çarpıtma puanlarının, kadınlara göre daha

⁵⁸² Melike Oktay - Ayşe Şentepe Lokmanoğlu, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Journal of International Social Research* 13/73 (Ekim 2020), 1090-1100.

⁵⁸³ Aydın, *Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi*, 63; Feride Göregen - Mualla Yıldız, "Ergenlerde Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi ve Öfke İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dini Araştırmalar* 24/61 (Aralık 2021), 220.

⁵⁸⁴ Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru*, 70-73; Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, 126-129.

⁵⁸⁵ Michael Argyle - Benjamin Beit-Hallahmi, *The Social Psychology of Religion (Psychology Revivals)* (Hoboken: Taylor and Francis, 1997), 140-147.

⁵⁸⁶ Fatmagül Cirhinlioğlu - Üzeyir Ok, "Kadınlar Mı Yoksa Erkekler Mi Daha Dindar?", *ZFWT: Zeitschrift für die Welt der Türken* 3/1 (2011), 121-141.

⁵⁸⁷ Asım Yapıcı, "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2012), 1-34.

yüksek olduğu gözlenmiştir (*Bk. Tablo:3.11, 3.20*). Bu durum da erkeklerde olumsuz içsel modellemelerin ortaya çıkmasına ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının artmasına ve olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının ise azalmasına yol açmış olabilir.

Araştırmada yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına göre evli olan kişilerin, bekar ve boşanmış olan kişilere kıyasla olumlu Tanrı tasavvuru puanları daha yüksek olup olumsuz Tanrı tasavvuru puanları ise daha düşük çıkmıştır (*Bk. Tablo:3.30.*). Analizler Tanrı tasavvuru puanlarının medeni duruma göre değişeceğine dair hipotezi doğrulamıştır (*Bk. H₅*).

Bu sonuç, literatürdeki çalışmalarla da örtüşmektedir. Mehmedoğlu (2011) tarafından yapılan araştırmada evli olan kişilerin, bekâr olan kişilere kıyasla olumlu Tanrı tasavvurlarının yakın, içkin, teslim olunan ve seven alt boyutlarında daha yüksek ortalama puana sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵⁸⁸ Hacıkeleşoğlu'nun (2020) yapmış olduğu araştırmada da olumlu Tanrı tasavvuru içerisinde yer alan “ilgili” alt boyutunda evli olan kişilerin puan ortalamaları, boşanmış ve diğer grubuna kıyasla daha yüksekken; olumsuz Tanrı tasavvurunu temsil eden ilgisiz alt boyutunda ise boşanmış kişilerin puan ortalamalarının evli ve diğer grubuna göre daha fazla çıkmıştır.⁵⁸⁹ Benzer şekilde Kalıç'ın (2021) çalışmasında da evli katılımcıların sevgi odaklı Tanrı tasavvurlarının, hiç evlenmemiş ve boşanmış olanlardan belirgin bir şekilde anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.⁵⁹⁰ Gerçekleştirilen bazı çalışmalarda ise araştırma bulgularının aksine medeni durumla Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.⁵⁹¹

Mevcut araştırma bulguları, farklı açılardan yorumlanabilir. İlk olarak dini inançlar bağlamında evlilik, kutsal kabul edilirken, boşanmanın olumsuz bir davranış olduğu vurgulanmıştır.⁵⁹² Buradan hareketle toplum evli olan kişilere daha olumlu bakarken boşanan kişilere daha negatif bakabilir. Kısacası bu durum, boşanan bireylerin mensup oldukları dini topluluklarından olumsuz tepkiler almasına ve bu

⁵⁸⁸ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 216-217.

⁵⁸⁹ Hacıkeleşoğlu, *Algılanan Ebeveyn Tutumu ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 196-197.

⁵⁹⁰ Kalıç, *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi*, 158.

⁵⁹¹ Angın, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim ve Tanrı Algısının İncelenmesi*, 88; Aydın, *Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi*, 68-69.

⁵⁹² el-Maide 5/5; en-Nisa 4/127.

nedenle Tanrı'dan uzaklaşmasına neden olmuş olabilir. Benzer şekilde yapılan bir araştırmada katılımcıların çoğunun, boşanma sonrası dini ritüellere katılımının önemli ölçüde azaldığı ve aynı zamanda kendi dini topluluklarından daha fazla uzaklaştıkları tespit edilmiştir.⁵⁹³ Evlilik Tanrı'nın bir planı ve iradesi olarak görülebilir. Buna göre kişi, yaşadığı mutlu bir evliliği Tanrı'nın bir hediyesi olarak görürken tam tersine boşanma ile sonuçlanan yanlış bir eşle yapılan bir evlilik ise Tanrı'nın bir cezalandırılması olarak algılayabilir. Bu durum kişinin Tanrı'ya kızgınlık duymasına yol açarak ondan uzaklaşmasına yol açmış olabilir. Son olarak sağlıklı bir evlilik, kendi içerisinde şefkat, merhamet, sevgi, hoşgörü ve dostluk gibi duyguların insan psikolojisinde ve yaşamında yer edinmesinde önemli bir işlev görebilir.⁵⁹⁴ Bu duygular evlilerin, bekâr ve boşanmış kişilere kıyasla daha az bilişsel çarpıtmaya sahip olmasına yol açmış olabilir.

Çalışmada anne baba tutumu “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” olarak tanımlayan katılımcılarda “aşırı derecede koruyucu”, “ilgisiz” ve “otoriter ve baskıcı” olarak tanımlayan katılımcılara göre olumlu Tanrı tasavvuru düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek; olumsuz Tanrı tasavvuru puanları ise daha düşük çıkmıştır (Bk. Tablo:3.31.). Analizler anne baba tutumlarına bağlı olarak Tanrı tasavvuru puanlarının değişiklik göstereceği hipotezini doğrulamıştır (Bk. H5).

Elde edilen bu sonuç, gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki literatürle de benzerlik göstermiştir.⁵⁹⁵ Filipin’de yapılan bir araştırmada çocuklukta ebeveynlerini kendisine karşı sevgi dolu, bağışlayıcı ve hoş görülü olarak tanımlayan kişilerin otoriter, ilgisiz ve cezalandırıcı olarak tanımlayan kişilere kıyasla kendilerini Tanrı’ya daha yakın hissettikleri tespit edilmiştir.⁵⁹⁶ Benzer şekilde Arıcı ve Tokur’un (2017)

⁵⁹³ Kimiko Tanaka, “The Effect of Divorce Experience on Religious Involvement: Implications for Later Health Lifestyle”, *Journal of divorce & remarriage* 51/1 (2010), 1-15.

⁵⁹⁴ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 216-217.

⁵⁹⁵ Hacıkeleşoğlu, *Algılanan Ebeveyn Tutumu ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 225-227; Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 234-238; Atlioğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 60; Exline vd., “Negative Views of Parents and Struggles with God”, 200-212; Oktay - Şentepe Lokmanoğlu, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 1095-1100.

⁵⁹⁶ Rito Baring, “Children’s Image of God and Their Parents: Explorations in Children’s Spirituality”, *International Journal of Children’s Spirituality* 17/4 (Kasım 2012), 277-289; Hui-Tzu - Johansen, “Mpaact of Childhood Attachment with Parents”, 155-163; Sümevra Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Temmuz 2017), 7-38.

yaptıkları çalışmada ise ebeveynlerini demokratik olarak ifade eden bireylerin olumlu Tanrı tasavvurları puan ortalamaları, aileleri tarafından otoriter veya kayıtsız/ilgisiz olarak tanımlayanlardan istatistiksel olarak daha yüksek bulunmuştur.⁵⁹⁷

Nesne ilişkileri kuramına göre, çocuğun ilk dönemde ebeveynleriyle kurduğu ilişki, Tanrı tasavvurunu şekillendirmektedir.⁵⁹⁸ Nitekim Rizzuto'ya göre Tanrı tasavvuru, erken dönemde edinilen duygusal deneyimlerin bir yansımasıdır.⁵⁹⁹ Buna göre bireyin Tanrı tasavvuru, aslında bakım veren ile kurduğu ilişki sonucu meydana gelen şemaların, bir geçiş nesnesi olarak kabul edilen Tanrı'ya aktarılmasını ifade etmektedir.⁶⁰⁰ Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergilediği tutumlar, çocuğun Tanrı tasavvurunu büyük ölçüde etkileyebilir. Eğer ebeveynler, sevgi ve şefkatle yaklaşıyorsa çocuk genellikle olumlu bir Tanrı tasavvuru geliştirebilir. Bu durumda annenin ilgi ve göz teması, çocuğun kendini sevilen ve değerli hissetmesini sağlayabilir. Bu pozitif etkileşim, çocuğun sağlıklı bir öz saygı geliştirmesine yardımcı olabilir ve çocuk, ailesi tarafından sevildiğini ve değer gördüğünü hissedebilir.⁶⁰¹ Bu olumlu inançlar, katılımcıların olumlu Tanrı tasavvurlarına sahip olmalarında etkili olmuş olabilir. Öte yandan ebeveynlerin otoriter, baskıcı ve ilgisiz tutumları, çocuklara aşırı talepkâr, cezalandırıcı ve temel ihtiyaçlarına kayıtsız bir yaklaşım içerir.⁶⁰² Araştırma bulguları, bu olumsuz tutumlara maruz kalan çocukların, diğerlerine göre daha fazla ihmal ve istismara uğradığını göstermektedir (*Bk. Tablo:3.13*). Bu tür aile ortamlarında büyüyen çocuklar, genellikle kendilerini ifade etme zorluğu, sosyal beceri eksikliği, güven sorunu, olumsuz benlik algısı ve öfke gibi sorunlar yaşayabilir. Dolayısıyla bu olumsuz tutumlar, çocukların daha fazla olumsuz Tanrı tasavvurlarına sahip olmalarına yol açmış olabilir.

Çalışmada aile dindarlık düzeyleri düşük olan katılımcıların olumsuz Tanrı tasavvuru puanları orta, ortanın üstü ve yüksek olan katılımcılara göre istatistiksel

⁵⁹⁷ İsmail Arıcı - Behlül Tokur, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Electronic Turkish Studies* 12/10 (Nisan 2017), 31-48.

⁵⁹⁸ Peterson, *The Dynamic God Image*, 21-30.

⁵⁹⁹ Rizzuto, “Freud, God, the Devil”, 165-180.

⁶⁰⁰ Rizzuto, “Image of God”, 83-99.

⁶⁰¹ C. Ellis Nelson - Çev.: Abdulvahid Sezen, “Tanrı Temsilinin Oluşumu”, *Dinbilimleri Journal* 9/2 (Haziran 2009), 228-230.

⁶⁰² Hayta, *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*, 208-209.

olarak anlamlı düzeyde daha yüksekken; olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo:3.32.). Analizler, ebeveynlerin dindarlık düzeyine bağlı olarak Tanrı tasavvuru puanlarının farklılık göstereceği hipotezini doğrulamıştır (Bk. H₅).

Elde etmiş olduğumuz bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermiştir.⁶⁰³ Örneğin McDonald (2005) tarafından 101 genç yetişkin üzerinde gerçekleştirilen araştırmasında ebeveyn dindarlığı ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunurken, olumsuz Tanrı tasavvuru ile negatif ilişki olduğu gözlenmiştir.⁶⁰⁴ Şahin'in (2007) 578 ergen üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada algılanan ebeveyn dindarlığı arttıkça katılımcıların da aynı şekilde dindarlıklarında artış meydana geldiği tespit edilmiştir.⁶⁰⁵ Benzer şekilde Stearns ve McKinney'in (2019) 486 yetişkinin katıldığı araştırmasında, çocuklukta ebeveynlerini dindar ve duygusal açıdan kendisine yakın olarak tanımlayan kişilerin, kendilerini diğer kişilere kıyasla daha fazla dindar olarak ifade etme eğilimi içerisinde oldukları tespit edilmiştir.⁶⁰⁶ Son olarak Athioğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların anne ve babalarının dindarlık düzeyi arttıkça olumlu Tanrı tasavvurlarında artış meydana geldiği gözlenmiştir.⁶⁰⁷

Araştırma sonucunda ailenin dindarlık düzeyi arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının artış göstermesi farklı açılardan yorumlanabilir. İlk olarak ebeveynler, sahip oldukları dini hassasiyete çocuklarının da sahip olmasını isteyebilir ve buradan hareketle çocuklarını din ve Tanrı hakkında bilgilendirebilir. Nitekim bu amaçla verilmiş sevgi temelli bir din eğitimi,⁶⁰⁸ çocukların hem Tanrı hakkında daha fazla bilgi edinmelerini ve hem de kendilerini Tanrı'ya daha yakın hissetmelerini sağlamış

⁶⁰³ Pehr Granqvist, "Religiousness and Perceived Childhood Attachment: On the Question of Compensation or Correspondence", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 350-359; Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (Ağustos 2004), 37-47.

⁶⁰⁴ McDonald vd., "Attachment to God and Parents", 21-28.

⁶⁰⁵ Şahin, "Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki", 243-244.

⁶⁰⁶ Melanie Stearns - Cliff McKinney, "Perceived Parent-Child Religiosity: Moderation by Perceived Maternal and Paternal Warmth and Autonomy Granting and Emerging Adult Gender", *Psychology of Religion and Spirituality* 11/3 (2019), 177-187.

⁶⁰⁷ Athioğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 60-61.

⁶⁰⁸ Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", 37-54.

olabilir. Bunun tam tersi bir durumda ise dindar olmayan ebeveynlerin çocukları, Tanrı hakkında yeterli bilgi edinmeyebilir veya korku temelli bir dini eğitimi alabilir. Bu durum, kişilerin Tanrı'ya karşı duygusal bir bağ kurmalarını zorlaştırabilir. Bunun yanı sıra dindar bir ailede yetişen çocuklar,⁶⁰⁹ düzenli olarak gerçekleştirilen ibadetler ve dini ritüeller sayesinde Tanrı'ya olan bağlılıklarını artırabilir.⁶¹⁰ Zamanla dindar bir kimliğe sahip olan çocuk, aynı şekilde Tanrı'ya kendisini daha yakın hissedebilir. İkinci olarak ebeveynlerinin maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılaması, çocukların ebeveynlerine ve dolayısıyla ebeveynlerinin öğrettikleri dini öğretilere daha fazla güven duymalarını sağlayabilir. Kısacası aileleri haklarında olumlu içsel modellemelere sahip olan kişiler, ailelerinin din ve Tanrı tasavvurlarını daha kolay rol model alabilir.⁶¹¹ Nitekim araştırmada ailelerinin dindarlık düzeyi yüksek olan katılımcıların, ihmal ve istismar yaşantılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.14*). Bu bulgular, katılımcıların ailelerinin dini öğretilerini daha kolay kabul etmelerine olanak sağlamış olabilir. Üçüncü olarak çocukların, ailelerinin zor zamanlarda başa çıkma süreçlerini gözlemlemeleri ve bu süreçte dini referanslara başvurmalarını veya Tanrı'ya olan kızgınlık ve isyan duyguları yerine daha çok sabır ve tevekkül göstermeyi tercih etmelerini görmeleri, onların ilerleyen yaşamlarında daha olumlu bir din ve Tanrı tasavvuruna sahip olmalarına yansımaları olmuş olabilir. Son olarak dindar bir ailede, sevgi ve şefkat, sadece duygusal bir bağdan öte daha derin bir anlam taşıyabilir. Nitekim aile için çocuk, yaratıcıdan gelen bir emanet olarak görülebilir ve bu nedenle ona sevgi ve ilgi göstermek bir sorumluluk olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla anne ve babasının kendisine göstermiş olduğu bu sevgi ve yakınlığın inanmış oldukları yaratıcıdan kaynaklandığını gören çocuk, aynı şekilde yaratıcıya kendisini daha yakın hissedebilir.

Araştırmada Tanrı'ya olan inanç düzeyi, öznel dindarlık algıları veya dini inançlardan destek alma düzeyi düşük olan katılımcıların, orta ve yüksek seviyedeki gruplara kıyasla daha düşük olumlu Tanrı tasavvuru puanlarına ve daha yüksek

⁶⁰⁹ Şahin, “Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki”, 232-247.

⁶¹⁰ Vern L. Bengtson, *Families and Faith: How Religion Is Passed down Across Generations* (New York: Oxford University Press, 2013), 66-102.

⁶¹¹ Bengtson, *Families and Faith*, 66-102.

olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarına sahip olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.33, 3.34, 3.35.*). Analizler, ilgili hipotezin desteklendiğini göstermektedir (*Bk. H₆*).

Elde edilen bulgular hem yerel hem de yurt dışındaki çalışma sonuçları ile benzerlik göstermiştir.⁶¹² Nitekim Buckho ve Witzig (2003) tarafından 344 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada Tanrı'nın varlığını kabul edip ona kendisini yakın hissedene kimseler, tam tersine yakın hissetmeyen kişilere kıyasla daha fazla dua etme, dini törenlere katılım ve kutsal metinden bölümler okuma eğilimi sergilemişlerdir.⁶¹³ Bunun yanı sıra Gülfil (2019) tarafından 18 ateist yetişkin katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırmada ise katılımcıların, Tanrı'yı “*diktatör*”, “*baskıcı*”, “*sadist*” gibi olumsuz terimlerle tanımladığı ve bu olumsuz tasavvurların genellikle kızgınlık, kin ve isyan gibi duygusal tepkilerle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.⁶¹⁴

Kalıç'ın (2021) araştırması dini görevlerini sıkça yerine getiren bireylerin, Tanrı'yı daha sevgi dolu bir varlık olarak algılama eğiliminde olduğunu, buna karşın dini görevlerini nadiren yerine getirenlerin ise Tanrı'yı daha olumsuz bir varlık olarak gördüğünü göstermiştir. Ayrıca, ateist ve deistlerin Tanrı'yı agnostik ve teistlere göre daha az sevgi dolu algıladığı belirlenmiştir.⁶¹⁵ Son olarak Aydın'ın (2023) Tanrı tasavvurunu konu edinen yaklaşık 55 çalışmayı meta analitik yöntemle ele aldığı çalışmada, mevcut araştırmalardan dini başa çıkma ile Tanrı tasavvuru ilişkisini ele alan çalışmaların (n=5) tamamında, katılımcıların dini inançtan destek alma düzeyleri arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının da arttığı tespit edilmiştir.⁶¹⁶

⁶¹² Zeynep Alçelik, *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 96; Oktay - Şentepe Lokmanoğlu, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 109-112; Özlem Güler Aydın, *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 108-109; Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 204; Hıdır Apak, “Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Tanrı Algısı: Bingöl Üniversitesi Örneği”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2016), 219-230; Aydın, *Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi*, 67-79; Kalıç, *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi*, 165-166.

⁶¹³ Kathleen J. Buchko - Theodore F. Witzig, “Relationship Between God-Image and Religious Behaviors”, *Psychological Reports* 93/3_suppl (Aralık 2003), 1141-1148.

⁶¹⁴ Derya Gülfil, “Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Haziran 2019), 1290-1312.

⁶¹⁵ Kalıç, *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi*, 165-166.

⁶¹⁶ Özlem Güler Aydın, “A Systematic Review of the Studies on the God Image in the Sample of Türkiye”, *Dini Araştırmalar* 26/65 (2023), 523.

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde yorumlanabilir; İlk olarak bireyler, inandıkları yüce varlıkla derin bir bağ kurarak sürekli iletişim halinde olmayı isterler. Buna bağlı olarak da inançlarına uygun şekilde hareket ederek kendilerini ifade etmeye gayret gösterirler. İbadet ve dua, insanın iç deneyimlerini dışa vurmasını sağlar ve Tanrı'ya olan duygularını ortaya koyar. Ayrıca, Tanrı'dan dilek ve yardım talepleri de bulunabilirler.⁶¹⁷ Bu taleplerin karşılanması, kişinin Tanrı'ya olan bakışını olumlu yönde etkileyebilir ve dini ritüellere daha fazla katılımını teşvik edebilir. Bunun yanı sıra dini inançlar inanlarına çoğunlukla Tanrı'yı sevmeyi, O'na güvenmeyi ve olumlu bir bakış açısı benimsemeyi emreder.⁶¹⁸ Bu durum, bireyin Tanrı'ya karşı olan olumlu bakış açısı kazanmasını sağlamış olabilir. Dolayısıyla dini metinleri okumak gibi bazı ritüeller kişiyi Tanrı'ya yakınlaştırmış olabilir. Üçüncü olarak Tanrı'ya olan inanç ve hayatlarının merkezine Tanrı'yı koyma düzeyleri arttıkça, bireyler günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumları anlamlandırmada Tanrı'ya yönelik inançlarından daha fazla yararlanabilirler. Bu durumda, yaşadıkları olumsuz olayları bir sınav olarak algılamak, olumlu olayları Tanrı'nın bir nimeti olarak yorumlayabilirler. Bu perspektif, inanan bireylerin stres seviyelerini azaltabilir ve bilişsel çarpıtmalara karşı daha dirençli olmalarına yardımcı olabilir (*Bk. Tablo:3.24,3.25,3.26*). Sonuç olarak bu olumlu zihinsel durum, kişinin Tanrı ile daha sağlam ve pozitif bir ilişki kurmasına yardımcı olabilir. Son olarak Tanrı'ya inanan bireyler, genellikle dini topluluklarla bağlantı kurarlar. Bu topluluklar, bireylerin Tanrı'ya olan inançlarını paylaşmalarını ve Tanrı'ya olan yakınlıklarını hissetmelerini sağlayabilir. Bu durum, inanan bireylerin Tanrı'ya olan bağlılıklarını ve Tanrı hakkındaki olumlu düşüncelerini güçlendirebilir.

Çalışmada “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek alan” katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanları, “sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek alan”, “ihtiyacı olup da başvurmayan” ve “ihtiyacı olmadığı için profesyonel destek almayan” katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha düşük; olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarının ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.36*). Analizler sonucunda, ilgili hipotezin desteklendiği görülmüştür (*Bk. H₆*).

⁶¹⁷ Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 203-205.

⁶¹⁸ el-Bakara 2/165; el-Ali İmran 3/31.

Elde edilen bu sonuç, literatürle de benzerlik göstermiştir.⁶¹⁹ Nitekim Siltan ve arkadaşları (2014) yaptıkları çalışmada iyiliksever Tanrı tasavvurlarının, sosyal kaygı, paranoya, takıntı ve zorlama gibi psikolojik belirtilerle olumsuz; aksine cezalandırıcı Tanrı tasvirlerinin ise bu belirtilerle pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.⁶²⁰ Bunun yanı sıra psikolojik rahatsızlığı olan ve olmayan toplamda 297 kişinin örneklem olarak yer aldığı bir başka çalışmada, psikolojik olarak rahatsızlığı olanların tamamının Tanrı'yı sevgiden yoksun, korumayan ve öfke sahibi gibi daha çok olumsuz sıfatlarla tasavvur ettikleri tespit edilmiştir.⁶²¹ Son olarak Stulp (2019) ve arkadaşlarının Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkisini konu edinen 123 çalışmayı meta analitik yöntemle ele aldıkları çalışmada, araştırmaların büyük bir çoğunluğunda olumsuz Tanrı tasavvurları ile psikolojik iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip olan katılımcıların diğer katılımcılara kıyasla daha fazla profesyonel destek alma eğilimi içerisinde oldukları ifade edilmiştir.⁶²²

Araştırmada bu şekilde bir sonucun ortaya çıkması şu şekilde açıklanabilir; İlk olarak araştırmalar, bireylerin Tanrı tasavvurlarının başa çıkma yönelimlerini etkilediğini ortaya koymaktadır.⁶²³ Özellikle travmatik olayların ardından bireyin Tanrı'ya dair tasavvuru, başa çıkma mekanizmalarını belirlemede kritik bir rol oynayabilir. Olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olanlar, Tanrı'nın koruyucu ve şefkatli olduğuna inanarak olumlu dini başa çıkma stratejilerini benimseyebilirler. Diğer taraftan, olumsuz bir Tanrı tasavvuruna sahip bireyler, Tanrı'nın desteklemediği

⁶¹⁹ Kirkpatrick - Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 266-275; Bradshaw vd., "Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians", 130-147; Seyhan, "Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma", 65-97; Saffet Kartopu, "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi", *Journal of Turkish Studies* 9 (Ocak 2014), 887-903; Schaap-Jonker vd., "Types of God Representations and Mental Health", 203-204; Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 110-111.

⁶²⁰ Nava R. Siltan vd., "Beliefs About God and Mental Health Among American Adults", *Journal of Religion and Health* 53/5 (Ekim 2014), 1285-1296.

⁶²¹ Schaap-Jonker vd., "Types of God Representations and Mental Health", 204-206.

⁶²² Henk P. Stulp vd., "God Representations and Aspects of Psychological Functioning: A Meta-Analysis", *Cogent Psychology* 6 (Ocak 2019), 7-13.

⁶²³ Bayraktutar, *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örnekleminde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 210-211.

ve terk ettiği inancıyla olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini tercih edebilirler.⁶²⁴ Bu durum, özellikle kaygı ve stres gibi olumsuz duygusal durumların artmasına yol açabilir. Bulguları destekler nitelikte çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına odaklanan bir araştırmada, olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olan bireylerin, olumsuz dini başa çıkma stratejilerini benimseyenlere kıyasla travma sonrası stres bozukluğu semptomlarının daha az olduğunu ve daha sağlıklı ruh sağlığı belirtileri sergilediklerini tespit edilmiştir.⁶²⁵ Buradan hareketle olumlu Tanrı tasavvurunun, rehabilitasyon süreçlerine dahil edilmesi önemli bir strateji olabilir. Travmatik olaylar sonrasında bireylerin destek programlarında, bireyin Tanrı tasavvurunun olumlu yönde güçlendirilmesi ve bu doğrultuda dini başa çıkma mekanizmalarının kullanımının teşvik edilmesi, ruhsal iyileşme sürecini destekleyebilir. Araştırmalar,⁶²⁶ olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin, olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olanlara göre kişiler arası ilişkilerde daha fazla güven sorunu, olumsuz benlik algısı, çaresizlik ve umutsuzluk gibi bilişsel çarpıtmalara eğilimli olduğunu göstermektedir. Nitekim mevcut araştırmada da buna benzer bir durumun ortaya çıktığı gözlenmiştir (*Bk. Tablo: 3.24,3.25,3.26, 3.37*). Bu durum, bireylerin aynı zamanda sosyal destek gibi başa çıkma mekanizmalarından mahrum kalmasına yol açarak diğer insanlara kıyasla daha yüksek düzeyde kaygı ve stres yaşama eğiliminde olmalarına yol açabilir, bu da bireyin psikolojik rahatsızlıklara karşı savunmasız hale gelmesine sebep olabilir.

3.2.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları, Tanrı Tasavvuru ve Bilişsel Çarpıtma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Tanrı Tasavvuru değişkenleri arasındaki ilişki ve aracılık modeline ilişkin analizler değerlendirilmiştir.

⁶²⁴ Bayraktutar, *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örnekleminde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 210-217; Ellison vd., “Prayer, Attachment to God, and Symptoms of Anxiety-Related Disorders Among U.s. Adults”, 208-225.

⁶²⁵ Schaefer vd., “A Concurrent Examination of Protective Factors Associated with Resilience and Posttraumatic Growth Following Childhood Victimization”, 19-20.

⁶²⁶ Cankılıç, *Çocukluk Çağı Travmaları ile Depresyon İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Aracı Rolü*, 37.

3.2.4.1. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Analiz sonuçları, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumlu Tanrı tasavvurları arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir (Bk. Tablo:3.37). Elde edilen bulgular çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumlu Tanrı tasavvuru arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğuna dair hipotezleri desteklemiştir (Bk. H₇, H₈).

Elde edilen sonuçlar, alan yazındaki diğer araştırma sonuçları ile de benzerlik göstermiştir. Örneğin Lawson (1998) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ihmal ve istismar öyküsüne sahip olan katılımcıların, olmayan katılımcılara kıyasla Tanrı'yı daha soğuk, güvenilmez, cezalandırıcı ve sevgiden yoksun şekilde ifade ettikleri tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca ihmal ve istismar puanı arttıkça katılımcılarda manevi hoşnutsuzluğun da arttığı ifade edilmiştir.⁶²⁷

Benzer şekilde Reinert ve Edwards (2009) tarafından farklı dini inançlara mensup 150 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırma sonucunda, çocukluk döneminde ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemi olumlu Tanrı tasavvurları ile negatif, olumsuz Tanrı tasavvurları ile de pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. İhmal ve istismar yaşantılarına maruz kalan bireyler, genellikle Tanrı'yı daha acımasız, sevgisiz ve koruyucu olmayan bir şekilde hayal ederken; bu tür deneyimlere sahip olmayan bireyler, Tanrı'yı daha çok sevgi ve sıcaklık temelinde tasavvur ettikleri görülmüştür.⁶²⁸ Ayrıca Kam (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kimselerin, sahip olmayan kişilere kıyasla Tanrı'yı acımasız, sevgi ve merhametten yoksun, koruyup gözetmeyen şeklinde tasavvur etme olasılığının daha yüksek olduğu vurgulanmıştır.⁶²⁹

⁶²⁷ Ronald Lawson vd., "The Long Term Impact of Child Abuse on Religious Behavior and Spirituality in Men", *Child Abuse & Neglect* 22/5 (Mayıs 1998), 369-380.

⁶²⁸ Reinert - Edwards, "Childhood Mistreatment, and Religiosity", 30-32.

⁶²⁹ Christopher Kam, "Integrating Divine Attachment Theory and the Enneagram to Help Clients of Abuse Heal in Their Images of Self, Others, and God", *Pastoral Psychology* 67/4 (01 Ağustos 2018), 342-347.

Kosarkova ve arkadaşlarının (2020) 1800 kişi üzerine yaptıkları araştırmada, herhangi bir çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantısına sahip olan katılımcıların, Tanrı'yı mutlak güç olarak bildirme oranları daha düşükken, Tanrı'yı eleştirel olarak tanımlama oranlarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. İhmal ve istismar yaşantılarından herhangi birisine sahip olan katılımcıların, Tanrı'yı sevgi dolu, her zaman hazır, bağışlayıcı, babacan ya da adil olarak tanımlamaktan çekindikleri ve daha çok eleştirel ya da kızgın gibi terimler kullandıkları tespit edilmiştir.⁶³⁰ Alan yazında belirtilen çalışmaların yanı sıra ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemi bireyin sahip olduğu Tanrı tasavvuru üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirdiğini ortaya koyan daha pek çok çalışmanın olduğu tespit edilmiştir.⁶³¹

Elde edilen araştırma sonuçları, pek çok farklı açıdan değerlendirilebilir. Bağlanma kuramına göre ilk dönemlerde çocuğa bakmakla yükümlü olan kişilerle kurulan bağ, bireyin dünyayı ve çevresini anlamlandırmasında ve içsel modeller oluşturmada önemli bir referans kaynağı sunmaktadır.⁶³² Bu içsel modeller, olumlu olabileceği gibi olumsuz öğeler de barındırabilmektedir. Buna göre bireyin, bakım veren kişiler tarafından gereken sevgi, ilgi, şefkat, yeme içme ve barınma vb. duygusal ve fiziksel ihtiyaçları karşılanmışsa kendisini değerli ve diğer insanları güvenilir kimseler olarak görmesi söz konusu olurken; ihtiyaçları karşılanmadığında ise kendisini değersiz ve diğer insanları da güvenilmez olarak görme eğiliminde olabilmektedirler.⁶³³ Kirkpatrick kişinin sahip olduğu bu içsel modellemelerin, yetişkinlik dönemi sosyal ilişkilerin yanı sıra Tanrı ile olan ilişkide de yansımalarının olabileceğini dile getirmiştir. Kirkpatrick'e göre bu yansımanın, iki şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir.⁶³⁴ Bunlardan ilki ilişkisel, diğeri ise telafi

⁶³⁰ Kosarkova vd., "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image", 9.

⁶³¹ Finkelhor vd., "Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes", 379-385; Pritt, "Spiritual Correlates of Reported Sexual Abuse", 273-285; Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality", 349-350; Waldron vd., "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults", 277-284; Smith, "Exploring the Interaction of Trauma and Spirituality", 231-243; Ahrens vd., "Spirituality and Well-Being", 1242-1263.

⁶³² I. Bretherton, "The Orijins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth", *Developmental Psychology* 28 (1992), 759-775; Bowlby, *Separation*, 77-97.

⁶³³ Bowlby, *Separation*, 10-23; Bowlby, *A Secure Base*, 77-97.

⁶³⁴ Kirkpatrick - Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 266-275; Kirkpatrick, "Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion", 235-237.

hipotezleridir. İlişkisel hipoteze göre güvenli bağlanma yaşayan birey, kendini değerli ve insanları güvenilir olarak gördüğü için Tanrı'yı da sevgi dolu, koruyan ve güçlü olarak tasavvur eder. Telafi hipotezine göre ise sağlıklı bağlanma oluşturmamayan birey, eksik duygularını Tanrı ile güvenli bir bağ kurarak telafi etmeye çalışabilir.⁶³⁵ Nitekim konuyla ilgili yapılan araştırmalar, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, Kirkpatrick'in ilişkisel tezine paralel olarak Tanrı tasavvurunu olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular ihmal ve istismar yaşantılarının, bireyin güvenli bağlanma süreçlerine zarar vererek Tanrı ile olan ilişkiyi olumsuz şekilde etkilediğini vurgulamaktadır.⁶³⁶ Mevcut çalışmada da anne baba tutumları "ilgisiz" ve "baskıcı" olan kişilerin, "sevgi ve hoşgörülü" tutumu tecrübe eden katılımcılara kıyasla daha fazla ihmal ve istismara maruz kaldıkları gözlemlenmiştir (*Bk. Tablo:3.13*). Kısacası bu durum, katılımcılarda güvensiz bağlanma meydana getirerek Tanrı ile olan ilişkileri olumsuz etkilemiş olabilir.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kişilerin, olumsuz Tanrı tasavvurlarına sahip olmalarında bağlanmaya ek olarak başka faktörler de etkili olmuş olabilir. Örneğin failin kişiye yakın ve güvendiği biri olması, olayın tekrarlanma sıklığı, olayın yaşanıldığı yaş ve failin dini bir kurumu temsil ediyor olması gibi unsurların da Tanrı tasavvurları üzerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bütün bunların yanı sıra ihmal ve istismara uğrayan bir kişi, travmatik deneyimlerinde etkili olan eril bir figürü, özellikle de güç ve otorite sahibi baba figürünü içeren bir Tanrı tasavvuru ile ilişkilendirebilir.⁶³⁷ Bu durumda birey, Tanrı'nın babasına benzer bir şekilde güçlü ve otoriter olarak algılanması nedeniyle Tanrı'ya karşı kızgınlık besleyebilir.⁶³⁸ Nitekim gerçekleştirilen bir araştırmada failin baba veya bir erkek olduğu durumda katılımcıların, bu durumu özellikle Tanrı ile ilişkilendirerek diğer katılımcılara kıyasla Tanrı'ya karşı daha fazla kızgınlık, öfke ve mesafe

⁶³⁵ Rowatt - Kirkpatrick, "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs", 637-651; Kirkpatrick - Shaver, "Attachment Theory and Religion", 315-320; Kirkpatrick - Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach", 270-272.

⁶³⁶ Tailor vd., "Child Sexual Abuse and Adult Religious Life", 865-875; Bierman, "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality", 349-355; Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 101-107.

⁶³⁷ Elliott, "The Impact of Christian Faith on Sexual Abuse", 95-105.

⁶³⁸ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-230.

bildirmişlerdir.⁶³⁹ Buraya kadar aktarılan çalışmalarda olduğu gibi benzer şekilde mevcut araştırmada da katılımcıların zihinsel yapısında istismar yaşantısı, fail ile eril bir Tanrı tasavvuru arasında bağlantı kurulmuş olabilir. Katılımcılar, tıpkı baba figürü gibi (fail) güç ve otorite sahibi olarak algıladıkları Tanrı'yı kendilerine zarar veren kişiyle ilişkilendirmiş olabilirler. Özellikle olay esnasında Tanrı'nın herhangi bir müdahalede bulunmadığı düşüncesi, mağdur olan kişilerde Tanrı'ya karşı ihanete uğramışlık hissi uyandırmış veya Tanrı'yı tıpkı fail gibi sevgisiz bir varlık olarak tasavvur etmelerine yol açmış olabilir.

Bireyin, dini çevresinden destek ve anlayış beklediği bir dönemde, bu beklentilerini karşılayamayan dini cemaat üyeleri tarafından yalnız bırakılması, hatta yaşanan olayda suçlu hissettirilmesi ve yaşanan örseleyici yaşantının dini kaynaklarla ilişkilendirilmeye çalışılması da (Örneğin: dayak cennetten çıkmadır), katılımcıların dini topluluğundan uzaklaşmasına sebep olmuş olabilir. Bu durum zamanla kişinin, öğrenmiş olduğu dini değerleri sorgulamasına yol açabilir. Sonuç olarak, başlangıçta dini cemaatle ilişkili olan bu yalnızlık duygusu, zaman içinde hayal kırıklıklarına yol açarak bireyin dini inancını terk etmesine veya Tanrı'ya karşı soğuk bir tutum geliştirmesine yol açabilir.⁶⁴⁰ Konuyla ilgili olarak gerçekleştirilen benzer bir araştırmada, ihmal ve istismar yaşantılarının ardından maruz kalmış oldukları olumsuz muamelelerden dolayı bazı katılımcıların büyük bir çoğunluğu, ilk önce dini inançlarını terk ettiklerini daha sonra da Tanrı'ya karşı mesafeli bir tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir.⁶⁴¹

Araştırmada, ihmal ve istismar yaşantıları ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş olmasına rağmen, bazı çalışmalarda ihmal ve istismara maruz kalan bireylerin, bu tür deneyimlere sahip olmayan bireyler kadar yüksek olmasa da olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olabileceğini belirten çalışmalar da mevcuttur.⁶⁴² Örneğin Glaister ve Abel'in (2001) yaptıkları araştırmada da benzer

⁶³⁹ Pritt, "Spiritual Correlates of Reported Sexual Abuse", 277-285.

⁶⁴⁰ Russell, *The Secret Trauma*, 1999, 120-157.

⁶⁴¹ Ben-Ezra vd., "Losing My Religion", 7-13.

⁶⁴² Doxey vd., "The Influence of Religion on Victims of Childhood", 179-186; O'Neill vd., "Prevention of Child Abuse and Neglect Through Church", 390-397; Valentine - Feinauer, "Resilience Factors Associated with Female Survivors of Childhood Sexual Abuse", 216-220; Ganje-Fling - McCarthy, "Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development", 245-255; Bryant-Davis, "Coping Strategies of African American Adult Survivors of Childhood Violence", 409-412.

bulgulara rastlanmıştır. Cinsel istismar yaşantısına sahip olan 14 kadın örneklemin yer aldığı çalışmada, katılımcılardan bazıları dini inançlarının yanı sıra farklı manevi deneyimlerden de destek alma eğilimi sergilemişlerdir.⁶⁴³

Mevcut araştırmada elde edilen sonuçlardan farklı olarak, bazı çalışmalarda ihmal ve istismar mağduru olan katılımcıların Tanrı tasavvurları ve dini bağlılıklarında tahmin edilenin aksine, önemli ölçüde bir bozulma meydana gelmemesi farklı açılardan yorumlanabilir. İlk olarak Kirkpatrick'ın ikinci hipotezinde de ifade edildiği üzere ihmal ve istismar yaşantılarından sonra bireyler, geleceğe yönelik umut, iyimserlik, sosyal destek ve kaybedilen kontrol hissini elde etmek için dini inancı bir telafi mekanizması olarak kullanabilir.⁶⁴⁴ Bu süreçte Tanrı, bireyin güvenli limanı olup yıkılan anlam dünyasını inşa etmede yardımcı bir dost konumuna geçmiş olabilir. Bunun yanı sıra ihmal ve istismar yaşantıları her zaman bireyin güvendiği kişiler tarafından meydana gelmeyebilir; örneğin, cinsel istismar gibi durumlar bazen tanıdık olmayan kişiler tarafından da gerçekleşebilir. Bu tür durumlarda, özellikle bireyin ailesiyle kurduğu güvenli bağ veya ailenin olaya yaklaşımı, olumsuz bilişsel şemalara karşı bir koruyucu etki oluşturabilir ve olumsuz Tanrı tasavvurlarının oluşmasını engelleyebilir. İkincisi, ihmal ve istismar deneyimleri yaşayan kişiler, insanlara karşı ciddi bir güven sorunu yaşayabilir. Bu durum, mağdurların toplumdan izole olmalarına neden olabilir. Ancak bazı durumlarda, istismar deneyimleri yaşayan kişiler, başa çıkma yöntemi olarak, çevrelerinde güvenli bir liman olarak gördükleri manevi açıdan güçlü kişilere sığınabilirler. Ayrıca istismar deneyimlerinin ardından dini topluluklarının üyeleri tarafından desteklenmek ve kınanmamak, Tanrı'ya ve onun emirlerine olan bağlılıklarını artırmış olabilir.

3.2.4.2. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Araştırma sonuçlarına göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir (*Bk.*

⁶⁴³ Judy A. Glaister - Elizabeth Abel, "Experiences of Women Healing from Childhood Sexual Abuse", *Archives of Psychiatric Nursing* 15/4 (01 Ağustos 2001), 188-196.

⁶⁴⁴ Kirkpatrick, "A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior", 207-217.

Tablo:3.37). Yapılan analizler sonucunda çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönlü ilişki olduğuna ilişkin hipotez desteklenmiştir (Bk. H₉).

Araştırmada elde edilen sonuçlar gerek yurt içi ve gerekse yurt dışındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir.⁶⁴⁵ Örneğin Dietrich'in (2003) çalışmasında ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan katılımcıların, diğerlerine kıyasla daha fazla düşük öz saygı, insanların ve dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu düşünme ve geleceğe yönelik umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Çalışmada ayrıca en anlamlı ilişkinin, duygusal istismar ile olumsuz benlik algısı arasında meydana geldiği de ifade edilmiştir.⁶⁴⁶

İhmal ve istismar yaşantılarının yaşanma sıklığı ve türü de bilişsel çarpıtmaların düzeyini etkileyebilir.⁶⁴⁷ Nitekim Cox'un (2014) 2498 katılımcıyla yaptığı çalışmada, dört veya daha fazla ihmal/istismara maruz kalan bireylerin, iki veya daha az sayıda ihmal ve istismar durumu yaşayanlara oranla kendini suçlama, insanları güvenilirmez ve tehlikeli olarak görme eğilimi açısından daha yüksek bilişsel çarpıtma düzeylerine sahip olduğu gözlenmiştir. Dahası cinsel istismar geçmişi olan bireylerin, yaşamı tehlikeli görme boyutunda daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir.⁶⁴⁸ Whiteman (2019) tarafından travma geçmişi olan 971 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise elde edilen verilere benzer bir şekilde,

⁶⁴⁵ Mary McGrath vd., "New Measures of Defensiveness, Empathy, and Cognitive Distortions for Sexual Offenders Against Children", *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 10/1 (Ocak 1998), 25-36; Henrietta H. Filipas - Sarah E. Ullman, "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame, Posttraumatic Stress Disorder, and Adult Sexual Revictimization", *Journal of Interpersonal Violence* 21/5 (Mayıs 2006), 660-667; Türkkan - Odacı, "Lise Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma", 93-103; Güneri Yöyen, "Çocukluk Çağı Travması ve Benlik Saygısı", 270-277.

⁶⁴⁶ Anne Marie Dietrich, *Ptsd and Associated Features as Predictors of Revictimization and Perpetration with Samples of Adults Abused During Childhood* (Canada: University of British Columbia, 2003), 82-122.

⁶⁴⁷ Romans vd., "Factors That Mediate Between Child Sexual Abuse and Adult Psychological Outcome", 127-134.

⁶⁴⁸ Keith S. Cox vd., "Prevalence and Correlates of Posttrauma Distorted Beliefs: Evaluating Dsm-5 Ptsd Expanded Cognitive Symptoms in a National Sample", *Journal of Traumatic Stress* 27/3 (2014), 299-304.

ihmal ve istismar yaşantıları ile en güçlü ilişkinin olumsuz benlik algısı arasında ortaya çıktığı tespit edilmiştir.⁶⁴⁹

İhmal ve istismarın türü ve yoğunluğunun yanı sıra failin güvenilir bir sığınak olarak görülen aile üyelerinin olduğu durumlarda bilişsel çarpıtma yoğunluğu daha yüksek olabilir.⁶⁵⁰ Nitekim enstest mağduru olan kadınlar üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların, beklenenden daha fazla bilişsel çarpıtma düzeyine sahip oldukları vurgulanmıştır.⁶⁵¹ Konu ile ilgili yurt dışındaki çalışmaların yanı sıra ülkemizde de ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi ele alan az sayıda çalışma mevcuttur. Nitekim Ergin (2022) tarafından yapılan araştırmada, mevcut çalışmaya benzer şekilde bilişsel çarpıtmaların alt boyutları ile en yüksek düzeyde anlamlı ilişki, ihmal ve istismarın alt boyutları olan duygusal istismar ve duygusal ihmal arasında olduğu tespit edilmiştir.⁶⁵² Alan yazında ihmal ve istismar yaşantıları ile bilişsel çarpıtmalar arasında herhangi bir ilişkinin olmadığına veya negatif yönde bir ilişki olduğuna dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu konuda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmadan ve konu ile ilgili diğer araştırmalardan hareketle çocukluk dönemi ihmal ve istismarın, bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları arasındaki ortaya çıkan pozitif yönlü ilişki farklı açılardan yorumlanabilir; kişi, ilk kez ihmal veya istismara maruz kaldığında bu travmatik deneyimin bir daha yaşanmayacağına dair bir umut geliştirebilir. Ancak zamanla benzer travmatik deneyimlerin tekrarlanması, istismarın sona erdiği inancını zayıflatabilir ve bireyde gelecekteki yaşam deneyimleri hakkında umutsuzluk duygusunu artırabilir. Bu durum katılımcılarda, geçmişte yaşanmış travmatik olayların gelecekte de sürekli olarak tekrarlanacağına dair bir inanç oluşturarak umutsuzluk bilişsel çarpıtmasını beslemiş olabilir. İkinci bir çarpıtma ise, olumsuz benlik algısıyla ilgilidir. Özellikle aile tarafından yeterli ilgi görmemenin bir sonucu olarak çocuğun kendisini değersiz veya sevgiye layık biri

⁶⁴⁹ Sarah E. Whiteman vd., “Trauma Type and Suicidal Ideation: The Mediating Effect of Cognitive Distortions.”, *Traumatology* 25/4 (Aralık 2019), 262-269.

⁶⁵⁰ Carolyn Copps Hartley, “How Incest Offenders Overcome Internal Inhibitions Through the Use of Cognitions and Cognitive Distortions”, *Journal of Interpersonal Violence* 13/1 (Şubat 1998), 25-39.

⁶⁵¹ Kane vd., “Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse”, 228-237.

⁶⁵² Ergin, *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*, 42.

olarak görmemesi, bireyde olumsuz benlik algısı çarpıtmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra sürekli eleştirilen bir çocuk, kendi yeteneklerini ve değerini sorgulayabilir, bu da katılımcılarda olumsuz bir benlik algısına yol açmış olabilir. Üçüncü bir çarpıtma türü olan çaresizlikte ise sürekli ihmal ve istismarın bireyi çaresiz/güçsüz hissettirmesiyle ilgilidir. Kişi karşılaştığı olumsuz durumları önleyememenin ya da bu durumların ortaya çıkmasını, kendi güçsüzlüğüne bağlamanın etkisiyle gelecekte kendini sürekli olarak çaresiz ve güçsüz hissedebilir. Dahası başına gelen olaylar üstünde herhangi bir kontrol yeteneğine sahip olamamanın, gelecekte karşılaşacağı durumlar karşısında kendisinde çaresizlik bilişsel çarpıtmasını güçlendirmesine sebep olmuş olabilir. Bununla birlikte istismara uğramış çocuklar, kendilerini çoğu zaman bir kurban olarak görebilir ve bu da çaresizlik duygusunu güçlendirmiş olabilir. İstismarın yıkıcı etkilerinden biri de mağdurlarda derin bir suçluluk duygusu oluşturmaktadır. Bu duygu, özellikle yetişkinlerin yanlış, kınayıcı ve suçlayıcı tutumlarıyla daha da beslenerek güçlenebilir. Örneğin beklenmeyen bir durumda doğan bir çocuğa yönelik yapılan hakaretler veya cinsel istismar mağduru bir kişiye yapılan aşağılayıcı ifadeler (ateş olmayan yerden duman çıkmaz vb.), bireyin kendini suçlu hissetmesine yol açmış olabilir. Son olarak, ihmal ve istismarın kişinin yakın çevresinde gerçekleşmesi, bireyin dünyayı tehditkâr bir yer olarak algılamasına ve sürekli bir tehlike hissi yaşamasına neden olabilir. Bu durum, kişinin kendini korumasız hissetmesine ve gelecekte de benzer duyguları deneyimleme korkusuna sebep olabilir. Çocuklara genellikle korunmasız oldukları hissini aşılması da bireyin gelecekte de benzer duyguları deneyimleme olasılığını artırmış olabilir.

3.2.4.3. Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Araştırma sonucuna göre, bilişsel çarpıtmalar ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasında pozitif, olumlu Tanrı tasavvurları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.37*). Analizler sonucunda bilişsel çarpıtmalar ile olumlu Tanrı tasavvurları arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki olduğuna ilişkin hipotezler desteklenmiştir (*Bk. H₁₀, H₁₁*).

Bu bulgular alan yazınla da benzerlik göstermektedir.⁶⁵³ Örneğin Koç'un (2011) 18-33 yaşları arasındaki katılımcıları içeren çalışmasında, katılımcıların benlik saygısı ve kişiler arası memnuniyet düzeyi arttıkça olumlu Tanrı tasavvuru skorları artarken; olumsuz Tanrı tasavvuru puanlarında ise azalma olduğu tespit edilmiştir.⁶⁵⁴ Ayrıca Dinvar'ın (2011) 17-60 yaş aralığındaki 250 katılımcı üzerinde yaptığı araştırmada, yetişkinlik dönemi travmatik yaşantılar ile Tanrı tasavvuru arasındaki ilişki incelenmiş ve olumsuz Tanrı tasavvuru ve dünyaya dair iyilik varsayımı ile kendilik alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁶⁵⁵

Üniversite öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise Tanrı'yı sevgi dolu, merhamet sahibi ve yardımsever olarak tasavvur eden gençlerin, daha olumlu beden algısı ve benlik saygısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda Tanrı'yı kabul edici ve değer veren olarak gören katılımcıların, kendilerini bir inanan olarak kabul edilmiş ve sevmeye değer hissettikleri gözlenmiştir.⁶⁵⁶

Yapıcı (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda ise öz saygı, umut düzeyi ile Tanrı'nın varlığını derinden hissetme arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre kişi kendisini Allah'a yakın hissettikçe öz saygı ve umut düzeyinde de artış meydana gelmiştir.⁶⁵⁷ Atlıoğlu'nun (2022) gerçekleştirdiği araştırmada da katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça olumsuz Tanrı tasavvuru puanları da artmaktadır. Buna ek olarak çalışma bulgularıyla benzer şekilde (Bk. Tablo:3.37), olumsuz Tanrı tasavvurları ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki en yüksek korelasyon yaşamı tehlikeli olarak algılama, umutsuzluk, çaresizlik ve olumsuz benlik algısı alt boyutlarında meydana geldiği gözlenmiştir.⁶⁵⁸

Tanrı tasavvuru ile ilgili alan yazındaki çalışmalara bakıldığında araştırma sonuçlarının, Bağlanma kuramının yanı sıra diğer bir önemli kuram olan BDT

⁶⁵³ Leslie J. Francis vd., "God Images and Self-Worth Among Adolescents in Scotland", *Mental Health, Religion & Culture* 4 (2001), 103-108; Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar*, 140-155; Amirsardari vd., "Relationship Between Religious Orientation, and Cognitive Distortion", 84-89; Stulp vd., "God Representations and Aspects of Psychological Functioning", 7-13.

⁶⁵⁴ Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru*, 74-77.

⁶⁵⁵ Dinvar, *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar*, 60-62.

⁶⁵⁶ Kristin J Homan - Brianna N Cavanaugh, "Perceived Relationship with God Fosters Positive Body Image in College Women", *Journal of Health Psychology* 18/12 (Aralık 2013), 1529-1539.

⁶⁵⁷ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 274.

⁶⁵⁸ Atlıoğlu, *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*, 77-78.

kuramının öne sürmüş olduğu bozulmuş olan şemaların bir yansıması olan bilişsel çarpıtmalar⁶⁵⁹ üzerinden de temellendirilmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. Buna göre temel inançlar ya da çekirdek inançlar olarak adlandırılan şema kavramı, bireyin erken dönemdeki sosyal çevresiyle ilişkili deneyimlere dayanarak oluşturduğu temel yargılar şeklinde tanımlanabilir.⁶⁶⁰ BDT kuramına göre şemalar, aynı zamanda bireyin günlük yaşamındaki herhangi bir olayı, durumu veya deneyimi değerlendirme sürecinde önemli bir rol oynayan bilişsel bir modeli de ifade etmektedir.⁶⁶¹ Alan yazında bir dizi travma teorisyeni, yaşanan travmatik olayların bireyde o zamana kadar var olan şemalarla çelişebileceği gerçeğini vurgulamıştır.⁶⁶² Nitekim McIntosh'a göre gündelik yaşamda edinmiş olduğumuz yeni tecrübelerle birlikte edinilen yeni bilgiler, sahip olduğumuz şemalarla ya asimile edilir ya da var olan şemalarla uyumlaştırma yapılır.⁶⁶³ Bütün bunlar, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının yetişkinlik dönemi Tanrı tasavvuru açısından ele alınacak olursa; Janoff- Bullman'a göre erken dönemde meydana gelen örseleyici çocukluk yaşantıları, güçlü dini şemalara sahip (Tanrı koruyup kollayıcı, merhamet sahibi vb.) olan çocuğun bilişsel yapısında bazı çarpıtmalar/hasarlar/çelişkiler meydana getirebilir.⁶⁶⁴ Bu sürecin sonucunda yaşamış olduğu çelişki karşısında birey, bu olaya yönelik iki ayrı değerlendirme stratejisi benimseyebilir. Şema uyumu olarak da ifade edilen birinci durum, bireyin mevcut yaşam olayını, önceki bilişsel kalıplarına uygun bir biçimde değerlendirmeye çalıştığı durumu ifade eder. Örneğin birey, yaşadığı travmatik olayı bir imtihan olarak görebilir, Tanrı'nın yardım edeceğine inanabilir ve olayların Tanrı'nın sorumluluğunda olmadığını düşünerek bilişsel kalıplarını uyumlu hale getirmeye çabalayabilir. Şema asimilasyonu ve değişimi olarak da ifade edilen ikinci durumda birey, Tanrı'nın eskisi gibi sevgi dolu, merhametli, koruyucu ve her şeye gücü yeten bir yaratıcı olmadığını düşünebilir, yeni bir bilişsel kalıp oluşturabilir veya mevcut Tanrı inancını tamamen terk edebilir.⁶⁶⁵ Nitekim Hökelekli'nin belirttiği gibi, eğer bireyin bilişsel yapısında

⁶⁵⁹ Beck vd., *Cognitive Therapy of Personality Disorders*, 173-180.

⁶⁶⁰ Young vd., *Schema Therapy*, 6-15.

⁶⁶¹ Beck, *Cognitive Therapy for Challenging Problems*, 123-137; Beck, "Thinking and Depression", Ekim 1963, 324-327; Beck, "Thinking and Depression", Haziran 1964, 561-571.

⁶⁶² Briere - Elliott, "Immediate and Long-Term Impacts", 54-69; Gör vd., "Geçmişin Mirası ve Geleceğin Haritası", 197-218.

⁶⁶³ McIntosh, "Religion-as-Schema", 1-16.

⁶⁶⁴ Janoff-Bulman, "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events", 123-136.

⁶⁶⁵ McIntosh, "Religion-as-Schema", 1-16.

Allah, merhamet sahibi ve koruyup kollayıcı bir varlık olarak yer alıyorsa, ihmal ve istismar gibi çaresizlik anlarında yapılan yardım taleplerinin sonuçsuz kalması, bireyde hayal kırıklığına ve hatta isyana yol açabilir.⁶⁶⁶

Bilişsel çarpıtmalar ile olumsuz Tanrı tasavvurları arasındaki pozitif ilişki, BDT teorisyenlerinin öne sürmüş olduğu uyumlaştırma ve asimilasyon hipotezlerinin ötesinde farklı açılardan da yorumlanabilir. İlk olarak bilişsel çarpıtmalar, kişinin olumsuz düşüncelere ve deneyimlere odaklanmasına neden olarak Tanrı'nın olumsuz niteliklerine ve fiillerine daha fazla dikkat etmesine yol açabilir.⁶⁶⁷ Örneğin kişi hayatındaki bir başarısızlığı, Tanrı'nın ona yardım etmediği veya ilgisiz bırakıldığına dair bir kanıt olarak görüp, olumlu deneyimleri ve başarıları unutarak Tanrı hakkında olumsuz bir algıya sahip olabilir. İkinci olarak bilişsel çarpıtmalar, kişinin dini metinleri ve deneyimleri farklı yorumlamasına da yol açabilir. Bu durum, Tanrı'ya dair olumsuz ve çarpıtılmış bir imaj oluşmasına yol açabilir. Örneğin, kişi sadece cezalandırma ile ilgili pasajlara odaklanarak Tanrı'yı sadece ceza veren bir varlık olarak tasavvur edebilir. Son olarak bilişsel çarpıtmalar, kişiler arası ilişkilerde ciddi olumsuz etkiler yaratabilir.⁶⁶⁸ Bu tür sorunlu ve olumsuz ilişkiler, zamanla Tanrı ile olan ilişkiye de olumsuz şekilde yansımış olabilir.

Gerek yurt içi ve gerekse yurt dışındaki konu ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak bilişsel çarpıtmaların, olumsuz Tanrı tasavvurları ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir.⁶⁶⁹ Ancak bununla birlikte az sayıda araştırma, bilişsel çarpıtmalara sahip olan bireylerin, düşük bilişsel çarpıtma düzeyine sahip olan kişiler kadar olmasa da beklenenin aksine olumlu Tanrı tasavvurlarına sahip olabileceklerini de göstermektedir. Örneğin Weber'in (2003) 133 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların bir kısmının, her ne kadar

⁶⁶⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 222-225.

⁶⁶⁷ Demir - Kaya, "Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi", 179-10; Strohmeier vd., "Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness", 153-158.

⁶⁶⁸ Feridun Kaya vd., "Attachment Anxiety and Interpersonal Relationship Styles: The Mediating Role of Interpersonal Cognitive Distortions", *International Journal of Cognitive Therapy* 16/3 (Eylül 2023), 320-335.

⁶⁶⁹ Valentine - Feinauer, "Resilience Factors Associated with Female Survivors of Childhood Sexual Abuse", 216-224; Himelein - McElrath, "Resilient Child Sexual Abuse Survivors", 747-758.

kendisini çaresiz, umutsuz ve yaşamı tehlikeli görseler de özellikle dini inancın sağlamış olduğu sosyal destek ve geleceğe yönelik aşıladığı iyimserlik duygusundan ötürü Tanrı ile bağlarını kopartmadıkları gözlenmiştir.⁶⁷⁰

Mevcut araştırmanın sonuçlarına kıyasla bilişsel çarpıtmaları yüksek olan kişilerin bilişsel çarpıtmaları düşük olan kişiler kadar olmasa da nispeten olumlu Tanrı tasavvurlarına sahip olmaları, çeşitli faktörlerle açıklanabilir. İlk olarak bilişsel çarpıtmalar, genellikle bozulmuş şemalarının bir sonucudur ve bu, bireyin durumları genellikle negatif bir bakış açısıyla değerlendirmesine yol açabilir. Ancak dini inançlar, olumsuz olayların daha gerçekçi ve psikolojik olarak zarar vermeyecek bir şekilde anlamlandırılmasında önemli bir referans noktası olabilir.⁶⁷¹ Yani birey, mevcut şeması ile dini inançların sunduğu anlam referansları arasında bir uyum sağlayabilir. Örneğin bir kişi, başına gelen bir olayı Tanrı'nın kendisini cezalandırması veya yalnız bırakması olarak değil, ahirette karşılığını alacağı bir sınav olarak yorumlayabilir. Ayrıca bilişsel çarpıtmalar bireyde kaygı, stres gibi birçok farklı negatif duygunun ortaya çıkmasına veya yoğunlaşmasına da sebep olabilir. Bu durumda dini inançlar, sosyal destek ve anlam referansları sağlayarak, bireyin mevcut stres seviyesini azaltmak için önemli bir başa çıkma mekanizması işlevi görebilir. Örneğin cinsel istismar gibi travmatik yaşantılar sonucunda yoğun suçluluk duygusu yaşayan bir kişi, kendisine yakın hissettiği ve onu yalnız bırakmayacağına inandığı bir yaratıcıya tövbe ederek hem suçluluk duygusunu hafifletebilir hem de umut duygusunu artırabilir.

3.2.4.4. Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantıları ile Tanrı Tasavvurları Arasındaki İlişkide Bilişsel Çarpıtmaların Aracılık Rolü Analizine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Elde edilen analiz sonuçlarına göre çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının olumsuz Tanrı tasavvuru üzerindeki toplam etkisinde bilişsel

⁶⁷⁰ Linda J. Weber - Anne L. Cummings, "Research and Theory: Relationships Among Spirituality, Social Support and Childhood Maltreatment in University Students", *Counseling and Values* 47/2 (Ocak 2003), 82-95.

⁶⁷¹ Lazarus - Folkman, *Stress, Appraisal, and Coping*, 31-43.

çarpıtmaların, bu model içerisinde aracı rolü olduğu tespit edilmiştir (Bk. Tablo: 3.44). Ayrıca ihmal ve istismar deneyimlerinin, olumlu Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde de bilişsel çarpıtmaların, aracı rolü olduğu belirlenmiştir (Bk. Tablo:3.42). Sonuç olarak çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvurlarının meydana gelmesinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolü olduğuna ilişkin hipotezler desteklenmiştir (Bk. H_{12} , H_{13}).

Mevcut araştırma ulaşılan sonuçlar alan yazında yapılan pek çok farklı araştırma bulgusu ile benzerlik göstermiştir. Bunlardan birisi olan Doxey'in (1997) yaptığı çalışmada istismar öyküsüne sahip olan katılımcıların, diğerlerine kıyasla daha fazla depresyon, düşük öz saygı ve kişiler arası ilişkilerde güven sorununa sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca istismara maruz kalan bireylerde, olumsuz ruh sağlığı belirtilerinin artmasının yanı sıra dini yaşamda da bozulmalar gözlemlenmiştir.⁶⁷²

Gall ve meslektaşları (2007), çocukluk dönemi cinsel istismar mağduru 101 yetişkin katılımcı üzerinde Tanrı ile ilişki ve depresif ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada Tanrı'ya yakınlık ve Tanrı'yı olumlu sıfatlarla tasavvur etmenin depresif semptomların azalmasıyla ilişkili olduğu bulgusu tespit edilmiştir. Yapısal eşitlik modelinin benimsendiği çalışmada, iyiliksever bir Tanrı tasavvurunun umut ve özsaygı ile pozitif bir ilişkisi olduğu gözlenmiştir. Ayrıca çaresizlik, kaygı ve umutsuzluk gibi depresif duyguların ise negatif bir aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Son olarak bozulmuş şemaların artmasıyla iyiliksever Tanrı tasavvurunun azaldığı belirtilmiştir.⁶⁷³

Ter Kuile ve Ehring'in (2014) 18 yaş üstü 293 kişinin katılımı ile çocukluk dönemi istismar yaşantıları ile yetişkinlik dönemi dindarlık ilişkisine odaklandıkları çalışmada da bulgularımıza benzer sonuçlar elde etmiştir. Katılımcıların büyük bir

⁶⁷² Doxey vd., "The Influence of Religion on Victims of Childhood"; Lawson vd., "The Long Term Impact of Child Abuse on Religious Behavior", 369-380; Randy A. Sansone vd., "Abuse in Childhood and Religious/Spiritual Status in Adulthood Among Internal Medicine Outpatients", *Journal of Religion and Health* 52/4 (Aralık 2013), 1085-1092; Jun-Mi Song vd., "Types of Childhood Trauma and Spirituality in Adult Patients with Depressive Disorders", *Comprehensive Psychiatry* 69 (Ağustos 2016), 11-19; Ter Kuile - Ehring, "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma", 353-360; Isely vd., "In Their Own Voices", 205-209.

⁶⁷³ Gall vd., "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse", 101-107.

çoğunluğunun (n=167) cinsel ve duygusal istismar yaşantılarına sahip olduklarını belirttiği çalışmada, katılımcıların bozulan olumlu dünya algısı ile dini inanç veya faaliyetlerin yoğunluğunda azalma arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca istismar yaşantılarına sahip olan katılımcıların, diğer katılımcılara kıyasla Tanrı tarafından cezalandırıldıklarına yönelik daha güçlü bir inanç sahibi oldukları gözlenmiştir.⁶⁷⁴

Son olarak Kırac tarafından (2022) çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvuru ilişkisinde öz şefkatin aracılık rolünün araştırıldığı çalışmanın bulguları, mevcut araştırma kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim gerçekleştirilen araştırmada bağımlı değişken olan çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları, aynı zamanda bilişsel çarpıtmaların da bir alt boyutu olan öz şefkati düşürmekte bu durum da olumsuz Tanrı tasavvurunun oluşmasında aracılık etmektedir.⁶⁷⁵ İhmal ve istismar yaşantılarıyla ilişkilendirilen çalışmalara bakıldığında olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin, yüksek düzyede pozitif şemalara sahip olduğunu gösteren herhangi bir analize rastlanmamıştır. Kısacası ihmal ve istismarın, Tanrı tasavvuru üzerindeki yıkıcı etkilerini gösteren tüm çalışmalarda olumsuz bilişsel çarpıtmalar gözlenmiştir.

Alan yazında yapılan çalışmalara göz atıldığında, Bağlanma kuramının öncülerinden birisi olan Kirkpatrick'in öne sürmüş olduğu ilişkisellik hipotezi ile BDT kuramı teorisyenlerinin ortaya koyduğu şema asimilasyonu hipotezine uygun sonuçların elde edildiği görülmüştür. Ayrıca bu çalışmaların tamamında ihmal ve istismarın, bireyin özelde Tanrı tasavvuru genelde ise dini ve manevi yaşayış üzerinde yıkıcı etkileri olduğu gözlenmiştir. Araştırmacılar tarafından böyle bir sonucun ortaya çıkmasında bozulan şemaların, önemli bir rol oynadığı dile getirilmiştir.⁶⁷⁶ Buradan hareketle ihmal ve istismar yaşantılarının, Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolünün olması farklı açılardan değerlendirilebilir:

⁶⁷⁴ Ter Kuile - Ehring, "Predictors of Changes in Religiosity After Trauma", 353-360.

⁶⁷⁵ Ferdi Kırac, "Çocukluk Çağı Travmaları ile Tanrı İmajı Arasındaki İlişkide Öz Şefkatin Aracı Rolü", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (Aralık 2022), 1118-1119.

⁶⁷⁶ Rodriguez, *Self-Esteem and Spiritual Well-Being Among Sexually Abused Women*, 77-110.

Küçük yaşta ihmal ve istismara maruz kalan kişi, yaşamının kontrolünü kaybettiğini düşünebilir.⁶⁷⁷ Nitekim maruz kaldığı örseleyici yaşantıları kontrol edemeyen bir çocuk, Tanrı'nın da yaşamı üzerinde tam bir güce sahip olmadığını düşünmeye başlayabilir. Önceden her şeye gücü yeten ve yaşamdaki her şeyden haberdar olduğu düşünülen Tanrı'ya olan bu inanç, çocuğun yaşadığı acılara karşı Tanrı'nın müdahale etmemesi sonucunda öfke ve hayal kırıklığına dönüşebilir. İlk başlarda ihmal ve istismar durumlarında Tanrı'nın müdahale edeceğine inanan kişi, örseleyici yaşantılar devam ettikçe bu inancı yitirerek Tanrı'ya karşı öfke ve çaresizlik duyguları geliştirebilir. Bu durum, çocuğun Tanrı'dan uzaklaşmasına ve dini inançlarına olan bağlılığının zayıflamasına yol açabilir. Bütün bu ifade ettiklerimizden hareketle mevcut çalışmada da buna benzer bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim yapılan analizler sonucunda da katılımcıların ihmal ve istismar yaşantılarının artmasıyla çaresizlik ve umutsuzluk bilişsel çarpıtma düzeylerinin de arttığı gözlenmiştir (*Bk. Tablo:3.37*). Bu bağlamda diğer bir korelasyon ilişkisine bakıldığında, çaresizlik ve umutsuzluk bilişsel çarpıtmaları arttıkça olumsuz Tanrı tasavvuru skorlarının da arttığı görülmüştür (*Bk. Tablo:3.37*).

İhmal ve istismar yaşantıları, çocuklarda utanç, suçluluk ve yetersizlik duygularının artmasına neden olabilir. Bu durum, benlik saygısının azalmasına ve çocukların kendilerini değersiz hissetmelerine yol açabilir.⁶⁷⁸ Bu duygular, bireylerin Tanrı tarafından sevilmediğine dair inanç geliştirmelerine neden olabilir. Örneğin babası tarafından terk edilen bir çocuk, kendini seilmeyen ve değersiz bir birey olarak görebilir ve bu duyguları Tanrı'nın da onu sevmediğine ve değer vermediğine inanmaya yönlendirebilir. Nitekim yaptığımız araştırmada da ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça katılımcılarda olumsuz benlik algısı skorlarının arttığı gözlenmiştir. Ayrıca yapılan diğer analiz sonuçlarına göre olumsuz Tanrı tasavvurları ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki yüksek ilişkilerden birisinin, olumsuz benlik algısı alt boyutu arasında meydana geldiği tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.37*).

İhmal ve istismar yaşantıları, çocuklarda güven duygusunu sarsabilir veya kendilerini seven yetişkinlere yönelik güvensizlik duygusu dahi meydana

⁶⁷⁷ Filipas - Ullman, "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame", 652-665.

⁶⁷⁸ Finkelhor - Korbin, "Child Abuse as an International Issue", 3-23.

getirebilir.⁶⁷⁹ Bu durum, Tanrı'nın onları koruyup, kollayacağına ve ihtiyaçlarını karşılayacağına dair inancın yıkılmasına neden olabilir.⁶⁸⁰ Örneğin sürekli şiddet gören bir çocuk, genellikle dünyanın tehlikelerle dolu olduğunu düşünebilir veya yetişkinlere olan güveni sarsılabilir. Buradan hareketle çocuk, yaşadığı acılardan Tanrı'yı da sorumlu tutabilir ve Tanrı'nın kendisini incitmek istediğine dair bir inanç geliştirebilir. Bu düşünce, çocuğun Tanrı'ya olan güvenini zedeleyerek dini inançlarından uzaklaşmasına neden olabilir. Araştırma katılımcılarında da buna benzer bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle ihmal ve istismar yaşantılarının artmasıyla birlikte katılımcıların yaşamı tehlikeli görmeye yönelik bilişsel çarpıtmanın arttığı belirlenmiştir (*Bk. Tablo: 3.37*). Ayrıca yaşamı tehlikeli görmeye yönelik alt boyut ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif, olumsuz Tanrı tasavvuru ile ise pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Son olarak çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar, bireylerde yoğun suçluluk hissi yaratabilir. Bu durumda kişiler, Tanrı'yı da kendilerine acı veren bir varlık olarak algılayabilirler.⁶⁸¹ Örneğin bir kişi, çocukken maruz kaldığı istismar nedeniyle kendini sürekli suçlu hissedebilir. Bu yoğun suçluluk duygusu, kişinin tıpkı istismarda bulunan ebeveynleri gibi Tanrı'nın da kendisini cezalandırdığına inanmasına neden olabilir. Buradan hareketle kişi, yaşadığı zorlukları ve acıları Tanrı'nın öfkesinin bir sonucu olarak yorumlayabilir. Bu inanç, kişinin Tanrı'ya ve dini inançlarına olan güvenini zedeleyebilir ve duygusal olarak Tanrı'dan uzaklaşmasına yol açabilir. Mevcut çalışmada da buna benzer bir durum meydana gelmiş olabilir. Zira yapılan analizler sonucunda ihmal ve istismar yaşantılarının kendini suçlama alt boyutu ile anlamlı düzeyde ilişkisinin olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde kendini suçlama bilişsel çarpıtma alt boyutu ile olumsuz Tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumlu Tanrı tasavvuru ile de negatif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir (*Bk. Tablo:3.37*).

Bazı araştırmalar, ihmal ve istismar deneyimleri yaşayan bireylerin küçük bir kısmında mevcut çalışmanın aksine şemalar ve Tanrı tasavvurlarındaki bozulmaların

⁶⁷⁹ Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-230.

⁶⁸⁰ Bulut vd., "Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete", 215-220.

⁶⁸¹ Kırac, "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims", 297-307.

beklenildiği kadar yüksek olmadığını göstermektedir.⁶⁸² Örneğin istismar mağduru olan 22 kadın katılımcı ile gerçekleştirilen bir araştırmada kadınlardan bazılarının, diğerlerine kıyasla daha düşük benlik saygısı, çaresizlik ve umutsuzluk gibi olumsuz şemalara sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca daha az bozulmuş şemalara sahip olan bu kişilerin, diğerlerine kıyasla kendilerini Tanrı'ya daha yakın olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra daha az bozulmuş şemalara sahip olan kadınların, dini inancın sağlamış olduğu umut, iyimserlik ve olumlu sosyal destek sayesinde ihmal ve istismarın yol açtığı yaraları iyileştirme sürecinde dini inançtan daha fazla destek aldıkları dile getirilmiştir.⁶⁸³

Nkongho (2006) tarafından yapılan nitel bir araştırmada, istismara maruz kalan ergenlerin (n=8) Tanrı'ya dayalı başa çıkma mekanizmaları ve sosyal ilişkileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre Tanrı'dan daha fazla destek alan veya Tanrı'yı sevgi ve merhamet sahibi bir yaratıcı olarak gören katılımcıların, diğerlerine göre daha olumlu sosyal ilişkiler geliştirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu katılımcıların, yaşamın kontrolünü kaybetmedikleri, geleceğe dönük umut ve iyimserlik duygularının daha yüksek olduğu ve yaşadıkları olaydan ötürü kendilerini daha az suçladıkları gözlenmiştir. Araştırma sonucunda merhamet sahibi ve her şeye gücü yettiğine inanılan bir Tanrı tasavvurunun, katılımcılarda var olan bozulmuş şemaların azalması bakımından önemli bir işlev gördüğü dile getirilmiştir.⁶⁸⁴

İlk bakışta bu çalışmalar, araştırma ile çelişir gibi görünse de aslında bu durum, aracılık hipotezini destekleyen sonuçların elde edildiği şeklinde yorumlanabilir. İfade edilen durumun daha iyi anlaşılması adına bir örnek verecek olursak konu ile ilgili gerçekleştirilen bir araştırmada üç farklı sonucun elde edildiğini düşünelim. Birinci sonuçta ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olmayan katılımcılarda diğer iki gruba göre hem bilişsel çarpıtma düzeyi hem de olumsuz tanrı tasavvuru puanları daha düşük çıkmıştır. İkinci sonuçta ise ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan katılımcıların

⁶⁸² Kane vd., "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse", 228-237; James E. Kennedy vd., "Changes in Spirituality and Well-Being Among Victims of Sexual Assault", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 322-328; Grossman vd., "A Gale Force Wind", 437-440; Reinert - Edwards, "Childhood Mistreatment, and Religiosity", 25-34.

⁶⁸³ Valentine - Feinauer, "Resilience Factors Associated with Female Survivors of Childhood Sexual Abuse", 216-224.

⁶⁸⁴ Nkongho, *Religious Coping Among Sexually Abused Adolescent Girls*, 30-61.

çoğunluğunda diğer iki gruba kıyasla bilişsel çarpıtma ve olumsuz Tanrı tasavvuru düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Elde edilen üçüncü sonuçta ise ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan katılımcıların, az da olsa bir kısmında ikinci gruptakilere kıyasla bilişsel çarpıtma ve olumsuz Tanrı tasavvurları daha düşük çıkmıştır. Buradan hareketle araştırmacılar, üçüncü gruptaki örnekte olduğu gibi ihmal ve istismar yaşayan bireylerin, olumsuz Tanrı tasavvurlarının düşük olmasının arkasında ihmal ve istismarın çeşidi, sıklığı, failin kimliği ve aile bağları gibi faktörlerin yanı sıra kişinin bozulmamış şemalarının da etkili olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁸⁵ Bu durum, romantik ilişkilerde olduğu gibi Tanrı ile olan ilişkide de bozulan şemaların olumsuz etkilere yol açabileceği, olumlu şemaların ise olumlu bir ilişkinin temelini oluşturabileceği perspektifini yansıttığı söylenebilir. Sonuç olarak üçüncü gruptaki bireylerin, ikinci gruptakilere kıyasla daha düşük öz saygı, yaşamı tehlikeli görme, çaresizlik, umutsuzluk ve kendini suçlama düzeylerinin yanı sıra daha düşük olumsuz Tanrı tasavvurlarına sahip oldukları gözlemlenmiştir.⁶⁸⁶ Ayrıca bu araştırmaların çoğunda bahsetmiş olduğumuz üçüncü gruptaki katılımcıların, daha yüksek olumlu Tanrı tasavvurları ve daha düşük bilişsel çarpıtmalara sahip olmalarının, dini inançlarını bir telafi mekanizması olarak kullanmalarıyla ilişkilendirildiği de göze çarpmaktadır. Zira ihmal ve istismar deneyimleri, bireyin psikososyal yaşamında birçok yıkıcı etkiye neden olabilir. İşte bu noktada merhametli, her şeye gücü yeten ve bu dünyadaki acıları ahirette telafi edecek adaletli bir Tanrı, insanın bu karmaşık ve korkutucu evrende yaşadığı güçsüzlük ve çaresizlik duygularını hafifletebilir. Yaratıcıyı bu şekilde algılayan bir kişi, yalnızlık, çaresizlik, sıkıntı ve umutsuzluk duygularıyla daha kolay başa çıkabilir ve hayatına denge veya anlam katabilir.⁶⁸⁷

Sonuç olarak bu çalışmaların ortak özelliğine baktığımızda olumlu bir din ve Tanrı tutumu, kişilerin bilişsel çarpıtmalara daha az eğilimli olmalarını sağladığı gibi, olumlu/onarılmış bilişsel şemaların da bireyi Tanrı'ya daha fazla yakınlaştırdığı

⁶⁸⁵ Walker vd., “Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse”, 130-140.

⁶⁸⁶ Himelein - McElrath, “Resilient Child Sexual Abuse Survivors”, 747-758; Hall, “Positive Self-Transitions in Women Child Abuse Survivors”, 658-663; Gall, “Spirituality and Childhood Sexual Abuse”, 829-844.

⁶⁸⁷ Granqvist, “Religiousness and Perceived Childhood Attachment”, 350-367; Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 205.

gözenmiştir. Dolayısıyla bu sonucun araştırma bulgularıyla da örtüştüğü söylenebilir. Nitekim bu bulguyu destekleyici şekilde bugün bazı araştırmalar, bilişsel çarpıtmalar ve Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır.⁶⁸⁸ Bu kapsamda literatürde koruyucu faktörler bölümünde de belirtildiği gibi bireylerin hem daha sağlıklı bir psikososyal yaşama sahip olmalarını sağlamak hem de var olan bilişsel çarpıtma düzeylerini azaltmak amacı ile olumsuz Tanrı tasavvurlarını düzeltici bir takım manevi danışmanlık faaliyetleri yürütülmektedir. Nitekim bu araştırmalar incelendiğinde bozulan Tanrı tasavvuru ve temel inançları düzeltmeye yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinin verildiği katılımcıların program sonucunda daha az bilişsel çarpıtma ve olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip olmalarının yanı sıra daha olumlu ruh sağlığı belirtileri göstermeye başladıkları dile getirilmiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸⁸ Peter Benson - Bernard Spilka, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297-310.

⁶⁸⁹ Ganje-Fling - McCarthy, "Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development", 253-260; Murray-Swank - Pargament, "God, Where Are You?", 191-203.

SONUÇ

Bu araştırma, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan yetişkin bireylerin, Tanrı tasavvurları (olumlu-olumsuz) üzerindeki etkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolü olduğu varsayımını test etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın ideal evreni tüm Türkiye’deki 18-65 yaş arasındaki bütün yetişkinlerdir. Gerçekçi evren ise basit tesadüfi örneklem ile seçilen Türkiye’nin 7 farklı bölgesinde yer alan 7 üniversitedeki 681 kişilik öğrenci, idari, akademik ve yardımcı hizmet personellerden oluşmaktadır. Bu 7 üniversite arasında: Marmara Bölgesi’nde Boğaziçi Üniversitesi, Ege Bölgesi’nde İzmir 9 Eylül Üniversitesi, İç Anadolu Bölgesi’nde Ankara Hacettepe Üniversitesi, Karadeniz Bölgesi’nde Ordu Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi’nde Erzurum Atatürk Üniversitesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Gaziantep Üniversitesi, Akdeniz Bölgesi’nde Akdeniz Üniversitesi yer almaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel analizinde değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Ölçek puanlarının farklı kategorik demografik değişkenlere göre karşılaştırılması için ise Bağımsız Örneklem t-testi ve ANOVA analizleri uygulanmıştır. Ayrıca, çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının Tanrı tasavvuru ile ilişkisinde bilişsel çarpıtmaların aracı rolünü değerlendirmek için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında ilk olarak katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin, yaş, cinsiyet, medeni durum ve anne baba tutumu açısından farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre yaş ile çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Yani yaş arttıkça katılımcıların çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri arasında artış meydana geldiği gözlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin farklılaştığı, “erkeklerin” ihmal ve istismar skorlarının “kadınlardan” anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre ihmal ve istismar puanları medeni durum değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Buna göre “evli” olan katılımcıların ihmal ve istismar

yaşantılarının, “boşanmış” ve “bekâr” olan katılımcılara kıyasla düşük olduğu görülmüştür. Anne baba tutumuna göre ihmal ve istismar puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı, “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” anne baba tutumuna sahip olan katılımcıların, “aşırı derecede koruyucu”, “ilgisiz” ve “otoriter ve baskıcı” anne baba tutumlarına sahip katılımcılara kıyasla ihmal ve istismar puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Son olarak anne baba dindarlığı “yüksek” olan katılımcıların, “düşük” olan katılımcılara kıyasla ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Araştırmada ayrıca çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantı düzeylerinin, Tanrı’ya inanç ve dini inançtan destek alma düzeyi, öznel dindarlık algısı ve alınan profesyonel psikolojik desteğin türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı da değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ihmal ve istismar yaşantılarının bahsi geçen değişkenler açısından anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmiştir. Buna göre Tanrı inancını “kesinlikle inanmıyorum” olarak ifade eden katılımcıların, ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” cevaplarını verenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca öznel dindarlık algıları ve dini inançtan destek alma düzeyi “düşük” olan katılımcıların “orta”, “ortanın üstü” ve “yüksek” olan gruba kıyasla ihmal ve istismar yaşantı skorlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek alan” katılımcıların ihmal ve istismar puanlarının, “ihtiyacı olan ancak başvurmayan” ve “ihtiyacı olmadığı için destek almayan” diğer katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Araştırmada değişkenler açısından ele alınan ikinci olgu bilişsel çarpıtmalardır. Elde edilen bulgular, katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum ve anne baba tutumu değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda katılımcıların yaşı ile bilişsel çarpıtmaların alt boyutu olan çaresizlik alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki gözlenirken; diğer alt boyutlar arasında herhangi bir anlamlı ilişki gözlenmemiştir. Cinsiyet değişkeni açısından bilişsel çarpıtma düzeylerinin farklılaştığı, “erkeklerin” bilişsel çarpıtma puanlarının, “kadınlardan” anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre “boşanmış”

katılımcıların bilişsel çarpıtma skorlarının, “bekâr” ve “evli” olan katılımcılara kıyasla daha yüksek değerlere sahip olduğu görülmüştür. Anne baba tutumunu “ilgisiz” şeklinde tecrübe eden katılımcıların, “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” yaklaşım ile “aşırı derecede koruyucu” yaklaşımın benimsendiği aile tutumunu deneyimleyen katılımcılara göre bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak anne baba dindarlığı “düşük” olan katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeylerinin, anne baba dindarlığı “yüksek” olan katılımcılara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Mevcut çalışmada bilişsel çarpıtma düzeylerinin, Tanrı’ya inanç ve dini inançtan destek alma düzeyi, öznel dindarlık algısı ve alınan profesyonel psikolojik desteğin türüne göre farklılaştığı gözlenmiştir. Buna göre Tanrı’ya inanç düzeyini “kesinlikle inanmıyorum” olarak belirten katılımcıların bilişsel çarpıtma skorlarının, “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” olarak belirten katılımcılara göre daha yüksek çıkmıştır. Buna ek olarak öznel dindarlık algısı veya dini inançlarından destek alma düzeyi “yüksek” olan katılımcıların, “ortanın altı” ve “düşük” olarak tanımlayanlara göre daha az bilişsel çarpıtma düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Alınan profesyonel destek türüne göre ise, “İhtiyacım olmadığı için almadım” şeklinde belirten katılımcıların, “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım” şeklinde ifade eden katılımcılara kıyasla bilişsel çarpıtma skorlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın son değişkeni olan Tanrı tasavvurları yaş, cinsiyet, medeni durum ve anne baba tutumu değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir. Buna göre katılımcıların yaşı ile *olumlu* Tanrı tasavvuru arasında negatif, *olumsuz* Tanrı tasavvuru ile de pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından da farklılaşmanın gerçekleştiği; erkeklerin, kadınlara kıyasla *olumsuz* Tanrı tasavvuru puanları daha yüksek, *olumlu* Tanrı tasavvuru puanları ise daha düşük bulunmuştur. Bunun yanı sıra “evli” katılımcıların *olumlu* Tanrı tasavvuru puanları, “bekâr” ve “boşanmış” katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksekken; *olumsuz* Tanrı tasavvuru skorları ise daha düşük çıkmıştır. Diğer taraftan anne baba tutumuna göre de farklılaşmanın tespit edildiği; “sevgi, güven, ilgi ve şefkatli” anne baba tutumuna sahip olan katılımcıların, “aşırı derecede koruyucu”,

“ilgisiz” ve “otoriter ve baskıcı” anne baba tutumlarına sahip katılımcılara kıyasla *olumlu* Tanrı tasavvuru skorlarının daha yüksek, *olumsuz* Tanrı tasavvuru puanlarının ise daha düşük olduğu gözlenmiştir. Son olarak anne baba dindarlığı “yüksek” olan katılımcıların, “düşük” olan katılımcılara kıyasla *olumlu* Tanrı tasavvuru puanlarının daha yüksek, *olumsuz* Tanrı tasavvuru skorlarının ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Tanrı tasavvuru düzeylerinin bahsi geçen demografik değişkenlerin yanı sıra Tanrı’ya inanç ve dini inançtan destek alma düzeyi, öznel dindarlık algısı ve alınan profesyonel psikolojik destek türlerine göre de farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre Tanrı inancını “kesinlikle inanmıyorum” şeklinde belirten katılımcıların *olumlu* Tanrı tasavvuru puanları, “inanıyorum” ve “kesinlikle inanıyorum” olarak belirten katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha düşük; *olumsuz* Tanrı tasavvuru skorları ise daha yüksek çıkmıştır. Buna ek olarak öznel dindarlık algısı ve dini inançtan destek alma düzeyi “düşük” olan katılımcıların, “ortanın üstü” ve “yüksek” olan katılımcılara kıyasla *olumlu* Tanrı tasavvurları daha düşük; *olumsuz* Tanrı tasavvurları ise daha yüksek bulunmuştur. Profesyonel psikolojik destek değişkeni açısından da anlamlı bir farklılaşma gözlenmiştir. Buna göre “hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek alan” katılımcıların *olumlu* Tanrı tasavvuru puanlarının, “ihtiyacı olup da başvurmayan” ve “ihtiyacı olmadığı için profesyonel destek almayan” katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha düşük; *olumsuz* Tanrı tasavvuru puanlarının ise daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Araştırmanın temel değişkenleri arasında korelasyon ve yapısal eşitlik modeli analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler ışığında elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile Tanrı tasavvurları arasındaki ilişki her iki ölçeğin alt boyutlarının tamamı dahil olmak üzere ele alınmıştır. Yapılan korelasyon analizleri neticesinde ihmal ve istismar yaşantıları ile *olumlu* Tanrı tasavvurları arasında negatif, *olumsuz* Tanrı tasavvurları arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların ihmal ve istismar yaşantı düzeyleri arttıkça *olumlu* Tanrı tasavvuru skorları azalırken; *olumsuz* Tanrı tasavvuru puanlarında ise artış meydana gelmiştir.

Bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları ile *olumlu* Tanrı tasavvuru arasında negatif, *olumsuz* Tanrı tasavvuru arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki gözlenmiştir. Dolayısıyla katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeyleri arttıkça *olumlu* Tanrı tasavvuru puanları azalırken; *olumsuz* Tanrı tasavvuru skorlarında artış meydana gelmiştir.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının tüm alt boyutları ile bilişsel çarpıtmaların tüm alt boyutları açısından pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre ihmal ve istismar yaşantıları arttıkça, bilişsel çarpıtma düzeylerinde de artış gözlenmiştir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinin sonuçları, her bir ölçme aracının geçerliliğini destekleyecek düzeyde uygunluk değerlerini ortaya koymuştur. Bu değerler, kullanılan ölçme araçlarının bu araştırmanın örnekleminde geçerli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle gerçekleştirilen analiz sonucunda çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantılarının, *olumsuz* Tanrı tasavvuru ile ilişkisinde bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Kısacası ihmal ve istismar yaşantıları *olumsuz* Tanrı tasavvuru ile doğrudan ilişkili olduğu gibi bilişsel çarpıtmalar aracılığıyla dolaylı olarak da ilişkilidir. Aynı şekilde çocukluk dönemi ihmal ve istismar yaşantıları ile *olumlu* Tanrı tasavvuru arasında bilişsel çarpıtmaların kısmi aracı rolü vardır. Yani ihmal ve istismar yaşantıları *olumlu* Tanrı tasavvuru ile doğrudan ilişkili olduğu gibi bilişsel çarpıtmalar aracılığı ile dolaylı olarak da ilişkilidir.

Mevcut araştırma sonuçlarından hareketle konu ile ilgili uzman kişiler, toplumun ilgili tüm kesimlerine ve en önemlisi gelecekte konu ile ilgili yapılacak çalışmalar için araştırmacılara bazı öneriler verilebilir:

Çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismarın bilişsel çarpıtmalar ve negatif ruh sağlığı belirtileri ile bağlantılı olduğunu gösteren mevcut çalışmalar bulunmakla birlikte, bazı durumlarda bu tür deneyimlere sahip bireylerin, olumlu bir din ve Tanrı tasavvuruyla stresli durumları aşarak daha sağlıklı bir psikososyal yaşam sürdürdükleri görülmüştür. Literatürde de belirtildiği üzere günümüzde yurtdışında ihmal ve istismar deneyimleri yaşayan kişilere yönelik terapötik faaliyetlerde dini inancın dahil edilmesine yönelik birçok uygulama bulunmaktadır. Hatta bu

çalışmaların sonuçları, bozulan din ve Tanrı şemasının düzeltilmesiyle bireylerin daha fazla pozitif ruh sağlığı belirtileri sergilediğini göstermiştir. Bu nedenle uzman manevi danışmanların dini ve manevi kavramlara karşı negatif tutumların düzeltilmesi konusunda yardımcı olması, bireyin dini inançlarından yola çıkarak travmanın sebep olduğu yaraları iyileştirebileceği bir destek mekanizması olabilir. Yine ihmal ve istismar yaşayan kişilerin baş etme sürecinde, zarar gören Tanrı tasavvurunun düzeltilmesi ile dini inancın aktif bir şekilde kullanılabilmesi mümkün olabilir. Bu hedef doğrultusunda, yurtdışındaki uygulamaların yanı sıra, ülkemizde de Bilişsel Davranışçı Terapi konusunda uzmanlaşmış profesyoneller ve uzman manevi danışmanlar tarafından ihmal ve istismar tecrübeleri yaşayan kişilere yönelik ortak manevi danışmanlık programları geliştirilebilir.

Gelecekteki araştırmalarda, ihmal ve istismar mağdurlarının dini ve manevi uygulamalarının (örneğin meditasyon, dua, manevi rehberlik vb.) psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkileri incelenebilir. Aynı şekilde dinî topluluklara katılımın, ihmal ve istismar yaşantılarından etkilenen bireylerin toplumsal destek ve iyilik halleri üzerindeki etkileri de araştırılabilir. Bu çalışmalar, ihmal ve istismar yaşantılarının dini kimlik üzerindeki rolünü ve bu deneyimlere yönelik manevi programların psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini ele alabilir. Ayrıca ihmal ve istismar yaşantılarına sahip olan kişilerin dini pratiklerinde (örneğin ibadetler, dua gibi) meydana gelen değişimler ve manevi danışmanlardan beklentilerine odaklanan nitel ve karma yöntemli araştırmaların yanı sıra boylamsal araştırmalar da yapılabilir.

Çocukluk dönemi ihmal ve istismar konularında daha etkili çözümler bulabilmek için din psikolojisi alanında yapılacak araştırmaların yanı sıra çok disiplinli bir yaklaşımın da kabul edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmetler, çocuk polisleri, eğitimciler, hukukçular, sağlık personeli, pedagoglar ve adli bilim uzmanları ile din psikolojisi uzmanlarının bir araya gelerek ortak çalışmalar yürütülmesi faydalı olabilir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çocukluk dönemi ihmal ve istismarı konusunda yapılan çalışmaların arttığını göz önünde bulundurarak yeni çalıştaylar ve kongreler düzenlemelidir. Bu çalıştaylar ve kongreler, farklı uzmanlık alanlarından

katılımcıların bir araya gelerek yeni çözüm önerilerini paylaşmasına ve bu alandaki bilimsel araştırmaların daha da ilerlemesine katkı sağlayabilir.

Toplum genelinde bilinçlendirme, çocukluk dönemi ihmal ve istismarının erken teşhisi ve önlenmesiyle birlikte, bu yaşantıların neden olduğu zararlı etkilerin azaltılmasında önemli rol oynayabilir. Bu amaçla çocuklarla doğrudan temas halinde bulunan başta aileler olmak üzere, eğitimciler ve sağlık çalışanlarının yanı sıra toplumla güçlü bir bağa sahip olan Diyanet'in Kuran-ı Kerim kursu öğreticileri başta olmak üzere vaizler ve imamlar gibi tüm personelin, ihmal ve istismar türleri, belirtileri, etkileri, ihmal ve istismar yaşantısı olan kişilere yaklaşım ve şüpheli durumlarda atılması gereken adımlar konusunda bilinçlendirme çalışmalarına katılması önleyici bir yaklaşımın oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

Araştırma sonuçlarında da gözlemlendiği üzere, anne ve baba tutumunu ilgisiz ve otoriter olarak tanımlayan kişiler, sevgi ve şefkatli anne ve baba tutumlarına sahip olduğunu belirten kişilere göre daha fazla ihmal ve istismar yaşantıları bildirmişlerdir. Bu bulgular ışığında, ailelere yönelik öfke kontrolünün yanı sıra ebeveynlik ve aile içi iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programlarının uygulanması, çocukların korunmasında etkili bir strateji olabilir.

KAYNAKÇA

- Agorastos, Agorastos vd. "Influence of Religious Aspects and Personal Beliefs on Psychological Behavior: Focus on Anxiety Disorders". *Psychology Research and Behavior Management* 7 (Mart 2014), 93-101. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S43666>
- Ağır, Meral. *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında İlişki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Ahrens, Courtney E. vd. "Spirituality and Well-Being: The Relationship Between Religious Coping and Recovery from Sexual Assault". *Journal of Interpersonal Violence* 25/7 (Temmuz 2010), 1242-1263. <https://doi.org/10.1177/0886260509340533>
- Ainsworth, Mary D. Salter vd. *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. New York: Psychology Press, 1978.
- Aksoy, Erdal vd. "Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım ve Değişken". *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*. ed. Özcan Güngör. 137-167, ts.
- Aktan, Z.Deniz (ed.). *Çocukluk Çağı Travmasının Yansımaları-Tüm Renklerini Kaybetmiş Gökkuşağı Hikayeleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Akyüz, Esra. *Çocukluk Çağı Travmaları ve Boşanma İlişkisi: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Kadın Danışma Merkezlerine Başvuran Bireyler Örneği*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/handle/11363/2243>
- Alçelik, Zeynep. *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/311541>
- Alessi, Edward J. - Martin, James I. "Conducting an Internet-Based Survey: Benefits, Pitfalls, and Lessons Learned". *Social Work Research* 34/2 (2010), 122-128.
- Alloy, Lauren B. vd. "Prospective Incidence of First Onsets and Recurrences of Depression in Individuals at High and Low Cognitive Risk for Depression". *Journal of Abnormal Psychology* 115 (2006), 145-156. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.115.1.145>
- Alport, Gordon W. *Birey ve Dini*. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Altıparmak, Saliha vd. "Annelerden Alınan Bilgilerle Çocuk İstismarı ve Etkileyen Etkenler". *Anatolian Journal of Psychiatry* 14/4 (2013), 354-361.
- American Psychiatric Association (ed.). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-IV*. Washington DC, 4. ed., 7. print., 1998.
- American Psychiatric Association (ed.). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: Dsm-V*. Washington D.C: American Psychiatric Association, 5th ed., 2013.
- Amirsardari, Leili vd. "The Relationship Between Religious Orientation, and Gender With a Cognitive Distortion". *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences* 8/3 (2014), 84-89.
- Anda, Robert F. vd. "Adverse Childhood Experiences and Smoking During Adolescence and Adulthood". *JAMA* 282/17 (03 Kasım 1999), 1652-1658. <https://doi.org/10.1001/jama.282.17.1652>

- Andersson, Sven-Olof vd. "Adverse Childhood Experiences Are Associated with Choice of Partner, Both Partners' Relationship and Psychosocial Health as Reported One Year After Birth of a Common Child. a Cross-Sectional Study". *Plos One* 16/1 (20 Ocak 2021), 1-19. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244696>
- Angın, Nakşie Yasemin. *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim Ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Apak, Hıdır. "Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Tanrı Algısı: Bingöl Üniversitesi Örneği". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2016), 219-230.
- Apaydın, Halil. "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (Nisan 2001), 319-337. <https://doi.org/10.17120/omuifd.43994>
- Argyle, Michael - Beit-Hallahmi, Benjamin. *The Social Psychology of Religion (Psychology Revivals)*. Hoboken: Taylor and Francis, 1997.
- Arıcı, İsmail - Tokur, Behlül. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Tanrı Algıları ve Hoşgörü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki". *Electronic Turkish Studies* 12/10 (Nisan 2017), 31-48. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11991>
- Ari, Fikriye Alkım. "Bilişsel Şemalar ve Bağlanma". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/4 (Aralık 2021), 1823-1834. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.987946>
- Assari, Shervin. "Family Socioeconomic Status and Exposure to Childhood Trauma: Racial Differences". *Children* 7/6 (Haziran 2020), 57. <https://doi.org/10.3390/children7060057>
- Athoğlu, Gülsüm Nur. *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ay, Rukiye - Kılınçel, Oğuzhan. "Depresyon Tanısı Alan Hastalarda Çocukluk Çağı Travması Varlığı ve Duygu Düzenleme Güçlüğü İle İlişkisi". *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 11/1 (Ocak 2021), 67-75. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.819460>
- Ayar, Talip. "İslam". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Ayar. 198-235. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Ayaz, Muhammed vd. "Psychiatric Evaluation of Child and Adolescent Forensic Cases". *Turkish Journal Clinical Psychiatry* 15/1 (2012), 33-40.
- Aydın, Eyyup. *Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi (Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görevlileri Örneği)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Aydoğan, Yasemin - G.Akduman, Gülümser. "Çocuk İhmal ve İstismarı". *Disiplinler Arası İstismar ve İhmal*. Ankara: Vize Yayıncılık, 2017.
- Ayres, Tammy C. "Childhood Trauma, Problematic Drug Use and Coping". *Deviant Behavior* 42/5 (Mayıs 2021), 578-599. <https://doi.org/10.1080/01639625.2020.1746132>
- Ayten, Ali. *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2. baskı., 2020.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

- Bader, Christoper - Froese, Paul. "Images of God: The Effect of Personal Theologies on Moral Attitudes, Political Affiliation, and Religious Behavior". *Sociology Faculty Articles and Research* 1 (Ocak 2005).
- Bahadır, Abdülkerim. "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler". *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Bakır, Elif - Kapucu, Sevgisun. "Çocuk İhmali ve İstismarının Türkiye’de Yapılan Araştırmalara Yansıması: Bir Literatür İncelemesi". *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2017), 13-24.
- Bandura, Albert. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall, Inc, 1986.
- Barber, Jacques P. - Muenz, Larry R. "The Role of Avoidance and Obsessiveness in Matching Patients to Cognitive and Interpersonal Psychotherapy: Empirical Findings from the Treatment for Depression Collaborative Research Program". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 64 (1996), 951-958. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.5.951>
- Baring, Rito. "Children’s Image of God and Their Parents: Explorations in Children’s Spirituality". *International Journal of Children’s Spirituality* 17/4 (Kasım 2012), 277-289. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2012.746935>
- Baron, Reuben M. - Kenny, David A. "The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations". *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Basha, Shima E. "Rumination, Cognitive Distortion, and Its Relation to Anxiety and Depression Symptoms: Indian Journal of Health & Wellbeing". *Indian Journal of Health & Wellbeing* 6/11 (Kasım 2015), 1049-1061.
- Baymur, Feriha B. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 26. Basım, 2017.
- Bayraktutar, Merve. *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örnekleminde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Beck, A T. "Thinking and Depression: I. Idiosyncratic Content and Cognitive Distortions". *Archives of General Psychiatry* 9/4 (Ekim 1963), 324-333. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1963.01720160014002>
- Beck, Aaron T. "Cognitive Aspects of Personality Disorders and Their Relation to Syndromal Disorders: A Psychoevolutionary Approach". *Personality and Psychopathology*. 411-429. Arlington, VA, US: American Psychiatric Association, 1999.
- Beck, Aaron T. "Cognitive Therapy: A 30-Year Retrospective". *American Psychologist* 46 (1991), 368-375. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.4.368>
- Beck, Aaron T. vd. *Cognitive Therapy of Depression*. New York: Guilford Press, 13. print., 1979.
- Beck, Aaron T. vd. *Cognitive Therapy of Personality Disorders*. New York: Guilford Press, 2nd ed., 2004.
- Beck, Aaron T. vd. "Hopelessness and Suicidal Behavior: An Overview". *JAMA* 234/11 (Aralık 1975), 1146-1149. <https://doi.org/10.1001/jama.1975.03260240050026>

- Beck, Aaron T. - Alford, Brad A. *Depression: Causes and Treatment*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2nd ed., 2009.
- Beck, Aaron T. - Dozois, David J. A. "Cognitive Therapy: Current Status and Future Directions". *Annual Review of Medicine* 62 (2011), 397-409. <https://doi.org/10.1146/annurev-med-052209-100032>
- Beck, A.T. "Thinking and Depression: II. Theory and Therapy". *Archives of General Psychiatry* 10/6 (Haziran 1964), 561-571. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1964.01720240015003>
- Beck, Judith S. *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temelleri ve Ötesi*. ed. Muzaffer Şahin. çev. İtır Tarı Cömert. Ankara: Nobel, İkinci basımdan çeviri., 2019.
- Beck, Judith S. *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond*. New York: Guilford Press, 2nd Basım, 2011.
- Beck, Judith S. *Cognitive Therapy for Challenging Problems: What to Do When the Basics Don't Work*. New York: Guilford Press, 2005.
- Beck, Richard - McDonald, Angie. "Attachment to God: The Attachment to God Inventory, Tests of Working Model Correspondence, and an Exploration of Faith Group Differences". *Journal of Psychology and Theology* 32/2 (Haziran 2004), 92-103. <https://doi.org/10.1177/009164710403200202>
- Beit-Hallahmi, Benjamin. "Object Relations Theory". *Encyclopedia of Psychology and Religion*. ed. S. Marlan. New York: Springer, 2010.
- Belavich, Timothy G. - Pargament, Kenneth I. "The Role of Attachment in Predicting Spiritual Coping with a Loved One in Surgery". *Journal of Adult Development* 9/1 (Ocak 2002), 13-29. <https://doi.org/10.1023/A:1013873100466>
- Ben-Ezra, Menachem vd. "Losing My Religion: A Preliminary Study of Changes in Belief Pattern After Sexual Assault". *Traumatology* 16/2 (Haziran 2010), 7-13. <https://doi.org/10.1177/1534765609358465>
- Bengtson, Vern L. *Families and Faith: How Religion Is Passed down Across Generations*. New York: Oxford University Press, 2013.
- Benson, Peter - Spilka, Bernard. "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control". *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297-310. <https://doi.org/10.2307/1384430>
- Bernstein, D. P. vd. "Initial Reliability and Validity of a New Retrospective Measure of Child Abuse and Neglect". *The American Journal of Psychiatry* 151/8 (Ağustos 1994), 1132-1136. <https://doi.org/10.1176/ajp.151.8.1132>
- Bernstein, David P vd. "Development and Validation of a Brief Screening Version of the Childhood Trauma Questionnaire". *Child Abuse & Neglect* 27/2 (Şubat 2003), 169-190. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(02\)00541-0](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(02)00541-0)
- Beyazıt, Utku. "Çocuk İstismarı Konusunda Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal* 1/1 (Ocak 2015).
- Bierman, Alex. "The Effects of Childhood Maltreatment on Adult Religiosity and Spirituality: Rejecting God the Father Because of Abusive Fathers?" *Journal for the Scientific Study of Religion* 44/3 (2005), 349-359. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2005.00290.x>
- Bilecik, Sümeyra. "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Temmuz 2017), 7-38.

- Bilge, Filiz - Arslan, Aytaç. "Yetişkinlerin Akılcı Olmayan Düşüncelerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 2/16 (Mart 2001), 23-31. <https://doi.org/10.17066/pdrd.12008>
- Birky, Ian T. - Ball, Samuel. "Parental Trait Influence on God as an Object Representation". *The Journal of Psychology* 122/2 (Mart 1988), 133-137. <https://doi.org/10.1080/00223980.1988.9712698>
- Bodur, Berk. *Algılanan Anne Baba Tutumu ve Bilişsel Çarpıtmalar ile İnternet Bağımlılığı Davranışı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Okan Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bogar, Christine B. - Hulse-Killacky, Diana. "Resiliency Determinants and Resiliency Processes Among Female Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse". *Journal of Counseling & Development* 84/3 (2006), 318-327. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2006.tb00411.x>
- Bond, Frank W. - Windy Dryden (ed.). *Handbook of Brief Cognitive Behaviour Therapy*. Chichester ; New York, NY: Wiley, 2002.
- Bowlby, John. *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books, 1988.
- Bowlby, John. *Attachment and Loss*. New York: Basic Books, 2nd Basım, 1999.
- Bowlby, John. *Attachment and Loss: Separation, Anxiety and Anger*. New York: Basic Books, Reprint., 1973.
- Bozdağ, Fatma vd. "Childhood Trauma Experiences in Mersin University Faculty of Medicine Students". *Cumhuriyet Medical Journal* 43/4 (Aralık 2021), 364-376. <https://doi.org/10.7197/cmj.990168>
- Bradshaw, Matt vd. "Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians". *The International Journal for the Psychology of Religion* 20/2 (2010), 130-147. <https://doi.org/10.1080/10508611003608049>
- Branch, Rhena - Willson, Rob. *Cognitive Behavioural Therapy Workbook for Dummies*. Chichester: John Wiley & Sons, 2nd ed., 2012.
- Bretherton, I. "The Orijins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth". *Developmental Psychology* 28 (1992), 759-775.
- Bretherton, Inge. "The Roots and Growing Points of Attachment Theory". *Attachment Across the Life Cycle*. Routledge, 1993.
- Brewer-Smyth, Kathleen - Koenig, Harold G. "Could Spirituality and Religion Promote Stress Resilience in Survivors of Childhood Trauma?" *Issues in Mental Health Nursing* 35/4 (Nisan 2014), 251-256. <https://doi.org/10.3109/01612840.2013.873101>
- Briere, John. "A Self-Trauma Model for Treating Adult Survivors of Severe Child Abuse". *The APSAC handbook on child maltreatment*. 140-157. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 1996.
- Briere, John vd. "Accumulated Childhood Trauma and Symptom Complexity". *Journal of Traumatic Stress* 21/2 (2008), 223-226. <https://doi.org/10.1002/jts.20317>
- Briere, John. *Cognitive Distortion Scales: Professional Manual*. USA: Psychological Assessment Resources, 2000.

- Briere, John - Runtz, Marsha. "Post Sexual Abuse Trauma: Data and Implications for Clinical Practice". *Journal of Interpersonal Violence* 2/4 (Aralık 1987), 367-379. <https://doi.org/10.1177/088626058700200403>
- Briere, John N. - Elliott, Diana M. "Immediate and Long-Term Impacts of Child Sexual Abuse". *The Future of Children* 4/2 (1994), 54-69. <https://doi.org/10.2307/1602523>
- Brodski, Sally K. - Hutz, Claudio S. "The Repercussions of Emotional Abuse and Parenting Styles on Self-Esteem, Subjective Well-Being: A Retrospective Study with University Students in Brazil". *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 21/3 (Nisan 2012), 256-276. <https://doi.org/10.1080/10926771.2012.666335>
- Broman, Clifford L. vd. "Traumatic Events and Marital Well-Being". *Journal of Marriage and Family* 58/4 (1996), 908-916. <https://doi.org/10.2307/353979>
- Brooker, Sue vd. "The Prevalence of Child Abuse and Neglect: A Study of Young People". *International Journal of Market Research* 43/3 (Mayıs 2001), 1-34. <https://doi.org/10.1177/147078530104300303>
- Brown, David W. vd. "Adverse Childhood Experiences Are Associated with the Risk of Lung Cancer: A Prospective Cohort Study". *BMC Public Health* 10/1 (Ocak 2010), 20. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-20>
- Brown, G.R. - Anderson, B. "Psychiatric Morbidity in Adult Inpatients with Childhood Histories of Sexual and Physical Abuse". *American Journal of Psychiatry* 148/1 (Ocak 1991), 55-61. <https://doi.org/10.1176/ajp.148.1.55>
- Bryant-Davis, Thema. "Coping Strategies of African American Adult Survivors of Childhood Violence". *Professional Psychology: Research and Practice* 36/4 (2005), 409-414. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.36.4.409>
- Buchko, Kathleen J. - Witzig, Theodore F. "Relationship Between God-Image and Religious Behaviors". *Psychological Reports* 93/3_suppl (Aralık 2003), 1141-1148. <https://doi.org/10.2466/pr0.2003.93.3f.1141>
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Bulut, Melisa vd. "Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişki: Sistematiik Derleme". *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 9/3 (Aralık 2020), 215-226.
- Burns, David D. *Feeling Good: The New Mood Therapy*. Penguin, 1990.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 15. baskı., 2013.
- Byrne, Barbara M. *Structural Equation Modeling with Amos: Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, Third edition., 2016.
- Caffey, John. "Infantile Cortical Hyperostoses". *The Journal of Pediatrics* 29/5 (Kasım 1946), 541-559. [https://doi.org/10.1016/S0022-3476\(46\)80122-7](https://doi.org/10.1016/S0022-3476(46)80122-7)
- Calvete, Esther - Connor-Smith, Jennifer K. "Automatic Thoughts and Psychological Symptoms: A Cross-Cultural Comparison of American and Spanish Students". *Cognitive Therapy and Research* 29/2 (Nisan 2005), 201-217. <https://doi.org/10.1007/s10608-005-3165-2>
- Cankılıç, Nazan. *Çocukluk Çağı Travmaları ile Depresyon İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Aracı Rolü*. İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Cappa, Claudia. *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence Against Children*. New York, USA: UNICEF, 2014.
- Cappelleri, J. C. vd. "The Epidemiology of Child Abuse: Findings from the Second National Incidence and Prevalence Study of Child Abuse and Neglect." *American Journal of Public Health* 83/11 (Kasım 1993), 1622-1624. <https://doi.org/10.2105/AJPH.83.11.1622>
- Carothers, Shannon S. vd. "Religiosity and the Socioemotional Adjustment of Adolescent Mothers and Their Children". *Journal of Family Psychology* 19/2 (2005), 263-275. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.2.263>
- Carr, Alan. *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology A Contextual Approach*. New York: Taylor & Francis Group, 1999.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 2010.
- Chou, Hui-Tzu Grace vd. "Childhood Attachment to Parents and Frequency of Prayer During the College Years". *Mental Health, Religion & Culture* 16/8 (Ekim 2013), 863-875. <https://doi.org/10.1080/13674676.2012.727386>
- Cicirelli, Victor. "God as the Ultimate Attachment Figure for Older Adults". *Attachment & Human Development* 6/4 (Ocak 2010), 371-388. <https://doi.org/10.1080/1461673042000303091>
- Cirhinlioğlu, Fatmagül - Ok, Üzeyir. "Kadınlar Mı Yoksa Erkekler Mi Daha Dindar?" *ZFWT: Zeitschrift für die Welt der Türken* 3/1 (2011), 121-141.
- Clark, David A. - Beck, Aaron T. *Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice*. New York: Guilford Press, 2011.
- Collins, Nancy L. - Read, Stephen J. "Adult Attachment, Working Models, and Relationship Quality in Dating Couples". *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (1990), 644-663. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644>
- Committee on Child Abuse and Neglect. "Guidelines for the Evaluation of Sexual Abuse of Children". *Pediatrics* 87/2 (Şubat 1991), 254-260. <https://doi.org/10.1542/peds.87.2.254>
- Conger, Rand D. vd. "Economic Stress, Coercive Family Process, and Developmental Problems of Adolescents". *Child Development* 65/2 (1994), 541-561. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00768.x>
- Conway, Michael vd. "Childhood and Adult Sexual Abuse, Rumination on Sadness, and Dysphoria". *Child Abuse & Neglect* 28/4 (Nisan 2004), 393-410. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.05.004>
- Cooper, Laura B. vd. "Differentiated Styles of Attachment to God and Varying Religious Coping Efforts". *Journal of Psychology and Theology* 37/2 (Haziran 2009), 134-141. <https://doi.org/10.1177/009164710903700205>
- Copeland, William E. vd. "Association of Childhood Trauma Exposure with Adult Psychiatric Disorders and Functional Outcomes". *JAMA Network Open* 1/7 (Kasım 2018), e184493. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2018.4493>
- Coşkun, Recai vd. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7.baskı., 2012.
- Counted, Victor. "Understanding God Images and God Concepts: Towards a Pastoral Hermeneutics of the God Attachment Experience: Original Research". *Verbum et Ecclesia* 36/1 (Ocak 2015), 1-14. <https://doi.org/10.4102/ve.v36i1.1389>

- Courtney, Elizabeth A. vd. "Childhood Emotional Abuse and Risk for Hopelessness and Depressive Symptoms During Adolescence". *Journal of Emotional Abuse* 8/3 (Ağustos 2008), 281-298. <https://doi.org/10.1080/10926790802262572>
- Covin, Roger vd. "Measuring Cognitive Errors: Initial Development of the Cognitive Distortions Scale (cds)". *International Journal of Cognitive Therapy* 4 (2011), 297-322. <https://doi.org/10.1521/ijct.2011.4.3.297>
- Cox, Antony D. "Preventing Child Abuse: A Review of Community-Based Projects Ii: Issues Arising from Reviews and Future Directions". *Child Abuse Review* 7/1 (1998), 30-43. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0852\(199801/02\)7:1<30::AID-CAR339>3.0.CO;2-5](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0852(199801/02)7:1<30::AID-CAR339>3.0.CO;2-5)
- Cox, Keith S. vd. "Prevalence and Correlates of Posttrauma Distorted Beliefs: Evaluating Dsm-5 Ptsd Expanded Cognitive Symptoms in a National Sample". *Journal of Traumatic Stress* 27/3 (2014), 299-306. <https://doi.org/10.1002/jts.21925>
- Culver, Julian. "How Consistency in Closeness to God Predicts Psychological Resources and Life Satisfaction: Findings from the National Study of Youth and Religion". *Journal of Social and Personal Relationships* 38/1 (2021), 103-123. <https://doi.org/10.1177/0265407520956710>
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 8. Basım, 1998.
- Çam, Sabahattin - Tümkaya, Songül. "Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 119-131.
- Çelik, Fatma G. H. - Hocaoglu, Çiçek. "Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme". *Sakarya Tıp Dergisi* 8/4 (Aralık 2018), 695-711. <https://doi.org/10.31832/smj.454535>
- Çetin, Özer. "Rollo May 'de Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik Yansımaları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (2019), 171-186.
- Çıtak Tunç, Gulseren vd. "Preventing Child Sexual Abuse: Body Safety Training for Young Children in Turkey". *Journal of Child Sexual Abuse* 27/4 (Mayıs 2018), 347-364. <https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1477001>
- Çıtak Tunç, Gülseren - Wurtele, Sandy K. "Cinsel İstismarı Önlemede Aile Odaklı Eğitim Programları". *Türkiye Klinikleri Psychiatric Nursing - Special Topics* 4/1 (2018), 27-31.
- Dağlı, Tolga - İnanıcı, M.Akif. *Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım*. Ankara: Fersa Ofset Yayıncılık, 2011.
- Davania, M.A. "Multiple Case Study Examining the Lives of African American Women Substance Abusers". *Dissertation Abstracts International* 68 (2007), 3392B.
- Demir, Meva - Kaya, Feridun. "Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57 (Şubat 2018), 175-186.
- Demir, Safa - Buğa, Ahmet. "Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişki: Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/3 (Aralık 2019), 859-875. <https://doi.org/10.17679/inuefd.627543>

- Dervic, Kanita vd. "Protective Factors Against Suicidal Behavior in Depressed Adults Reporting Childhood Abuse". *The Journal of Nervous and Mental Disease* 194/12 (Aralık 2006), 971-974. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000243764.56192.9c>
- Dickie, Jane R. vd. "Mother, Father, and Self: Sources of Young Adults' God Concepts". *Journal for the Scientific Study of Religion* 45/1 (2006), 57-71. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2006.00005.x>
- Dietrich, Anne Marie. *Ptsd and Associated Features as Predictors of Revictimization and Perpetration with Samples of Adults Abused During Childhood*. Canada: University of British Columbia, 2003. <https://doi.org/10.14288/1.0099748>
- Dilillo, David. "Interpersonal Functioning Among Women Reporting a History of Childhood Sexual Abuse: Empirical Findings and Methodological Issues". *Clinical Psychology Review* 21/4 (Haziran 2001), 553-576. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(99\)00072-0](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(99)00072-0)
- Dinvar, Parvaneh Ebrahimi. *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Doğan, Mebrure. *Acıdan Erdeme Yolculuk Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Doxey, Cynthia vd. "The Influence of Religion on Victims of Childhood Sexual Abuse". *The International Journal for the Psychology of Religion* 7/3 (Temmuz 1997), 179-186. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0703_6
- Doyle, Thomas P. "The Spiritual Trauma Experienced by Victims of Sexual Abuse by Catholic Clergy". *Pastoral Psychology* 58/3 (Haziran 2009), 239-260. <https://doi.org/10.1007/s11089-008-0187-1>
- Dozois, D.J. - K.S. Dobson (ed.). *Historical and Philosophical Bases of the Cognitive-Behavioral Therapies: Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies*. New York: Guilford Press, 2010.
- Ducharme, E.L. *Variations of God Concept as a Function of Depression and Incest*. Michigan: University of Detroit, Ph.D., 1988.
- Duggan, C. vd. "Quality of Parenting and Vulnerability to Depression: Results from a Family Study". *Psychological Medicine* 28/1 (Ocak 1998), 185-191. <https://doi.org/10.1017/S0033291797006016>
- Duman, Nesrin. "A Research on Cognitive Distortion in Working Adults". *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8/3 (2018), 1-10.
- Durmuşoğlu, Neslihan - Doğru, S. Sunay Yıldırım. "Çocukluk Örsleyici Yaşantılarının Ergenlikteki Yakın İlişkilerde Bireye Etkisinin İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (Şubat 2006), 237-246.
- Egeland, Byron. "Taking Stock: Childhood Emotional Maltreatment and Developmental Psychopathology". *Child Abuse & Neglect* 33/1 (2009), 22-26. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.12.004>
- Elliott, Diana M. "The Impact of Christian Faith on the Prevalence and Sequelae of Sexual Abuse". *Journal of Interpersonal Violence* 9/1 (Mart 1994), 95-108. <https://doi.org/10.1177/088626094009001006>
- Ellis, A. *Reason and Emotion in Psychotherapy: A Comprehensive Method of Treating Human Disturbances*. New York: Institute for Rational Living, 3. Basım, 1962.

- Ellis, Albert. "The Revised Abc's of Rational-Emotive Therapy (RET)". *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy* 9/3 (Eylül 1991), 139-172. <https://doi.org/10.1007/BF01061227>
- Ellis, Albert - Dryden, Windy. *The Practice of Rational Emotive Behavior Therapy*. New York, N.Y: Springer Pub. Co, Nachdr., 1997.
- Ellison, Christopher G. vd. "Prayer, Attachment to God, and Symptoms of Anxiety-Related Disorders Among U.s. Adults". *Sociology of Religion* 75/2 (Haziran 2014), 208-233. <https://doi.org/10.1093/socrel/srt079>
- Erden, Hatice Gülsen - Gürdil, Gökçe. "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri". *Türk Psikoloji Yazıları* 12/24 (2009), 1-15.
- Ergin, Esra. *Yetişkinlerde Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme Güçlüğü ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkisi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Eryılmaz, Fatma Nur - Ünal, Süheyl. "İdeal Bağlanma Figürü Olarak Allah". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Aralık 2020), 67-103. <https://doi.org/10.21054/deuifd.772378>
- Exline, Julie J. vd. "Negative Views of Parents and Struggles with God: An Exploration of Two Mediators". *Journal of Psychology and Theology* 41/3 (Eylül 2013), 200-212. <https://doi.org/10.1177/009164711304100303>
- Exline, Julie Juola vd. "When God Disappoints: Difficulty Forgiving God and Its Role in Negative Emotion". *Journal of Health Psychology* 4/3 (Mayıs 1999), 365-379. <https://doi.org/10.1177/135910539900400306>
- Falsetti, Sherry A. vd. "Changes in Religious Beliefs Following Trauma". *Journal of Traumatic Stress* 16/4 (2003), 391-398. <https://doi.org/10.1023/A:1024422220163>
- Filipas, Henrietta H. - Ullman, Sarah E. "Child Sexual Abuse, Coping Responses, Self-Blame, Posttraumatic Stress Disorder, and Adult Sexual Revictimization". *Journal of Interpersonal Violence* 21/5 (Mayıs 2006), 652-672. <https://doi.org/10.1177/0886260506286879>
- Finkelhor, David. *Child Sexual Abuse: New Theory and Research*. New York: Free Press, 1984.
- Finkelhor, David. *Childhood Victimization: Violence, Crime, and Abuse in the Lives of Young People*. USA: Oxford University Press, 2008.
- Finkelhor, David. "Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse". *The Future of Children* 4/2 (1994), 31-53. <https://doi.org/10.2307/1602522>
- Finkelhor, David vd. "Sexual Abuse and Its Relationship to Later Sexual Satisfaction, Marital Status, Religion, and Attitudes". *Journal of Interpersonal Violence* 4/4 (Aralık 1989), 379-399. <https://doi.org/10.1177/088626089004004001>
- Finkelhor, David - Browne, Angela. "The Traumatic Impact of Child Sexual Abuse: A Conceptualization". *American Journal of Orthopsychiatry* 55/4 (1985), 530-541. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1985.tb02703.x>
- Finkelhor, David - Hotaling, Gerald T. "Sexual Abuse in the National Incidence Study of Child Abuse and Neglect: An Appraisal". *Child Abuse & Neglect* 8/1 (Ocak 1984), 23-32. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(84\)90046-2](https://doi.org/10.1016/0145-2134(84)90046-2)

- Finkelhor, David - Korbin, Jill. "Child Abuse as an International Issue". *Child Abuse & Neglect* 12/1 (Ocak 1988), 3-23. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(88\)90003-8](https://doi.org/10.1016/0145-2134(88)90003-8)
- Font, S. A. - Maguire, Jack, K. "Pathways from Childhood Abuse and Other Adversities to Adult Health Risks: The Role of Adult Socioeconomic Conditions". *Child Abuse & Neglect* 51 (01 Ocak 2016), 390-399. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.05.013>
- Fortson, Beverly L. vd. *Preventing Child Abuse and Neglect: A Technical Package for Policy, Norm, and Programmatic Activities*. ABD: Centers for Disease Control and Prevention, 2016. <https://doi.org/10.15620/cdc.38864>
- Fowler, James. "İman Bilincinin Evreleri". çev. Ali Mehmedoğlu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (Ocak 2014), 85-104. <https://doi.org/10.15370/muifd.87378>
- Francis, Leslie J. vd. "God Images and Self-Worth Among Adolescents in Scotland". *Mental Health, Religion & Culture* 4 (2001), 103-108. <https://doi.org/10.1080/13674670110048327>
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us, 36. Basım, 2016.
- Frankl, Viktor E. *Psikoterapi ve Din; Bilinçdışındaki Tanrı*. çev. Zeynep Taşkın. İstanbul: Say, 2. Basım, 2018.
- Freeman, Arthur vd. (ed.). *Comprehensive Handbook of Cognitive Therapy*. Boston, MA: Springer US : Imprint : Springer, 1989.
- Freeman, Dr. Arthur - DeWolf, Rose. *The 10 Dumbest Mistakes Smart People Make and How to Avoid Them*. New York: HarperCollins, 1994.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. çev. Hasan İlhan. Ankara: Alter Yayıncılık, 2012.
- Freud, Sigmund. *Moses and Monotheism*. New York: Vintage Books, 1967.
- Freud, Sigmund. "Some Reflections on Schoolboy Psychology". *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 239-244.
- Freud, Sigmund. *Totem and Taboo*. London: British Library, 1913.
- Gall, Terry Lynn. "Spirituality and Coping with Life Stress Among Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse". *Child Abuse & Neglect* 30/7 (Temmuz 2006), 829-844. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.01.003>
- Gall, Terry Lynn vd. "Spirituality and the Current Adjustment of Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse". *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/1 (2007), 101-117. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00343.x>
- Ganje-Fling, Marilyn A. - McCarthy, Patricia. "Impact of Childhood Sexual Abuse on Client Spiritual Development: Counseling Implications". *Journal of Counseling & Development* 74/3 (1996), 253-258. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1996.tb01861.x>
- Gartland, Nicola vd. "Effects of Childhood Adversity and Cortisol Levels on Suicidal Ideation and Behaviour: Results from a General Population Study". *Psychoneuroendocrinology* 138 (Nisan 2022), 105664. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2022.105664>
- Geffner, Robert. *Handbook of Interpersonal Violence and Abuse Across the Lifespan. Volume 1*. Cham: Springer, 2022.

- George, Darren - Mallery, Paul. *Ibm Spss Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. New York London: Routledge, Taylor & Francis Group, Sixteenth edition., 2020.
- Gezer, Fatma - Özkamalı, Eyyüp. "Predictors of Marital Satisfaction in Married Teachers: Tendency to Cheat and Interpersonal Cognitive Distortions". *International Journal of Psychology and Educational Studies* 10/4 (Ekim 2023), 976-986. <https://doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.4.1148>
- Ghorbani, Nima vd. "Recollections of Childhood Sexual Abuse: Complexities of Religious Coping and Muslim Religious and Psychological Adjustment in Afghanistan". *Journal of Religion and Health* 60/6 (Aralık 2021), 4209-4226. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01349-9>
- Gibb, Brandon E. vd. "History of Childhood Maltreatment, Negative Cognitive Styles, and Episodes of Depression in Adulthood". *Cognitive Therapy and Research* 25/4 (01 Ağustos 2001), 425-446. <https://doi.org/10.1023/A:1005586519986>
- Gillham, Bill. *The Facts About Child Sexual Abuse*. London: Cassell, 1991.
- Glaister, Judy A. - Abel, Elizabeth. "Experiences of Women Healing from Childhood Sexual Abuse". *Archives of Psychiatric Nursing* 15/4 (01 Ağustos 2001), 188-194. <https://doi.org/10.1053/apnu.2001.25419>
- Glaser, Danya. "Emotional Abuse and Neglect (Psychological Maltreatment): A Conceptual Framework". *Child Abuse & Neglect* 26/6 (Haziran 2002), 697-714. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(02\)00342-3](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(02)00342-3)
- Gör, Nagme vd. "Geçmişin Mirası ve Geleceğin Haritası: Erken Dönem Uyumsuz Şemalar". *Nesne Psikoloji Dergisi* 5/10 (Eylül 2017). <https://doi.org/10.7816/nesne-05-10-01>
- Göregen, Feride - Yıldız, Mualla. "Ergenlerde Tanrı Algısı, Affetme Eğilimi ve Öfke İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dini Araştırmalar* 24/61 (Aralık 2021), 427-458. <https://doi.org/10.15745/da.1005027>
- Gören, Ayşe Burcu. "Afet Sonrası İkincil Travmatik Stres ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 80-100. <https://doi.org/10.33420/marife.1280604>
- Granqvist, Pehr vd. "Examining Relations Among Attachment, Religiosity, and New Age Spirituality Using the Adult Attachment Interview". *Developmental Psychology* 43 (2007), 590-601. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.590>
- Granqvist, Pehr. "Mental Health and Religion from an Attachment Viewpoint: Overview with Implications for Future Research". *Mental Health, Religion & Culture* 17/8 (Eylül 2014), 777-793. <https://doi.org/10.1080/13674676.2014.908513>
- Granqvist, Pehr. "Religiousness and Perceived Childhood Attachment: On the Question of Compensation or Correspondence". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 350-367. <https://doi.org/10.2307/1387533>
- Granqvist, Pehr - Kirkpatrick, Lee. "Attachment and Religious Representations and Behavior". *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, 854-878.
- Grossman, Frances K. vd. "A Gale Force Wind: Meaning Making by Male Survivors of Childhood Sexual Abuse". *American Journal of Orthopsychiatry* 76/4 (2006), 434-443. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.4.434>

- Güler Aydın, Özlem. "A Systematic Review of the Studies on the God Image in the Sample of Türkiye". *Dinî Araştırmalar* 26/65 (2023), 491.
- Güler Aydın, Özlem. *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (Nisan 2007), 123-133. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000932
- Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gülfil, Derya. "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Haziran 2019), 1289-1312. <https://doi.org/10.15869/itobiad.489478>
- Gülin, Yazıcı Çelebi vd. "Women's Attachment Styles and Cognitive Distortions in Relation to Various Personal Variables". *Istanbul University Journal of Women's Studies* 21 (2020), 1-17. <https://doi.org/10.26650/iukad.2021.731686>
- Güloğlu, Berna vd. "Çocukluk Çağı Travmalarının Tinsellik ve Affetme Üzerindeki Rolü". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2016), 309-316.
- Gündüz, Anıl - Gündoğmuş, İbrahim. "Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantıları ile Otomatik Düşünceler, Ara İnançlar, Uyumsuz Şemalar, Anksiyete ve Depresif Belirti Şiddeti ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki" 22/4 (2019). <https://doi.org/10.5505/kpd.2019.72621>
- Gündüz, Şinasi. "Hristiyanlık". *Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. İstanbul: Mihel ve Nihal Yayınları, 2019.
- Güneri Yöyen, Elif. "Çocukluk Çağı Travması ve Benlik Saygısı" 3/1 (Aralık 2016), 267-282.
- Gürbüz, S. - Şahin, Faruk. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-Felsefe – Yöntem – Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 4. Basım, 2017.
- Gürses, İbrahim. "Yüklem Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 359-377.
- Gürsoy, Elif Yağmur. *Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Yalnızlık, Umutsuzluk Ve Depresif Belirtiler İle İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. *Algılanan Ebeveyn Tutumu, Kişilik Özellikleri ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır. "Pozitif Şemalar ile Tanrı Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (Haziran 2023), 73-102. <https://doi.org/10.14395/hid.1248630>
- Hall, Joanne M. "Positive Self-Transitions in Women Child Abuse Survivors". *Issues in Mental Health Nursing* 24/6-7 (Ocak 2003), 647-666. <https://doi.org/10.1080/01612840305325>
- Harding, Hilary G. vd. "Identification of Child Sexual Abuse Survivor Subgroups Based on Early Maladaptive Schemas: Implications for Understanding Differences in Posttraumatic Stress Disorder Symptom Severity". *Cognitive*

- Therapy and Research* 36/5 (Ekim 2012), 560-575.
<https://doi.org/10.1007/s10608-011-9385-8>
- Harlow, Harry F. "The Development of Affectional Patterns in Infant Monkeys". *Determinants of Infant Behaviour*. ed. B.M. Foss. 75-88. Oxford, England: Wiley, 1961.
- Harms, Ernest. "The Development of Religious Experience in Children". *American Journal of Sociology* 50/2 (1944), 112-122. <https://doi.org/10.1086/219518>
- Hart, Jonathan T. vd. "Attachment and Faith Development". *Journal of Psychology and Theology* 38/2 (Haziran 2010), 122-128.
<https://doi.org/10.1177/0091647111003800205>
- Hartley, Carolyn Copps. "How Incest Offenders Overcome Internal Inhibitions Through the Use of Cognitions and Cognitive Distortions". *Journal of Interpersonal Violence* 13/1 (Şubat 1998), 25-39.
<https://doi.org/10.1177/088626098013001002>
- Hayta, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (Aralık 2006), 29-63.
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Hayta, Akif. "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme". *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (Aralık 2010), 39-77.
- Hazan, Cindy - Shaver, Philip. "Conceptualizing Romantic Love as an Attachment Process". *Journal of Personality and Social Psychology* 52 (1987), 511-524.
- Hazan, Cindy - Shaver, Phillip R. "Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships". *Psychological Inquiry* 5/1 (Ocak 1994), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1
- Heller. *The Children's God*. Chicago: The University of Chicago Press, 1986.
- Herman, Judith Lewis. "Complex PTSD: A Syndrome in Survivors of Prolonged and Repeated Trauma". *Journal of Traumatic Stress* 5/3 (1992), 377-391.
<https://doi.org/10.1002/jts.2490050305>
- Hermann, Judith. *Travma ve İyileşme Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre*. çev. Tamer Tosun. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2., 2011.
- Higgins, Daryl J. - McCabe, Marita P. "Maltreatment and Family Dysfunction in Childhood and the Subsequent Adjustment of Children and Adults". *Journal of Family Violence* 18/2 (Nisan 2003), 107-120.
<https://doi.org/10.1023/A:1022841215113>
- Hillis, Susan vd. "Global Prevalence of Past-Year Violence Against Children: A Systematic Review and Minimum Estimates". *Pediatrics* 137/3 (Mart 2016), e20154079. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-4079>
- Himelein, Melissa J - McElrath, Jo Ann V. "Resilient Child Sexual Abuse Survivors: Cognitive Coping and Illusion". *Child Abuse & Neglect* 20/8 (Ağustos 1996), 747-758. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(96\)00062-2](https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00062-2)
- Hjemdal, Odin vd. "Automatic Thoughts and Meta-Cognition as Predictors of Depressive or Anxious Symptoms: A Prospective Study of Two Trajectories". *Scandinavian Journal of Psychology* 54/2 (2013), 59-65.
<https://doi.org/10.1111/sjop.12010>

- Hoffman, Louis. *Cultural Constructs of the God Image and God Concept: Implications for Culture, Psychology, and Religion*, 2005. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2498.2480>
- Homan, Kristin J - Cavanaugh, Brianna N. "Perceived Relationship with God Fosters Positive Body Image in College Women". *Journal of Health Psychology* 18/12 (Aralık 2013), 1529-1539. <https://doi.org/10.1177/1359105312465911>
- Hope, Debra A. vd. "Automatic Thoughts and Cognitive Restructuring in Cognitive Behavioral Group Therapy for Social Anxiety Disorder". *Cognitive Therapy and Research* 34/1 (Şubat 2010), 1-12. <https://doi.org/10.1007/s10608-007-9147-9>
- Hovens, J. G. F. M. vd. "Impact of Childhood Life Events and Trauma on the Course of Depressive and Anxiety Disorders". *Acta Psychiatrica Scandinavica* 126/3 (2012), 198-207. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.2011.01828.x>
- Howe, David. *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention*. New York: Red Globe Press, 2005th edition., 2005.
- Hoyle, Rick H. (ed.). *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 3. basım., 2013.
- Hökelekli, Hayati. *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi yayınları, 2008.
- Huh, Hyu Jung vd. "Childhood Trauma and Adult Interpersonal Relationship Problems in Patients with Depression and Anxiety Disorders". *Annals of General Psychiatry* 13/1 (Eylül 2014), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12991-014-0026-y>
- Hui-Tzu, Grace Chou - Johansen, Scott. "Impact of Childhood Attachment with Parents on the Change of Relationship with God Following Life Events". *Archive for the Psychology of Religion* 35/2 (Ocak 2013), 153-168. <https://doi.org/10.1163/15736121-12341260>
- Iacoviello, Brian M. vd. "The Course of Depression in Individuals at High and Low Cognitive Risk for Depression: A Prospective Study". *Journal of Affective Disorders* 93/1 (Temmuz 2006), 61-69. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2006.02.012>
- Isely, Paul J. vd. "In Their Own Voices: A Qualitative Study of Men Abused as Children by Catholic Clergy". *Journal of Child Sexual Abuse* 17/3-4 (Ekim 2008), 201-215. <https://doi.org/10.1080/10538710802329668>
- İBÇHM, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi. *Mağdur ve Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin 2014-2019 Raporu*. İstanbul: İstanbul Barosu, 2020. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/maduravesucasuruklenencocuklar2014-2019.pdf>
- J, March vd. "Fluoxetine, Cognitive-Behavioral Therapy, and Their Combination for Adolescents with Depression: Treatment for Adolescents with Depression Study (Tads) Randomized Controlled Trial." *JAMA* 292/7 (Ağustos 2004), 807-820. <https://doi.org/10.1001/jama.292.7.807>
- Janoff-Bulman, Ronnie. "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct". *Social Cognition* 7/2 (Haziran 1989), 113-136. <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.2.113>

- Johnson, Kerri Dianne. *The Effects of Disappointment Activating Internal Working Models of Attachment Styles on Cognition*. Ann Arbor, United States: Pepperdine University, Psy.D., 2004.
- Jones, James W. "Psychodynamic Theories of the Evolution of the God Image". *Journal of Spirituality in Mental Health* 9/3-4 (Şubat 2007), 33-55. https://doi.org/10.1300/J515v09n03_03
- Jones, Tiffany M. vd. "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences". *Child Abuse & Neglect* 80 (Haziran 2018), 32-40. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.03.005>
- Jonker, Hanneke Schaap vd. "Development and Validation of the Dutch Questionnaire God Image: Effects of Mental Health and Religious Culture". *Mental Health, Religion & Culture* 11/5 (Temmuz 2008), 501-515. <https://doi.org/10.1080/13674670701581967>
- Kaliç, Murat. *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kam, Christopher. "Integrating Divine Attachment Theory and the Enneagram to Help Clients of Abuse Heal in Their Images of Self, Others, and God". *Pastoral Psychology* 67/4 (01 Ağustos 2018), 341-356. <https://doi.org/10.1007/s11089-018-0817-1>
- Kane, Donna vd. "Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse: An Exploratory Study in an Underresearched Area". *Journal of Psychology and Theology* 21/3 (Eylül 1993), 228-237. <https://doi.org/10.1177/009164719302100306>
- Kaplan, Sandra J. vd. "Child and Adolescent Abuse and Neglect Research: A Review of the Past 10 Years. Part I: Physical and Emotional Abuse and Neglect". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 38/10 (Ekim 1999), 1214-1222. <https://doi.org/10.1097/00004583-199910000-00009>
- Kara, Bülent vd. "Çocuk İstismarı". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 47/2 (Haziran 2004), 140-151.
- Kara Özçalık, Cennet - Atakoğlu, Rahime. "Çevrimiçi Çocuk Cinsel İstismarı: Yaygınlık, Mağdur ve Suçlu Özellikleri". *Journal of Psychiatric Nursing* 12/1 (2021), 76-81. <https://doi.org/10.14744/phd.2020.30643>
- Karaca, Faruk. *Din Piskolojisi*. Trabzon: Eser Ofset, 2. Basım, 2015.
- Karaman, Hayreddin vd. (ed.). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 27. baskı., 2014.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 15. basım., 2015.
- Kartopu, Saffet. "Dini Kavramlarla İlgili Algıların Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/7 (Ocak 2013), 621-656. <https://doi.org/10.9761/JASSS1771>
- Kartopu, Saffet. "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi". *Journal of Turkish Studies* 9 (Ocak 2014), 887-903. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6506>
- Kaya, Feridun vd. "Attachment Anxiety and Interpersonal Relationship Styles: The Mediating Role of Interpersonal Cognitive Distortions". *International Journal*

- of *Cognitive Therapy* 16/3 (Eylül 2023), 320-339.
<https://doi.org/10.1007/s41811-023-00166-0>
- Kaya, İdris. *Ergenlerin Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantıları ile Davranış Problemleri ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasında İlişkinin İncelenmesinde Otomatik Düşünceler ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Aracı Rolü*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Kelley, Melissa M. - Chan, Keith T. "Assessing the Role of Attachment to God, Meaning, and Religious Coping as Mediators in the Grief Experience". *Death Studies* 36/3 (Mart 2012), 199-227.
<https://doi.org/10.1080/07481187.2011.553317>
- Kempe, C. Henry vd. "The Battered-Child Syndrome". *Child Abuse & Neglect* 9/2 (Ocak 1985), 143-154. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(85\)90005-5](https://doi.org/10.1016/0145-2134(85)90005-5)
- Kendall-Tackett, Kathleen. "The Health Effects of Childhood Abuse: Four Pathways by Which Abuse Can Influence Health". *Child Abuse & Neglect* 26/6 (Haziran 2002), 715-729. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(02\)00343-5](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(02)00343-5)
- Kennedy, James E. vd. "Changes in Spirituality and Well-Being Among Victims of Sexual Assault". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 322-328. <https://doi.org/10.2307/1387531>
- Kennedy, Paul - Drebing, Charles E. "Abuse and Religious Experience: A Study of Religiously Committed Evangelical Adults". *Mental Health, Religion & Culture* 5/3 (Ağustos 2010), 225-237.
<https://doi.org/10.1080/13674670110112695>
- Kernberg, Otto F. *Object-Relations Theory and Clinical Psychoanalysis*. New York: J. Aronson, 1976.
- Kılınç, Betül. *Hükümlü ve Tutukluların Suç Türüne Göre; Çocukluk Çağı Travması, Kişilik İnancı ve Dürtüsellik Düzeylerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kıraç, Ferdi. "Çocukluk Çağı Travmaları ile Tanrı İmajı Arasındaki İlişkide Öz Şefkatin Aracı Rolü". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/3 (Aralık 2022), 1111-1126. <https://doi.org/10.18505/cuid.1145126>
- Kıraç, Ferdi. "The Mediating Role of Self-Esteem in the Relationship Between Childhood Maltreatment and God Image Among Turkish Muslims". *Archive for the Psychology of Religion* 43/3 (Kasım 2021), 297-316.
<https://doi.org/10.1177/00846724211047274>
- Kırımsoy, Emrah. *Çocukların Ev İçinde Yaşadıkları Şiddet Araştırması*. İstanbul: Genç Hayat Vakfı Yayınları, 2012.
- Kısa, Cihad. *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kim, Jungmeen - Cicchetti, Dante. "Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms Among Maltreated and Nonmaltreated Children". *Child Development* 77/3 (2006), 624-639.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00894.x>
- Kinnear, Karen L. *Childhood Sexual Abuse: A Reference Handbook*. Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 1995.
- Kirkpatrick, Lee A. "A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior as a Function of Individual Differences in Adult Attachment Style".

- Journal for the Scientific Study of Religion* 36/2 (1997), 207-217. <https://doi.org/10.2307/1387553>
- Kirkpatrick, Lee A. "Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion". *The International Journal for the Psychology of Religion* 22/3 (Haziran 2012), 231-241. <https://doi.org/10.1080/10508619.2012.679556>
- Kirkpatrick, Lee A. - Shaver, Philip R. "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief". *Personality and Social Psychology Bulletin* 18/3 (Haziran 1992), 266-275. <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>
- Kirkpatrick, Lee A. - Shaver, Phillip R. "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 29/3 (1990), 315-334. <https://doi.org/10.2307/1386461>
- Klassen, Carole - Gazan, Marjorie. "Cognitive Restructuring of Distorted Beliefs Associated with Childhood Sexual Abuse". *Journal of Social Work & Human Sexuality* 4/1-2 (Ocak 1986), 49-69. https://doi.org/10.1300/J291v04n01_08
- Klein, Melanie. *Haset ve Şükran*. çev. Orhan Koçak - Yavuz Erten. İstanbul: Metis yay, 3. Baskı., 2011.
- Klevens, Joanne vd. "A Cross-National Exploration of Societal-Level Factors Associated with Child Physical Abuse and Neglect". *Global Public Health* 13/10 (Ekim 2018), 1495-1506. <https://doi.org/10.1080/17441692.2017.1404622>
- Kline, Rex B. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press, 3rd ed., 2011.
- Koç, Ayşe. *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Koçtürk, Nilufer - Yüksel, Fadime. "A Modern Danger for Adolescents: From Online Flirtation to Sexual Abuse". *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences* 31/3 (Eylül 2018), 294-300. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310307>
- Kosarkova, Alice vd. "Anxiety and Avoidance in Adults and Childhood Trauma Are Associated with Negative Religious Coping". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/14 (Ocak 2020), 5147. <https://doi.org/10.3390/ijerph17145147>
- Kosarkova, Alice vd. "Childhood Trauma and Experience in Close Relationships Are Associated with the God Image: Does Religiosity Make a Difference?" *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/23 (Ocak 2020), 8841. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238841>
- Köse, Ali. *Freud ve Din*. İstanbul: İz yayıncılık, 4. baskı., 2012.
- Köse, Ali - Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Köse, Ali - Küçükcan, Talip. *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Emre Yayınları, 2006.
- Köylü, Mustafa. "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (Ağustos 2004), 37-54. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000190

- Krauss, Stephen W. - Flaherty, Robert W. "The Effects of Tragedies and Contradictions on Religion as a Quest". *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/1 (2001), 113-122. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00042>
- K.Tezel, Fulya vd. "Relationships Between Childhood Traumatic Experiences, Early Maladaptive Schemas and Interpersonal Styles". *Nöro Psikiyatri Arşivi* 52/3 (Eylül 2015), 226-232. <https://doi.org/10.5152/npa.2015.7118>
- Kula, Tahsin. *Ergenlerde Öfke Duygusu, Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme: Diyarbakır Örnekleme*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Kunst, Hannah vd. "Early Maladaptive Schemas and Their Relation to Personality Disorders: A Correlational Examination in a Clinical Population". *Clinical Psychology & Psychotherapy* 27/6 (2020), 837-846. <https://doi.org/10.1002/cpp.2467>
- Küçükoğlu, Sibel - Başar, Hatice Karakoç. "Çocuk İhmali ve İstismarına Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler Açısından Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2020), 11-18.
- Langberg, Diane M. *Counseling Survivors of Sexual Abuse*. ABD: Xulon Press, 2003.
- Larson, David B. - Larson, Susan S. "Spirituality’s Potential Relevance to Physical and Emotional Health: A Brief Review of Quantitative Research". *Journal of Psychology and Theology* 31/1 (Mart 2003), 37-51. <https://doi.org/10.1177/009164710303100104>
- Lawrence, Richard T. "Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales". *Journal of Psychology and Theology* 25/2 (Haziran 1997), 214-226. <https://doi.org/10.1177/009164719702500206>
- Lawrence, Richard Thomas. *The God Image Inventory: The Development, Validation and Standardization of a Psychometric Instrument for Research, Pastoral and Clinical Use in Measuring the Image of God*. Ann Arbor, United States: The Catholic University of America, Ph.D., 1991.
- Lawson, Ronald vd. "The Long Term Impact of Child Abuse on Religious Behavior and Spirituality in Men". *Child Abuse & Neglect* 22/5 (Mayıs 1998), 369-380. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(98\)00003-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(98)00003-9)
- Lazarus, Richard S. - Folkman, Susan. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 11. [print.], 20.
- Legano, Lori vd. "Child Abuse and Neglect". *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care* 39/2 (Şubat 2009), 31.e1-26. <https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2008.11.001>
- Leo, Darius vd. "The Effect of Trauma on Religious Beliefs: A Structured Literature Review and Meta-Analysis". *Trauma, Violence, & Abuse* 22/1 (01 Ocak 2021), 161-175. <https://doi.org/10.1177/1524838019834076>
- Leuba, James H. "Children’s Conceptions of God and Religious Education". *Religious Education* 12/1 (Şubat 1917), 5-15. <https://doi.org/10.1080/0034408170120101>
- Limke, Alicia - Mayfield, Patrick B. "Attachment to God: Differentiating the Contributions of Fathers and Mothers Using the Experiences in Parental Relationships Scale". *Journal of Psychology and Theology* 39/2 (Haziran 2011), 122-129. <https://doi.org/10.1177/009164711103900203>

- Lo, Camilla K. M. vd. "Insecure Adult Attachment and Child Maltreatment: A Meta-Analysis". *Trauma, Violence, & Abuse* 20/5 (Aralık 2019), 706-719. <https://doi.org/10.1177/1524838017730579>
- Loewenthal, Kate Miriam. *The Psychology of Religion: A Short Introduction*. Oxford: Oneworld, Reprint., 2010.
- Lopez, Frederick G. "Contemporary Attachment Theory: An Introduction with Implications for Counseling Psychology". *The Counseling Psychologist* 23/3 (Temmuz 1995), 395-415. <https://doi.org/10.1177/0011000095233001>
- Mahoney, Annette - Tarakeshwar, Nalini. "Religion's Role in Marriage and Parenting in Daily Life and During Family Crises". *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. 177-195. New York: The Guilford Press, 2005.
- Mansueto, Giovanni vd. "Adverse Childhood Experiences and Repetitive Negative Thinking in Adulthood: A Systematic Review". *Clinical Psychology & Psychotherapy* 28/3 (2021), 557-568. <https://doi.org/10.1002/cpp.2590>
- Marusak, Hilary A. vd. "Childhood Trauma Exposure Disrupts the Automatic Regulation of Emotional Processing". *Neuropsychopharmacology* 40/5 (Nisan 2015), 1250-1258. <https://doi.org/10.1038/npp.2014.311>
- Matsukura, Hanayo vd. "Association Between Adverse Childhood Experiences and Marital Status Among Japanese Older Adults". *Child Abuse & Neglect* 144 (Ekim 2023), 106340. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106340>
- Mavletova, Aigul. "Data Quality in Pc and Mobile Web Surveys". *Social Science Computer Review* 31/6 (01 Aralık 2013), 725-743. <https://doi.org/10.1177/0894439313485201>
- Maxfield, Michael G. - Widom, Cathy Spatz. "The Cycle of Violence: Revisited 6 Years Later". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 150/4 (Nisan 1996), 390-395. <https://doi.org/10.1001/archpedi.1996.02170290056009>
- McCartan, Kieran F. vd. "Ethics and Issues of Secondary Prevention Efforts in Child Sexual Abuse". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 62/9 (Temmuz 2018), 2548-2566. <https://doi.org/10.1177/0306624X17723951>
- McDonald, Angie vd. "Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence Vs. Compensation Hypotheses". *Journal of Psychology & Christianity* 24/1 (2005), 21-28.
- McGinn, Lata K. vd. "The Relationship Between Parenting Style, Cognitive Style, and Anxiety and Depression: Does Increased Early Adversity Influence Symptom Severity Through the Mediating Role of Cognitive Style?" *Cognitive Therapy and Research* 29/2 (Nisan 2005), 219-242. <https://doi.org/10.1007/s10608-005-3166-1>
- McGrath, Mary vd. "New Measures of Defensiveness, Empathy, and Cognitive Distortions for Sexual Offenders Against Children". *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 10/1 (Ocak 1998), 25-36. <https://doi.org/10.1023/A:1022102530815>
- McIntosh, Daniel N. "Religion-as-Schema, with Implications for the Relation Between Religion and Coping". *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (Ocak 1995), 1-16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0501_1

- McKillop, Nadine. "Chapter 13 - Understanding the Nature and Dimensions of Child Sexual Abuse to Inform Its Prevention". *Child Abuse and Neglect*. ed. India Bryce vd. 241-259. ABD: Academic Press, 2019. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815344-4.00013-1>
- McLaughlin, Barbara R. "Devastated Spirituality: The Impact of Clergy Sexual Abuse on the Survivor's Relationship with God and the Church". *Sexual Addiction & Compulsivity* 1/2 (Nisan 1994), 145-158. <https://doi.org/10.1080/10720169408400039>
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. baskı., 2011.
- Merdović, Boro. "Prevention of Child Sexual Abuse: Parental and Social Involvement". *Kultura Polisa* 17/1 (Mayıs 2020), 69-90.
- Merrill, Ray M. vd. "Relationship Between Family Religiosity and Drug Use Behavior Among Youth". *Social Behavior and Personality: an international journal* 29/4 (Ocak 2001), 347-357. <https://doi.org/10.2224/sbp.2001.29.4.347>
- Mian, Marcellina - Fürniss, Tilman. *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*. çev. Gökçe Ergin Rempfler. ABD: World Health Organization, 2006.
- Miller, Thomas W. "Can We Trust the Data of Online Research?" *Marketing Research* 13/2 (Summer 2001), 26-32.
- Moor, Avigail - Silvern, Louise. "Identifying Pathways Linking Child Abuse to Psychological Outcome". *Journal of Emotional Abuse* 6/4 (Aralık 2006), 91-114. https://doi.org/10.1300/J135v06n04_05
- Moriarty, Glendon L. - Hoffman, Louis. *God Image Handbook for Spiritual Counseling and Psychotherapy: Research, Theory, and Practice*. Routledge, 2014.
- Mraovich, Leeann R - Wilson, Josephine F. "Patterns of Child Abuse and Neglect Associated with Chronological Age of Children Living in a Midwestern County". *Child Abuse & Neglect* 23/9 (Eylül 1999), 899-903. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00055-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00055-1)
- Mullen, Paul E. - Fleming, Jillian. "Long-term Effects of Child Sexual Abuse". *Issues in Child Prevention* 9 (2002), 1-17.
- Muller, Robert T. vd. "Relationship Between Attachment Style and Posttraumatic Stress Symptomatology Among Adults Who Report the Experience of Childhood Abuse". *Journal of Traumatic Stress* 13/2 (2000), 321-332. <https://doi.org/10.1023/A:1007752719557>
- Murat, Ayşe - Kızılgeçit, Muhammed. "Dini Başa Çıkma ve Psikopatoloji İlişkisi (Rize Örneği)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Haziran 2017), 111-151.
- Murat, Topbaş. "İnsanlığın Büyük Bir Ayıbı: Çocuk İstismarı". *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 3/4 (2004), 76-80.
- Murray-Swank, Nichole A. - Pargament, Kenneth I. "God, Where Are You?: Evaluating a Spiritually-Integrated Intervention for Sexual Abuse". *Mental Health, Religion & Culture* 8/3 (Eylül 2005), 191-203. <https://doi.org/10.1080/13694670500138866>

- National Research Council. *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*. ed. Anne C. vd. Washington: National Academies Press, 2014. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK195985/>
- Nelsen, Hart M. vd. "Gender Differences in Images of God". *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/4 (1985), 396-402. <https://doi.org/10.2307/1385990>
- Nelson, C. Ellis - Sezen, Çev.: Abdulvahid. "Tanrı Temsilinin Oluşumu". *Dinbilimleri Journal* 9/2 (Haziran 2009), 215-234.
- Nelson, Marvin O. - Jones, Edward Morris. "An Application of the Q-Technique to the Study of Religious Concepts". *Psychological Reports* 3/3 (Haziran 1957), 293-297. <https://doi.org/10.2466/pr0.1957.3.3.293>
- Nickolds, Freddie - Ballez, Maud. *Ülke Değerlendirmesi: Türkiye'de Çocukların Cinsel Sömürüsünün Boyutu, Kapsamı ve İçeriği Hakkında Bir Rapor*. ECPAT International, 2020.
- Nkongho, Ndiya. *Religious Coping Among Sexually Abused Adolescent Girls: A Phenomenological Investigation*. Ann Arbor, United States: Georgia State University, Ph.D., 2006.
- Nowacki-Butzen, Stephanie K. *God Image, Self-Concept, and Attachment to God in Female Survivors of Sexual Trauma*. Ann Arbor, United States: Regent University, Psy.D., 2009.
- Nuran, Güler vd. "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler". *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 24 (2002), 128-134.
- Ok, Üzeyir. "Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine" 35/2 (Aralık 2009), 149-155.
- Oktay, Melike - Şentepe Lokmanoğlu, Ayşe. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Journal of International Social Research* 13/73 (Ekim 2020), 1090-1100. <https://doi.org/10.17719/jisr.11123>
- O'Neill, Erin vd. "Prevention of Child Abuse and Neglect Through Church and Social Service Collaboration". *Social Work & Christianity* 37 (Ocak 2010), 381-406.
- Opel, Nils vd. "Mediation of the Influence of Childhood Maltreatment on Depression Relapse by Cortical Structure: A 2-Year Longitudinal Observational Study". *The Lancet. Psychiatry* 6/4 (Nisan 2019), 318-326. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(19\)30044-6](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(19)30044-6)
- Orhon, F. Şimşek vd. "Çocukluk İstismarına Disiplin Penceresinden Bakış". *Adli Bilimler Dergisi* 3/1 (Ocak 2004), 47-52.
- Osofsky, Joy D. - Thompson, M. Dewana. "Adaptive and Maladaptive Parenting: Perspectives on Risk and Protective Factors". *Handbook of Early Childhood Intervention*. 54-75. New York, NY, US: Cambridge University Press, 2000. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511529320.005>
- Öcal, Mustafa. "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma" 13/2 (2004), 59-80.
- Örsel, Sibel vd. "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı ve Psikopatoloji ile İlişkisi". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12/2 (Nisan 2011), 130-136.
- Özbaydar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.

- Özerk, Halis - Derebagçe, Gözde Ece. “Türkiye de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (Temmuz 2021), 651-670. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.791>
- Özgentürk, İ. vd. “Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi”. *Polis Bilimleri Dergisi* 14/4 (2012), 55-57.
- Özgentürk, İlyas. “Child Abuse and Neglect”. *Journal of Human Sciences* 11/2 (Temmuz 2014), 265-278.
- Page, Ayten Zara. “Çocuk Cinsel İstismarı : Cinsel İstismara Neden Olan Etkenler ve Cinsel İstismarın Çocuklar Üzerindeki Etkileri”. *Türk Psikoloji Yazıları* 7/13 (2004), 103-113.
- Pargament, Kenneth I. vd. “Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes Among Medically Ill Elderly Patients: A Two-Year Longitudinal Study”. *Journal of Health Psychology* 9/6 (Kasım 2004), 713-730. <https://doi.org/10.1177/1359105304045366>
- Pargament, Kenneth I. vd. “The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE”. *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000), 519-543. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4679\(200004\)56:4<519::AID-JCLP6>3.0.CO;2-1](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(200004)56:4<519::AID-JCLP6>3.0.CO;2-1)
- Pargament, K.I. “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme”. çev. A.Ulvi Mehmedoğlu. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2005), 279-313.
- Pargament, K.I. vd. “The Religious Dimension of Coping: Advances in Theory, Research, and Practice”. *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. ed. R.F. Paloutzian - C.L. Park. 479-495. New York: The Guilford Press, 2005.
- Paslı, Figen. “Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar”. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* 1/1 (Aralık 2020), 60-72.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 9. Basım, 2013.
- Pereda, Noemí vd. “The International Epidemiology of Child Sexual Abuse: A Continuation of Finkelhor”. *Child Abuse & Neglect* 33/6 (Haziran 2009), 331-342. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.07.007>
- Perry, Bruce D. - Szalatavitz, Maia. *Köpek Gibi Büyütülmüş Çocuk-Bir Çocuk Psikiyatristin Not Defterinden Sıra Dışı Öyküler*. çev. Belgin Selen Haktanır. İstanbul: Koridor Yayıncılık, 32. Basım, 2021.
- Perry, Martha A. vd. “Parent Characteristics in Abusing and Nonabusing Families”. *Journal of Clinical Child Psychology* 12/3 (Aralık 1983), 329-336. <https://doi.org/10.1080/15374418309533153>
- Peterson, Annette Odwazny. *The Dynamic God Image: Psychoanalytic Object Relational, Developmental and Jungian Theories of God Image and Their Implications for Psychotherapy*. Ann Arbor, United States: California Institute, Ph.D., 2005.
- Piaget, Jean - Portakal, Hüsen. *Çocukta Zihinsel Gelişim*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2.basım., 2004.
- Pickard, Joseph G. - Nelson-Becker, Holly. “Attachment and Spiritual Coping: Theory and Practice With Older Adults”. *Journal of Spirituality in Mental*

- Health* 13/2 (Nisan 2011), 138-155.
<https://doi.org/10.1080/19349637.2011.565239>
- Polat, Oğuz. *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Polat, Oğuz. “Şiddet”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22/1 (Mart 2017), 15-34.
- Polat, Oğuz. *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı*–1. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1. Basım, 2007.
- Polat, Oğuz. *Türkiye’de Çocuk İstismarı Raporu-2*. ASUMA&İMDAT, 2018.
http://cohum.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohum-giresun-edu-tr/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARI-tam_v2_cleancopy.pdf
- Priel, Beatriz - Besser, Avi. “Bridging the Gap Between Attachment and Object Relations Theories: A Study of the Transition to Motherhood”. *British Journal of Medical Psychology* 74/1 (2001), 85-100.
<https://doi.org/10.1348/000711201160821>
- Pritt, Ann F. “Spiritual Correlates of Reported Sexual Abuse Among Mormon Women”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/2 (1998), 273-285.
<https://doi.org/10.2307/1387527>
- Rabito-Alcón, María F. vd. “Mediating Factors Between Childhood Traumatic Experiences and Eating Disorders Development: A Systematic Review”. *Children* 8/2 (Şubat 2021), 114. <https://doi.org/10.3390/children8020114>
- Ramiro, Laurie S. vd. “Online Child Sexual Exploitation and Abuse: A Community Diagnosis Using the Social Norms Theory”. *Child Abuse & Neglect* 96 (Ekim 2019), 104080. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104080>
- Rasmussen, Paul R. *Personality-Guided Cognitive-Behavioral Therapy*. Washington, DC: American Psychological Association, 2005.
- Ray, Liz - Kay, William. “Concepts of God: The Salience of Gender and Age”. *Journal of Empirical Theology* 17/2 (Ocak 2004), 238-251.
<https://doi.org/10.1163/1570925042652561>
- Reinert, Duane F. - Edwards, Carla E. “Attachment Theory, Childhood Mistreatment, and Religiosity”. *Psychology of Religion and Spirituality* 1 (2009), 25-34.
<https://doi.org/10.1037/a0014894>
- Resick, Patricia A. - Schnicke, Monica K. “Cognitive Processing Therapy for Sexual Assault Victims”. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 60/5 (1992), 748-756. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.60.5.748>
- Rhineberger, Emily H. *God-Concept at the Intersection of Feminism and Christianity: A Study of Female Church Leaders’ Perceptions of the Gender of God*. California: California State University, Thesis, 2006.
- Riskind, John H. - Alloy, Lauren B. “Cognitive Vulnerability to Psychological Disorders: Overview of Theory, Design, And Methods”. *Journal of Social and Clinical Psychology* 25/7 (Eylül 2006), 705-725.
<https://doi.org/10.1521/jscp.2006.25.7.705>
- Riso, Lawrence P. - American Psychological Association. *Cognitive Schemas and Core Beliefs in Psychological Problems: A Scientist-Practitioner Guide*. Washington, DC: American Psychological Association, 1st ed., 2007.
- Rizzuto, Ana M. “Object Relations and the Formation of the Image of God”. *British Journal of Medical Psychology* 47 (1974), 83-99.
<https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1974.tb02274.x>

- Rizzuto, Ana-Maria. "Freud, God, the Devil and the Theory of Object Representation". *International Review of Psycho-Analysis* 3 (1976), 165-180.
- Rizzuto, Ana-Maria. "Religious Development: A Psychoanalytic Point of View". *New Directions for Child and Adolescent Development* 1991/52 (1991), 47-60. <https://doi.org/10.1002/cd.23219915205>
- Rizzuto, Ana-Maria. *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago London: The University of Chicago Press, Paperback edition, 8. [printing]., 2000.
- Roberts, Michael. *Inventory of Cognitive Distortions: Validation of a Measure of Cognitive Distortions Using a Community Sample*. Philadelphia: Philadelphia College of Osteopathic Medicine Department of Psychology, Ph.D., 2015.
- Rodriguez, Kathryn. *Predictors of Self-Esteem and Spiritual Well-Being Among Sexually Abused Women*. ABD: George Fox University, Ph.D., 1987. <https://digitalcommons.georgefox.edu/psyd/354>
- Romans, S. E. vd. "Factors That Mediate Between Child Sexual Abuse and Adult Psychological Outcome". *Psychological Medicine* 25/1 (Ocak 1995), 127-142. <https://doi.org/10.1017/S0033291700028154>
- Rossetti, Stephen J. "The Impact of Child Sexual Abuse on Attitudes Toward God and the Catholic Church". *Child Abuse & Neglect* 19/12 (Aralık 1995), 1469-1481. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(95\)00100-1](https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00100-1)
- Roux, Lee-Anne. *Destructive Thinking within Religion: A Psycho-Pastoral Approach*. South Africa: Stellenbosch University, Thesis, 2013.
- Rowan, Edward L. *Understanding Child Sexual Abuse*. Jackson: University of Mississippi Press, 1st ed., 2006.
- Rowatt, Wade - Kirkpatrick, Lee A. "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs". *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/4 (2002), 637-651. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00143>
- Ruchgy, Wayne J. *The Relationship of Mental Representations of God to Levels of Faith Development*. Ann Arbor, United States: The University of Detroit Mercy College, Ph.D., 2004.
- Rudolfsson, Lisa - Tidefors, Inga. "I Have Cried to Him a Thousand Times, but It Makes No Difference: Sexual Abuse, Faith, and Images of God". *Mental Health, Religion & Culture* 17/9 (Ekim 2014), 910-922. <https://doi.org/10.1080/13674676.2014.950953>
- Rush, Augustus J. vd. "Comparative Efficacy of Cognitive Therapy and Pharmacotherapy in the Treatment of Depressed Outpatients". *Cognitive Therapy and Research* 1/1 (Mart 1977), 17-37. <https://doi.org/10.1007/BF01173502>
- Russell, Diana E. H. *The Secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women*. New York, NY, US: Basic Books, 1986.
- Russell, Diana E. H. *The Secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women ; with a New Introduction by the Author*. New York, NY: Basic Books, Revised edition., 1999.
- Sansone, Randy A. vd. "Abuse in Childhood and Religious/Spiritual Status in Adulthood Among Internal Medicine Outpatients". *Journal of Religion and*

- Health* 52/4 (Aralık 2013), 1085-1092. <https://doi.org/10.1007/s10943-012-9582-0>
- Sargın, A. Emre - Türkçapar, M. Hakan. "Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler: Tarihçe ve Gelişim". *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2012), 7-14.
- Saunders, B. E. vd. "Child Sexual Assault as a Risk Factor for Mental Disorders Among Women: A Community Survey". *Journal of Interpersonal Violence* 7/2 (Haziran 1992), 189-204. <https://doi.org/10.1177/088626092007002005>
- Say, Gökçe N. vd. "Abuse Characteristics and Psychiatric Consequences Associated with Online Sexual Abuse". *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 18/6 (2015), 333-336. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0494>
- Schaap-Jonker, Hanneke vd. "Image of God and Personality Pathology: An Exploratory Study Among Psychiatric Patients". *Mental Health, Religion & Culture* 5/1 (Ağustos 2010), 55-71. <https://doi.org/10.1080/13674670110112712>
- Schaap-Jonker, Hanneke vd. "Types of God Representations and Mental Health: A Person-Oriented Approach". *The International Journal for the Psychology of Religion* 27/4 (Ekim 2017), 199-214. <https://doi.org/10.1080/10508619.2017.1382119>
- Schacter, Daniel L. vd. "False Memories and Aging". *Trends in Cognitive Sciences* 1/6 (Eylül 1997), 229-236. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(97\)01068-1](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(97)01068-1)
- Schaefer, Lauren M. vd. "A Concurrent Examination of Protective Factors Associated with Resilience and Posttraumatic Growth Following Childhood Victimization". *Child Abuse & Neglect* 85 (Kasım 2018), 17-27. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.019>
- Schultz, Duane P. - Schultz, Sydney Ellen. *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs yayınları, 1. Basım., 2007.
- Seligman, Martin E. - Maier, Steven F. "Failure to Escape Traumatic Shock". *Journal of Experimental Psychology* 74/1 (1967), 1-9. <https://doi.org/10.1037/h0024514>
- Sevinç, Kenan. *İnançsızlık Psikolojisi*. Üsküdar, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Seyhan, Beyazıt Yaşar. "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Haziran 2014), 65-97. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254637>
- Seymour, J. M. *Child Sexual Victimization and Father's Religious Orientation*. USA: Rosemead School of Psychology, Biola University, Psy.D., 1988. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=7533623>
- Shah, Syed M. vd. "Child Maltreatment and Neglect in the United Arab Emirates and Relationship with Low Self-Esteem and Symptoms of Depression". *International Review of Psychiatry* 33/3 (Nisan 2021), 326-336. <https://doi.org/10.1080/09540261.2021.1895086>
- SHÇEK, T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu*. Ankara: TNS, 2010. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuk-istismari-ve-aile-i%C3%A7i-%C5%9Fiddet-ara%C5%9Ftirmasi-%C3%B6zet-raporu-2010>

- Silton, Nava R. vd. "Beliefs About God and Mental Health Among American Adults". *Journal of Religion and Health* 53/5 (Ekim 2014), 1285-1296. <https://doi.org/10.1007/s10943-013-9712-3>
- Smith, Christian - Kim, Phillip. *Family Religious Involvement and the Quality of Family Relationships for Early Adolescents. a Research Report of the National Study of Youth and Religion*. NSYR, 2003.
- Smith, Stacy. "Exploring the Interaction of Trauma and Spirituality". *Traumatology* 10/4 (Aralık 2004), 231-243. <https://doi.org/10.1177/153476560401000403>
- Song, Jun-Mi vd. "Types of Childhood Trauma and Spirituality in Adult Patients with Depressive Disorders". *Comprehensive Psychiatry* 69 (Ağustos 2016), 11-19. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2016.04.003>
- Sorias, Oya. *Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi*. Ankara: Nobel, 2019.
- Spilka, Bernard vd. "A General Attribution Theory for the Psychology of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/1 (1985), 1-20. <https://doi.org/10.2307/1386272>
- Stearns, Melanie - McKinney, Cliff. "Perceived Parent–Child Religiosity: Moderation by Perceived Maternal and Paternal Warmth and Autonomy Granting and Emerging Adult Gender". *Psychology of Religion and Spirituality* 11/3 (2019), 177-187. <https://doi.org/10.1037/rel0000142>
- Stith, Sandra M. vd. "Risk Factors in Child Maltreatment: A Meta-Analytic Review of the Literature". *Aggression and Violent Behavior* 14/1 (Ocak 2009), 13-29. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.03.006>
- Stoltenborgh, Marije vd. "The Neglect of Child Neglect: A Meta-Analytic Review of the Prevalence of Neglect". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 48/3 (Mart 2013), 345-355. <https://doi.org/10.1007/s00127-012-0549-y>
- Strohmeier, Craig W. vd. "Assessment of the Relationship Between Self-Reported Cognitive Distortions and Adult Adhd, Anxiety, Depression, and Hopelessness". *Psychiatry Research* 238 (Nisan 2016), 153-158. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.02.034>
- Stulp, Henk P. vd. "God Representations and Aspects of Psychological Functioning: A Meta-Analysis". *Cogent Psychology* 6 (Ocak 2019). <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/23311908.2019.1647926>
- Sullivan, Patricia M - Knutson, John F. "Maltreatment and Disabilities: A Population-Based Epidemiological Study". *Child Abuse & Neglect* 24/10 (Ekim 2000), 1257-1273. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00190-3](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00190-3)
- Şahin, Adem. "Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: Mcintosh'un 'Bilişsel Bir Şema Olarak Din ' Teorisi Örneği". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Aralık 2007), 35-50.
- Şahin, Adem. "Ergenlerde Dindarlık, Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (Mayıs 2007), 221-248.
- Şahin, Zuhul A. *Manevi Bakım ve Danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.
- Şar, Vedat vd. "Axis I Dissociative Disorder Comorbidity in Borderline Personality Disorder and Reports of Childhood Trauma". *The Journal of Clinical Psychiatry* 67/10 (2006), 1583-1590. <https://doi.org/10.4088/JCP.v67n1014>

- Şar, Vedat vd. “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirliği”. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi* 32/4 (2012), 1054-1063.
- Şar, Vedat. “Travmatik Stres ve Bedensel Hastalıklar”. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri - Özel Konular* 11/2 (2018), 1-5.
- Şimşek, Orçun Muhammet vd. “The Impact of Interpersonal Cognitive Distortions on Satisfaction with Life and the Mediating Role of Loneliness”. *Sustainability* 13/16 (Ocak 2021), 9293. <https://doi.org/10.3390/su13169293>
- Taylor, Ketan vd. “Child Sexual Abuse and Adult Religious Life: Challenges of Theory and Method”. *Journal of Child Sexual Abuse* 23/8 (Kasım 2014), 865-884. <https://doi.org/10.1080/10538712.2014.960633>
- Tamminen, Kalevi. “Religious Experiences in Childhood and Adolescence: A Viewpoint of Religious Development Between the Ages of 7 and 20”. *The International Journal for the Psychology of Religion* 4/2 (Nisan 1994), 61-85. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0402_1
- Tanaka, Kimiko. “The Effect of Divorce Experience on Religious Involvement: Implications for Later Health Lifestyle”. *Journal of divorce & remarriage* 51/1 (2010), 1-15. <https://doi.org/10.1080/10502550903423149>
- Taner, Yasemin - Gökler, Bahar. “Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri”. *Acta Medica* 35/2 (Şubat 2004), 82-86.
- Tardieu, A. “Etude Médico-Légale Sur Les Sévices Et Mauvais Traitements Exercés Sur Des Enfants” 13 (1860), 361-398.
- Teicher, Martin H. vd. “The Effects of Childhood Maltreatment on Brain Structure, Function and Connectivity”. *Nature Reviews Neuroscience* 17/10 (Ekim 2016), 652-666. <https://doi.org/10.1038/nrn.2016.111>
- Ter Kuile, Hagar - Ehring, Thomas. “Predictors of Changes in Religiosity After Trauma: Trauma, Religiosity, and Posttraumatic Stress Disorder”. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 6 (2014), 353-360. <https://doi.org/10.1037/a0034880>
- Thackeray, Amanda Morgan. *Children's Relational Perceptions of God*. Ann Arbor, United States: The Florida State University College Of Human Sciences, Ph.D., 2000.
- Tıraşçı, Yaşar - Gören, Süleyman. “Çocuk İstismarı ve İhmali”. *Dicle Tıp Dergisi* 34/1 (2007), 70-74.
- Tokur, Behlül. *Stres ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Tolman, Edward C. “Cognitive Maps in Rats and Men”. *Psychological Review* 55 (1948), 189-208. <https://doi.org/10.1037/h0061626>
- Topçu, Sedat. *Cinsel İstismar: Çocukların ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Pedofili, Ensest, Engellilerin Cinsel İstismarı, İnternet Yoluyla Cinsel İstismar*. Ankara: Phoenix, 2009.
- Toth, Sheree L. vd. “Narrative Representations of Caregivers and Self in Maltreated Pre-Schoolers”. *Attachment & Human Development* 2/3 (01 Aralık 2000), 271-305. <https://doi.org/10.1080/14616730010000849>
- Tuncer, Elif. *Ergenlerin Erken Dönem Uyumsuz Şemaları İle İyi Oluşlarının İlişkisinin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Turhan, Ebru vd. “Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 15/9 (2006), 153-157.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri- 2015-2019* (21 Temmuz 2020). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2015-2019-33632>
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 4. Baskı., 2002.
- Türk Kurtça, Tuğba. “Çocuk Cinsel İstismarını Önleme Programlarında Ebeveyn Eğitimi”. *Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry* 14/2 (Haziran 2022), 247-254. <https://doi.org/10.18863/pgy.983264>
- Türkçapar, Hakan. *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*. İstanbul: Epilson, 2021.
- Türkkan, Tuğba - Odacı, Hatice. “Lise Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları ile Bilişsel Çarpıtma ve Yalnızlık Eğilimleri Arasındaki İlişki”. *Journal of Clinical Psychiatry* 22 (2018), 93-103. <https://doi.org/10.5505/kpd.2018.40427>
- Türküm, A. Sibel. “Akılcı Olmayan İnanç Ölçeğinin Geliştirilmesi”. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 2/19 (Mart 2003), 41-47. <https://doi.org/10.17066/pdrd.17797>
- Türküm, Sibel. “Stresle Başa Çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2001), 1-15.
- Tyler, Kimberly A. “Social and Emotional Outcomes of Childhood Sexual Abuse: A Review of Recent Research”. *Aggression and Violent Behavior* 7/6 (Kasım 2002), 567-589. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(01\)00047-7](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(01)00047-7)
- Ulukuş, Ahsen vd. “Acil Kliniğe Başvuran İhmal ve/veya İstismar Tanısı Alan 0-18 Yaş Grubu Çocukların Özelliklerinin İncelenmesi”. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 8/1 (Nisan 2019), 15-20.
- UNİCEF, United Nations International Children’s Emergency Fund. “Unicef: Şiddet İle Disiplin, Cinsel İstismar ve Cinayetler Tüm Dünyada Milyonlarca Çocuğun Peşini Bırakmıyor”. Erişim 05 Haziran 2022. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltlenleri/unicef-%C5%9Fiddet-ile-disiplin-cinsel-istismar-ve-cinayetler-t%C3%BCm-d%C3%BCnyada-milyonlarca>
- Upenieks, Laura. “Resilience in the Aftermath of Childhood Abuse? Changes in Religiosity and Adulthood Psychological Distress”. *Journal of Religion and Health* 60/4 (Ağustos 2021), 2677-2701. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01155-9>
- Uysal, Veysel. “Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-40. <https://doi.org/10.21054/deuifd.282803>
- Üzerek, İzel - Şarlak, Deniz. “Evli Bireylerde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumu İle İlişkisi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 33/4 (Ekim 2022), 1067-1083. <https://doi.org/10.33417/tsh.1019169>

- Valentine, Lanae - Feinauer, Leslie L. "Resilience Factors Associated with Female Survivors of Childhood Sexual Abuse". *The American Journal of Family Therapy* 21/3 (Haziran 1993), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01926189308250920>
- Van Der Kolk, Bessel. *Beden Kayıt Tutar-Travmanın İyileşmesinde Beyin, Zihin ve Beden*. çev. Nurdan Cihanşümül Maral. İstanbul: Nobel Yaşam, 18. Basım, 2021.
- Vergote, Antoine - Tamayo, Alvaro. *The Parental Figures and the Representation of God: A Psychological and Cross-Cultural Study. The Parental Figures and the Representation of God*. Britain: De Gruyter Mouton, 1981. <https://doi.org/10.1515/9783110823387>
- Vergote, Antoine - Uysal, Veysel. *Din, İnanç ve İnançsızlık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1999.
- Waardenburg, Jaques. "Teslis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/548-549. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Waldron, Jonathan C. vd. "Religiosity and Interpersonal Problems Explain Individual Differences in Self Esteem Among Young Adults with Child Maltreatment Experiences". *Child Abuse & Neglect* 80 (Haziran 2018), 277-284. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.03.023>
- Walker, Donald F. vd. "Changes in Personal Religion/Spirituality During and After Childhood Abuse: A Review and Synthesis". *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 1/2 (2009), 130-145. <https://doi.org/10.1037/a0016211>
- Wanamaker, Kayla A. vd. "Abuse, Neglect and Witnessing Violence During Childhood Within Justice-Involved Samples: A Meta-Analysis of the Prevalence and Nature of Gender Differences and Similarities". *Journal of Criminal Justice* 82 (Eylül 2022), 101990. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2022.101990>
- Webb, Marcia - Otto Whitmer, Kara J. "Abuse History, World Assumptions, and Religious Problem Solving". *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/3 (2001), 445-453. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00068>
- Webb, Marcia - Otto Whitmer, Kara J. "Parental Religiosity, Abuse History and Maintenance of Beliefs Taught in the Family". *Mental Health, Religion & Culture* 6/3 (Kasım 2003), 229-239. <https://doi.org/10.1080/1367467021000038156>
- Weber, Linda J. - Cummings, Anne L. "Research and Theory: Relationships Among Spirituality, Social Support and Childhood Maltreatment in University Students". *Counseling and Values* 47/2 (Ocak 2003), 82-95. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2003.tb00226.x>
- Whiteman, Sarah E. vd. "Trauma Type and Suicidal Ideation: The Mediating Effect of Cognitive Distortions." *Traumatology* 25/4 (Aralık 2019), 262-268. <https://doi.org/10.1037/trm0000192>
- WHO, World Health Organization. "Adverse Childhood Experiences Survey Among University Students in Turkey". Erişim 04 Nisan 2022. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/270689/Adverse-childhood-experiences-survey-among-university-students-in-Turkey-study-report-2013_Eng.pdf

- WHO, World Health Organization. "Child Maltreatment". Erişim 18 Mayıs 2022. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>
- Williamson, D. F. vd. "Body Weight and Obesity in Adults and Self-Reported Abuse in Childhood". *International Journal of Obesity* 26/8 (Ağustos 2002), 1075-1082. <https://doi.org/10.1038/sj.ijo.0802038>
- Winnicott, D. W. *Oyun ve Gerçeklik*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- World Health Organization. Regional Office for South-East Asia. *Strategic Guidance on Accelerating Actions for Adolescent Health in South-East Asia Region (2018–2022)*. New Delhi: World Health Organization. Regional Office for South-East Asia, 2018. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/274312>
- Wright, Jesse H. vd. *Learning Cognitive-Behavior Therapy: An Illustrated Guide*. Arlington, VA: American Psychiatric Association Publishing, Second edition., 2017.
- Wulff, David. *Psychology of Religion*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 1997.
- Wurtele, Sandy K vd. *Preventing Child Sexual Abuse: Sharing the Responsibility*. Lincoln; London: University of Nebraska Press, 1993.
- Wuth, Amanda vd. "Experiences of Developmental Unpredictability and Harshness Predict Adult Cognition: An Examination of Maladaptive Schemas, Positive Schemas, and Cognitive Distortions". *Current Psychology* 41/10 (Ekim 2022), 7155-7165. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01274-2>
- Xie, Peng vd. "Prevalence of Childhood Trauma and Correlations Between Childhood Trauma, Suicidal Ideation, and Social Support in Patients with Depression, Bipolar Disorder, and Schizophrenia in Southern China". *Journal of Affective Disorders* 228 (Mart 2018), 41-48. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.11.011>
- Yanık, Medaim. *Çocuk Yetiştirirken Travmatik Yanlılar, Geliştiren Doğrular*. 3 Cilt. Erdem Yayınları, 2022.
- Yanık, Medaim - Özmen, Mine. "Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Hastalarda Çocukluk Çağı Kötüye Kullanım/İhmal Yaşantıları ile İntihar, Kendine Fiziksel Zarar Verme ve Dissosiyatif Belirtiler Arasındaki İlişki". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 3/3 (2002), 140-146.
- Yapıcı, Asım. "Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 83-113. <https://doi.org/10.21054/deuifd.282806>
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Yapıcı, Asım. "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2012), 1-34.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Yavuz, Kerim. "Dini İncanın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 129-142.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Yavuzer, Meral Sert Ağır & Haluk. "Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması". *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi* 12/26 (Aralık 2018), 175-198. <https://doi.org/10.29329/mjer.2018.172.10>

- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Yiğit, İbrahim - Erden, Gülsen. “Çocukluk Çağı İstismar Yaşantıları İle Genel Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyum Bozucu Şemaların Aracı Rolü”. *Türk Psikoloji Dergisi* 30/75 (2015), 47-59.
- Young, Jeffrey E. vd. *Schema Therapy: A Practitioner’s Guide*. New York: Guilford Press, 2003.
- Young, Jeffrey E. vd. *Şema Terapi: Terapistin Rehberi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2009.
- Yüksel, Miyase - Çifçi, Elif G. “Yetişkin Hükümlülerin Çocukluk Çağı Travma Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 30 (Nisan 2017), 57-86.
- Zengin, Halise Kader. “Almanya’daki Müslüman Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi: Âdem ve Havva Kıssası - Yaratılışı, Cennetten Çıkarılışları - Bağlamında 1-4., 6. Sınıf Çocukları Üzerine Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (Nisan 2010), 213-248. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001022
- Zeren, Cem vd. “Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı İstismarı Sıklığı”. *Dicle Tıp Dergisi* 39/4 (Aralık 2012), 536-541. <https://doi.org/10.5798/diclemedj.0921.2012.04.0196>
- Zolotor, Adam J. vd. “ISPCAN Child Abuse Screening Tool Children’s Version: Instrument Development and Multi-National Pilot Testing”. *Child Abuse & Neglect* 33/11 (Kasım 2009), 833-841. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.09.004>
- Zwemer, Weare A. - Deffenbacher, Jerry L. “Irrational Beliefs, Anger, and Anxiety”. *Journal of Counseling Psychology* 31/3 (1984), 391-393. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.3.391>

Ek-1 Kişisel Bilgi Formu

Açıklama
Değerli Katılımcı,
Elinizdeki anket formu, Necmettin Erbakan Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü din psikolojisi alanında yapılan tez çalışmasına veri toplamak üzere hazırlanmıştır.

Lütfen her maddeyi atlamadan dikkatlice okuyunuz ve kanaatinize en uygun ya da en yakın olan seçeneğin yanındaki parantez içine çarpı işareti koyarak (X) işaretleyiniz, verdiğiniz samimi ve doğru cevaplar bizim için çok önemlidir.

Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır. Sizden toplanan veriler korunacak ve araştırma bitiminde imha edilecektir.

Çalışmaya yalnızca 18 ve 55 yaş aralığında olan kişilerin katılımı rica olunur.

Anketin doldurulması konusundaki gösterdiğiniz sıcak ilgi, yardım ve iş birliğine şimdiden teşekkür ederiz.

1-) Yaş

2-) Cinsiyet?

Erkek () Kadın ()

3-) Medeni durum?

Evli () Bekâr () Boşanmış ()

4-) Çocuklukta Anne ve Babanızın (ailenizin) size karşı tutumu nasıldı?

Sevgi, güven, ilgi ve şefkatli yaklaşım ()

Aşırı derecede koruyucu yaklaşım ()

İlgisiz yaklaşım ()

Otoriter ve baskıcı yaklaşım ()

5-) Anne ve babanızın (ailenizin) dindarlık düzeyi nasıldır?

Düşük () Ortanın Altı () Orta () Ortanın Üstü () Yüksek ()

6-) Tanrı inancınız ile ilgili aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanı lütfen işaretleyiniz

Kesinlikle İnanmıyorum ()

İnanmıyorum ()

Şüphelerim var ()

İnanıyorum ()

Kesinlikle inanıyorum ()

7-) Kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Düşük () Ortanın Altı () Orta () Ortanın Üstü () Yüksek ()

8-) Travmatik yaşam olayları (ölüm, boşanma vb.) karşısında dini inancınızdan ne düzeyde destek alırsınız?

Düşük () Ortanın Altı () Orta () Ortanın Üstü () Yüksek ()

9-) Bugüne kadar profesyonel anlamda psikolojik bir destek veya psikiyatrik bir tedavi aldınız mı?

Hem psikiyatrik (ilaçlı) hem de psikolojik destek aldım. ()

Sadece psikiyatrik (ilaçlı) destek aldım. ()

Sadece psikolojik destek aldım. ()

İhtiyacım oldu ancak başvurmadım ()

İhtiyacım olmadığı için almadım. ()

Ek-2 İhmal ve İstismar Ölçeği

	Hiçbir zaman	Nadiren	Kimi Zaman	Sıklıkla	Çok sık
1-) Çocukluğumda evde yeterli yemek olmadığından aç kalırdım.	1	2	3	4	5
2-) Çocukluğumda, benimle ilgilenen ve beni koruyan birinin/birilerinin olduğunu bilirdim.	1	2	3	4	5
3-) Çocukluğumda, ailemdeki kişiler bana “aptal”, “tembel” ya da “çirkin” diye hitap ederlerdi.	1	2	3	4	5
4-) Çocukluğumda, annem ve babam ailemizle ilgilenemeyecek kadar sarhoş olur ya da uyuşturucu alırlardı	1	2	3	4	5
5-) Çocukluğumda, ailemde kendimi önemli ya da özel hissetmemi sağlayan biri/birileri vardı.	1	2	3	4	5
6-) Çocukluğumda, yırtık, sökük ya da kirli giysiler giymek zorunda kalırdım.	1	2	3	4	5
7-) Çocukluğumda, sevildiğimi hissederdim.	1	2	3	4	5
8-) Çocukluğumda, annem ve babamın benim hiç doğmamış olmamı dilediklerini düşünürdüm.	1	2	3	4	5
9-) Çocukluğumda, ailemdeki kişilerden, bir doktora ya da hastaneye gitmek zorunda kalacak kadar kötü dayak yediğim oldu.	1	2	3	4	5
10-) Çocukluğumda, ailemle ilgili değiştirmek istediğim hiçbir şey yoktu.	1	2	3	4	5
11-) Çocukluğumda, ailemdeki fertler beni, yara bere içinde bırakacak kadar kötü döverlerdi.	1	2	3	4	5
12-) Çocukluğumda, kemer, sopa, kablo ya da benzeri sert cisimlerle dövülerek cezalandırıldım.	1	2	3	4	5
13-) Çocukluğumda, ailemdeki fertler birbirlerini koruyup kollarlardı.	1	2	3	4	5
14-) Çocukluğumda, ailemde fertler bana incitici veya aşağılayıcı şeyler söylediler.	1	2	3	4	5
15-)Çocukluğumda, fiziksel olarak istismar(dövülme, itilme, kakılma vb.) edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5

16-) Mükemmel bir çocukluğum oldu.	1	2	3	4	5
17-) Çocukluğumda, o kadar kötü vuruluyor ya da dövülüyordum ki öğretmen, komşu ya da doktor gibi kişiler tarafından fark edildiği oluyordu.	1	2	3	4	5
18-) Çocukluğumda, ailemde benden nefret eden birisi/birileri olduğunu hissederdim..	1	2	3	4	5
19-) Çocukluğumda, ailemdeki fertler kendilerini birbirlerine yakın hissederlerdi.	1	2	3	4	5
20-) Çocukluğumda, birisi/birileri bana cinsel amaçla dokunmayı ya da ona/onlara dokundurtmayı denedi.	1	2	3	4	5
21-)Çocukluğumda, birisi/birileri, cinsel içerikli taleplerini karşılamazsam, bana zarar vermekle ya da hakkımda yalanlar söylemekle beni tehdit etti.	1	2	3	4	5
22-) Çocukluğumda dünyadaki en iyi aileye sahiptim.	1	2	3	4	5
23-) Çocukluğumda, birisi/birileri beni cinsel içerikli eylemlerde bulunmaya veya cinsel içerikli şeyler izlemeye zorladı	1	2	3	4	5
24-) Çocukluğumda, birisi/birileri bana cinsel tacizde bulundu.	1	2	3	4	5
25-) Çocukluğumda, duygusal olarak istismar (hakaret, aşağılanma vb.) edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
26-) Çocukluğumda, ihtiyacım olduğunda beni doktora götürecek birisi/birileri vardı.	1	2	3	4	5
27-) Çocukluğumda, cinsel olarak istismar edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
28-) Çocukluğumda, ailem benim için bir güç ve destek kaynağıydı.	1	2	3	4	5

Ek-3 Tanrı Tasavvuru Ölçeği

	Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Oldukça Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-)O' nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2-) O' nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1	2	3	4	5
3-) O' nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
4-) O' nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.	1	2	3	4	5
5-) O' nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
6-) O' nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
7-) O' nu düşündüğümde utaniyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8-) O' nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9-) O' nu düşünmek bana güven veriyor.	1	2	3	4	5
10-) O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1	2	3	4	5
11-) O' nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	1	2	3	4	5
12-)O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	1	2	3	4	5
13-) O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.	1	2	3	4	5
14-) O' nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	1	2	3	4	5
15-) O, benim için korkutucudur.	1	2	3	4	5
16-)Zor zamanlarımda O'nun benim yanımda olmadığını hissediyorum.	1	2	3	4	5
17-)O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	1	2	3	4	5
18-) O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	1	2	3	4	5

19-) O' nu düşünmekle huzur buluyorum.	1	2	3	4	5
20-) O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	1	2	3	4	5
21-) O' nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
22-) O' nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.	1	2	3	4	5

Ek-4 Bilişsel Çarpıtma Ölçeği

Aşağıda, ifadelerde belirtilen durumlardan kendi durumunuza en uygun geleni işaretleyiniz	Hiç bir zaman	Çok az	Bazen	Sıklıkla	Çok sık
1-) Kendinizi küçük görüyorsunuz.	1	2	3	4	5
2-) Basınıza gelen bir olaydan dolayı kendinizi suçlarsınız.	1	2	3	4	5
3-) Durumunuzu daha iyi hale getirmek konusunda kendinizi çaresiz hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
4-) Umutsuz hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
5-) Başkalarının size kötü davranmasını beklersiniz	1	2	3	4	5
6-) Kendinizden nefret ediyorsunuz.	1	2	3	4	5
7-) Kötü bir şey olduğunda bunu hak ettiğinizi düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
8-) Basınıza gelen bir olay üzerinde pek fazla kontrolünüzün olmadığını düşünüyorsunuz	1	2	3	4	5
9-) İşlerin sizin için asla iyi gitmeyeceğine inanıyorsunuz	1	2	3	4	5
10-) Size göre dünya tehlikelerle dolu bir yerdir	1	2	3	4	5
11-) Kendinizi eleştirirsiniz.	1	2	3	4	5
12-) Biri tarafında incitildiğinde kendinize hiddetlenirsiniz	1	2	3	4	5
13-) Hayatınızda isleri yoluna koymak için elinizden pek fazla bir şey gelmeyeceğine inanıyorsunuz	1	2	3	4	5
14-) Geleceğe dair umutsuzsunuz.	1	2	3	4	5
15-) Kötü bir haber almayı beklersiniz.	1	2	3	4	5
16-) Kendinize lakaplar takarsınız.	1	2	3	4	5
17-) Basınıza gelen kötü bir olayı hak ettiğinizi düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
18-) Hayatınızın kontrolü sizin elinizde değildir.	1	2	3	4	5
19-) Hayatınızın asla düzelmeyeceğini düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
20-) Birinin sizi incitebileceğini düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
21-) Kendinizi beğenmiyorsunuz.	1	2	3	4	5

22-) Basınıza bir sıkıntı geldiğinde kendinizi suçlarsınız	1	2	3	4	5
23-) Koşulları değiştirmeye çalışmanızın boşuna olacağını düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
24-) Hiçbir şeyin daha iyi olamayacağını düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
25-) İnsanlardan en kötüsünü beklemeye eğiliminiz vardır.	1	2	3	4	5
26-) Çekici/Hoş biri olduğunuzu düşünmüyorsunuz.	1	2	3	4	5
27-) Basınıza gelen bir olayda utanç duyarsınız.	1	2	3	4	5
28-) Engellemeye ne kadar uğraşsanız da dertlerden kurtulamayacağınızı hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
29-) Geleceğinizin umut vaat edici olduğunu hissetmiyorsunuz	1	2	3	4	5
30-) Bir haber alacağınız da aklınıza en kötüsü gelir.	1	2	3	4	5
31-) Başkalarının arasındayken kendinizi küçük görüyorsunuz.	1	2	3	4	5
32-) Size bir şey yapıldığında kendinizi suçlu hissedersiniz.	1	2	3	4	5
33-) Hayatınızın kontrolünüzün elinizde olmadığı kanısındasınız.	1	2	3	4	5
34-) Hayatınızın asla düzelmeyeceğini düşünüyorsunuz	1	2	3	4	5
35-) Geçmişte sizden yararlanmaya çalışan kişiler olduğunu düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
36-) Kendinize aptal veya çirkin diye hitap edersiniz.	1	2	3	4	5
37-) Muhtemelen sizin suçunuz olmasa bile istenmeyen bir durumda kendinizi suçlarsınız.	1	2	3	4	5
38-) Hayatın size fazla seçenek sunmadığını hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
39-) Geleceği dair umutlu değilsiniz.	1	2	3	4	5
40-) Haksızca eleştirilmeyi veya aşağılanmayı beklersiniz.	1	2	3	4	5

Ek-5 Etik Kurul İzni

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU TOPLANTI TUTANAĞI

Toplantı No : 04
Toplantı Tarihi : 05.04.2023
Toplantı Saati : 11:00

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu 05.04.2023 tarihinde toplanarak yapılan başvuruları değerlendirdi ve aşağıdaki kararları aldı:

- 30) Said SAMİ'nin 28.03.2023 tarih, 312231 sayılı ve "Etik Kurul İzni (Said SAMİ)" konulu belgedeki kişisel dilekçesi incelenmiş olup Necmettin Erbakan Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Adem ŞAHİN'in danışmanlığını yürüttüğü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Doktora Programı öğrencisi ve Üniversitemiz İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi Araş. Gör. Said SAMİ'nin "Çocukluk Çağı Travmalarının Yetişkinlik Dönemindeki Tanrı Tasavvurları ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü" başlıklı doktora tezi çalışmasının Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na değerlendirmesi istenmektedir. Kurula yapılan başvuru; çalışmanın amacı, yöntemi, veri kaynakları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiştir. Kurulumuza beyan edilen belgelere dayalı olarak yapılan incelemeler sonucunda başvuruya ilişkin etik aykırılık tespit edilmemiş olup adı geçen araştırma görevlisinin söz konusu doktora tezi çalışmasını yapabilmesinin uygun görülmesine;

Toplantıya katılanların oy birliğiyle karar verildi.